

น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมของไทย

นายโกสิต อิศรียวงศ์

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม

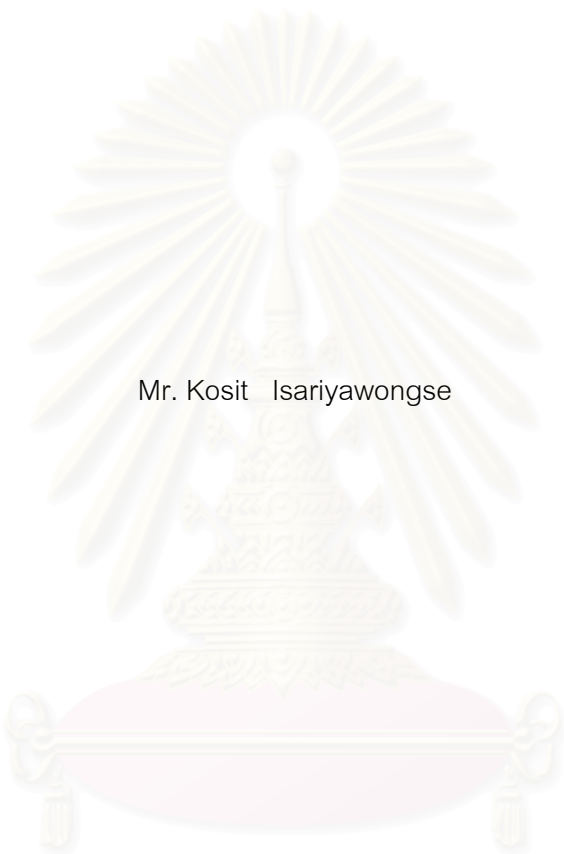
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2546

ISBN 974-17-3903-6

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

WATER IN THAI LANDSCAPE ARCHITECTURE

Mr. Kosit Isariyawongse

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Landscape Architecture in Landscape Architecture

Department of Landscape Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2003

ISBN 974-17-3903-6

หัวข้อวิทยานิพนธ์

น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมของไทย

โดย

นายโกสิต อีสริยวงศ์

สาขาวิชา

ภูมิสถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษา

อ.ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

.....คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร.วีระ สัจกุล)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นิลุบล คล่องเวสสะ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์ เดชา บุญค้ำ)

..... กรรมการ

(อาจารย์ นิจ หิญาธีระนันท์)

4374110025 : MAJOR LANDSCAPE ARCHITECTURE

KEYWORD : WATER / THAI / LANDSCAPE ARCHITECTURE

KOSIT ISARIYAWONGSE : WATER IN THAI LANDSCAPE ARCHITECTURE.

THESIS ADVISOR : PONGSAK VADHANASINDHU, Ph.D.,178 pp. ISBN 974-17-3903-6

Water is not only essential to but also involve with Thai life perpetually since Thailand has water living tradition that is to live and rely our lives primarily on water in all respects such that we are familiar with water since we were born, many occupations are involved with water, many religious traditions use water as a significant part and water is also used heavily in designing and constructing accommodations. As a result, for this thesis, studying significance, roles and evolution of the usage of water in Landscape architecture is in part of learning the historical aspects of Thai architecture which can be deemed as the valuable treasure of our ancestors and will be passed on to the future generations.

The relationship between Thai people and water in the form of Landscape architecture is the aim of this research. There are varieties of sources of data, documents and evidences that are employed in this research.

One of which is the data from books and researches that normally have architecture as the main focus and have water in Landscape architecture as the secondary focus. Also, documents and evidence in both primary and secondary format and the analysis of Lay outs, aerial photographs are included. Another important source of data is the interviews with many experts which help generate the more in depth understanding.

The process of this research focuses the attention to the role and relationship of water and accommodations which is the most fundamental for human's life. Categorizing according to Thai Architecture's Social status, the usage of water can be divided in to three main levels which are the usage of water for palaces, temples and houses.

In this research, the key differences in terms of context, usage, interpretation and influence of water for different kinds of constructions are presented. The uniqueness and differences of the usage of water are studied from the architecture in different eras starting from the Sukhothai, Ayudthaya and Rattanakosin which show us the cultural consignment and adaptation adjusted to fit the people's lifestyle.

This study indicates that the usage of water in three levels have the coherent adaptation. For instance, after a period of time, there is scaling involved in all three usage levels in a similar manner. Moreover, there are similarities in the process of thinking such as in all eras, public places for people having a huge water body were constructed.

The format of the usage of water has been adjusted according to the folklores, beliefs, religious influences and knowledge. Nonetheless, due to some restrictions in each level, it is apparent that palaces are the level which possesses the highest level of originality in format among the three, especially in the grand palace. However, some modifications can be observed in the architecture of new palaces. Temples also possess a great deal of original format yet many temples have been modified to be suitable for the usage and conformed to the needs of people in the society. Houses, on the contrary, have been significantly modified in a wide variety of formats due to the variability of individual taste, cultural transferability and influence from outside which yield different styles and formats depending upon personal preference.

After all, water is crucial and indispensable in Landscape architecture due to its flexibility and reliability in usage which can be modified to accommodate incessantly changed life style.

Department of.....Landscape Architecture..... Student's signature.....

Field of study.....Landscape Architecture..... Advisor's signature.....

Academic year.....2003.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีจากการช่วยเหลือและร่วมมือของบุคคลหลายฝ่ายโดยเฉพาะ คณะอาจารย์ผู้สอนในภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม ที่เป็นผู้ให้ความรู้ในด้านภูมิสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์นี้

ขอขอบคุณท่านอาจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ให้หลักการ คำแนะนำ ข้อคิดเห็นต่างๆ , ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิลุบล คล่องเวสสะและอาจารย์นิจ ธิญชีระนันท์ที่ได้ช่วยตรวจแก้ไข วิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ อีกทั้งคณะอาจารย์ทุกท่านที่ไม่ได้กล่าวถึง

ขอขอบคุณ อาจารย์ทิวา ศุภจรรยา ผู้ให้การอนุเคราะห์เรื่องข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศ , คุณ รณฤทธิ์ ธนโกเศศ ผู้ให้การอนุเคราะห์ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์จากกรมศิลปากร และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ หน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลในการจัดทำวิทยานิพนธ์

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณ บิดา มารดา ผู้ให้กำลังใจและสนับสนุนในการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ สำเร็จได้ด้วยดี รวมทั้งขอขอบคุณสมาชิกทุกคนในครอบครัวอิสริยวงศ์ เพื่อนๆ ผู้ซึ่งเป็นที่รักทุกท่านที่ให้กำลังใจ กำลังกาย เอื้อเพื่อช่วยเหลือในการจัดทำวิทยานิพนธ์นี้ตลอดมา จนทำให้วิทยานิพนธ์สำเร็จด้วยดี

โกสิต อิสริยวงศ์

กันยายน 2546

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฉ
สารบัญแผนผัง.....	ช
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ.....	1
1.2 ปัญหา.....	1
1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
1.4 ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา.....	2
1.5 วิธีดำเนินการศึกษา.....	3
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.7 แหล่งที่มาของข้อมูล.....	4
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	
2.1 ทฤษฎีแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
2.2 การทำเอกสารนิพนธ์.....	9
บทที่ 3 การใช้น้ำในพระบรมมหาราชวัง	
3.1 ยุคสุโขทัย.....	16
3.2 ยุคอยุธยา.....	21
3.3 ยุครัตนโกสินทร์.....	30
บทที่ 4 การใช้น้ำในวัด	
4.1 ยุคสุโขทัย.....	60
4.2 ยุคอยุธยา.....	70
4.3 ยุครัตนโกสินทร์.....	83
บทที่ 5 การใช้น้ำในบ้านและที่อยู่อาศัย	
5.1 ยุคสุโขทัย.....	106
5.2 ยุคอยุธยา.....	114
5.3 ยุครัตนโกสินทร์.....	124

บทที่ 6 บทวิเคราะห์และสรุป

6.1	วิเคราะห์ สรุปอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงการใช้น้ำในแต่ละรูปแบบ.....	155
6.2	วิเคราะห์เปรียบเทียบการใช้น้ำในวัง วัดและบ้าน.....	161
6.3	ตารางแสดงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรม.....	163
6.4	สรุปการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้น้ำและข้อเสนอแนะ.....	165
6.5	บทเสนอแนะในการศึกษาเพิ่มเติม.....	165
	รายการอ้างอิง.....	174
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	178

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ภาพไตรภูมิ จากจิตรกรรมฝาผนัง วัดใหญ่อินทาราม จ.ชลบุรี	14
2	ภาพแสดงองค์ประกอบจักรวาล จากการตีความตามแบบไตรภูมิพระร่วงของพญาลิไท	15
3	ภาพพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์	24
4	ภาพแสดงหมู่พระมหาปราสาททั้ง 3 และฐานพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท	24
5	ภาพอ่างแก้วในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	37
6	ภาพอ่างแก้วในคอร์ทระหว่างพระวิมานทั้งสาม	37
7	ภาพสวนศิวาลัยที่ปรับปรุงใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ 5	38
8	ภาพสวนศิวาลัย ส่วนสวนยุโรป ในสมัยรัชกาลที่ 5	38
9	ภาพสระน้ำสงฆานภายในสวนศิวาลัย	39
10	ภาพพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ พระราชวังบางปะอิน	39
11	ภาพถ่ายทางอากาศพระราชวังบางปะอิน	40
12	ภาพแพพระราชพิธีสงฆาน ในสมัยรัชกาลที่ 5	41
13	ภาพการใช้น้ำภายในคอร์ทกลาง พระรามราชนิเวศน์	42
14	ภาพพระที่นั่งวิมานเมฆและอ่างหยก	44
15	ภาพเรือนต้นและสะพานข้ามอ่างหยก	44
16	ภาพพระที่นั่งชาลิมงคลอาสน์	46
17	ภาพพระที่นั่งมาลีราชรัตนบัลลังก์	46
18	ภาพสวนโรมันภายในพระราชวังพญาไท	47
19	ภาพดุสิตธานี พระราชวังพญาไท	48
20	ภาพแสดงการใช้น้ำ ภายในเมืองดุสิตธานี	49
21	ภาพการใช้น้ำหน้าอาคาร	49
22	ภาพศาลาดุสิตดาลัย พระราชวังดุสิต	51
23	ภาพสระบัวในสวนญี่ปุ่น	51
24	ภาพพระตำหนักจิตรลดารโหฐานหลังใหม่	52
25	ภาพคูน้ำด้านในพระราชวัง	53
26	ภาพคูน้ำด้านนอกพระราชวัง	53
27	ภาพคูน้ำด้านนอกพระราชวัง	53
28	ภาพพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์	54
29	ภาพศาลาอาคารรับรองริมอ่างเก็บน้ำ	54
30	ภาพพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์	55

สารบัญภาพ(ต่อ)

ภาพที่		หน้า
31	ภาพพระตำหนักของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	55
32	ภาพพระราชวังไกลกังวล และสวนด้านข้าง	56
33	ภาพสวนด้านหลัง พระราชวังไกลกังวล	56
34	ภาพพระตำหนักสิริยาลัย บริเวณเรือนริมน้ำ	57
35	ภาพตระพังเงิน	62
36	ภาพตระพังเงิน	62
37	ภาพน้ำในวัดพระพายหลวง	62
38	ภาพแนวคูน้ำล้อมรอบวัดหรือที่สีมา	62
39	ภาพถ่ายทางอากาศ แสดงลักษณะที่ตั้งของวัดพระพายหลวง	63
40	ภาพตระพังตระกวนและวัดสระศรี	64
41	ภาพงานฉลอง ณ วัดสระศรี	64
42	ทัศนียภาพโดยรวมของวัดมหาธาตุ	65
43	ภาพคูน้ำทางทิศเหนือ	66
44	ภาพวัดศรีสวาย	66
45	ภาพวัดข้างล้อม และคูน้ำด้านนอก	67
46	ภาพการทำปลายโค้งเหรี	70
47	ภาพการชวยแผงหลังคา	70
48	ภาพการชวยด้านหน้าตัดหลังคา	71
49	ภาพสิม่น้ำ วัดบ้านนาโก จ. กาฬสินธุ์	71
50	ภาพศาลาท่าน้ำ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ	72
51	ภาพบ่อสงรงน้ำ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ	72
52	ภาพบ่อสงรงน้ำ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ	72
53	ภาพหอไตร วัดคงคาราม จ.ราชบุรี	73
54	ภาพหอไตร วัดแดงใต้ จ.อยุธยา	73
55	ภาพมุมสูง แสดงการจัดเรียงองค์ประกอบภายในวัดพระราม	75
56	ภาพตัดแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่ลดหลั่นทางด้านความสูง วัดพระราม	75
57	ภาพมุมสูงแสดงการจัดองค์ประกอบภายในวัดไชยวัฒนาราม	75
58	ภาพแนวคูน้ำที่ล้อมรอบวัดสีกาสมุด	76
59	ภาพโบสถ์น้ำ วัดพุทธเอ็น จ.เชียงใหม่	77
60	ภาพถ่ายหออพระมณเฑียรธรรมจำลอง ในสมัยรัชกาลที่ 1	84
61	ภาพการใช้น้ำประดับเขามอ	86

สารบัญภาพ(ต่อ)

ภาพที่		หน้า
62	ภาพการใช้น้ำประดับเขามอ	86
63	ภาพมุมสูง แสดงสระจระเข้ ภายในวัดพระเชตุพนฯ	87
64	ภาพบรรยากาศ ภายในสระจระเข้	87
65	ภาพบรรยากาศ ภายในสระจระเข้	87
66	ภาพสระน้ำวงรี ระหว่างหมู่กุฏิเหนือและใต้	89
67	ภาพการจัดสวนไทย ในรูปแบบตะวันตก	91
68	ภาพอ่างเก็บน้ำ และน้ำพุขนาดใหญ่	94
69	ภาพสระน้ำส่วนหน้าตำหนักพระสังฆราช	94
70	ภาพหอไตรทรงไทย	94
71	ภาพศาลามังกรเล่นน้ำ	95
72	ภาพพระอุโบสถทรงเรือสำเภา วัดยานนาวา	95
73	ภาพการใช้น้ำตกแต่งบริเวณส่วนหน้าของพระประธาน	97
74	ภาพสวนส่วนหน้า	97
75	ภาพการดำเนินชีวิตริมน้ำ ในแม่น้ำแม่กรอง	100
76	ภาพบ้านเรือนแพสองฝั่งแม่น้ำน่าน จ.พิษณุโลก	101
77	ภาพบ้านริมน้ำ สายกรุงเทพฯ-ปทุมธานี	101
78	ภาพการตั้งหมู่บ้านที่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี	102
79	ภาพการตั้งถิ่นฐาน ของหมู่บ้านลานนา จ.เชียงใหม่	102
80	ภาพการตั้งหมู่บ้านชาวนา ในจังหวัดอยุธยา	103
81	ภาพเรือนชาวสวนดั้งเดิม	104
82	ภาพเรือนชาวสวนผสมชาวนา	104
83	ภาพแสดงการใช้ตริบูร และคูน้ำระหว่างแนวกำแพงทั้ง 3 ชั้น	110
84	ภาพทำนบพระร่วงในปัจจุบัน	110
85	ภาพภายในป่าตาล	111
86	ภาพเขียนแสดงชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยสมัยอยุธยา	119
87	ภาพแสดงความเป็นอยู่ของคนไทยใกล้รั้วพระราชวัง กรุงศรีอยุธยา	120
88	ภาพบ้านเรือ	121
89	ภาพท่อน้ำดินเผา สมัยพระนารายณ์	122
90	ภาพแสดงบ้านเรือนในสมัยรัชกาลที่ 3	125
91	ภาพแสดงชีวิตความเป็นอยู่และบ้านเรือน ของสามัญชน	126
92	ภาพแสดงบ้านเรือนในสมัยรัชกาลที่ 3	127

สารบัญภาพ(ต่อ)

ภาพที่		หน้า
93	ภาพตลาดน้ำและเรือนแพ	127
94	ภาพการแต่งกระถางเขามอ ตามแบบกระบวนจีน	128
95	ภาพสวนแคร์	129
96	ภาพคลองมหานาค	131
97	ภาพคลองหลอด	132
98	ภาพบ้านหมอบรัดเลย์	133
99	ภาพบ้านกงสุลอังกฤษ	133
100	ภาพการดำเนินชีวิตของคนไทยในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 4	135
101	ภาพแสดงความหนาแน่นของเรือนแพ และเรือในแม่น้ำเจ้าพระยา	135
102	ภาพแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยรัชกาลที่ 5	136
103	ภาพการใช้ชีวิตของประชาชนบริเวณภูเขาทอง	136
104	ภาพสะพานหัน ในสมัยรัชกาลที่ 5	138
105	ภาพสะพานดำรงสถิต- สะพานเหล็กข้ามคลองโอร่า	138
106	ภาพแสดงการดำรงชีวิตริมน้ำ ในคลองรังสิต	138
107	ภาพถนนบำรุงเมือง	139
108	ภาพถนนบำรุงเมือง	139
109	ภาพถนนราชดำเนิน	139
110	ภาพบ้านริมน้ำ ในสมัยรัชกาลที่ 5	140
111	ภาพบ้านแบบตะวันตก	141
112	ภาพบ้านแบบตะวันตก	141
113	ภาพสนามหน้าบ้านแสดงแนวถนน	142
114	ภาพบ้านนั่งคศิลา	143
115	ภาพสระน้ำในบริเวณเรือนคู่ใจ	144
116	ภาพสะพานทรงยุโรป	144
117	ภาพน้ำพุปั้นรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์	145
118	ภาพการสะท้อนจากสระน้ำด้านหน้า	145
119	ภาพคูน้ำที่ใช้กันอาณาบริเวณ	145
120	ภาพมุมสูงของสวนลุมพินี	146
121	ภาพสระบัวภายในบริเวณบ้าน	149
122	ภาพศาลาเก่า และการใช้น้ำในสวน	149
123	ภาพทะเลสาบในโครงการ การ์เดนไฮมวิลเลจ	150

สารบัญภาพ(ต่อ)

ภาพที่		หน้า
124	ภาพชั้นสระว่ายน้ำ โรงแรมโอเรียนเต็ล	151
125	ภาพบึงยาสูบ กรุงเทพฯ	151
126	ภาพสำนักงาน สหประชาชาติ กรุงเทพฯ	151
127	ภาพสวนหลวง ร.9	151
128	ภาพสระน้ำใหญ่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	152
129	ภาพสระน้ำใหญ่ อาคารใหม่สวนอัมพร	152
130	ภาพสระน้ำในคอร์ท โรงแรมสุโขทัย	152
131	ภาพการใช้น้ำหน้าอาคาร	153
132	ภาพธนาคารแห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ	153
133	ภาพเรือนไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	153
134	ภาพน้ำข้างอาคารวิทยาศาสตร์ ท้องฟ้าจำลอง	153

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญผัง

ผังที่		หน้า
1	ผังเมืองสุโขทัย	16
2	ผังพระราชวังสุโขทัย ส่วนเนินปราสาทและวัดมหาธาตุ	18
3	ผังเมืองสุโขทัย แสดงตำแหน่งองค์ประกอบหลักของเมือง	19
4	ผังบริเวณพระราชวังสมัยอยุธยา แสดงการก่อสร้างระยะที่ 2	22
5	ผังบริเวณพระราชวังสมัยอยุธยา แสดงการก่อสร้างระยะที่ 3	23
6	ผังบริเวณพระราชวังหน้า สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	31
7	ผังพระราชอุทยานสวนขวา	32
8	ผังแสดงพระที่นั่งทั้ง 7 และแผนผังพระอภิเนาว์นิเวศน์	35
9	ผังพระที่นั่งและสวนสุนันทาอุทยาน	42
10	ผังพระราชวังดุสิต แสดงการขุดคลองเพื่อแบ่งพื้นที่	43
11	ผังพระราชวังสนามจันทร์ จ. นครปฐม	45
12	ผังพระราชวังพญาไท	46
13	ผังแสดงเขตตำบล วัดขนาดด้วยการนับก้าวของดุสิตธานี	48
14	ผังบริเวณพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน	52
15	ผังบริเวณวัดอรุณฤๅณิก สุโขทัย	61
16	ผังบริเวณวัดพระพายหลวง	62
17	ผังบริเวณวัดตระพังทอง	63
18	ผังบริเวณวัดสระศรี	64
19	ผังบริเวณวัดชนะสงคราม	64
20	ผังบริเวณวัดมหาธาตุ	65
21	ผังบริเวณวัดศรีสวาย	66
22	ผังบริเวณวัดศรีชุม	66
23	ผังบริเวณวัดข้างล้อม	67
24	ผังบริเวณวัดข้างรอบ	67
25	ผังบริเวณวัดพระราม	74
26	ผังบริเวณวัดมเหยงคณ์	76
27	ผังบริเวณวัดสี่กัสมุด	76
28	ผังบริเวณวัดโพง	77
29	ผังบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในยุคต้นรัชกาลที่ 1	84
30	ผังบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หลังการสมโภชพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ สมัยรัชกาลที่ 1	85
31	ผังบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสมัยรัชกาลที่ 5	85

สารบัญผัง(ต่อ)

ผังที่		หน้า
32	ผังบริเวณวัดอรุณราชวราราม แสดงแนวสมมาตร ตามแบบภูมิจักรวาล	88
33	ผังบริเวณวัดราชโอรสาราม	89
34	ผังบริเวณวัดมกุฏกษัตริยาราม	90
35	ผังบริเวณวัดเบญจมบพิตร	91
36	ผังบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร	92
37	ผังบริเวณวัดสุทัศน์เทพวราราม	93
38	ผังบริเวณพุทธมณฑล	96
39	ผังบริเวณบ้านชาวสวนดั้งเดิม	104
40	ผังบริเวณบ้านชาวสวนผสมชานา	104
41	ผังบริเวณบ้านชาวสวนใหม่	105
42	ผังบริเวณบ้านชาวสวนคนจีน	105
43	ผังบริเวณบ้านชานา	105
44	ผังแสดงระบบจ่ายและระบายน้ำ ภายในเมืองสุโขทัย	108
45	ผังเมืองกรุงศรีอยุธยา	114
46	ผังแสดงการวางแนวคลองและระบบน้ำของเมือง	116
47	ผังบริเวณพระราชวังโบราณกรุงศรีอยุธยา	117
48	ผังแสดงระบบคูคลองและแหล่งน้ำภายในเมืองอยุธยา	118
49	ผังบริเวณบ้านหลวงอุปการโกษากร	129
50	ผังแสดงแนวคลองในกรุงเทพมหานคร	131
51	ผังบริเวณบ้าน เจ้าพระยามราช	142
52	ผังบริเวณบ้านบรรทมสินธุ์	144
53	ผังบริเวณบ้านสวนริมคลอง จ.อยุธยา	152

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

ประเทศไทยเป็นประเทศเก่าแก่ มีอายุและประวัติความเป็นมาหลายร้อยปี มีการสังสมทางวัฒนธรรม ขนบ ประเพณี ที่ดั่งามมากมายที่ถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่น ต้นกำเนิดแห่งวัฒนธรรมต่าง ๆ นั้นล้วนมีส่วนสืบเนื่องมาจากน้ำ น้ำได้สะท้อนตำนานวิถีชีวิตความเป็นไทย ด้วยเหตุที่เป็นสายเลือดหลักหล่อเลี้ยงคนไทยจากการเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ดำรงชีวิตร่วมกับน้ำมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและยังมีบทบาทในการเชื่อมประสานวัฒนธรรมอันหลากหลายจากลุ่มน้ำต่างๆ เข้าด้วยกันอีกด้วย

คนไทยในอดีตดำรงชีวิตแบบชาวน้ำ คือ ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งน้ำ มีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งต้องพึ่งพาน้ำ มีวิถีชีวิตผูกพัน คุ้นเคย เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสายน้ำ วิถีของน้ำได้แทรกซึมอยู่ในทุกกระบวนการคิดต่างๆของคนไทยโบราณไม่ว่าจะเป็น พิธีกรรม วรรณกรรม นาฏศิลป์ ศิลปพื้นบ้าน จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม การวางผังเมือง ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆในการดำรงชีวิตประจำวัน

(สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา,1984)

มากยิ่งขึ้นไปกว่านี้ น้ำ เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้สึกมากมายของมนุษย์ ทั้งอารมณ์ ที่เปลี่ยนแปลง แรงบันดาลใจ ความสงบเย็น ความกว้างขวางอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ การเกิดใหม่ การมีชีวิตอยู่ ความร่าเริง และรวมถึงความรู้สึกซ่อนเร้น หวาดระแวง ความกังวล ความนิ่ง และในที่สุดความตายด้วย(Moore,1997) จากจุดนี้เองทำให้น้ำ กลายเป็นสิ่งจำเป็น สำคัญ และควรค่าแก่การศึกษา เสมือนว่าการศึกษาครั้งนี้จะอาศัยน้ำเพื่อเล่าประวัติศาสตร์ชาติไทย

บทบาทของน้ำในชีวิตมนุษย์ เกิดขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้สอยไปตามยุคสมัยตามอิทธิพลและแรงบันดาลใจต่างๆ ตามความจำเป็นและเหตุผลในการดำรงชีวิตนั้นๆ ซึ่งบทบาทของน้ำในวิถีชีวิตแบบไทยก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน อย่างไรก็ตามน้ำยังคงดำรงตนเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับชีวิตมาโดยตลอด เป็นสิ่งที่สร้างแรงดึงดูด ความเพลิดเพลิน ความสุนทรีย์ ความรู้สึกต่างๆ ให้เกิดขึ้น (Nobuhiro Suzuki, 1988) น้ำทวีความสำคัญขึ้นเรื่อยๆและพร้อมกันนั้นก็เปลี่ยนรูปแบบของการนำเสนอให้เข้ามามีส่วนร่วมในวิถีทางการดำเนินชีวิตของคนไทยแบบใหม่ ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

การศึกษานี้จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาและทำความเข้าใจ หารูปแบบการใช้น้ำที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตของคนไทย เพื่อเป็นพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับสสารที่ยิ่งใหญ่นี้เพื่อประโยชน์ในการใช้งาน และการออกแบบทางภูมิสถาปัตยกรรมในอนาคต

1.2 ปัญหา

เนื่องจากบทบาท อิทธิพล และความสำคัญ ของการใช้น้ำในแง่มุมต่างๆ ของการดำเนินชีวิตแบบไทย ได้มีการกล่าวถึงไว้อย่างมากมาย ทั้งเหตุ ที่มา และการเปลี่ยนแปลง ฯลฯ แต่ไม่ได้ทำการวิเคราะห์พิจารณาและถ่ายทอดหลักการและเหตุผลให้ชัดเจนในเรื่องการใช้น้ำในศาสตร์สำหรับงานภูมิสถาปัตยกรรมว่าการใช้น้ำในสาขาวิชานี้ในประเทศไทยมีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีรูปลักษณะและรูปแบบการใช้งาน

และการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแต่ละยุคสมัย รวมถึงอิทธิพล แรงบันดาลใจและเหตุที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ คืออะไร

วิทยานิพนธ์นี้จึงจัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมเอกสารหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวกับการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อสร้างแนวความคิดและทำความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งความสำคัญ รูปแบบการใช้งานและปัจจัยอื่นๆ ในศาสตร์ของงานภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อให้ทราบถึงรูปแบบการพัฒนา เรียนรู้สภาพความต้องการ ความสัมพันธ์ กิจกรรม บทบาท และหน้าที่ของน้ำที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนไทยในยุคต่างๆ และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ พยายามที่จะศึกษาความสำคัญ เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าของงานที่เป็นมรดกของชาติ อีกทั้งเป็นการนำเสนอภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยในการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมไทยแต่โบราณด้วย

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อเก็บรวบรวมเอกสารหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวกับการใช้งานและการออกแบบน้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างของการออกแบบน้ำและการนำน้ำมาใช้ในแต่ละพื้นที่
3. เพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์ บทบาท หน้าที่ และสภาพความต้องการน้ำกับคนไทย ที่แสดงออกผ่านทางงานภูมิสถาปัตยกรรมในยุคต่างๆ
4. เพื่อให้ทราบถึง ลักษณะ การใช้งาน ปรัชญา แนวความคิด อิทธิพล แรงบันดาลใจ ที่แฝงอยู่ในงานภูมิสถาปัตยกรรม ที่มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยจนถึงปัจจุบัน และวิเคราะห์ศึกษาเพื่อเรียนรู้การเปลี่ยนแปลง
5. เพื่อให้สามารถจัดหมวดหมู่ ลักษณะการใช้งานของน้ำในประเทศไทยออกเป็นประเภทต่างๆ และวิเคราะห์ศึกษาเพื่อเรียนรู้การเปลี่ยนแปลง
6. เพื่อสรุป รวบรวมเนื้อหา รวมถึงนำเสนอการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานน้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรม ที่พัฒนารูปแบบไปตามยุคสมัย และหาความสัมพันธ์ในด้านการออกแบบและพฤติกรรมการใช้งานที่ส่งผลเกี่ยวเนื่องในแต่ละช่วงเวลา

1.4 ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา

ทำการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิที่ได้มีการวิเคราะห์และจัดทำขึ้นในประเภท หนังสือ เอกสารที่ถอดความจากภาษาเดิม เช่น ภาษาขอม ภาษาเขมร และภาษาถิ่นต่างๆ ทั้งจากจดหมายเหตุ วรรณกรรม หรือจากเอกสารอ้างอิงอื่น และหลักฐานทางช่วงเวลา ประเภทภาพถ่ายโบราณ ภาพถ่ายทางอากาศ ผังบริเวณ ฯลฯ

การศึกษา ค้นคว้าที่มุ่งประเด็นไปที่การใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมเป็นหลักนี้ มีความยุ่งยาก เนื่องจากไม่ปรากฏว่ามีการรวบรวมเรื่องน้ำที่มุ่งประเด็นการศึกษาในสาขาภูมิสถาปัตยกรรมมาก่อน และส่วนใหญ่หนังสือ หรือเอกสารที่ทำการศึกษาได้จะเป็นหนังสือที่กล่าวถึงงานสถาปัตยกรรมเป็นหลักและกล่าวถึงน้ำเป็นองค์ประกอบรองทำให้ข้อมูลที่ได้ต่อเนื่องเอกสารไม่ได้กล่าวถึงอย่างชัดเจนนัก รวมถึงปัญหาหลักในการศึกษางานทางด้านประวัติศาสตร์นั้น หลักฐานที่จะคงสภาพจนถึงปัจจุบันเป็นประเภทงานสถาปัตยกรรม ส่วนบริเวณที่เป็นน้ำนั้นก็เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาซึ่งบางครั้งไม่สามารถระบุได้แน่ชัด รวมถึงในส่วนของบันทึก หรือจารึกต่างๆจาก

อดีต ยังเน้นความสำคัญที่องค์ประกอบต่างๆทางด้านสถาปัตยกรรมมากกว่าภูมิสถาปัตยกรรม ดังนั้นการศึกษา จึงต้องอาศัยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากหลายๆด้านประกอบกันเพื่อทำความเข้าใจ

ประเด็นในการศึกษา ; จะทำการศึกษาบทบาทของน้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมไทยในแง่ต่างๆ ทั้ง ทางด้านการวางผัง หน้าที่ รูปแบบการใช้งาน ลักษณะการจัดบริเวณโดยรอบ ทฤษฎีและเทคนิคที่ใช้ ปัญหาที่เกิดขึ้น ฯลฯ โดยทำการพิจารณาตามยุคและปีพุทธศักราชที่กำหนดตามประวัติศาสตร์ เริ่มต้นจากยุคสุโขทัย อยุธยา จนถึงปัจจุบันเพื่อหาบทบาทและการเปลี่ยนแปลงการใช้งานของน้ำในยุคต่างๆ

1.5 วิธีดำเนินการศึกษา

1. จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ เก็บรวบรวมความคิด ที่เกี่ยวกับปัจจัย และเหตุแห่งที่มาของความแตกต่าง รวมถึงปรัชญาในงานออกแบบนั้นๆ คุณสมบัติของบุคคลจะทำให้การสัมภาษณ์ ; มีความรู้ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ชาติไทยใน
  - สายวรรณกรรม
  - สายสังคม และการดำเนินชีวิต
  - สายชนบประเพณีและวัฒนธรรม
  - สายโบราณคดี
2. จากการศึกษากรณีศึกษา พิจารณาการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยปัจจุบัน : ทำการศึกษาและเลือกกรณีศึกษาที่สามารถเป็นตัวแทนลักษณะ รูปแบบการใช้งาน ของน้ำในยุคต่างๆ (แบ่งตามช่วงเวลา) มาทำการพิจารณา เพื่อทำการแยกแยะหาอิทธิพล ปรัชญา แนวความคิดในการออกแบบ ความพึงพอใจ และอายุของการใช้งาน ลักษณะของน้ำในยุคต่างๆ เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการศึกษา
3. จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ ในเรื่องขององค์ประกอบของเมือง ชุมชน ; ในส่วนของการศึกษา เพื่อทำความเข้าใจ และอ้างอิง การใช้งานของน้ำ กับลักษณะรูปแบบการใช้งานต่างๆภายในเมือง เช่น คูเมือง กำแพงเมือง ที่มีส่วนช่วยกำหนดให้ออกมาเป็นรูปลักษณะเมืองแบบต่างๆ ในที่สุด (ลักษณะเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เมืองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เมืองรูปหอยสังข์ เป็นต้น) ลักษณะ รูปแบบการใช้งานอ่างเก็บน้ำ หรือ ลักษณะองค์ประกอบอื่นๆ ที่น่าสนใจภายในเมืองนั้นๆ
4. จากการศึกษาเอกสารอ้างอิง ทั้งในรูปแบบของ เอกสารลายลักษณ์อักษรและวีดีทัศน์
5. ทำการเปรียบเทียบ ลักษณะการใช้งานของน้ำในยุคต่างๆ
6. ประมวลผลความรู้ ทำการวิเคราะห์และแยกแยะ จัดรูปแบบการใช้งานของน้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยประเมินจากข้อมูลพื้นฐานที่รวบรวมได้และแนวคิดของนักออกแบบ
7. สรุปความรู้ที่ได้ และนำเสนอกระบวนการ อิทธิพลที่อยู่เหนือการเปลี่ยนแปลงในของกรใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมในแต่ละช่วงเวลา

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นการรวบรวมข้อมูล การออกแบบที่เกี่ยวกับน้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมของไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อเป็นฐานข้อมูลในการค้นคว้าสำหรับผู้สนใจ
2. เป็นการเตรียมความพร้อม และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับ บทบาท หน้าที่ ลักษณะการออกแบบ และรายละเอียดอื่นๆ ในเรื่องของการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อเป็นพื้นฐานในการใช้งานต่อไป
3. ทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของลักษณะ รูปแบบการใช้งานของน้ำในยุคต่างๆ มาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงความชื่นชอบ การตอบสนอง กระแสความรู้สึกที่มีต่องานนั้นๆ ในยุคต่างๆ
4. เป็นพื้นฐานและเสริมสร้างแนวความคิดในการสร้างสรรค์งานภูมิสถาปัตยกรรมที่มีน้ำเป็นองค์ประกอบได้
5. ทราบถึงข้อจำกัด และอิทธิพลที่ทำให้เกิดการใช้อย่างที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ และเป็นข้อคิดในการออกแบบน้ำที่ภูมิสถาปนิกจะได้ใช้ในการออกแบบงานที่ใช้น้ำเป็นองค์ประกอบต่อไป

ทั้งนี้เพื่อให้เป็นประโยชน์ แก่ ประชาชนผู้สนใจ , ภูมิสถาปนิก , หน่วยงานของจังหวัดต่างๆ เช่น กองสวนสาธารณะ , กรมโยธาธิการ , ส่วนงานผังเมือง, เทศบาล, อบต. ฯลฯ และหน่วยงานอื่นๆ ทั้งราชการและเอกชน ที่มีความสนใจในการใช้น้ำ เป็นองค์ประกอบของงานภูมิสถาปัตยกรรม

1.7 แหล่งที่มาของข้อมูล

1. จากการสัมภาษณ์
2. จากการค้นคว้าแหล่งข้อมูลและเอกสารทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ
  - ภาพถ่ายทางอากาศ
  - ภาพถ่าย
  - หนังสือทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง
  - บทประพันธ์และวรรณกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องน้ำ
  - ผังบริเวณและแผนที่
  - สารคดี วารสาร วิทยุทัศน์หรือสิ่งพิมพ์อื่นๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

2.1 ทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

น้ำ ผูกพันและมีบทบาทมากมายต่อชีวิตไทยในทุกทุกด้านมาตั้งแต่สมัยโบราณ การออกแบบแนวความคิดในการใช้น้ำของคนไทยถือได้ว่าเป็นมรดกของชาติอย่างหนึ่งที่ได้รับช่วง สืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน งานภูมิสถาปัตยกรรมของไทยที่ใช้น้ำเป็นองค์ประกอบเป็นงานที่ถ่ายทอดแรงบันดาลใจ และเปิดเผยการดำเนินชีวิต ความเชื่อและอิทธิพลจากครั้งอดีตออกมาในการสร้างสรรค์สถานที่ต่างๆมากมาย ทั้งที่อยู่อาศัย สถานที่พักผ่อน ที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาและความเชื่อ ฯลฯ โดยงานที่ปรากฏเป็นหลักฐานและที่ระบุไว้ในเอกสารต่างๆที่สืบค้นได้นั้นเป็นการจัดองค์ประกอบทางศิลปะเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกลมกลืนกันระหว่างงานสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม ในอันที่จะถ่ายทอดความเป็นไทยโดยใช้น้ำเป็นองค์ประกอบที่เสมือนเป็นตัวดำเนินเรื่อง เพื่อบอกเล่าเรื่องราวในแบบฉบับเฉพาะของคนไทย และจากจุดนี้เองจึงเป็นประเด็นหลักที่นำไปสู่การศึกษาถึงความสัมพันธ์ เหตุแห่งการใช้งาน การออกแบบ รูปแบบ และวิวัฒนาการในด้านต่างๆของน้ำในสังคมไทย

จากหนังสือและงานวิจัยต่างๆที่มีน้ำเป็นองค์ประกอบหลัก ซึ่งประมวลจากเอกสารที่มีการทำขึ้นในระยะ 40 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - ปัจจุบัน ร่วมกับหนังสือภายใน บรรณานิติศนการศึกษาด้านศิลปะสถาปัตยกรรมไทย 2 เล่มที่ว่าด้วย ศิลปะสถาปัตยกรรมไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 6 และศิลปะสถาปัตยกรรมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจัดทำโดยสถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กล่าวถึงการแบ่งแยกระดับ และรูปแบบการใช้งานของน้ำไว้ดังนี้

ศาสตราจารย์ สมภพ ภิรมย์ นำเสนอบทความเรื่อง สถาปัตยกรรม เวียง วัง วัด และเว็จ ซึ่งกล่าวถึงระดับฐานานุศักดิ์และช่วงชั้นของสถาปัตยกรรมในสังคมไทยแต่โบราณ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ระดับอันได้แก่ เวียง หมายถึงเมือง นคร ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมส่วนที่มีความสำคัญในด้านการป้องกันประเทศ ความเป็นอยู่ของประชาชน เช่นคูคลอง ถนนหนทาง ประการที่สอง คือ วังหรือพระบรมมหาราชวัง ซึ่งหมายถึงที่อยู่ของพระมหากษัตริย์ ที่รังสรรค์จากวิวัฒนาการสูงสุดของช่างในยุคสมัยต่างๆ ประการที่สาม วัด ซึ่งกล่าวถึงบริเวณอาคารสถานที่อันเนื่องด้วยศาสนา และประการสุดท้าย เว็จ หมายถึง บริเวณทั่วไปอันเป็นสิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาติ เช่น สถานที่นันทนาการ บริเวณที่ทำการเพาะปลูก บริเวณที่เป็นที่ว่างเช่นป่าไม้ แม่น้ำลำคลอง และการแบ่งย่าน เช่น บางยี่เรือ หรือ หมายถึง ที่ว่างที่จัดขึ้นโดยธรรมชาติหรือมนุษย์สร้าง เช่น จตุรัส สนามหลวง ลาน ชาน พื้นที่ว่าง (Open Space) ฯลฯ และในแต่ละระดับชั้นจะมีแนวคิด วิธีการ อิทธิพลที่อยู่เบื้องหลังแตกต่างกันเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการแบ่งแขนงของงานสถาปัตยกรรมไทย

แนวคิดข้างต้นของศาสตราจารย์สมภพ ภิรมย์แบ่งองค์ประกอบที่เสริมโครงสร้างความเกี่ยวพันของตัวสถาปัตยกรรมประเภท เวียง วัง วัด เว็จ ในอีกระดับชั้น นั่นคือ ระดับประชาชน ในเรื่องสถาปัตยกรรมที่พักอาศัยหรือบ้าน ซึ่งกล่าวว่ามีค่าสำคัญเป็นรากฐานที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ กับสถาปัตยกรรมหลักประเภท วังและวัดอีกด้วย

ศาสตราจารย์ ไขแสง ศุขะวัฒน์ : ประวัติสวนไทย ภาค 1(สวนในนิยาย สวนสมัยสุโขทัย สวนสมัยอยุธยา)และประวัติสวนไทย ภาค 2 (สวนไทยสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่3) และ **ประวัติสวนไทยสมัยรัชกาลที่ 4** ซึ่งมุ่งประเด็นในการศึกษาในเรื่องคตินิยม การใช้งาน กิจกรรม การปรับเปลี่ยน รูปแบบและความสำคัญของสวนที่เกิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย กระทั่งถึงรัชกาลที่ 4 โดยสวนที่กล่าวถึงในแต่ละเล่มนั้นเมื่อพิจารณาแล้ว จะสามารถแยกแยะถึงลักษณะแห่งของการจัดแบ่งประเภทของสวนออกเป็นระดับชั้น เนื่องจากระดับในการใช้งาน ความวิจิตรพิสดาร ความรู้ ธรรมเนียมในการตกแต่งแตกต่างกันอย่างมาก และตามทัศนคติของ ศาสตราจารย์ ไขแสง ยังกล่าวถึงบทบาทของน้ำในระดับเมือง ว่ามีการจัดสรรที่ดินเพื่อการสร้างสิ่งนั้นหนาแน่นการรองรับความต้องการของประชาชน เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมและจัดงานประเพณีต่างๆตามเทศกาล และยังกล่าวถึงเรื่อง ขนาด(Scale) รูปลักษณ์(Form) และบทบาทความสำคัญต่อสังคมที่แตกต่างกันไปด้วยสามารถกล่าวได้ว่า น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมไทย ในตามทัศนคติของ ศ.ไขแสง ก็มีการแบ่งระดับชั้นตามชนชั้นทางสังคม เช่นกัน

ดร.สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา : **น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย** มุ่งประเด็นที่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับคน ทั้งในทวีปเอเชียในแบบวงกว้างและจำเพาะเจาะจงภายในประเทศไทย ความว่า น้ำเป็นที่มา เป็นแรงบันดาลใจแห่งการคิดและการสร้างสรรค์มากมาย ทั้งคติความเชื่อ ปรัชญา การแทนความหมาย วิถีชีวิต วิถีปฏิบัติ การดำรงชีพ ประเพณี วัฒนธรรม ต่างๆ รวมถึงสถาปัตยกรรมด้วย น้ำมีบทบาทต่อคนในหลายด้านและมี กฎปฏิบัติแตกต่างกันในหลายระดับชั้นทางสังคม เหตุนี้จึงทำให้ความสำคัญของน้ำสามารถแยกได้เป็นหลายระดับชั้นและการออกแบบก็แตกต่างกันออกไปในแต่ละระดับเช่นกัน ดร.สุเมธ กล่าวถึงน้ำ ซึ่งเป็นเหตุทำให้เกิดสถาปัตยกรรมในรูปแบบต่างๆ อันได้แก่ สถาปัตยกรรมบนบก สถาปัตยกรรมบนน้ำ แต่ทั้งนี้เมื่อพิจารณาในเนื้อหาแล้วก็ยังกล่าวถึงการแบ่งระดับของการใช้งานออกตามชนชั้นทางสังคม มีพระบรมมหาราชวัง วัด เรือนพินบ้านตลาด แพฯลฯ

การสัมมนาเรื่อง วารวิถีสยาม , 26 มีนาคม 2546 ดร.สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา กล่าวถึง ลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยที่แบ่งออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ จากวัสดุนั้นคือ สถาปัตยกรรมไม้ และสถาปัตยกรรมหินและปูน โดยประเภทแรก สถาปัตยกรรมไม้นั้น สิ่งที่เด่นที่สุดในทวีปเอเชียคือ อารยธรรมไม้ไผ่ ที่ทำให้เกิดเรือนแพและบ้านไทยแบบเรือนผูกและสถาปัตยกรรมไม้จริงหรือเรือนเครื่องสับที่ล้วนเป็นสถาปัตยกรรมที่อยู่ร่วมกับน้ำหรือสะท้อนน้ำสะท้อนบก ไม่ต่อต้านต่อธรรมชาติ และประการที่สอง สถาปัตยกรรมหินและปูนซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างงานสถาปัตยกรรมไทยในรูปแบบของวังและวัด และมีการตีความทางด้านสัญลักษณ์ ปรัชญา และแนวคิดต่างๆร่วมด้วยในการก่อสร้าง ทำให้สามารถเห็นถึงลักษณะของการแบ่งประเภทของตัวสถาปัตยกรรมออกเป็นวัง วัด และบ้านเช่นกัน

โชติ กัลยาณมิตร : **สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม** ในเนื้อหา กล่าวถึงแม่บทของสถาปัตยกรรมไทยที่ว่าด้วยการสร้างอาคารแต่ละประเภท ตามกฎระเบียบ อิทธิพล คติความเชื่อ ฯลฯในพระบรมมหาราชวัง ในวัด และบ้านพักอาศัย มีการกล่าวถึงการตีความในการถ่ายทอดคติความเชื่อหลัก เรื่องภูมิจักรวาล ลงในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งในแต่ละระดับของที่อยู่อาศัยจะมีตัวแปรที่แตกต่าง ทำให้งานที่ออกมาสอดคล้องกลมกลืนต่อคติความเชื่อเดียวกันแต่รูปแบบแตกต่างกัน ซึ่งเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้เป็นส่วนเสริมพื้นฐานของการคิดในการแบ่งแยก

การสร้างสรรค์แม่บทของสถาปัตยกรรมไทยออกเป็น 3 ระดับ คือ วัด บ้าน และวัง โดยชั้นเชิงการสร้างสรรค์แตกต่างตามแต่ละระดับ เนื่องจากบทบาท และความสำคัญของระดับชั้นของคนในสังคม การพิจารณาถึงรูปแบบและการใช้น้ำในแต่ระดับชั้นจึงเกิดขึ้น

รองศาสตราจารย์ ประทีป มาลากุล : พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง กล่าวถึงเอกลักษณ์อันน่าภาคภูมิใจของสถาปัตยกรรมไทย อันได้แก่ พระราชวัง ตำหนัก ภูมิสงฆ์ และบ้านเรือนราษฎร แต่สิ่งอันทรงคุณค่าเหล่านี้ถูกทำลายไปหลายต่อหลายครั้งจากการศึกสงคราม และความไม่รู้ของคนในชาติ การศึกษาหาข้อมูลของสถาปัตยกรรมเหล่านี้ที่ร่วมสมัยกับยุคอยุธยา เช่นบ้านพักอาศัยที่อายุเกินกว่า 200 ปีไม่สามารถพบได้แล้ว พบเพียงอาคารประเภทวังและวัดซึ่งสร้างด้วยโครงสร้างก่ออิฐถือปูน จึงทำให้เกิดความจำเป็นในการศึกษาเปรียบเทียบอาคารต่างระดับชั้น เช่นศึกษาวิวัฒนาการของบ้านจากภูมิสงฆ์ เหตุเนื่องจากความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในการรวมกันอยู่เป็นสังคม การถ่ายทอดและสืบต่อทางวัฒนธรรม ทำให้องค์ประกอบในอาคารแต่ละประเภทมีส่วนคล้ายคลึงและเชื่อมโยงที่มาถึงกันได้

ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส : บ้านในกรุงเทพฯ รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ.2325- พ.ศ.2525) งานวิจัยฉบับนี้เป็นการแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนารูปแบบของเรือนไทย บ้านไทย แต่สมัยอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน โดยศึกษาจากหลักฐานที่เป็นเอกสารและอาคารที่ยังคงสภาพอยู่ เมื่อพิจารณาถึงงานที่ได้นำมาศึกษาเพื่อวิวัฒนาการ จะเห็นได้ว่า การศึกษาวิวัฒนาการของบ้านไทยนั้นสามารถศึกษาได้จากสิ่งก่อสร้างประเภทพุทธศาสนาสถาปัตยกรรมเช่นกัน เนื่องมาจากลักษณะเรือนพักอาศัยของสงฆ์นั้นไม่แตกต่างจากบ้านไทยโบราณนัก หากแต่มีพื้นที่จำกัดกว่าและกำหนดให้เป็นของสงฆ์เท่านั้น เป็นอีกจุดหนึ่งที่เสนอว่าวัดและบ้านนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลในเบื้องต้นทางสังคมศาสตร์ จะพบว่า ความเกี่ยวพันของบ้านและวัดนั้นแนบแน่นมาก ทั้งสองมีส่วนในการเกี่ยวพันกันในการดำรงเป็นสังคม และสายสัมพันธ์ที่มากไปกว่าบทบัญญัติของพระพุทธศาสนาในเรื่องการเกี่ยวพันกันนั้นก็คือ การที่วัดเป็นส่วนหนึ่งกับบ้านจากการที่สมาชิกของบ้านเข้ามาบวช และกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัด การสร้างกุฏิพักอาศัยก็คือ การสร้างที่อยู่อาศัยให้กับบุตรหลานในชุมชนนั่นเอง

สัมมนาวิชาการเรื่อง บ้านและวัด : พื้นฐานสำคัญของสังคมไทย ,15-16 กันยายน 2529 กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบ้านและวัดในด้านต่างๆ ทั้งด้านสถาปัตยกรรมที่นำเสนอถึงความเกี่ยวเนื่องและรูปแบบที่กลมกลืนกัน และความเชื่อมโยงทางสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวพันกันในการดำเนินชีวิต โดย รองศาสตราจารย์ ดร.สมบุญ ธุชสำราญ กล่าวถึงบทบาทของพุทธศาสนาที่เชื่อมโยง เกี่ยวพันและเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสรรค์งานที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยว่า สถาปัตยกรรมนั้นสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของคน เมื่อพุทธศาสนาเป็นรากเหง้าของสังคมและเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรม ซึ่งสืบเนื่องมาจากพระธรรมและการปฏิบัติกิจของสงฆ์นั้นเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตแบบไทย ชายไทยถูกกำหนดให้บวชเรียนเพื่อรับรู้ถึงแนวทางการดำเนินชีวิต เช่นนี้เพื่อให้สามารถครองตนเป็นฆราวาสที่ดี เป็นผู้นำของครอบครัวและอยู่ร่วมกับสังคมแบบไทยได้ ตัวสถาปัตยกรรมจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อสนองต่อความเกี่ยวพันอันนี้ วัดมีความสำคัญในหลายระดับกับบ้าน สายสัมพันธ์อันแรกที่เชื่อมให้วัดกับบ้านเกื้อกูลกันนั้นเนื่องมาจากพุทธบัญญัติที่กำหนดให้วัดอยู่ใกล้กับชุมชนเพื่อการเกี่ยวพันกัน(เช่น การอนาถา คิลปะ วิชาความรู้ การบำบัดทางกายและใจ สถานที่ฝึกอาชีพ) และประการ

ต่อมาเนื่องมาจากบ้าน บุตรหลานของคนในชุมชนถูกส่งเข้าไปบวชเรียนในวัด ทำให้ชุมชนเกือบจะร้างซึ่งเท่ากับการเลี้ยงดูบุตรหลานของตนด้วย การสร้างสถาปัตยกรรมในวัด ก็คือการสร้างอาคารและบ้าน ให้กับบุตรหลานและให้กับครูของคนรุ่นพ่อ วัดในบางที่จึงมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับบ้าน

อินทรีา ยมนาค : **สถาปัตยกรรมไทยที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ (รัตนโกสินทร์)** กล่าวถึงวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในสถาปัตยกรรมไทย โดยทำการจัดแบ่งชนิดของสถาปัตยกรรมไทย ออกเป็น 3 ประเภทคือ สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากอยุธยา สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลต่างประเทศ และสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ โดยทั้งสามประเภทของสถาปัตยกรรมนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามการใช้สอยของอาคารแต่ละประเภท ซึ่งได้แก่ พระบรมมหาราชวัง วัดวาอาราม พุทธเจดีย์ ถนน คลอง สะพาน อาคารและบ้านของประชาชน ฯลฯ ซึ่งเนื้อหาที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในรูปแบบของสถาปัตยกรรมหลัก สามประเภทคือวัง วัดและบ้านเช่นกัน

วิทย์ พิณคันเงิน : **ศิลปกรรมและการช่างของไทยและโบราณสถานบางแห่งของไทย** นำเสนองานศิลปกรรมในแขนงต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม หัตถกรรม และสถาปัตยกรรม ที่แตกต่างกันในลักษณะและทำที่ไปตามระดับชั้นของคนภายในโครงสร้างของสังคมไทย กล่าวถึงปราสาทราชวังและบ้านไทย รวมถึงการสร้างวัด

เสถียร ศุกไสภณ : **พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย** กล่าวถึงพระพุทธศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยตั้งแต่ สมัยสุโขทัย อยุธยา กรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ในแง่ของความสนพระทัยของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์และการตอบสนองอันเนื่องมาจากกระแสพระราชศรัทธานั้น โดยสะท้อนออกมาในการสร้าง บูรณะปฏิสังขรณ์วัด ลักษณะของตัวสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมแขนงต่างๆที่เกิดขึ้นล้วนสะท้อนอิทธิพลและแนวความเชื่อในยุคต่างๆออกมาให้ศึกษาได้

ชัย เรืองศิลป์ : **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม** นำเสนอถึงความเป็นมาของพระราชวังต่างๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นสถานที่เฉพาะของพระเจ้าแผ่นดิน และรูปแบบ กระบวนการสร้างรูปลักษณ์ และองค์ประกอบของอาคารประเภทที่พกอาศัยในชั้นอื่นๆ ที่มีความแตกต่างกัน เช่น บ้านขุนนาง บ้านราษฎร ทั่วไป ซึ่งจากข้อมูลนี้ย่อมนำไปสู่การแบ่งระดับชั้นของสถาปัตยกรรมไทยอีกด้วย

Barry Michael Broman : **Old Homes of Bangkok** เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นจากมุมมองของชาวต่างชาติที่มองประเทศไทย และชาวต่างชาติคนนั้นสนใจในเรื่องงานสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย โดยมุ่งประเด็นการศึกษาค้นคว้าไปที่ พระราชวัง วัดและบ้าน รวมถึงการถ่ายภาพที่ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมข้างต้นในอดีตประกอบการพิจารณา แสดงให้เห็นถึงการจัดจำแนกระดับชั้นของสถาปัตยกรรมไทยออกเป็นสามระดับโดยมุมมองของคนต่างชาติ

น้ำมีรูปแบบการใช้งานที่หลากหลายและแปรเปลี่ยนไปตามความต้องการของคน กระแสนิยมและอิทธิพลตามยุคสมัย ซึ่งจากหลักการคิดและข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้างต้น สามารถประมวลสรุปได้ว่า ใน การที่จะศึกษาถึงคุณค่า หน้าที่ใช้สอย รูปแบบ อิทธิพลที่แฝงอยู่ในการออกแบบงานนั้นๆของน้ำ มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาควบคู่ไปกับงานสถาปัตยกรรม เหตุเนื่องจากช่างในสมัยโบราณที่ได้อรังสรรค์งานในอดีตถือเป็นผู้รอบซึ่ง

มีความรู้ความเข้าใจในงานช่างครอบครัวหลายแขนง การออกแบบจึงเบ็ดเสร็จภายในคนเดียวทั้งนี้เพื่อเชื่อมต่อบรรยากาศและแนวคิดในการสร้างสรรค์งาน งานภูมิสถาปัตยกรรมในอดีตจึงถูกสร้างให้สอดคล้องกลมกลืนไปกับตัวสถาปัตยกรรม ในอันที่จะถ้อยที่ถ้อยอาศัยที่จะอยู่ร่วมกัน คือช่วยเปิดโอกาส ส่งเสริมตัวสถาปัตยกรรมและในบางโอกาสก็เป็นจุดเด่นสร้างบรรยากาศให้บริเวณ เช่นกัน ผู้เขียนจึงเสนอที่จะแบ่งแยกรูปแบบการใช้งานงานภูมิสถาปัตยกรรมไทยได้เป็น 3 ระดับชั้นใหญ่ๆ นั่นคือ **วัง ,วัด และ บ้าน** เพื่อเป็นหลักในการศึกษาค้นคว้า ทั้งนี้เนื่องจากการออกแบบนั้นๆอาจได้รับอิทธิพล คตินิยม หรือความเชื่ออย่างเดียวกันแต่การออกแบบเพื่อการตอบสนองต่อการใช้งานหรือกิจกรรมในแต่ละระดับชั้นของงานสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมนั้นจะแตกต่างกันไปตามลำดับจากระเบียบวิธีปฏิบัติ ความเคร่งครัด งบประมาณ ความรู้ ทัศนคติ และตัวแปรอื่นอีกมากมาย ที่ทำให้เกิดความแตกต่างที่เป็นจุดน่าสนใจในการศึกษา โดยผู้เขียนจะนำเสนอวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบใช้งานของงานภูมิสถาปัตยกรรมไทยในด้านต่างๆ ทั้งขนาด ความวิจิตรพิสดารในการประดับประดา รูปทรง อิทธิพล ฯลฯ โดยแบ่งตามยุคตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน โดยเริ่มจาก ยุคสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ตอนต้น รัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 6 และสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 7 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

2.2 การทำเอกสารนิพนธ์(Documentary Research)

การทำวิทยานิพนธ์แบบเอกสารนิพนธ์เป็นวิธีหนึ่งของการสร้างองค์ความรู้ โดยอาศัยการศึกษา และจัดเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลชั้นแรก หรือ ข้อมูลปฐมภูมิ (ประเภทการสัมภาษณ์) ประกอบกับข้อมูลชั้นสอง หรือ ข้อมูลทุติยภูมิ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆรวมทั้งแผนที่ แผนที่ภูมิ ภาพถ่าย ประกอบกับการวิเคราะห์ของผู้ทำการรวบรวม เพื่อสรุปเป็นการสร้างชุดความรู้ที่เรียบเรียงขึ้นใหม่จากการวิเคราะห์ใหม่ตามจุดประสงค์ของวิทยานิพนธ์นั้นๆ

ซึ่งอาจทำได้ในหลายรูปแบบ เช่น บทวิเคราะห์ทางด้านเนื้อหา(Texture Analysis), บทอธิบายเนื้อหา(Texture Explication), บทวิเคราะห์ภาพ(Image Analysis), บทโต้แย้ง(Counterargument), บทวิเคราะห์ตามเหตุผล(Causal Analysis) ฯลฯ (ถอดความจาก : What is Documentary Research Paper โดย School of Academic Discipline, University of California at Irvine,2000)

จากลักษณะของการศึกษาและการเก็บรวบรวมข้อมูล แบบ Documentary Research ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างชุดความรู้ใหม่ ทำให้เกิดความจำเป็นในการรวบรวมรายชื่อหนังสือที่เกี่ยวข้องจากฐานข้อมูลต่างๆ (เช่น หอสมุดแห่งชาติ, หอสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ , สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, หอสมุดศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย) เพื่อค้นหาและจำกัดจำนวนหนังสือที่เกี่ยวข้อง

โดยสามารถจัดหมวดหมู่ของหนังสือ ว่าด้วยการใช้งานและออกแบบน้ำ ได้เป็นแนวใหญ่ๆ ดังนี้

จากฐานข้อมูล หอสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. รูปแบบการใช้งาน และเทคนิคการใช้น้ำ
2. ประวัติความเป็นมา และบทบันทึกเรื่องนี้ ในสถาบันพระมหากษัตริย์ ศาสนา และประชาชน

3. น้ำในงานสถาปัตยกรรม
4. คตินิยม วัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวกับน้ำ เช่น ความเป็นอยู่ การดำรงชีวิต อาชีพ ที่มีส่วนผูกพันกับน้ำ

ดังจะสามารถเห็นได้จากการแบ่งกลุ่มหนังสือ และ ข้อมูลจากสิ่งพิมพ์ข้างต้นว่า หนังสือที่นำเสนอเกี่ยวกับรูปแบบ และการใช้งานของน้ำนั้น สามารถแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ดังนี้

2.2.1. น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมของวัง

- หนังสือเรื่อง น้ำ โดย ดร.สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา

การใช้งานและการออกแบบน้ำ ภายในพระบรมมหาราชวัง เป็นงานต้นแบบที่ได้รับอิทธิพลจาก ความทรงจำ หรือ สัญชาตญาณของมนุษย์ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลกในยุคน้ำแข็ง ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการเดินทางอพยพเพื่อความอยู่รอด และแสวงหาแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์เพื่อดำรงเผ่าพันธุ์ แต่โบราณกาล การเดินเรือต้องอาศัยหลักคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์ เป็นสำคัญ ซึ่งเป็นที่มาแห่งแนวความคิด ความสัมพันธ์ ของคติความเชื่อที่ซับซ้อน และการจัดลำดับที่ละเอียดอ่อน ที่เรียกว่า ระบบภูมิจักรวาล หรือ มณฑล(Mandala)

รูปแบบการใช้ น้ำ แสดงออกอย่างเด่นชัดทั้งในการพระราชพิธี เช่น พระราชพิธีพระพิรุณศาสตร์ พระราชพิธีพยุหยาตราทางชลมารค,พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ,พระราชพิธีลงทรง , พระราชพิธีโสกันต์, พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ฯลฯ องค์ประกอบต่างๆในงานสถาปัตยกรรม เช่น ปรากฏ บุษบก ฉัตร ฯลฯและรวมถึง การออกแบบวางผังอาณาบริเวณใน พระบรมมหาราชวัง เช่น คลองคั่น คูขอบ แนวประตูเมือง พระราชอุทยาน

- หนังสือเรื่อง สวนไทย โดย ศาสตราจารย์ไขแสง ศุขะวัฒนะ
- หนังสือเรื่อง สวนอนุกรมเมืองโบราณ : สวนขวา โดย วิยะดา ทองมิตร
- หนังสือเรื่อง เรือนหลวง โดย อ.แน่นน้อย ศักดิ์ศรี
- หนังสือเรื่อง พระราชวัง โดย ส.พลายน้อย
- หนังสือเรื่อง พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ โดย ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ แน่นน้อย ศักดิ์ศรี
- หนังสือเรื่อง การศึกษาการตกแต่งพระราชอุทยานและสวนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดย ศาสตราจารย์ ไขแสง ศุขะวัฒนะ
- หนังสือเรื่อง ประวัติศาสตร์ สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-3 โดย ศาสตราจารย์ แสงไสย เกษมศรี
- หนังสือเรื่อง ประมวลภาพวังและตำหนัก : Architecture & Decoration
- หนังสือเรื่อง ประวัติสวนไทย โดย ศาสตราจารย์ไขแสง ศุขะวัฒนะ
  - สวนในสมัยสุโขทัย
  - สวนในสมัยอยุธยา
  - สวนในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น(รัชกาลที่ 1-3)
  - สวนในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4
  - สวนในนิยายไทยโบราณ

- หนังสือเรื่อง Palaces of Bangkok : Royal Residences of Chakri Dynasty โดย ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี
- หนังสือเรื่อง The Grand Palace โดย William Warren

2.2.2. น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมของวัด

- หนังสือเรื่อง น้ำ โดย ดร.สุเมธ ชุ่มสาย ณ อยุธยา

ความผูกพันของน้ำกับพระพุทธศาสนา เกี่ยวเนื่องเป็นส่วนเดียวกันมาแต่ครั้งโบราณกาล รวมถึงพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้อง และกิจของสงฆ์ น้ำแทนความหมายในเชิงปรัชญาอันลึกซึ้งของพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิตความเป็นอยู่และสภาพการดำเนินชีวิตแบบไทย ที่ว่าด้วยการเดินทางอันยาวไกล และการข้ามกระแสแห่งกรรม หรือที่เรียกว่า โลกุตรรานา การเดินทางเพื่อหลุดพ้นหรือล่วงกรรม นั้นต้องอาศัยความสงบ ความมีสมาธิ จึงจะทำให้เกิดปัญญา เพื่อหลุดพ้น และเปรียบหลักคำสอนและการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักคำสอนของ พระบรมพุทธศาสนาเป็น เรือที่จะนำพา สัตว์โลก ข้ามทะเลแห่งทุกข์ นี้

จากหลักความเชื่อทั้งหลาย ถ่ายทอดลงสู่งานสถาปัตยกรรมที่วิจิตรพิสดาร ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจและการตีความ จากหลักปรัชญาของพุทธศาสนาชั้นสูงเป็น งานสถาปัตยกรรมศาสนสถาน ที่มีรูปแบบเฉพาะของพระพุทธศาสนาแบบไทย ซึ่งมุ่งเน้นความ บางเบา

- หนังสือเรื่อง วัดในกรุงเทพฯกับการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี โดย รองศาสตราจารย์ เนตรนภิศ นาควัชระ
- หนังสือเรื่อง วัดพุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย โดย สมคิด จิระทัศนกุล
- หนังสือเรื่อง วัดไทย 9 รัชกาล : วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์ โดย กรมศิลปากร
- หนังสือเรื่อง คู่มือพัฒนาแห่งท่องเที่ยวประเภทวัด เล่ม 1-3 โดย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สัมมนาวิชาการเรื่อง บ้านและวัด:พื้นฐานสำคัญของสังคมไทย โดย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- บทวิเคราะห์ เรื่อง ผังบริเวณวัด โดย ทิวา ศุภจรรยา
- หนังสือเรื่อง วิวัฒนาการศิลปสถาปัตยกรรมไทยพุทธศาสนา โดย ศาสตราจารย์ เฉลิม รัตนทัศนีย์
- Sukhotai World Heritage Reflections of the Past : โดย สันติ เล็กสุขุม

2.2.3. น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมของบ้าน

- หนังสือเรื่อง น้ำ โดย ดร.สุเมธ ชุ่มสาย ณ อยุธยา
-สัญลักษณ์น้ำในวรรณคดีและชีวิตไทย แสดงออกถึงความผูกพันกับน้ำอย่างแน่นแฟ้น โดยจะสามารถพบได้จาก อภิปรัชญา ธรรมชาติ สุนทรียภาพ คำอวยพร การเกิด กลอนสอนเด็ก มงคลฤกษ์ การทำนายโชคชะตา การเกี่ยวพาราสี กิจกรรมประจำวัน การเงิน ชีวิตในครอบครัว การเดินทาง เพลงพื้นบ้าน รวมถึง ลักษณะรูปร่างและชื่อองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
- หนังสือเรื่อง สวนไทย โดย ศาสตราจารย์ไขแสง ศุขะวัฒนะ แสดงถึง จุดเริ่มต้นของความเกี่ยวพันระหว่างสวนกับคนไทย ตั้งแต่การจัดพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อเป็นสาธารณะประโยชน์แก่ประชาชนในสมัยสุโขทัย อยุธยาและ

สืบเนื่องมาจากกระทั่งปัจจุบัน เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรสวนในแบบแรกของชาติจึงเป็นส่วนผักและผลไม้เพื่อการพาณิชย์และพัฒนาต่อมาเป็นส่วนเพื่อการพักผ่อนในระยยะหลัง(สมัยรัตนโกสินทร์)

- บทสรุปความจาก วีดิทัศน์ เรื่อง น้ำกับประวัติศาสตร์ไทย โดย วุฒิสักดิ์ ลามาเจริญทรัพย์
- บทวิเคราะห์ เรื่อง ผังเมืองในอดีต โดย ทิวา ศุภจรรยา
- หนังสือเรื่อง สถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัย โดย ไพโรจน์ แสงจันทร์
- หนังสือเรื่อง บ้านไทย โดย ศาสตราจารย์ สมภพ ภิรมย์
- หนังสือเรื่อง แบบแผนบ้านเรือนในสยาม โดย น.ณ.ปากน้ำ
- หนังสือเรื่อง บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี โดย ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส
- หนังสือเรื่อง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดย รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์
- หนังสือเรื่อง พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง โดย รองศาสตราจารย์ ประทีป มาลากุล
- หนังสือเรื่อง ประวัติสวนไทย โดย ศาสตราจารย์ ไชแสง สุชะวัฒน์นะ
  - สวนในสมัยสุโขทัย
  - สวนในสมัยกรุงศรีอยุธยา
  - สวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(รัชกาลที่1-3)
  - สวนในสมัยรัตนโกสินทร์(รัชกาลที่ 4)
  - สวนในนิยายไทยโบราณ
- Old Homes of Bangkok :นำเสนอภาพ Image บ้านไทยที่สร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีที่ได้รับคามนิยม โดย Barry Micheal Broman

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

การใช้น้ำในพระบรมมหาราชวัง

พระราชวังกล่าวได้ว่าเป็นภูมิสถานที่มีลักษณะเป็นพิเศษกว่านิเวศสถานของสามัญชนพลเมืองทั่วไป กล่าวคือ พระราชวังย่อมมีปราการก่อกั้นล้อมรอบอาณาบริเวณอันเป็นที่ตั้งพระราชนิเวศน์มณฑลเสวยสถานปราการนั้นเป็นเครื่องกั้นเขตแดนเป็นจังหวัดแยกไปต่างหากจากคามนิคมที่อยู่อาศัยของพลเมือง¹

การออกแบบและวางผังพระบรมมหาราชวังตั้งแต่สมัยโบราณ ถือเป็นสุดยอดของงานสถาปัตยกรรมประเภทที่พิถีพิถันเนื่องจากเป็นงานที่ผ่านการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนในการคัดสรรที่ตั้ง อาณาบริเวณ การกำหนดขอบเขตพื้นที่ ยุทธภูมิ การตั้งรับ ทางหนีทีไล่ เนื่องด้วยพระบรมมหาราชวังมีความสำคัญอย่างที่สุดเปรียบเสมือนหัวใจของอาณาจักร การออกแบบและวางผังจึงมีการรวบรวมรูปแบบ อิทธิพล ความเชื่อ คตินิยมต่างๆ ประมวลเข้าด้วยกันและกลั่นกรองออกมาเป็นงานออกแบบที่มีลักษณะเฉพาะ ความถี่ถ้วนและกฎเกณฑ์ที่จำเป็นจะต้องรักษาไว้อย่างเคร่งครัดและมีการถ่ายทอดสืบต่อกันเป็นระยะเวลายาวนาน เนื่องจากเป็นสิ่งที่มีความหมายสำคัญและเป็นเครื่องหมายแทนความอุดมสมบูรณ์ ความร่มเย็นเป็นสุขของราษฎร และความอยู่รอดของอาณาจักร

การวางผังบริเวณของพระราชวังตั้งแต่สมัยโบราณมีความซับซ้อนอย่างยิ่ง ดังจะสามารถเห็นได้จากความหลากหลายขององค์ประกอบและกฎเกณฑ์ต่างๆ อาณาบริเวณภายในพระราชวังมีองค์ประกอบมากมาย เช่น พระราชนิเวศน์ มณฑลเสวยสถาน ราชการสถาน บริวารสถาน ฯลฯ แต่ละส่วนยังประกอบด้วยอาคารและอาณาบริเวณอีกจำนวนไม่น้อยเพื่อรองรับพระราชพิธีและพระราชกิจต่างๆ อีกทั้งยังมีการกำหนดอาณาเขตและแบ่งแยกพื้นที่ภายในออกเป็นพระราชฐานส่วนหน้า พระราชฐานส่วนกลาง และพระราชฐานชั้นใน รวมถึงมีการจัดแบ่งตามลำดับความสำคัญเป็น วังหน้า วังหลวง และวังหลัง อีกด้วย

เช่นเดียวกับกับการก่อสร้างนครวัด ซึ่งเป็นมหานครอันดับหนึ่งของอาณาจักรกัมพูชา การก่อสร้างต้องถี่ถ้วนเต็มไปด้วยพิธีกรรมและฤกษ์ยาม จำนวน สัดส่วนและขนาดขององค์ประกอบต่างๆ ภายในพระบรมมหาราชวังแห่งนี้ เป็นขนาดและสัดส่วนที่เกิดขึ้นได้จากการผนวกดวงเมืองและดวงพระมหากษัตริย์เข้าด้วยกันแล้วแปลความหมายออกมา ฉะนั้นทุกอย่างจึงต้องเที่ยงตรงและเคร่งครัด ไม่มีการผิดพลาด ซึ่งคตินิยมเหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างพระบรมมหาราชวังของไทยตั้งแต่ครั้งอดีตกาล

ประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบจากต่างชาติมากมาย ทั้งจากขอมในสมัยสุโขทัย, ชาติตะวันตกในสมัยอยุธยา, จีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, อิทธิพลทางด้านเทคนิคและรูปแบบการก่อสร้างจากตะวันตกอีกครั้งหนึ่งในช่วงกลางของสมัยรัตนโกสินทร์ รูปแบบของพระราชวังไทยในแต่ละยุคจึงมีการผสมผสานและพัฒนารูปแบบมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันที่สามารถสร้างอาคารกึ่งตะวันตกที่มีลักษณะเฉพาะและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย พัฒนาการปรับเปลี่ยนและการสร้างความเป็นไทยดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น การวางรูปแบบของเมืองหลวงอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยา ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากการกำหนดผังบริเวณ จากแบบอิทธิพลขอมมาเป็นแบบซึ่งได้รับการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับพื้นที่และการดำเนินชีวิตแบบไทยมากยิ่งขึ้น และกลายเป็นแบบแผนการสร้างพระนครของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์อีกด้วย

¹ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์. บริษัทด้านสถาปัตย์, 2539. หน้า 12.

อิทธิพลและคตินิยมซึ่งเป็นหลักใหญ่ที่ไทยได้รับมาและมีบทบาทความสำคัญตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน คือ **คตินิยมเรื่องระบบจักรวาล หรือ ภูมิจักรวาล** จากเขมรซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากอินเดียที่เป็นต้นแบบ เนื่องจากความเชื่อของชาวเขมรที่ว่า “**กษัตริย์มีบทบาทเทียบเท่าเทพเจ้าบนภูเขาด ด้วยเหตุนี้กษัตริย์เขมรจึงปราบดาภิเษกเป็น กษัตริย์แห่งภูเขาดและจักรวาล**”² คตินี้แทรกซึม พัฒนา และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับชีวิตไทยและกระจายอยู่ในทุกชนชั้นของสังคม โดยจะมีความเคร่งครัดและระดับการใช้งานที่แตกต่างกันไป

ประเทศไทยมีการปกครองระบอบราชาธิปไตยมาแต่โบราณ ปรากฏเด่นชัดตั้งแต่สมัยอยุธยาในเรื่องของ **ระบบเทวราชา** นั่นคือการปรากฏกายหรือการอวตารอีกครั้งของพระนารายณ์เพื่อปกครองนคร กษัตริย์มีฐานะเสมอเทพหรือเป็นองค์สมมติเทพ ดังนั้นพระราชวัง หรือ พระบรมมหาราชวัง จึงต้องการการออกแบบที่ซับซ้อนและวิจิตรที่สุด และเมื่อกษัตริย์มีฐานะเสมอเทพ ระบบภูมิจักรวาลจึงกลายเป็นหลักปฏิบัติสำคัญและสมฐานะที่สุดในเรื่องของการออกแบบพระราชวัง อิทธิพลนี้ได้แพร่หลายออกสู่ประชาชนในหลายชนชั้น เนื่องจากพระมหากษัตริย์ไทยทรงมีฐานะเสมอเทพแห่งราชวงศ์พระร่วง กรุงสุโขทัย ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงขึ้นเป็นบทร้อยกรอง เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวในพระไตรปิฎก ช่วงชั้นของนรกและสวรรค์ รวมถึงสั่งสอนในเรื่องระบบระเบียบในการดำเนินชีวิตเอาไว้ จึงส่งผลให้เกิดการเอาอย่างในเรื่องอิทธิพลการออกแบบ แต่เกิดรูปแบบที่แตกต่างกันเพราะการตีความและการถ่ายทอดที่ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากระดับความรู้ ความเคร่งครัดในกฎเกณฑ์ซึ่งมาจากฐานันดรศักดิ์ที่แตกต่าง ฐานะที่เหลื่อมล้ำกันมาก และสถานภาพ บทบาททางสังคมในยุคสมัยต่างๆ เช่น พระ ขุนนาง คหบดี ไพร่ ฯลฯ

ภาพที่ 1 ภาพไตรภูมิ จากจิตรกรรมฝาผนังหลังพระประธานวัดใหญ่อินทาราม จ.ชลบุรี แสดงความเชื่อเรื่องโลกอยู่บนหลังปลาอานนท์และช่วงชั้นของสวรรค์

² สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา .น้ำ : บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย,2528 หน้า28.

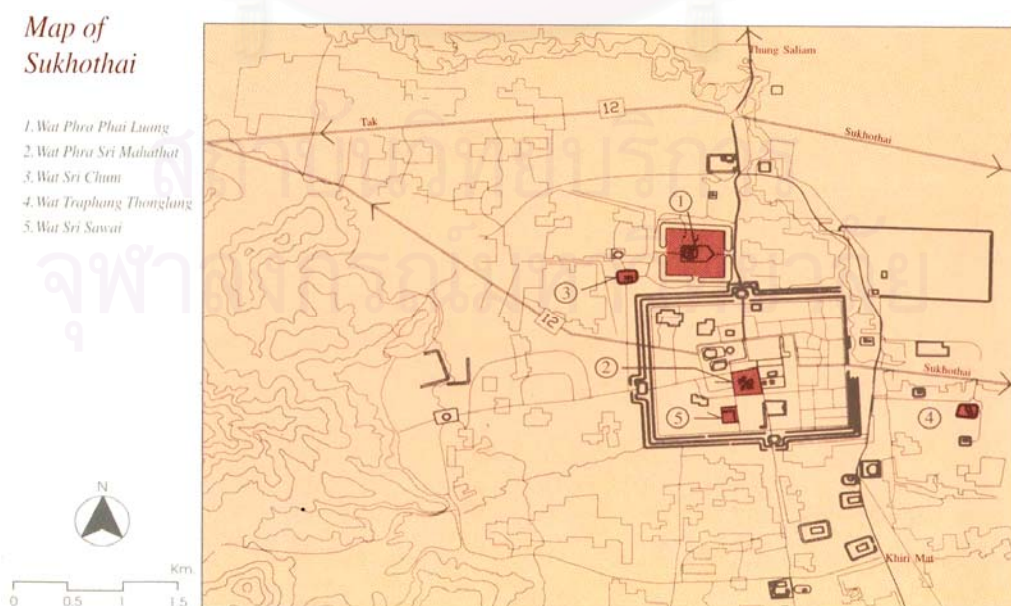
จากภาพผนังและแผนภูมิเรื่องภูมิจักรวาลที่ได้นำเสนอ(ภาพที่1,2) แสดงถึงการตีความระบบภูมิจักรวาล และการแปลความหมายออกมาเป็นความเชื่อในเรื่องต่างๆ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย เช่น เรื่องระดับชั้นของคน การเวียนว่ายตายเกิด ภูมิ เทวดา ซึ่งมีความหมายแฝงถึงการสั่งสอนในการดำเนินชีวิตที่จะทำดีไม่ทำชั่วเพื่อที่จะไม่ทำให้ตกไปอยู่ในอบายภูมิ ลักษณะความเชื่อดังกล่าวยังถ่ายทอดสู่การสร้างงานสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมไทย ในอันที่จะร่วมเผยแพร่ สั่งสอน ให้ชนรุ่นหลังทราบถึงแนวทางในการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังเป็นแนวคิดที่สร้างแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ความสวยงามเพื่ออธิบายถึงนรกสวรรค์อีกด้วย

จากการตีความคติภูมิจักรวาลนี้เอง เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการออกแบบที่มีการใช้น้ำเป็นองค์ประกอบในงานภูมิสถาปัตยกรรมไทยอย่างแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็นการวางผังบริเวณ จัดวางตำแหน่งอาคาร การตกแต่งบริเวณ ฯลฯ นอกเหนือจากความสำคัญในเรื่องงานสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยแล้ว น้ำยังมีบทบาทสำคัญในพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์อีกไม่น้อย เช่น พระราชพิธีต่างๆ อาทิ พระราชพิธีพระพิรุณศาสตร์ พระราชพิธีการไล่กันต์ พระราชพิธีลงสรง พระราชพิธีพระพยุหยาตราทางชลมารค ฯลฯ นอกจากนี้ น้ำและระบบจักรวาลยังถูกตีความออกมาเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายเฉพาะพระมหากษัตริย์อีกด้วย ซึ่งพบตัวอย่างที่ชัดเจนในงานสถาปัตยกรรม ในการตกแต่งประดับประดาประเภทเครื่องสูงทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นฉัตร บุษบก ช่อฟ้า ล้วนเป็นองค์ประกอบหลักสำหรับที่อยู่ของกษัตริย์หรือพระราชวังที่แทนความหมายถึงภูมิจักรวาลทั้งนั้น ซึ่งคนธรรมดา ผู้มีฐานะหรือแม้แต่ขุนนาง ก็มีโอกาสนำมาใช้ประกอบเคหสถานของตนเองได้

รูปแบบการใช้งานและวิวัฒนาการการออกแบบน้ำในยุคต่างๆ

3.1 ยุคสุโขทัย

ชุมชนที่เรียกตนเองว่า ไทย เริ่มตั้งอาณาจักรที่ลุ่มแม่น้ำยมและยกเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี มีกษัตริย์ปกครองทั้งสิ้น 6 พระองค์รวมเป็นระยะเวลา 180 ปี

ผังที่ 1 : ผังเมืองสุโขทัย จาก Sukothai World Heritage, Santi Leksukhum,1999.

3.1.1. การวางผังของเมืองสุโขทัย เป็นการวางผังโดยได้รับอิทธิพลมาจากขอมโดยตรง เห็นได้จากลักษณะการวางเมืองบนที่ดอน และการสร้างแนวกำหนดอาณาเขตเมืองด้วยกำแพงล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม 3 รอบ สลับคูน้ำ 2 ชั้นระหว่างกลาง ที่เรียกว่า ตรีบูร ตัวคูน้ำและคันดินมีความยาวทางด้านเหนือ-ใต้ยาว 2,830 เมตร และทางด้านตะวันออก-ตะวันตกยาว 1,380 เมตร³ การวางผังบริเวณมีสองระยะ คือระยะแรกใช้วัดพระพายหลวงเป็นศูนย์กลาง และระยะที่สองใช้วัดมหาธาตุเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเมืองในระยะที่สองนี้มีขนาดใหญ่กว่าเมืองสุโขทัยในระยะแรกประมาณ 8 เท่า การจัดวางองค์ประกอบต่างๆของเมืองจะตรงกับทิศทั้ง 4 (Cardinal Axis) โดยการวางเมืองในระยะแรกมีการวางทิศเหนือเบนไปจากทิศเหนือแม่เหล็ก เฉียงไปทางทิศตะวันออกประมาณ 7 องศา และการวางเมืองในระยะที่สองมีการวางทิศเหนือที่เบนไปจากทิศเหนือแม่เหล็ก เฉียงไปทางตะวันออกเพียง 2.8 องศา ซึ่งมีความใกล้เคียงกับทิศเหนือจริงและใกล้เคียงกับทิศเหนือของดาวเหนือมากที่สุด⁴ มีการวางตำแหน่งให้วัดมหาธาตุไว้กลางเมืองเป็นหัวใจของเมืองเสมือนเขาพระสุเมรุ แล้วค่อยๆ ถ่าระดับและลำดับขององค์ประกอบต่างๆออกสู่ด้านนอกเหมือนระลอกน้ำของมหานทีสีทันดร และเขาสัตว์บริภัณฑ์ทั้ง 7 ที่รายล้อมใจกลางจักรวาลไว้ ซึ่งในการวางผังในลักษณะนี้เป็นลักษณะของการสร้างเมืองแบบขอมโบราณ โดยจะกำหนดตำแหน่งให้ตั้งศาสนสถานให้ตั้งเด่นเป็นสง่าไว้ใจกลางเมือง เรียกว่า" ปูระ" และมีคูน้ำคันดินล้อมรอบกำหนดอาณาเขตบริเวณ เพื่อป้องกันข้าศึกกรวมถึงกำหนดการเข้าออก

การใช้น้ำในพระราชวังสมัยนี้ พบหลักฐานการสร้างสระในบพหนึ่งของหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า เรื่องพระร่วงสุโขทัย กล่าวถึงการใช้น้ำบริเวณสระหลวงพระร่วง ว่า จึงโปรดให้ขุดสระใหญ่รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกำหนด 15 วา แล้วให้ช่างก่ออิฐเป็นซุ้มคร่อมหลังสระ และบนหลังซุ้มนั้น ก่อพระเจดีย์องค์หนึ่งเรียกว่า พระมหาธาตุ ส่วนในสระนั้นก็มิรับสั่งให้ปลูกบัวเบญจพรรณ ครั้นเมื่อเสร็จบริบูรณ์แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงตั้งพระสัตยาธิษฐานว่า ขออย่าให้น้ำในสระนั้นเหือดแห้งและอย่าให้บัวเบญจพรรณนั้นตาย ให้มีอยู่เสมอเป็นนิรันดรไป และพระองค์ได้ทรงนำเมล็ดมะขามมาโปรยรอบตามขอบสระ ทรงตั้งพระสัตยาธิษฐานขอให้มะขามนี้ขึ้นมาเป็นต้นมีผลและเมล็ดพร้อมบริบูรณ์ บางต้นเมื่อมีผลเป็นฝักก็ให้มีแต่เนื้อ เมล็ดมะขามที่หล่นตกลงไปในสระนั้นขอให้กลายเป็นเต่าปลาแมงจิ้งจอกและให้บินได้ ทรงพระอธิษฐานแล้วก็ทรงปลูกไว้รอบสระน้ำนั้น ปลาและเต่าก็เป็นไปตามพระสัตยาธิษฐานนั้นทุกประการ แล้วพระองค์โปรดฯ ให้สร้างเฉลียงรอบสระนั้นมีทั้งศาลาและธงปักอย่างครบครัน ครั้นเมื่อการแต่งสระสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ก็โปรดฯให้ทำมหรหรรคมงคลสระ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ เป็นอันมาก⁵

ศาสตราจารย์ไขแสง สุชะวัฒน์ ระบุว่า สนวนในเขตพระราชฐานนั้น คงใช้วัสดุประเภท ศิลา แล่ง ศิลาทราย และอิฐเผา ประกอบกับสวนดอกไม้ตกแต่งเพื่อความสวยงาม และมีการออกแบบตกแต่งตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดิน หรือตามผู้ก่อสร้าง ทั้งนี้เพื่อเป็นสถานที่ทรงสำราญพระราชฤทัยในยามว่าง

³ ไขแสง สุชะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค 1 : สวนในนิยายโบราณ สวนสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 25.

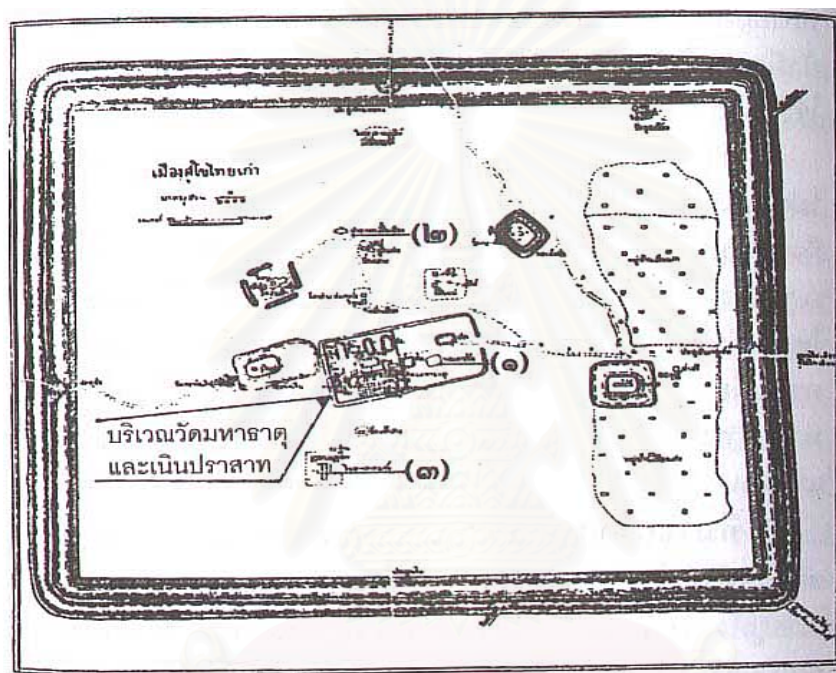
⁴ กรมศิลปากร. สุโขทัยเมืองพระร่วง. ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สอนง. เลขานุการกรม กรมศิลปากร , 2531. หน้า 16, 17.

⁵ ไขแสง สุชะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค 1 : สวนในนิยายโบราณ สวนสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 32.

จากบทความข้างต้นจึงพอจะสรุปได้ว่าพระร่วง (ซึ่งเป็นค่านำหน้าพระนามกษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง) ได้ทรงสร้างสระเพื่อเป็นพื้นที่พักผ่อน มีลักษณะการใช้งานและการตกแต่งแบบเรียบง่ายโดยใช้ทั้งไม้ใหญ่ให้ร่มเงาและไม้เบญจพรรณ และมีการเลี้ยงสัตว์น้ำประเภทปลาและเต่าเพื่อความเพลิดเพลิน

เนินปราสาท ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดมหาธาตุ เดิมเป็นเนินดินสูงกว่าพื้นที่โดยรอบ มีขนาดความกว้างและยาวด้านละ 200 เมตร บริเวณฐานเนินก่อด้วยอิฐสูง 1.9 เมตร มีความกว้าง 18.10 เมตรและยาว 43.30 เมตร⁶ หลังจากการขุดแต่งพบฐานก่ออิฐรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีร่องรอยฉาบปูน ภายในบริเวณใกล้ๆมีสระน้ำ 2 สระ⁷

ผังที่ 2 ผังพระราชวังสุโขทัย ส่วนเนินปราสาทและวัดมหาธาตุ จากหนังสือ เที้ยวเมืองพระร่วง แสดงตำแหน่งของสถานที่สำคัญ : ๑ คือ เนินปราสาท, ๒ คือ ศาลตาผาแดง, และ ๓ คือ วัดศรีสุวาย

จากภาพแสดงความเชื่อมต่อของการจัดผังบริเวณ ซึ่งมีวัดมหาธาตุเป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังแล้ว ล้อมรอบสวนประกอบทั้งสองเข้าด้วยกันโดยใช้คูน้ำ และมีหลักฐานเพิ่มเติมเกี่ยวกับเนินปราสาทในพระราชนิพนธ์ ของรัชกาลที่ 6 เรื่องเที้ยวเมืองพระร่วงความว่า “เนินประสาทเป็นลานที่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมรอบด้วยคูน้ำ 3 ด้านคือ ด้านตะวันออก ด้านเหนือและด้านใต้ โดยคูน้ำด้านเหนือและใต้ติดต่อเป็นแนวเดียวกันกับคูด้านเดียวกันของวัดมหาธาตุ โดยมีกำแพงด้านทิศตะวันออกของวัดมหาธาตุเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างบริเวณวัดกับบริเวณปราสาท เนินปราสาท อาจสรุปจากหลักฐานของการขุดค้นได้ว่า เป็นปราสาทอัน

⁶ ไขแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค 1 : สวนในนิยายโบราณ สวนสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 30.

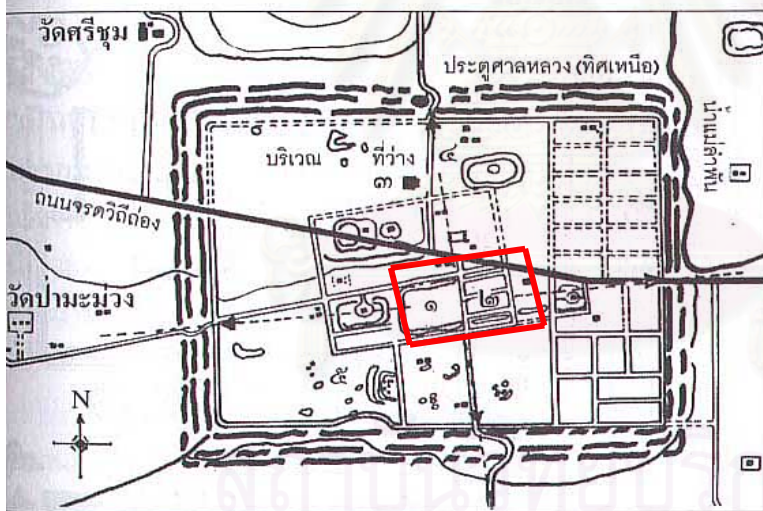
⁷ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดสุโขทัย. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544.

ได้อันหนึ่งในปราสาทศาลตาผาแดงที่เป็นปราสาทก่อด้วยศิลาแดง และปราสาทสามปลั่งวัดศรีสวาย ที่สร้างด้วยอิฐ โดยล้วนเป็นศิลปะแบบเขมร”

ตัวอาคารของพระราชวังในสมัยนี้กรมศิลปากรคาดว่าน่าจะสร้างด้วยไม้ เป็นลักษณะเรือนต้นหรือเป็นพระราชวัง แต่เนื่องจากระยะเวลาผ่านมายาวนานทำให้หลักฐานลบเลือนและไม่สามารถระบุได้แน่ชัดถึงการใช้น้ำในบริเวณนี้

เนินปราสาท ก่อนขุดแต่งบูรณะ

ผังที่ 3 ผังเมืองสุโขทัย แสดงตำแหน่งองค์ประกอบหลักของเมืองอันได้แก่

- ๑ วัดมหาธาตุ , ๒ เนินปราสาท , ๓ ศาลตาผาแดง , ๔ วัดศรีศักดิ์ , ๕ วัดศรีสวาย

จากรายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัย กรมศิลปากร, 2508-2512

แผนที่เมืองสุโขทัย แสดงความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันระหว่างเนินปราสาท(หมายเลข 2)และวัดมหาธาตุ(หมายเลข 1)ที่มีอาณาเขตเชื่อมต่อกัน ล้อมรอบด้วยคูน้ำแนวเดียวกันจนมีพื้นที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และใช้น้ำจากบ่อน้ำและตระพังเดียวกันคือ ตระพังทอง ในเรื่องของการประกอบพระราชพิธีต่างๆ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงต่อกันของสองสถาบันหลักในสังคม นั่นคือ สถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันสงฆ์

3.1.2 สรุปการใช้น้ำภายในพระราชวัง ในสมัยสุโขทัย

การออกแบบและรูปแบบการใช้น้ำในยุคนี้แสดงออกอย่างเด่นชัดในเรื่องของ

1. การสร้างแนวป้องกันข้าศึกศัตรูในรูปแบบของคูน้ำและคันดินเป็นหน้าที่หลักของการใช้น้ำในสมัยนี้ ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกสงคราม การใช้น้ำสร้างแนวอุปสรรครอบเมืองสุโขทัยนี้เป็นไปตามแบบแผนการสร้างเมืองโดยอิทธิพลขอม ด้วยลักษณะเฉพาะในการสร้างแนวอาณาเขต ที่เรียกว่า ตรีบูร(บูร แปลว่า การป้องกัน หรือ ที่ป้องกัน) อีกทั้งยังประโยชน์ทางการส่งและระบายน้ำออกจากเมืองด้วย
2. การเน้นบริเวณและแสดงอาณาเขตปรากฏให้เห็นเด่นชัดในบริเวณเนินปราสาท จากการล้อมรอบบริเวณเนินปราสาทและวัดมหาธาตุด้วยคูน้ำร่วมกันให้อยู่ในตำแหน่งใจกลางพระนคร ที่มีการเน้นบริเวณให้เกิดความแตกต่างจากภายนอก แสดงอาณาเขตและบอกความพิเศษของพื้นที่ อีกทั้งคูน้ำนี้ยังช่วยในการรับน้ำจากท่อดินเผา(ท่อชลประทาน : นำเสนอในเรื่องระบบการจ่ายน้ำในเมือง บทที่ 5) ส่งน้ำมายังตระพังข้างเคียงและระบายน้ำเข้าสู่ส่วนพระราชวังอีกด้วย
3. การใช้น้ำในบริเวณ เห็นได้จากภาพของเนินปราสาทที่มีการใช้คูน้ำและใช้ตระพัง(ตระพังทอง)บางส่วนร่วมกันกับวัดมหาธาตุเพื่อเป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภค แต่โดยหน้าที่หลักตระพังจะเป็นที่เก็บน้ำเพื่อการอุปโภคและสถานที่ประกอบพิธีกรรม หรือประเพณีต่างๆ ส่วนน้ำสำหรับการบริโภคของพระมหากษัตริย์นั้นจะเป็นน้ำป่อหรือน้ำในสระมากกว่า(จากการวิเคราะห์ของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ที่ทำการขุดค้น) ซึ่งจะขอกกล่าวในส่วนของการใช้น้ำกับประชาชนหรือบ้านเรือนราษฎรต่อไป
4. การใช้น้ำเพื่อพระราชกิจส่วนพระองค์ มีลักษณะเป็นสระน้ำขนาดเล็กภายในบริเวณพระราชฐาน มีทั้งสระสงและสระน้ำบริโภค สระเหล่านี้เป็นสระเฉพาะและจะเป็นสระที่จ่ายน้ำเข้าจากทางท่อที่ส่งน้ำตรงมาจากระบบใหญ่ของเมืองโดยไม่ผ่านที่ใดก่อน
5. การใช้น้ำเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ มีลักษณะเป็นสระก่อและสระขุด ซึ่งส่วนมากจะใช้ศิลาแลง การตกแต่งเป็นลักษณะเลียนแบบธรรมชาติ มีการสร้างร่มเงาให้พื้นที่ดูร่มรื่นโดยการปลูกไม้ใหญ่เพื่อสร้างร่มเงารวมทั้งบัวพันธุ์ต่างๆทั้งปทุมชาติและอุบลชาติที่ปลูกในแหล่งน้ำ ซึ่งในที่นี้อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ต้องการให้บริเวณสระน้ำเพื่อการพักผ่อนนั้นสวยงาม เสริมบรรยากาศการพักผ่อนและเมื่อเทียบกับหลักการทางสถาปัตยกรรมปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า การสร้างร่มเงาให้กับบริเวณแหล่งน้ำนั้นเป็นการป้องกันการระเหยของน้ำที่เกิดขึ้นได้ง่ายในอากาศร้อน อันเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องรักษา น้ำซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากในการตั้งเมืองบนที่ดอน

3.2 ยุคอยุธยา

เมื่ออำนาจของอาณาจักรสุโขทัยเริ่มเสื่อม จึงเกิดการตั้งชุมชนใหญ่แห่งใหม่ในย่านลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง มีการสถาปนาเมืองใหญ่ให้เป็นศูนย์กลางการปกครอง มีอำนาจเหนืออาณาบริเวณในคาบสมุทรมนี้ และให้ชื่อราชธานีแห่งนี้ว่า “**กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา**” เมืองแห่งใหม่นี้ดำรงฐานะเป็นราชธานีที่มีความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งสืบมาเป็นเวลานานกว่า 417 ปี โดยมีราชวงศ์ลำดับที่สอง คือราชวงศ์อู่ทอง เริ่มปกครองอาณาจักร

พระราชวังได้รับการสถาปนาขึ้นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่1(พระเจ้าอู่ทอง) โดยตั้งเมืองอยู่บนที่ในย่านใกล้กลางเมือง อาณาบริเวณซึ่งเป็นพระราชวังนั้นคือบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่ยังคงเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงอุทิศพระราชวังสร้างเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ แล้วขยายอาณาเขตพระราชวังโดยเลื่อนไปทางด้านเหนือริมแม่น้ำลพบุรี การใช้น้ำในพระราชวังในสมัยอยุธยามีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสระสงระน้ำเพื่อความพลัดเปล็น และในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเกิดการออกแบบน้ำในรูปแบบใหม่ขึ้น นั่นคือการสร้างพระที่นั่งบรระงก์รัตนาสขึ้นกกลางสระน้ำทางด้านตะวันตกของพระที่นั่งวิหารสมเด็จและทรงสร้างพระที่นั่งทรงปืนขึ้นทางด้านท้ายสระด้านตะวันตกอีก 1 พระที่นั่งเพื่อเป็นท้องพระโรง⁸

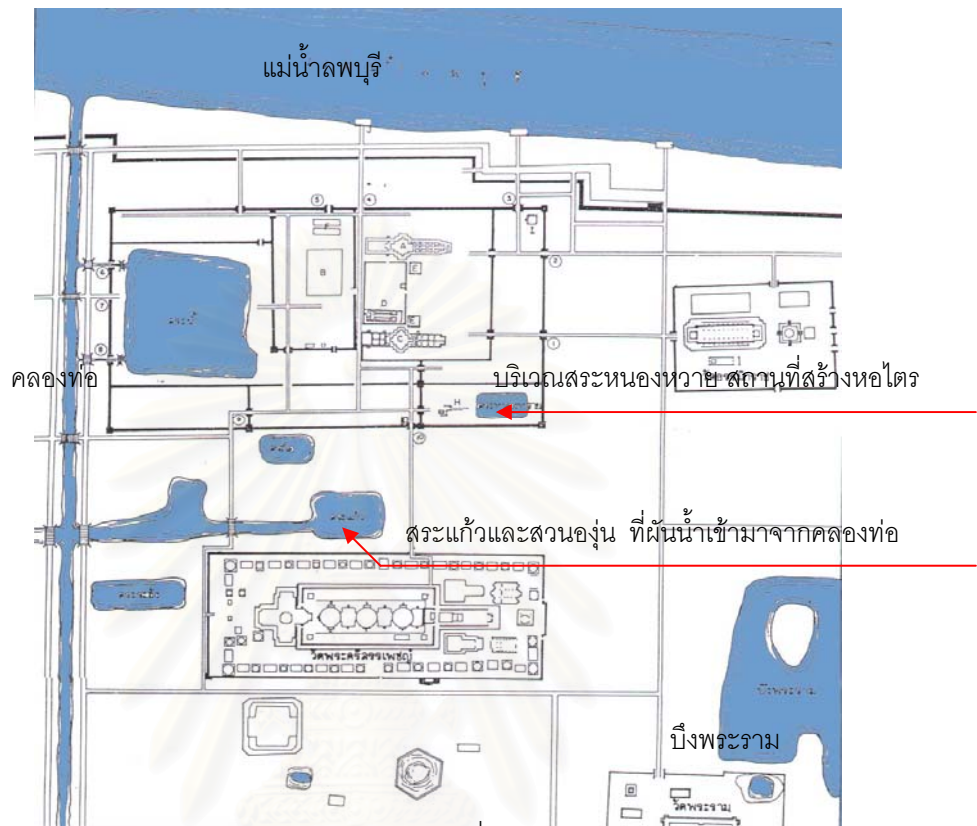
3.2.1. บทวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้น้ำในฝั่งบริเวณของพระราชวัง แบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่1 : ระยะนี้เป็นระยะเริ่มต้นสร้างเมืองก่อนการย้ายที่ตั้งของพระราชวัง น้ำเป็นองค์ประกอบหลักสำหรับการเลือกที่ตั้งในครั้งนี้ พระเจ้าอู่ทองเลือกที่ตั้งบริเวณปลายแหลมที่มีลำน้ำล้อมเป็นคูเมืองอยู่แล้วสามด้าน คือด้านทิศเหนือ ด้านทิศตะวันตก และด้านทิศใต้ และเห็นการณ์ต่อไปว่า ถ้าหากขุดคูเมืองทางด้านตะวันออกเชื่อมลำน้ำลพบุรีกับลำน้ำเจ้าพระยาเข้าด้วยกัน จะทำให้เกิดชัยภูมิที่มีลำน้ำล้อมรอบเป็นปราการทางธรรมชาติทั้ง 4 ด้าน ซึ่งช่วยป้องกันข้าศึกที่จะมารุกรานได้เป็นอย่างดีและเหมาะเป็นที่ตั้งรับข้าศึก โดยเฉพาะเมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมขานพระนครโดยรอบ ทำให้ข้าศึกไม่สามารถตั้งทัพติดพระนครได้ จากนั้นได้สร้างพระราชวังขึ้นบริเวณริมหนองโสน(บึงพระราม) ในปี พ.ศ. 1893 พระเจ้าอู่ทองได้โปรดให้มีการขุดคูชื้อหน้า หรือ คูหน้าเมืองเพื่อเชื่อมแนวปราการทางด้านตะวันออก และการเชื่อมต่อนี้ทำให้น้ำไหลเชื่อมต่อกันได้สะดวกตามทิศทางการไหลของน้ำออกสู่อ่าวไทย ภายหลังแนวคูจึงขยายและกลายเป็นแม่น้ำป่าสักไปในที่สุด การตัดคูชื้อหน้าส่งผลให้เกิดเกาะเมืองอยุธยา ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 5,000 ไร่

ระยะที่2 : ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เกิดการย้ายตำแหน่งพระราชวังให้ขึ้นไปติดแม่น้ำลพบุรีทางเหนือของพระราชวังเดิม และตำแหน่งของพระราชวังเดิมกลายเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ การก่อสร้างพระราชวังในระยะนี้มีความยากลำบาก เนื่องจากเป็นที่ลุ่มและมีบึงน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งทราบได้จาก

⁸ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. **สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์**. บริษัทด้าน สุทธาคารพิมพ์,2539. หน้า15.

หลักฐานทางโบราณคดีว่า ชั้นดินชั้นล่างสุดเคยเป็นสระน้ำหรือบึงมาก่อน ด้านทิศใต้ของเขตพระราชฐานชั้นกลาง มีการสร้างหอมณเฑียรธรรมซึ่งตั้งอยู่กลางสระน้ำ (สระหนองหวาย)เป็นจุดเด่นอีกอย่างของศาสนสถาปัตยกรรมไทยในยุคนี้ที่สร้างหอไตรที่มีน้ำล้อมรอบฐาน

ผังที่ 4 ผังบริเวณพระราชวังสมัยอยุธยา แสดงการก่อสร้างระยะที่ 2 จาก กรมศิลปากร,2509

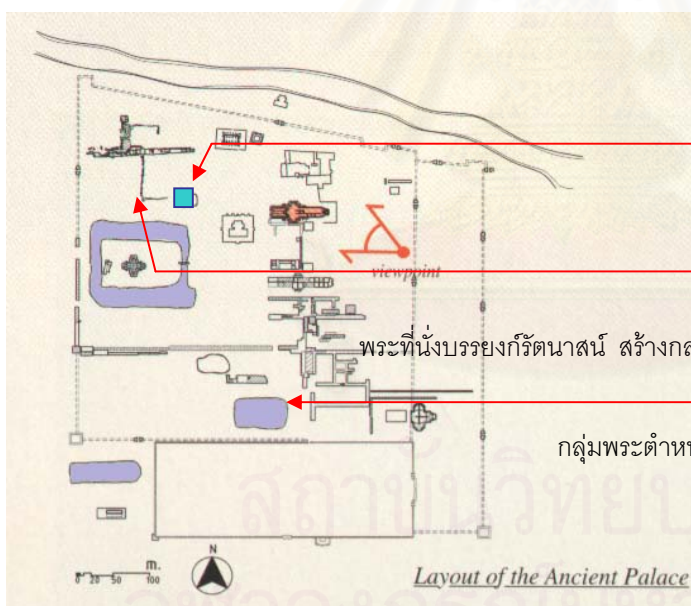
ระยะที่3 : การพัฒนารูปแบบเกิดขึ้นมากมายในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากยุคนี้เป็นยุคแรกเริ่มที่มีการก่อสร้างด้วยปูน ทำให้อาคารเริ่มมีลักษณะเป็นตึก การจัดการน้ำเริ่มมีการสร้างระบบประปาจากเทคโนโลยีของยุโรปในพระราชฐานชั้นในและบริเวณพระที่นั่งใหม่ นั่นคือ พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ ซึ่งเป็นพระที่นั่งที่ได้รับอิทธิพลและเทคโนโลยีจากยุโรปทำให้สามารถสร้างพระตำหนักกลางสระน้ำได้

พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ เป็นพระที่นั่งกลางน้ำซึ่งได้รับการออกแบบและจัดการน้ำอย่างดี โดยจะเปิดรับน้ำจากคลองท่อให้ไหลเข้ามายังคูรอบพระที่นั่งทางประตูอุโมงค์คองคางและน้ำที่ไหลแล้วจะไหลกลับคืนไปยังคลองท่ออีกที่หนึ่งทางประตูชลาทิศทวารสาร เพื่อให้เกิดระบบการไหลเวียนและรักษาคุณภาพน้ำภายในสระให้ใสสะอาดอยู่เสมอ ปรากฏหลักฐานว่ามีการเริ่มระบบประปา คือ ทางด้านท้ายของพระที่นั่งมีถังน้ำประปายูริมิค และระหัดน้ำคาดว่าอยู่บริเวณอุโมงค์คองคางในคูด้านทิศเหนือ ในเรื่องของงานระบบสุขาภิบาล ภายในกำแพงแก้วด้านตะวันตกเฉียงใต้จะเป็นห้องน้ำซึ่งต่อท่อน้ำเสียสู่บ่อซึมซึ่งเป็นระบบกำจัดของเสีย⁹ ที่มีมาแต่สมัยอยุธยา

⁹ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์. บริษัทด้านสถาปนิกพิมพ์,2539.หน้า 31-32.

อ่างแก้ว เป็นสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มุมมน ขนาด 9x13 เมตร ทางด้านทิศตะวันออกของถึงน้ำประปาในเกาะพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ ก่อด้วยอิฐหุ้มทับด้วยหินปะการังมีลักษณะเหมือนภูเขาจำลอง ภายในอ่างก่ออิฐให้มีลักษณะเหมือนเกาะแก่งเล็กใหญ่เรียงสลับ หุ้มทับด้วยปะการัง มีบันไดทางขึ้นไปเดินได้บนขอบอ่างเพื่อดูปลาภายในอ่าง และมีการสร้างน้ำพุขึ้นภายในอีกด้วย¹

สระแก้ว ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้เห็นถึงคุณค่าในการมีน้ำเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ โดยโปรดให้มีการสร้างสวนหลวงและพระตำหนักขึ้นในบริเวณ"สระแก้ว"²ซึ่งเป็นสระประดิษฐ์ โดยการผันน้ำจากคลองท่อที่ขุดเข้ามาจากแม่น้ำลพบุรี แนวคลองส่งน้ำมายังสระแก้วนี้ใช้เป็นตัวแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ ด้านทิศตะวันออกเรียกว่า"สระแก้ว"เป็นที่ตั้งของตำหนักสระแก้วและตำหนักลวดซึ่งเป็นที่ประทับของพระเจ้าลูกยาเธอในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โดยมีการกำหนดรั้วรอบชัดเจนและบริเวณฝั่งตะวันตก เรียกว่า "สวนองุ่น" เป็นสวนหลวงประจำพระราชวังหลวงและมีได้ก่อกำแพงกัน การวางผังบริเวณกลุ่มพระตำหนักจะหันหน้าเข้าหาสระแก้วและพระราชอุทยานสวนหลวง โดยเชื่อมต่อกันด้วยทางเดินที่มีลำคูตัดผ่านเป็นลักษณะตาทหารูกสลักกับเนินแผ่นดินภูเขาเขียวสด เสริมสร้างบรรยากาศภายในด้วยการใช้เสียงของน้ำที่ไหลตามเกาะแก่งต่างๆ ลักษณะเหมือนธารน้ำธรรมชาติ (Cascade) และในบริเวณสระแก้วนี้ได้มีการบัญญัติกฎหมายเข็ยรบาลเรื่องของการห้ามเรือบางชนิดเข้า เช่น เรือที่มีประทุน และห้ามพกอาวุธเข้ามาในบริเวณสระแก้วนี้ด้วย

อ่างแก้วและภูเขาจำลอง

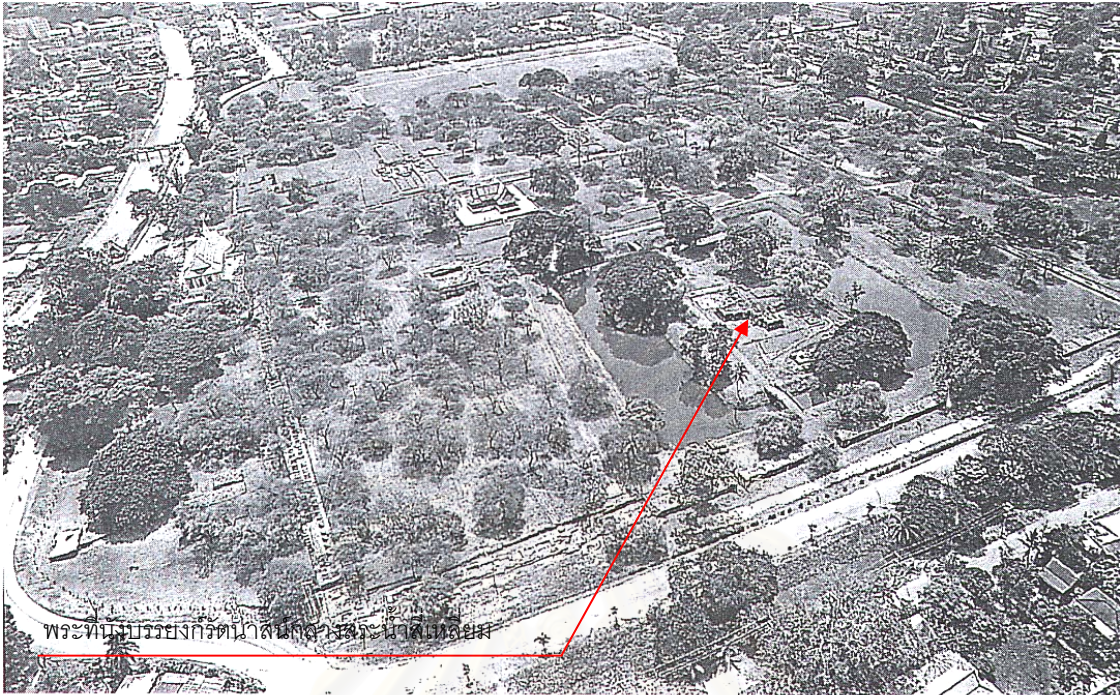
พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ สร้างกลางสระน้ำด้านทิศตะวันตกของพระราชวัง

กลุ่มพระตำหนักบริเวณรอบสระแก้ว และ อุทยานหลวง

ผังที่ 5 ผังบริเวณพระราชวังสมัยอยุธยา แสดงการก่อสร้างระยะที่ 3 จาก Ayutthaya World Heritage, 1999

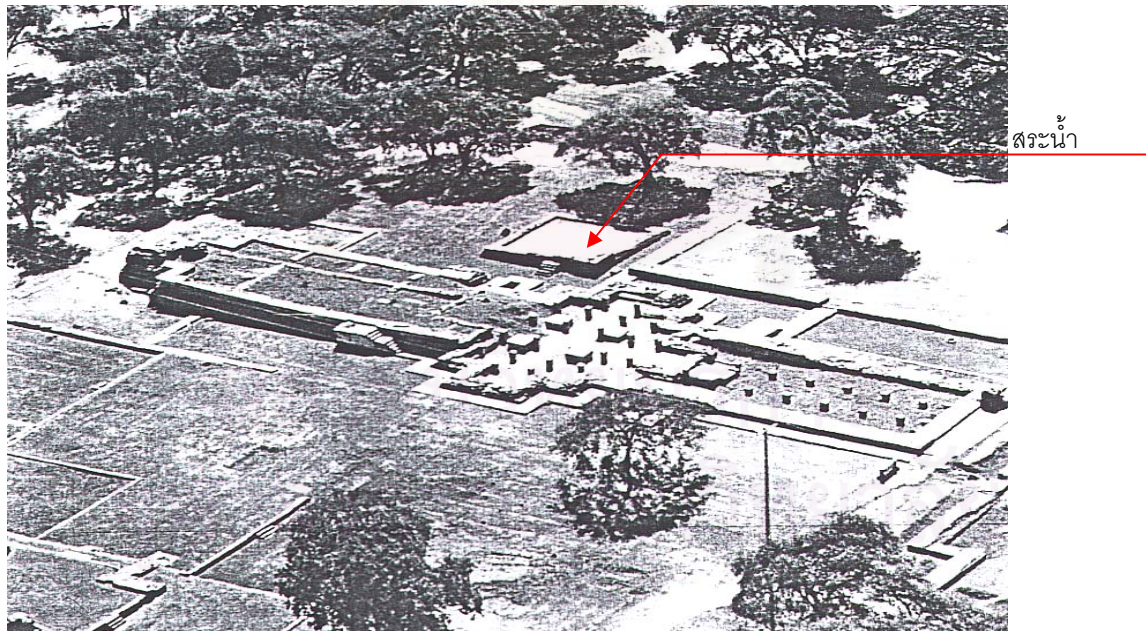
¹ ไชแสง สุขะวัฒน์นะ. ประวัติสวนไทย ภาค 1 : สวนในนิยายไทย สวนสมัยสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 105-106.

² คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์. บริษัท ด้านสุทธาคารพิมพ์, 2539. หน้า 37.

ภาพถ่ายทางอากาศพระราชวังกรุงศรีอยุธยา จากด้านตะวันตกเฉียงเหนือ แม่น้ำลพบุรีอยู่ซ้าย วัดพระศรีสรรเพชญ์อยู่บนขวา

ภาพที่ 3 ภาพพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ จากหนังสือกรุงศรีอยุธยาของเรา โดย ศรีศักร วัลลิโภดม, 2541

ภาพที่ 4 ภาพหมู่พระมหاپราสาททั้ง 3 หลังของพระราชวังหลวง แสดงฐานพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท ด้านข้างองค์พระที่นั่งมีที่ขังน้ำก่ออิฐถือปูน กว้าง 6 ศอก ที่มุมด้านล่างมีท่อทองแดงสำหรับให้น้ำเข้าออก จากหนังสือมรดกวัฒนธรรมไทยสมัยพระนครทวารวดีศรีอยุธยา โดยกรมศิลปากร พ.ศ.2543

3.2.2. พระราชอุทยานหลวง

1. **พระราชอุทยานสวนหลวง** เป็นพระราชอุทยานในสมัยอยุธยาตอนต้น ตั้งอยู่ริมกำแพงเมืองทางทิศตะวันตก บริเวณท้ายเมือง ห่างจากพระราชวังประมาณ 30 เส้นเศษ ภายในบริเวณมีการสร้างบรรยากาศเลียนแบบธรรมชาติ เนื่องจากเป็นที่ลุ่มจึงขุดแต่งเป็นสระประดิษฐานให้คล้ายสระจริง มีการปลูกบัวพันธุ์ต่าง มีพระตำหนักเรือนต้นเป็นเรือนไม้ทรงไทย และเป็นที่ประทับของพระราชอาธิบดีเมื่อเสด็จประพาส

2. พระราชอุทยานในบริเวณพระตำหนักภายนอกพระราชวังสำหรับเสด็จประพาสในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ในสมัยของพระเจ้าปราสาททองได้สร้างพระที่นั่งและอุทยานภายใน อันมีชื่อไว้ 3 พระที่นั่ง นั่นคือ

2.1 พระตำหนักนครหลวง

2.2 พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ภายในเกาะบางปะอิน

2.3 **พระตำหนักธารเกษม และพระราชนิเวศธารเกษม** สร้างขึ้นเป็นที่ประทับในขณะเสด็จประพาสทางชลมารคไปสักการะพระพุทธรูป(สันนิษฐานว่า เป็นองค์พระพุทธรูปสระบุรี) ภายในพระตำหนักนี้มีการออกแบบน้ำอย่างสวยงาม เริ่มต้นจากการไขน้ำเข้ามาจากราทองแดง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีน้ำมากภายในบริเวณใกล้เคียงเพื่อเป็นสระ (น้ำจากราทองแดงนี้ มีการทดและส่งผ่านไปตามท่อ โดยใช้วัสดุต่าง ๆ กัน ทั้งดินเผา, ดินบุก ซึ่งจะมีการกำหนดขนาดที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้แรงดันน้ำตามต้องการ) โดยมีพระประสงค์ว่า จะให้น้ำและศาลาพักผ่อนตลอดทางเดินตามระยะพักการเดินทางไปจนถึงพระราชวังท้ายพิบูลและพระพุทธรูป และเนื่องจากการนี้ต้องอาศัยการทดน้ำ จึงพบว่ามีการขุดที่ทำเป็นฝายทดน้ำ ชื่อว่า กุมภกรรณทดน้ำ มีการขุดบ่อน้ำประดิษฐานที่มีลักษณะเลียนแบบธรรมชาติขึ้นมากมาย เช่น บ่อโขมด บ่อโคก หนองคนที และศาลาเจ้าแฉกร³ ภายในพระราชวังยังมีตำหนักสระยอ ที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางและภายในบริเวณมีสระน้ำเพื่อการบริโภคอุปโภค อย่าง สระยอ สระสามเส้น สระกลาง และสระสี่มุม ด้านในสุดของพระตำหนักค้นพบบ่อ 2 บ่อสันนิษฐานว่า เป็นบ่อลงสง

ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า ที่มีการก่อสร้างและจำลองสระน้ำแบบธรรมชาติภายในพระตำหนัก เนื่องมาจากภูมิประเทศที่พิเศษ เป็นตัวกำหนดลักษณะและการตกแต่งของอุทยาน โดยแบ่งออกได้เป็น⁴

1. ภูมิประเทศ เป็นแนวเขา มีแหล่งน้ำธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีแอ่งน้ำ และมีลำธาร
2. ภูมิประเทศ เป็นที่ลุ่ม มีน้ำท่วมหรือขังอยู่แล้ว เพียงแต่ขุดแต่งเพิ่มเติม

ประเภทที่ 1 เช่น พระตำหนักที่เกาะบางปะอิน พระตำหนักองค์ที่ 2 ที่ทรงสร้างในรัชกาลนี้ เมื่อสถานที่ตั้งมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติอยู่แล้ว การเข้าไปสร้างอุทยานหรือพระตำหนักจึงทำเพิ่มเติมในส่วนของการ

³ ไขแสง สุชะวัฒน์. ประวัติสวนไทย ภาค 1 : สวนในนิยายไทย สวนสมัยสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 54.

⁴ ไขแสง สุชะวัฒน์. ประวัติสวนไทย ภาค 1 : สวนในนิยายไทย สวนสมัยสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 55.

เสริมสร้างบรรยากาศเท่านั้น ไม่ได้เข้าไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การวางตัวของพระตำหนักจะอยู่ข้างๆบริเวณนั้นๆหรือแทรกตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีการตกแต่งเพิ่มเติมเพียงบางส่วน เช่นในพระอุทยานนี้ เน้นที่การแต่งสวนแบบธรรมชาติให้สอดคล้องกับแอ่งน้ำตามธรรมชาติ และจะทำทางเชื่อมเพื่อให้การเสด็จพระราชดำเนินมาในหน้าน้ำโดยทางชลมารคนั้นสะดวก

ประเภทที่ 2 เช่น พระตำหนักธารเกษม พระตำหนักองค์ที่ 3 ที่ลักษณะของการออกแบบพระตำหนักนี้ต้องอาศัยการพัฒนาปรับแต่งพื้นที่มากกว่าแบบแรก เนื่องจากไม่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติเท่าแบบแรก ช่างก่อสร้างต่อท่อทองแดง (ซึ่งเป็นที่มาของชื่อพระตำหนักนี้)และขุดบ่อต่อน้ำนำมาเก็บไว้ เพื่อเป็นการสำรองน้ำ โดยมีบ่อขุด 2 บ่อ คืออ่างแก้ว เพื่อเป็นน้ำใช้ในตำหนัก และอ่างที่ 2 เพื่อนำน้ำไปใช้บริเวณพระพุทธรบาท

ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีหลักฐานกล่าวถึงการใช้น้ำอันเนื่องมาจากพิธีกรรมซึ่งเข้ามามีบทบาทและเป็นตัวกำหนดการออกแบบ นั่นคือ **เขาก่อ หรือ เขาพระสุเมรุจำลอง** เนื่องมาจาก พระราชพิธีสถาปนาที่กระทำขึ้นเพื่อเป็นการเอาเครดิต บี่ยงกันความทุกข์ร้อนของชาวเมือง เมื่อเวลาได้เวียนมาครบ 1000 ปีในรัชกาลสัมฤทธิ์ศก โดยให้เปลี่ยนเป็นปีกุน แต่การถนอมนี้จะต้องสร้างเขาสุเมรุราช หรือ เขาพระสุเมรุ และองค์อมรินทรวารีราชไว้บนยอดเขาเพื่อเป็นองค์ประธาน จำลองเขาสัตบริภัณฑ์ล้อมรอบ มีเหล่ามนุษย์ คนธรรพ์ ฤาษีและอื่นๆอีกมากมายเพื่อร่วมในพิธี และที่สำคัญคือที่ฐานของเขาพระสุเมรุนี้จะขุดเป็นอ่างน้ำโดยรอบเพื่อให้แทนความหมายถึงทะเลสี่พันดอน และผิวน้ำยังทำให้เกิดการสะท้อนเขาของภูเขาด้วย(Reflection Effect)⁵

การก่อเขามอหรือเขาก่อ หรือเขาพระสุเมรุนี้ ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งของการผสมผสานกันระหว่างสวนน้ำและสวนเขาหรือสวนหินนั่นเอง และนอกเหนือจากพิธีนี้ยังมีพิธีที่ต้องอาศัยเขามอในการประกอบพิธีอีกนั่นคือ พระราชพิธีโสกันต์

3. พระราชวังจันทร์ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ที่ทรงสร้างเมืองและพระราชวังใหม่ที่พิษณุโลก โดยพระราชวังนี้มีลักษณะของการวางผังเช่นเดียวกับผังของพระราชวังที่อยุธยา โดยประกอบด้วยหมู่พระที่นั่งตำหนัก กำแพงล้อมรอบอุทยานที่ประกอบด้วยพระที่นั่งหรือตำหนักอยู่ตรงกลาง มีสระน้ำทางทิศตะวันตก เหมือนกับพระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์ รวมทั้งมีวัดหลวงภายในเขตพระราชฐานด้วย ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบุว่า..... ด้านในมีสระยาวอยู่ กลางสระเป็นพระที่นั่งเย็นในสระมีน้ำอยู่ มีรางน้ำเข้ามา แต่จะแห้งไต่ยงถึงไปไม่ถึง มีต้นจิก ต้นไทร ทุแก่มาก จนใบเล็กแต่กิ่งก้านคดง ดูเหมือนเดิมจะเป้นไม้ดัด ปลูกอยู่รอบสระและรอบเกาะอย่างเป้นระยะ คนปลูกไม่ใช่ขึ้นเอง และพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ความว่า.....ดูหนองสองห้องเป็นสระใหญ่ กลางมีโคกเป็นเกาะ ...เหมือนกันกับพระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์ ทำยสระกรุงเก่าที่เดียวแต่ที่กรุงเก่าเป็นตามขวางที่นี้เป็นตามยาว (การวางตัวของสระ)ด้วยอำนาจมีเกาะขวางกลางทำให้ทางน้ำด้านกว้างของสระแคบแลดอนเสียแล้วทางหนึ่งด้านข้างกำแพงเสียด้วย จึงมีสันฐานเป็นสองสระ เรียกว่า หนองสองห้อง

⁵ ไขแสง สุชะวัฒน์. ประวัติสวนไทย ภาค 1 : สวนในนิยายไทย สวนสมัยสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 58.

4. **พระนารายณ์ราชนิเวศน์** สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดให้สร้างเมืองลพบุรีเป็นเมืองใหม่ และตั้งพระราชวังขึ้น เนื่องจากสถานการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนไป การย้ายเมืองไปที่ลพบุรีจะมียุทธภูมิในการตั้งรับและถอยหนีได้ดีกว่าจึงเกิดพระราชนิเวศน์นี้ขึ้น การใช้น้ำที่เป็นจุดสำคัญของพระราชนิเวศน์นี้เห็นได้จากการสร้างอ่างเก็บน้ำใหญ่ โดยก่อกำด้วยผนังสูงจากอิฐหนาพิเศษเพื่อเก็บกักน้ำ บริเวณพื้นมีท่อเพื่อแจกจ่ายน้ำไปตามพระที่นั่งต่างๆ และหมู่ตึก ซึ่งน้ำในอ่างเก็บน้ำนี้มาจากห้วยซับเหล็ก โดยระบบจ่ายน้ำเป็นผลงานของชาวฝรั่งเศสและอิตาลี ตึกสำหรับเลี้ยงรับทูตต่างประเทศมีลักษณะการใช้น้ำที่น่าสนใจอย่างยิ่งเป็นการสร้างแนวคูน้ำล้อมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า 3 ด้าน เพื่อให้ช่วยในการกำหนดขอบเขตบริเวณ(Boundary) โดยเว้นด้านหน้าเพื่อ การเข้าออกใช้น้ำในการกำหนดการเข้าถึง และคนที่ จะเข้าสู่พื้นที่ และการสร้างเสริมการเข้าถึงให้เกิดความสง่างาม ภายในคูน้ำยังมีการใช้เทคนิคทางด้านแรงดันจากระบบประปาที่ดี สร้างน้ำพุประมาณ 20 หัว⁶

พระที่นั่งสุทธานาวรค์ การวางผังของพระที่นั่งนี้เชื่อว่าเป็นการวางตามคติความเชื่อของพราหมณ์ โดยองค์พระที่นั่งจะมีกำแพงแก้วล้อมรอบ และตรงมุมทั้ง 4 จะมีสระน้ำใหญ่ 4 สระตามคติการสงรมุรธาภิเศก สำหรับเป็นที่สงรมสนาน ภายในบริเวณมีเขามอ พรรณไม้มีนานาพันธุ์ และมีน้ำพุสร้างบรรยากาศให้บริเวณ

การใช้น้ำที่เด่นมากในพระราชวังนี้คือเรื่องการประปา เนื่องจากลพบุรีกันดารน้ำมาก จึงต้องหาแหล่งน้ำเพื่อที่จะไขน้ำเข้ามาเลี้ยงเมือง โดยได้น้ำจากแหล่งน้ำ 2 แห่ง คือ ทะเลชุบศรและห้วยซับเหล็ก โดยมีการจำแนกการใช้งานออกตามลักษณะทางธรรมชาติของน้ำทั้งสอง นั่นคือน้ำจากทะเลชุบศรไม่สะอาดพอแก่การบริโภคของพระเจ้าแผ่นดิน น้ำไหลไม่แรงเนื่องจากระดับสูงกว่าเมืองไม่มาก จึงสร้างคันกันน้ำทางด้านใต้และด้านตะวันตกเพื่อกักเก็บน้ำฝนตลอดทั้งปีแล้วทำปากจั่นหรือประตูน้ำ เพื่อใช้จ่ายน้ำมายังสระแก้วบ่อที่ 1 เพื่อพักน้ำให้ตกตะกอนครั้งแรกแล้วส่งต่อมาที่สระแก้วที่ 2 ให้ตกตะกอนอีกครั้งก่อนจ่ายเข้าสู่เมือง ส่วนน้ำในห้วยซับเหล็ก เป็นน้ำบริสุทธิ์ที่เหมาะสมสำหรับพระเจ้าแผ่นดินสวย น้ำไหลแรงไหลจากชอกเขา จึงให้ลงคลองส่งน้ำก่อนแล้วมาตามท่อใต้ดินส่งโดยตรงสู่เมือง และเนื่องจากปัญหาเรื่องความสูงทำให้มีแรงดันมาก ช่างในสมัยนั้น ต้องใช้ท่อดินที่เล็กแข็งแรงพิเศษด้วยการหุ้มปูนและเกิดปล่องระบายความดัน และจากผลงานการส่งน้ำจากห้วยซับเหล็กนี้เองทำให้พระราชอุทยานมีแรงดันน้ำเพียงพอที่จะสร้างน้ำพุให้เกิดความสวยงามแบบใหม่ขึ้นได้⁷

อุทยานหลวงภายในพระราชฐาน จากหลักฐานบันทึกของ ม. เดอ ลา ลูแบร์ ความว่า...ภายในมีคูน้ำล้อมรอบ กว้าง 2-3 ศอก กับลึกประมาณ 1 ศอก (ประมาณ 1 วา) ภายในคูน้ำมีน้ำพุสายเล็กๆ เรียงรายได้ระยะกันติดตั้งอยู่ราว 20 แห่ง สายน้ำพุพุ่งขึ้นขึ้นมาเหมือนจากฝักบัวรดน้ำ กล่าวคือที่หัวท่อนั้นจะเป็นรูเล็กๆ ไว้หลายรูด้วยกัน และน้ำพุพุ่งขึ้นมาสูงเสมอระดับขอบคูหรือราวๆนั้นเท่านั้น เพราะแทนที่จะยกระดับอ่างจ่ายน้ำให้สูง เขากลับขุดดินลงไปให้อ่างจ่ายน้ำอยู่ในระดับต่ำ

และนิโคลาส แชร์แวลส์ บันทึกเกี่ยวกับ อุทยานในบริเวณพระที่นั่งสุทธานาวรย์ไว้ว่า...อุทยานแบ่งออกเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสสี่ช่องหรือสี่แปลง อยู่ตรงหน้าพระตำหนักอันงดงามหลังหนึ่ง มีสายน้ำพุพุ่งโดยรอบ...พระราชฐานชั้นนอกนี้

⁶ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์., บริษัทด้าน สุทธาคารพิมพ์, 2539. หน้า72.

⁷ ไชแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทย ภาค 1 : สวนในนิยายไทย สวนสมัยสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 82.

เป็นทางเข้าไปสู่ชั้นที่สอง ซึ่งมีความงดงามกว่าชั้นนอกอย่างเปรียบเทียบไม่ได้เลย...พระราชฐานชั้นที่สองนั้น พระที่นั่งมีกำแพงเตี้ยๆล้อมรอบ ที่มีกำแพงทึบสีมีสระน้ำใสบริสุทธิ์ สระมุมหนึ่งเป็นสระสงกรานต์ของพระเจ้าแผ่นดินภายใต้กระโจมซึ่งคลุมกัน ทางทิศเหนือมีภูเขาจำลอง มีน้ำพุ และไม้พุ่มเขียวชอุ่มอยู่ตลอดเวลา...ทั่วบริเวณพระที่นั่งมีแท่นน้ำพุประดิษฐ์ขึ้นอย่างสวยงามเรียงรายอยู่ทั่วไป.....ซึ่งน้ำพุเหล่านี้เป็นผลงานของช่างชาวอิตาลีและฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในสมัยนั้น

5. ทศนะของชาวต่างชาติต่อพระราชอุทยานหลวง ในกรุงศรีอยุธยา

นิโคลาส แซร์แวลส์ ได้บันทึกว่า.....ทางเดินภายในนั้นมีลำคูตัดผ่านเป็นตาหมากรุก เสียงน้ำไหลรินเชื้อเชิญบุคคลที่นอนอยู่บนสนามหญ้าเขียวขจีที่ขอบคันคูนั้นให้เคลิ้มหลับเป็นที่ยิ่งนัก.... แสดงถึงการใช้น้ำเพื่อความสวยงาม และอาศัยเสียงของน้ำ ร่วมกันสร้างบรรยากาศ ในพื้นที่ Recreation Area

บาทหลวงเดอ ซัวซี ได้บันทึกว่า....เขาได้นำเราเข้าไปในที่รโหฐานแห่งหนึ่งในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งไม่เคยมีชาวต่างประเทศคนใดได้เข้ามาก่อนเลย พระราชอุทยานเป็นที่น่ารื่นรมย์ ตัดคั่นด้วยลำคูและทางเดินอันงดงาม....และเมื่อเราบรรจบประพาศเสร็จแล้ว เราพากันไปดูปลาในลำคูซึ่งอยู่ในอุทยานนั้น.... มีการเลี้ยงปลาซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจอีกสิ่งหนึ่ง ในการใช้น้ำ⁹

3.2.3 สรุปการใช้น้ำในอุทยานและพระราชวัง สมัยอยุธยา

ในสมัยอยุธยาช่วงต้นและกลาง

มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ไม่มีความแตกต่างมาก การใช้น้ำได้รับอิทธิพลจากพิธีกรรม(พระราชพิธี ทั้งพุทธพิธี และพราหมณ์พิธี)และประเพณี(พระบรมราชประเพณี) ของเขมรและอินเดีย เป็นอิทธิพลส่วนใหญ่ที่ผลักดันให้เกิดรูปแบบการใช้งานที่แตกต่างของน้ำ เช่น เขามอ, อ่างแก้ว, สระแก้ว, แนวคูเมือง, สระน้ำในเมือง

ในสมัยอยุธยาช่วงปลาย

1. น้ำมีบทบาทในการเสริมสร้างบรรยากาศและเสริมคุณค่าของงานสถาปัตยกรรม เห็นได้จากการใช้น้ำในรูปแบบใหม่ที่ พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ ที่มีการขุดสระโดยรอบ และทำให้เหมือนองค์พระที่นั่งลอยอยู่เหนือน้ำ และพระที่นั่งพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ที่มีการออกแบบและใช้น้ำในลักษณะใกล้เคียงกัน

⁸ ไขแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทย ภาค 1 : สวนในนิยายไทย สวนสมัยสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 85.

⁹ ..... . ประวัติสวนไทย ภาค 1 : สวนในนิยายไทย สวนสมัยสุโขทัยและอยุธยา, 2520. หน้า 69-70.

2. การออกแบบอาคารเทคโนโลยีต่างประเทศมากขึ้น ทำให้ได้รูปแบบที่แปลกไป และหน้าที่ใช้สอยใหม่ อีกทั้งวัสดุใหม่ทำให้มีความแข็งแรงคงทนขึ้นด้วย เช่น การทำฝายทดน้ำ, ท่อส่งน้ำประปา, หัวjet สำหรับน้ำพุ, ถังน้ำประปาและท่อจ่ายน้ำใต้ดิน, ปล่องระบายความดัน ฯลฯ
3. การกำหนดที่ตั้ง และตำแหน่งการจัดวางอาคาร ไม่ว่าจะเป็นอุทยาน หรือ พระตำหนัก คำหนึ่งถึง” น้ำ” เพื่อที่จะสร้างบรรยากาศที่ดี เห็นได้จากการสร้างหมู่พระตำหนักของพระเจ้าลูกยาเธอในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และการสร้างพระตำหนักของพระเจ้าปราสาททอง ที่จัดจำแนกการสร้างพระตำหนักได้เป็น 2 แบบ คือ แบบมีแหล่งน้ำธรรมชาติและต้องสร้างแหล่งน้ำขึ้นแล้วนำน้ำจากบริเวณใกล้เคียงผันเข้ามา
4. การใช้งาน Function หลากหลายขึ้นและมีกลวิธีในการใช้(Landscape Technique)ที่ซับซ้อนขึ้น เช่น ใช้บอกอาณาเขต การกำหนดทางเข้าออก การรักษาความปลอดภัย การให้ความสำคัญกับตัวอาคาร ในที่นี้หมายถึงอาคารที่มีความสำคัญย่อมได้รับการเน้นให้เด่นด้วยการใช้น้ำ การกำหนดมุมมอง การสร้างทัศนียภาพที่ดี การผ่อนคลายอารมณ์ จากการใช้เสียงของน้ำประกอบกรดิ่งดูความสนใจ จากการใช้ลูกเล่นที่แปลกไป (Water Feature) ผิวหน้าของน้ำไม่นิ่งเช่นเคย เช่น น้ำพุ น้ำตก
5. การพิจารณาและเลือกใช้น้ำ เป็นองค์ประกอบที่อยู่ในการวางตำแหน่งอาคาร(Orientation) ที่จะนำมาซึ่งความชุ่มชื้นเมื่อไอน้ำระเหย เพื่อต่อต้านกับความร้อนแรงของแดดในยามบ่าย เช่น การวางสระน้ำขนาดใหญ่ทางทิศตะวันตก ของพระราชวัง หรือวางพระราชวังกลางสระน้ำ เป็นต้น

อิทธิพลบางอย่างของสุโขทัย ลักษณะการใช้น้ำต่างๆยังคงมีให้เห็นได้ การใช้น้ำล้อมเมืองหรือตึบริบูร ยังคงมีบทบาททางด้านการป้องกันข้าศึกศัตรู และเป็นแหล่งเก็บน้ำใช้ที่สำคัญ แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป ทั้งนี้เนื่องมาจากพื้นที่ที่ตั้งอยุธยาเป็นที่ลุ่มต่ำ การจะสร้างอาคารสถานที่จึงต้องการการถม และโดยเหตุนี้จึงทำให้เกิดการbalance ดินทั้งชุดและถม โดยสร้างเป็นคูบ้าง สระน้ำบ้าง แล้วแต่หน้าที่การใช้งานและจำนวนดินที่ต้องการใช้ในการก่อสร้าง

แต่สิ่งที่สามารถเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบระหว่างพระราชวังอยุธยากับสุโขทัย นั่นคือ น้ำมีรูปแบบการใช้งานที่ชัดเจนกว่า แสดงออกถึงการใช้ที่เน้นประโยชน์ในด้านมุมมองและความสวยงาม ความบรรเจิด และเพื่อการตกแต่งบริเวณที่พัฒนาขึ้นอย่างมาก, น้ำเป็นองค์ประกอบเพื่อความสวยงามและมีการพัฒนาให้เข้ากับรูปแบบการดำเนินชีวิตและภูมิประเทศของไทยมากขึ้น มีการดัดแปลงอิทธิพลต่างประเทศ ซึ่งจะเห็นได้ว่า บาราย สระพัง ที่เป็นอิทธิพลแบบขอมในที่สุดหายไป แต่จะปรากฏลักษณะรูปแบบใหม่ สำหรับที่กักเก็บน้ำแบบไทยในที่ลุ่มน้ำท่วมขังแทน เช่น สระ, คูน้ำ, คลอง ฯลฯ เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งของอยุธยานั้นเป็นที่ราบลุ่มที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์คือติดแม่น้ำถึงสามด้านและสร้างคลองขุดอีกหนึ่งด้าน ความจำเป็นในเรื่องการสำรองน้ำที่กินพื้นที่ขนาดใหญ่ของเมืองเช่นสุโขทัยเช่นสระพังและบารายจึงถูกทอนความสำคัญลง ประกอบกับการวางระบบคูคลองซอยภายในเมืองทำให้อยุธยาไม่ขาดแคลนน้ำ และเกิดสภาพการดำรงชีวิตใหม่ของคนไทยที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมและเป็นส่วนหนึ่งกับน้ำ

3.3 ยุครัตนโกสินทร์

การสถาปนาพระราชวังและพระนครใหม่ได้กระทำตั้งแต่ปีจุลศักราช 1145 มีหลักฐานกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ความว่า สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปกครองประเทศสยามเป็นพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชกิจแรกได้ทรงดำริที่จะย้ายเมืองหลวงไปจากที่ตอนที่เคยตั้งกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทรเดิมไปยังฝั่งตะวันออก ด้วยเหตุผลแห่งความคับแคบของพระราชวังและการชัชฎุมิการตั้งรับข้าศึกที่ตึกว่าของฝั่งตะวันออก และตำแหน่งกรุงธนบุรีเป็นท้องค้ำน้ำเซาะทรุดพังอยู่เสมอไม่ถาวร จึงได้ทรงสถาปนาเมืองหลวงใหม่ ณ ฝั่งตะวันออก มีนามว่า กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ อันประกอบด้วย 3 ส่วน นั่นคือ พระมหาปราสาท พระราชมณเฑียร และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รวมทั้ง 3 ส่วนประมาณ 132 ไร่

การวางผังพระราชวังใหม่นี้ ได้สร้างขึ้นตามคตินิยมและขนบนิยมอันเป็นแบบแผนเดียวกันกับกรุงศรีอยุธยาทั้งสิ้น แตกต่างเพียงตำแหน่งการวางบางจุด เช่น หน้าพระราชวังของกรุงเทพฯ หันไปทางทิศเหนือ แต่กรุงศรีอยุธยาหันทางทิศตะวันออก, การมีวัดคู่กับพระบรมมหาราชวัง เช่นเดียวกับ วัดพระศรีสรรเพชญ์กับพระราชวังกรุงศรีอยุธยา แต่ในปัจจุบันเป็นวัดพระศรีรัตนศาสดารามกับพระราชวังหลวงใหม่ อีกทั้งขนาดและสัดส่วนของวัดพระศรีรัตนศาสดารามยังจำลองมาจากวัดพระศรีสรรเพชญ์อีกด้วย

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ มีการจัดลำดับและจัดจำแนกวังออกเป็น 3 วังด้วยกัน นั่นคือ วังหน้า วังหลวง และ วังหลัง ซึ่งทั้ง 3 ล้วนมีความสำคัญ รองกันเป็นลำดับ โดยในการศึกษาครั้งนี้จะขอกกล่าวถึงพระราชวังของวังหน้าและวังหลวงควบคู่กัน เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการใช้งานของน้ำชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3.3.1. วิวัฒนาการการใช้น้ำในแต่ละรัชกาล

รัชกาลที่ 1   ภายหลังจากการสร้างพระมหาปราสาทและพระมณเฑียร(ซึ่งเป็นหมู่พระที่นั่งประกอบด้วย พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยมโหฬารสุรพิมาน) ในบริเวณพื้นที่ว่างข้างๆ พระมณเฑียรทั้งสองข้างหรือทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เป็นที่ที่ได้รับการจัดให้เป็นสวนอุทยานในพระราชวังนั่นคือ **สวนขวาและสวนซ้าย** ตามลำดับ ตามทัศนคติของศาสตราจารย์ไขแสง ศุชะวัฒน์ะ กล่าวว่าสิ่งแรกที่ต้องกระทำในการสร้างอุทยานสวนขวานั่นคือ การขุดแต่งให้มีสระน้ำและปรับผิวดินให้ราบเรียบเพื่อทำให้เป็นลานกว้างที่ปูด้วยแผ่นอิฐหรือแผ่นหิน จากนั้นก็จะมีการนำเอาไม้ผลพันธุ์ต่างๆ ซึ่งเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาปลูกไว้ ภายในสวนก่อภูเขาจำลองด้วยฟองน้ำ (หินปะการัง)เลียนแบบอย่างของจีน หินที่นำมาก่อนมาจากเกาะลิ้นในอ่าวไทย เมื่อก่อเขาเสร็จแล้วก็สร้างอ่างแก้วแล้วให้น้ำเข้าสู่อ่าง เดินท่อน้ำซ่อนไว้ในภูเขาทำน้ำพุน้ำตกเป็นที่น้ำดูชมยิ่งนัก บนเกาะมีไม้แคระปลูกแซมภายในสระมีบัวพันธุ์ต่างๆและนำปลาเงินปลาทองมาเลี้ยงไว้ จากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดให้สร้างพระตำหนักทองที่ประทับในสระน้ำและพลับพลาที่ประทับริมปากอ่างแก้ว หน้าเขาฟองน้ำรวมเป็น 2 หลัง และโปรดให้มีกำแพงล้อมรอบบริเวณ ซึ่งการสร้างอาณาเขตบริเวณชัดเจนนี้แสดงถึงการเป็น Pleasure Garden อย่างชัดเจน¹

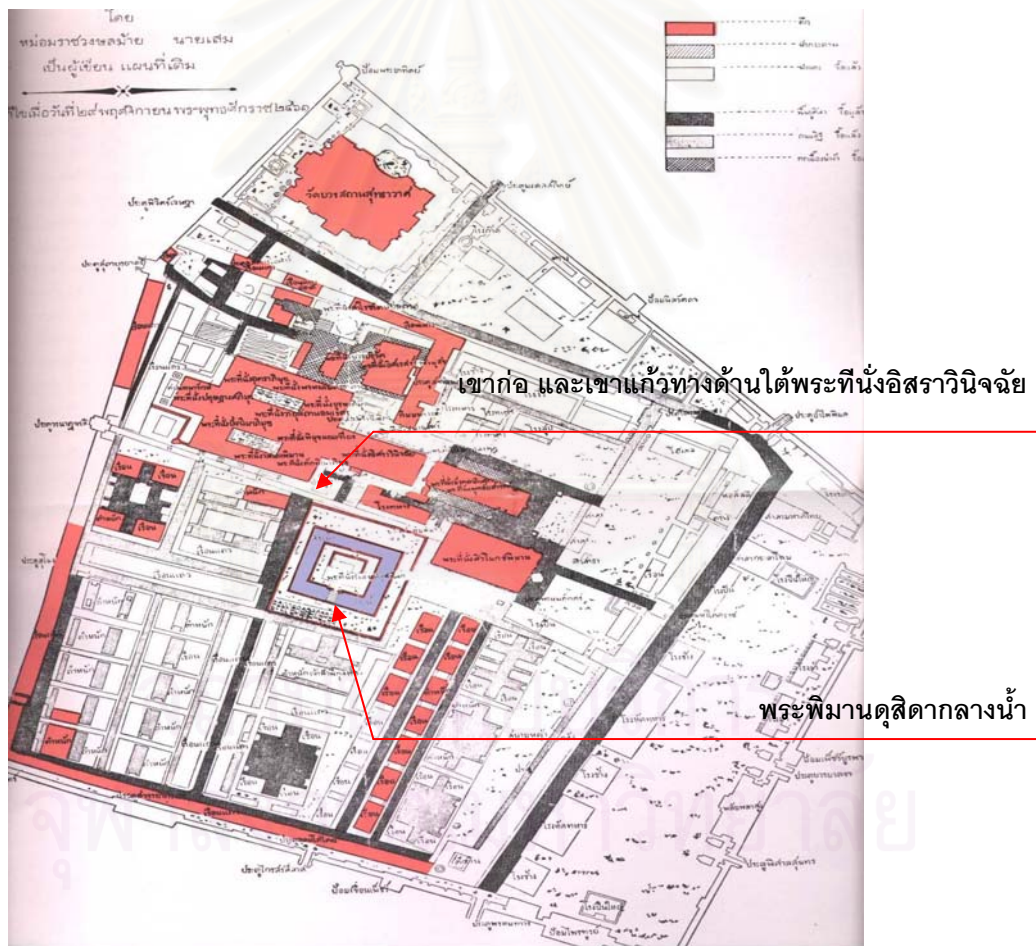
¹ ไขแสง ศุชะวัฒน์ะ. ประวัติสวนไทย ภาค2: สวนสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – 3,2522 .หน้า164.

พระราชวังหน้า กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (พระอนุชาธิราชพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่1) (พระมหากษัตริย์ ลำดับแรกของกรุงรัตนโกสินทร์)

รวมระยะเวลาประมาณ 100 ปี ที่พระราชวังบวรสถานมงคล เป็นสถานที่สำคัญรองจากพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ในแต่ละรัชกาล ซึ่งมีตำแหน่งและพระอิสริยยศรองจากพระมหากษัตริย์ การก่อสร้างวังหน้าเริ่มมาพร้อมๆกับการก่อสร้างวังหลวง ในปี พ.ศ.2325 ด้วยอิทธิพลและคตินิยมเดียวกันและมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามยุคสมัยเช่นเดียวกันกับวังหลวง อันได้แก่ การรับอิทธิพลจีน ยุโรป ฯลฯ แต่มีการเปลี่ยนแปลงที่ซ้ำกว่าพระบรมมหาราชวัง

ภายในพระราชวังหน้า มีการใช้น้ำเช่นกัน และองค์ประกอบที่มีการใช้น้ำที่โดดเด่น คือ²

1. **พระพิฆเนศวร** เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป โดยสร้างอยู่บนเกาะกลางสระน้ำ ทางด้านใต้ของพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เนื่องจากกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท จะทรงสร้างให้มีลักษณะเหมือนพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ใช้น้ำล้อมรอบในตอนแรก แต่เกิดเหตุร้ายในบริเวณก่อสร้าง ทำให้เปลี่ยนพระทัยสร้างเป็นลักษณะพระวิฆเนศวรเป็นพุทธรูป

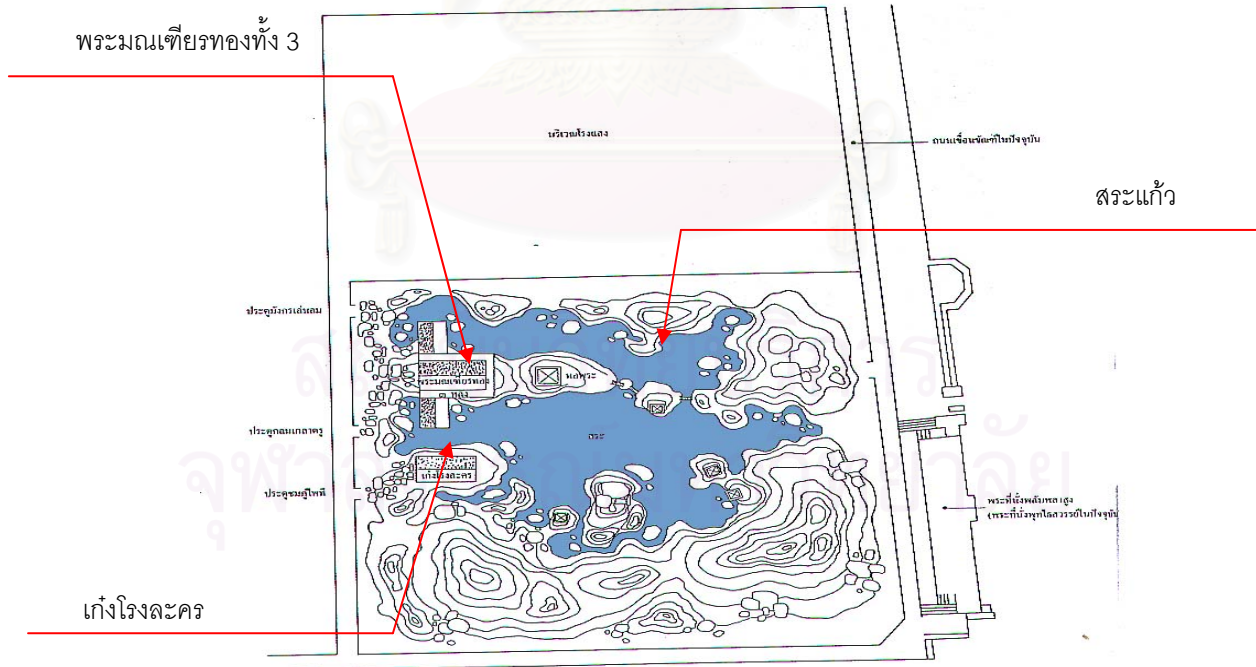
ผังที่ 6 ผังบริเวณพระราชวังหน้า สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แสดงการล้อมรอบพระพิฆเนศวรด้วยน้ำ จากกรมแผนที่, 2461

² คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. **สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์**. บริษัทด้านสุทธนาการพิมพ์ จำกัด, 2539. หน้า 143.

2. **เขาแก้ว** ซึ่งในที่นี้ก็คือ เขาไกรลาส ซึ่ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงสร้างขึ้น เพื่อประกอบพิธีโสกันต์ให้พระเจ้าลูกยาเธอฯ
3. **เขาก่อ** สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงสร้างภูเขาก่อขึ้น เพื่อเป็นฐานให้กับหอแก้วซึ่งเป็น**ศาลพระภูมิ**ของพระนเรศวรมหาราช **เป็นอีกหนึ่งรูปแบบของการใช้น้ำ**
4. **ท่อน้ำ** มีการเดินท่อน้ำเพื่อจ่ายน้ำเข้าในบริเวณพระที่นั่ง เป็นระบบประปาแบบเดียวกันกับภายในพระบรมมหาราชวัง ที่ทำการขุดเป็นลำเหมืองให้น้ำไหลเข้ามาจากแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงปากเหมืองก่อเป็นท่อวางตารางเหล็กด้านบน ช่างในทำเชื่อมกันสองข้างเก็บกักน้ำไว้ใช้

รัชกาลที่ 2 รัชสมัยของพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องขนาดของพระราชวัง เนื่องจากอาณาบริเวณของพระราชวังเดิมมีขนาดคับแคบลงจากปริมาณพระราชวงศ์และข้าราชการบริพารทั้งสองรัชกาล จึงโปรดให้มีการซื้อที่เพิ่มจนมีขนาดรวมทั้งสิ้น 152 ไร่ 2 งาน ³

ในสมัยนี้มีการส่งทูตเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีน และได้พบเห็นพระราชอุทยานแบบที่นิยมในประเทศจีน และกราบบังคมทูลแก่รัชกาลที่2 พระองค์จึงทรงโปรดให้กรมหมื่นแจษฎาภินทร (รัชกาลที่ 3) เป็นแม่กองในการคุมการก่อสร้าง มีการขุดขยายขนาดสระของรัชกาลที่1 เพิ่มจนมีความยาว 3 เส้น 4 วา และกว้าง 2 เส้น 8 วา ข้างสระลงเชื่อมกับอริสฐานสระตาดมิดด้วยอิฐ ถือบูน และก่อเขาขึ้นที่ริมสระ มีเกาะขนาดต่างๆเรียงรายกันเป็นกลุ่ม พร้อมกับ ทำแก่ง ที่พักริมเกาะ ตึกแบบสถาปัตยกรรมจีนและยุโรป เกินกว่าร้อยละสิบของพื้นที่ที่ริมน้ำสร้างเป็นแพ โรงละครใหญ่ หอพระ บ่อม พระที่นั่งอย่างฝรั่ง และได้โปรดให้สร้างพระที่นั่งทองขึ้นเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ 3 หลัง พร้อมกันนี้ได้โปรดให้สร้างแนวกำแพงแก้วล้อมรอบบริเวณไว้ด้วย

ผังที่ 7 ผังพระราชอุทยานสวนขวา จากสถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 140, 2539

³ ไขแสง ศุภะวัฒน์. ประวัติสวนไทย ภาค2: สวนสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – 3,2522. หน้า190.

การออกแบบภายในสวนขวา ซึ่งเป็นอุทยานที่ทรงคุณค่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวไว้ในบทบันทึกของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ความว่า.....ฝ่ายพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ได้รับสั่งแล้วจึงจะเกณฑ์ ข้าราชการแบ่งหน้าที่ให้จัดการสถาปนาพระมหามณเฑียรที่ประทับในสวน มีมุขสามด้านเป็นที่ประทับองค์หนึ่ง และให้ขุดสระใหญ่ในสวนนั้นยาว 3 เส้น 4 วา กว้าง 2 เส้น 8 วา ข้างสระนั้นลงเขื่อนแล้วก่ออิฐบั้งหน้าเขื่อนพื้นสระนั้นให้ปฏิรูปปูนั่วทั่วไป ทำเหมือนอ่างแก้ว ให้ขุดท่อน้ำเป็น 3 สาย ปิดเปิดน้ำถ่ายไปได้ให้น้ำใสสะอาดเป็นอันดีไม่มีเลนตม ในสระนั้นมีเกาะน้อยแลเกาะใหญ่รายเรียงไปเป็นหลายเกาะ ชักสะพานถึงกันทำแก่งและก่อภูเขาไว้ริมเกาะ เกาะละสองแก่งบ้างสามแก่งบ้าง ขอบสระใหญ่นั้นให้ก่อภูเขาทำแก่งลงที่ลาดๆ ท่วงที่เหมือนอย่างแพจอดไว้รอบสระเรียกว่า แพ หลังแก่งแพให้ปลูกต้นไม้ใหญ่ๆ มีผลต่างๆ พระจำนงค์ยาเธอกรมหมื่นศักดิ์พิลเสพเป็นแม่กองก่อภูเขาแลปลูกต้นไม้ หน้าเขื่อนเพชรชั้นในมีกำแพงล้อมรอบพระราชอุทยานริมกำแพงด้านตะวันออกโปรดให้ทำแก่งหน้าถึงยึดเนื่องกันไป ตั้งแต่ประตูราชสำราญ ลงมาด้านใต้ด้านตะวันตกตลอดถึงประตูกลม และให้ทำพระที่นั่งอย่างฝรั่งพื้นสองชั้นองค์หนึ่งเป็นที่ทรงฟังมโหรี และทำบ่อมรินน้ำ เป็นที่จอดประทับเรือพระที่นั่งสำปั้นแก่งใหญ่ ทำเรือทั้งเป็นที่ประทับอีกแห่งหนึ่ง แลทำบ่อมสูงสำหรับทอดพระเนตรแข่งเรือ และทอดพระเนตรจังหวัดพระราชอุทยานนั้น แลแก่งใหญ่ที่เสวยอีก 3 แก่ง แล้วโปรดให้พระยาสุริยวงค์มนตรี พระยาศรีสุริยวงค์ ทำแก่งโรงละครขึ้นแก่งหนึ่ง แบ่งหน้าที่กันทำคนละครึ่ง 15 วันก็แล้ว⁴.....จากนั้นได้ทรงโปรดให้มีการจัดแบ่งแก่ง และอาคารที่รายล้อมสระใหญ่ทั้งหลาย ให้แก่ฝ่ายใน เชื้อพระวงศ์ ข้าราชการบริวารชั้นผู้ใหญ่ จึงเป็นที่มาแห่งกิจกรรมต่างๆภายในสวนขวานี้ อันได้แก่

1. การฟังเทศน์และเลี้ยงพระทุกปี เนื่องจากการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปสมโภชบนแก่งสูงที่ประทับ จึงโปรดให้มีการเวียนเทียนสมโภชและนิมนต์พระมาเลี้ยงทุกปี
2. มีการประกวดแต่งแก่ง โดยให้เจ้าของแก่งแต่ละหลังประกวดการตกแต่งกันอย่างหรูหรา มีการตั้งโต๊ะเครื่องบูชา เขวนโคมประดับ แล้วนำตุ๊กตาขนาดเท่าคนจริงมาทำอิริยาบถเช่นเดียวกับคน และแต่งกายด้วยไหมแพรและเครื่องประดับทองคำจริง ภายในแก่งนั้นๆเป็นการประกวดกัน และรัชกาลที่ 2 โปรดให้หาสัตว์ที่สวยงามมาปล่อยไว้เพื่อเพิ่มบรรยากาศจากเสียงร้องของนกเหล่านี้ เช่น นกยูง นกแก้ว นกขุนทอง สัตวา แยกเต่า กระต๊ว
3. การแสดงละครสองโรงประชันกัน และมีมโหรีขับกล่อมตลอดเวลา
4. การแข่งเรือพาย โดยให้พายไล่ตามกันระหว่างเกาะเพื่อจับกัน ฝ่ายที่แพ้ต้องถูกปรับให้เสียทรัพย์
5. การลอยเรือเพื่อเล่นกลอนสักวาและกลอนดอกสร้อย ตอบโต้กัน
6. เป็นสถานที่เฉพาะพระองค์ที่จะเสด็จออก ณ พระที่นั่งแก่ง สำหรับทรงโปรยข้าวตอก เลี้ยงปลา ในเวลาเช้าและเย็น
7. เป็นสถานที่ลอยพระประทีป
8. เป็นสถานที่แห่ผ้าป่า
9. การบิณฑบาตทางน้ำ โดยให้ภิกษุอยู่ในเรือแล้วให้ฝีพายพายเรือตามแพเพื่อให้พระภิกษุได้รับบิณฑบาต

⁴ ไขแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทย ภาค2: สวนสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – 3,2522. หน้า280.

โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระประสงค์ในการสร้างสวนขวา ดังนี้(ตามทศนะของ ศาสตราจารย์ไขแสง ศุขะวัฒน์นะ)

1. เพื่อจะให้พระเกียรติยศสืบไปในแผ่นดิน และให้ต่างประเทศเห็นว่าเป็นเมืองสงบและร่มเย็น
2. เพื่อจะทอดพระเนตรความสามารถของช่างไทย และฟื้นฟูเก็บรักษาฝีมือช่างไว้เป็นมรดก
3. เพื่อเป็นสวนที่ให้ความสำคัญแก่ฝ่ายในที่ไม่เคยออกไปภายนอก

และข้อ 4 ตามทศนะของผู้เขียนเห็นว่า กิจกรรมที่เกิดขึ้นน่าจะเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในอันที่จะทำงานร่วมกันต่อไปของข้าราชการที่มีอยู่หลายระดับ หมายถึงทำให้สามารถมีโอกาสที่จะรู้จักกันมากยิ่งขึ้น ซึ่งสิ่งนี้น่าจะเป็นผลพลอยได้ทางด้านงานบริหารและงานปกครองจากการร่วมกิจกรรมต่างๆภายในสระหลวงแห่งนี้ด้วย

นอกจากจะมีการใช้น้ำในพระราชอุทยานขนาดใหญ่แล้ว ในรัชสมัยนี้ยังสร้างสวนที่ใช้น้ำประดับขนาดเล็กอีกด้วยเช่น บริเวณพระที่นั่งสนามจันทร์ ที่อาศัยการจัดวางอ่างเลี้ยงปลา(เลี้ยงโพงหรืออ่างเคลือบลายมังกรขนาดใหญ่) และกระถางบอนไซหรือไม้ตัดประดับสร้างบรรยากาศการพักผ่อนให้กับตัวพระที่นั่งซึ่งเป็นที่โปรดปรานของรัชกาลที่ 2 ยิ่งนัก และยังทรงใช้พระที่นั่งสนามจันทร์แห่งนี้ทรงพระนิพนธ์บทละครและทรงชอสาายฟ้าพาดในคืนเดือนเพ็ญอีกด้วย

พระราชวังหน้า สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์(พระมหาอุปราช ลำดับที่ 2)

ในรัชสมัยนี้ พระพิमानดุสิตาขำรุดลงมากจึงโปรดให้ทำการรื้อถอนทั้งพิมาน แม้แต่สะพานทั้ง 4 ด้าน แล้วเปลี่ยนให้เป็นสระเพื่อการเลี้ยงปลา ส่วนพื้นที่เกาะให้ตัดแปลงเพื่อการเลี้ยงนก เพื่อให้กลายเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจเฉพาะพระองค์

รัชกาลที่ 3 สมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชบัญชาให้ทำการรื้อแก่งเงินและตึกยุโรปแล้วนำไปปลูกถวายเป็นวัดต่างๆ ศิลาที่ใช้ก่อเขาและปูพื้นก็รื้อออกแล้วขนย้ายไปตกแต่งวัดพระเชตุพนฯ เนื่องจากพระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมาก และเพื่อเป็นพุทธบูชา อีกทั้งฉลองพระเดชพระคุณของพระราชบิดาคงเหลือไว้แต่พระที่นั่งใหญ่ 3 องค์ พระที่นั่งเย็น อ่างแก้ว โรงมหาสภา(แก่งโรงละคร) และซุ้มประตูสามแห่ง

พระราชวังหน้า สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสพ(พระมหาอุปราช ลำดับที่ 3)

ในสมัยกรมพระราชวังบวรฯ ลำดับที่ 3 ได้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านของการทำงานบำรุงมากมาย เนื่องจากพระบรมราชวังมีอายุได้ 40 ปี และอาคารไม้ภายในบริเวณพระราชวังก็ครบอายุงาน ที่จะเสื่อมสภาพ ในส่วนสระน้ำ ที่อดีตเคยเป็นที่ตั้งของพระพิमानดุสิตา ได้มีการพัฒนาอีกครั้ง โดยโปรดให้สร้างพระที่นั่งรังสรรค์จุฬาโลกขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับบนเกาะกลางสระน้ำเช่นเดียวกับพระที่นั่งบวรยงกัรัตนาสนีในสมัยอยุธยา แทนสวนนกที่สร้างในสมัยสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ (พระมหาอุปราช ลำดับที่ 2)

รัชกาลที่ 4 ในรัชสมัยนี้มีการกำหนดคำราชาศัพท์ในการนำหน้าคำนามและคำสั่ง ของพระเจ้าแผ่นดินใหม่เนื่องจากรัชกาลที่ 4 ทรงสถาปนาพระอนุชาให้มีพระเกียรติเสมอพระเจ้าแผ่นดิน โดยให้ “บรม” นำหน้าคำนามและคำสั่งของวังหลวง หรือของพระเจ้าแผ่นดิน และ”บวร” นำหน้าคำนามและคำสั่งจากวังหน้า และเป็นเหตุให้เปลี่ยนการเรียก วังของกษัตริย์ จากคำว่า “พระราชวังหลวง” เหมือนที่ใช้กันในสมัยอยุธยามาเป็นคำว่า “พระบรมมหาราชวัง” หรือหมายถึงที่อยู่ของวังหลวงนั่นเอง

รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้มีการทำนุบำรุงและสร้างสวนขึ้นมาใหม่หลายแห่ง ดังนี้⁵

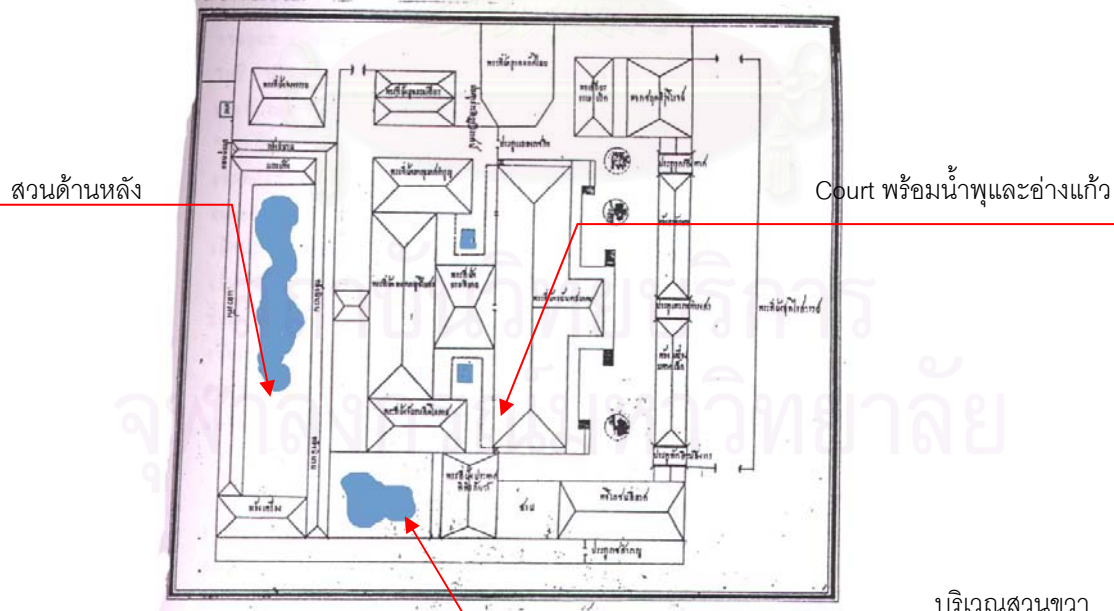
- พระราชอุทยานในพระบรมมหาราชวัง
- สวนหลวงข้างวัดไชยฤทธิศรมาลา
- สระปทุมวันหรือสวนบัว ในทุ่งบางกะปิ
- การตกแต่งบริเวณพระนครคีรี จ.เพชรบุรี
- การปลูกต้นไม้ที่เกี่ยวกับพระพุทธประวัติบนชานรอบองค์พระปฐมเจดีย์

1. พระราชอุทยานในพระบรมมหาราชวัง

หลังจากการปรับปรุงพระที่นั่งทองทั้ง 3 องค์เป็นพระพุทธรูปมณฑลเศียร ภายในบริเวณโปรดให้สร้างวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปขจรรัตนจักรพรรดิพิมลมณีมัย (พระพุทธรูปแก้วผลึกเพชรน้ำค้าง) ทั้งสองข้างของวิหารมีเก๋งที่พิทักษ์ หน้าเก๋งมีอ่างแก้วและก่อเขาประดับอย่างสวยงาม โดยอ่างทั้งสองอ่างได้รับอิทธิพลจากตะวันตก มีลักษณะเป็นสวน (Pattern Garden) หรือสวนลาย อ่างทางทิศเหนือเป็นรูปแผนที่ทางทะเลประเทศไทย และทางทิศใต้เป็นรูปแผนที่ป่าของไทย

พระราชอุทยานบริเวณพระอภิเนาว์นิเวศน์ ซึ่งเป็นอุทยานในหมู่พระมณฑลเศียรที่สร้างขึ้นในบริเวณสวนขวาเดิม ได้มีการคำนึงถึงการผสมผสานระหว่างตัวสถาปัตยกรรม (พระมณฑลเศียร) กับการจัดบริเวณโดยรอบ (ภูมิสถาปัตยกรรม) โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ว่างที่เปิดเป็น Court ภายในบริเวณ และสวนทางด้านหลัง จุดเด่นของแต่ละ Court จะเป็นน้ำพุและอ่างแก้ว รอบๆ บริเวณจะปลูกไม้ตัดในกระถาง และมีอ่างเคลือบปลูกบัวและเลี้ยงปลาเงินปลาทอง เพิ่มบรรยากาศให้

สวนด้านหลัง บริเวณหน้าหอโขนลีลาศ ถมดินให้เป็นระดับ เป็นลานดินหลายชั้นเรียงซ้อนกัน เพื่อประโยชน์ในการเล่นระดับของน้ำพุและน้ำตกในอ่างแก้ว มีการเลี้ยงปลาเงินปลาทอง อีกเช่นกัน

ผังที่ 8 ผังแสดงพระที่นั่งทั้ง 7, ผังผังพระอภิเนาว์นิเวศน์โดยสังเขป

⁵ ไขแสง ศุขะวัฒน์. การตกแต่งพระราชอุทยานและสวนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2394-2411, 2534. หน้า 19-51.

2. สวนหลวงข้างวัดไชยพุกขมาลา ภายในบริเวณสวนหลวง โปรดให้ขุดสระกว้างและยาวประมาณ 2 เส้นครึ่ง และตัดคูตรงข้ามวัดพิบูล ขุดแยกจากคลองบางกอกน้อย เพื่อให้เรือพระที่นั่งผ่านเวลาเสด็จประพาส สระนี้ใช้การตบแต่งให้กลมกลืนกับธรรมชาติ โดยรอบ มีบัวอุบลชาติและปทุมชาติขึ้นในสระอย่างมากมาย และมีไม้ชาน้ำขึ้นโดยรอบ ทรงโปรดให้มีการสร้างพลับพลาที่ประทับบริเวณริมขอบสระหรือกลางสระแล้วทำสะพานเชื่อมเพื่อเป็นที่เรือฐานเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน

3. สระปทุมวัน หรือ สวนบัว ทุ่งบางกะปิ ทรงโปรดให้มีการสร้าง Water Garden ขนาดใหญ่เพื่อความสำราญพระราชหฤทัยในบริเวณท้องทุ่งนาหลวงบางกะปิ โดยสร้างเป็น 2 สระ ที่เชื่อมติดต่อกัน ซึ่งประกอบด้วย สระใน ทางด้านทิศเหนือสำหรับพระมหากษัตริย์ และสระนอกทางด้านทิศใต้เป็นที่สาธารณะสำหรับประชาชน เข้าไปพายเรือชมดอกบัว สระในนั้นตบแต่งจากดินที่ขุดขึ้นมาจากสระ โดยก่อเป็นรูปเกาะแก่งเรียงสลับกันไป ดินอีกส่วนทำที่ปลูกไม้ดอกและไม้ผล การเข้าถึงเวลาเสด็จประพาสจะเข้าทางช่องที่เจาะช่องนำน้ำจากคลองแสนแสบเข้ามาในสระ โปรดให้สร้างพระที่นั่ง 2 ชั้นสำหรับพักแรมองค์หนึ่ง พลับพลาที่ประทับ พลับพลาเสด็จออก โรงละคร ตำหนักเจ้าจอม เรือนฝายใน โรงครัว และล้อมรั้วโดยรอบ ส่วนที่ริมสระนอกนั้นโปรดให้สร้างวัดขึ้น เป็นวัดธรรมยุติกนิกาย พระราชทานนามว่า วัดปทุมวนาราม ทั้งสองสระโปรดให้มีการนำบัวพันธุ์ต่างๆ มาปลูกไว้ และพระราชทานนามบริเวณนี้ว่า ปทุมวัน

4. การตกแต่งบริเวณพระนครคีรี จ.เพชรบุรี เมื่อมีการก่อสร้างพระราชวัง ณ บริเวณพื้นที่สูง ย่อมต้องมีปัญหาเกิดขึ้น ปัญหาสำหรับพระนครคีรี ก็มีเช่นที่อื่นๆ นั่นคือ เรื่องของน้ำเพื่อการดูแลรักษาและน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค มีบทบันทึกเกี่ยวกับการใช้น้ำในพระนครคีรีว่า เรื่องน้ำนี้เป็นเหตุผลหนึ่งในการเลือกต้นลำทมประดับพื้นที่แห่งนี้ เนื่องจากลำทมมีใบมันทนทานต่อพื้นที่มีลมโกรก และต้องการน้ำน้อยเหมาะสมกับพื้นที่ ปัญหาเรื่องน้ำ โปรดให้มีการติดตั้งระบบประปา และเครื่องสูบน้ำ นำน้ำจากแม่น้ำเพชร และฝังท่อน้ำไหลไปลงอ่างที่เชิงเขา จากนั้นอาศัยการหาบขึ้นมาจากด้านล่าง

5. การปลูกต้นไม้ที่เกี่ยวกับพระพุทธประวัติบนชาน รอบองค์พระปฐมเจดีย์ ทรงโปรดให้มีการปลูกต้นไม้ตามพุทธประวัติเพิ่มภายในบริเวณชานรอบองค์พระปฐมเจดีย์ แต่มิได้อธิบายถึงการใช้น้ำ

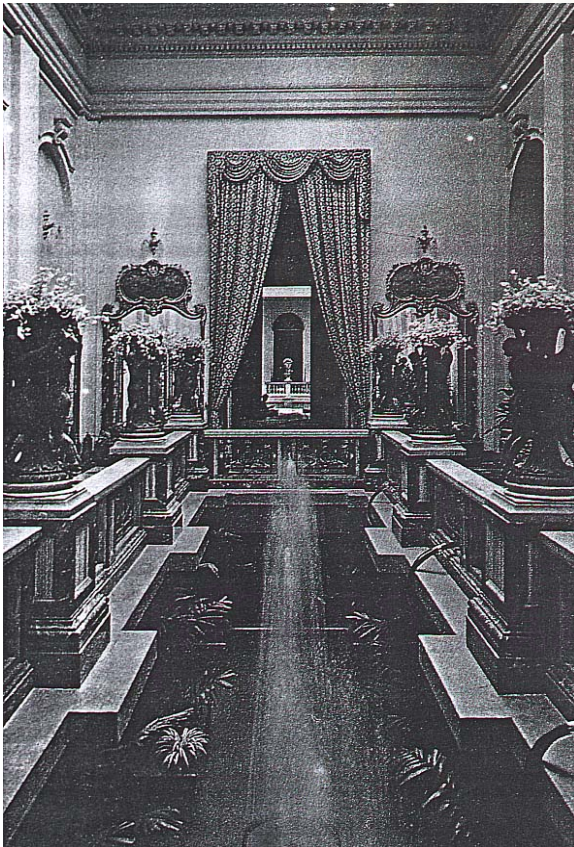
พระราชวังหน้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตำแหน่ง วังหน้าพระองค์ที่ 4)

จากพระพิฆเนศวรเดิมที่สร้างบนเกาะกลางสระน้ำ ในสมัยกรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาด ปรับเปลี่ยนมาเป็นสวนนกและสวนปลาในสมัยกรมพระราชวังบวรมหาเสนาณรงค์ และเป็นพระที่นั่งรังสรรค์จุฬาโลกในสมัยกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ พื้นที่ส่วนนี้เกิดการทรุดโทรมอย่างมากเมื่อถึงสมัยที่ 4 คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า จึงโปรดให้มีการปรับปรุงครั้งใหญ่ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ โดยสร้างแก่งเงินขึ้นบริเวณนี้แทนเพื่อเป็นสถานที่ประพาสส่วนพระองค์ และเมื่อสิ้นรัชกาลของพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีการสถาปนากรมพระราชวังบวรพระองค์สุดท้ายนั่นคือ กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ และเมื่อเสด็จทิวงคตรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดให้มีการเปลี่ยนระบบจากวังหน้าเป็นการสถาปนาองค์รัชทายาทหรือมกุฎราชกุมารแทน ได้มีเจ้านายอีกหลายพระองค์ ที่ประทับที่วังหน้าแห่งนี้ และเกิดการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงอีกหลายครั้ง จนกระทั่งพื้นที่บริเวณนี้ได้กลายเป็นหอประชุมใหญ่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน

รัชกาลที่ 5 สืบเนื่องจากการเริ่มต้นเข้ายุคของการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 เพื่อให้ประเทศไทยก้าวทันอารยประเทศ หลายสิ่งหลายอย่างพัฒนาขึ้นเนื่องจากการมีโอกาสได้เห็นสิ่งแปลกใหม่จากการเดินทางท่องเที่ยว และไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ รัชกาลที่ 5 ทรงวางรากฐานให้กิจการทั้งรัฐและเอกชนใหม่ อีกทั้งองค์ความรู้วิสาหกิจอีกหลายองค์กร ทำให้ประเทศไทยเจริญขึ้นมาก และที่สำคัญเมื่อสภาพเศรษฐกิจเจริญงอกงาม สภาพการเมืองร่มเย็นเป็นสุข ทำให้ในรัชสมัยนี้เกิดพระราชวังและพระที่นั่งเพื่อการแปรพระราชฐานมากมาย

อิทธิพลจากต่างประเทศที่ทำให้ประเทศไทยก้าวไปข้างหน้าทางด้านเศรษฐกิจนั้น ยังส่งผลถึงรูปแบบและการใช้งาน พระราชประเพณี พระราชกรณียกิจ และสิ่งเหล่านี้ กำหนดรูปแบบใหม่ของการออกแบบ นำภายในพระบรมมหาราชวัง ดังนี้

1. พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ภายในพระที่นั่งนี้ มีการใช้น้ำที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างที่เคยมีมา นั้น (ภาพที่ 5) คือ การใช้น้ำเพื่อการตกแต่งภายใน (Interior Landscape) และมีการใช้น้ำพุ น้ำตก ที่ทำให้เกิดเสียงและการเคลื่อนไหวของน้ำ เป็นตัวดึงดูดและสร้างบรรยากาศให้บริเวณ อีกทั้งยังเปิดช่องระหว่างชั้น เป็นลักษณะของโถง (Core) และให้น้ำพุเป็นจุดเด่นนำสายตา เสมือนเป็นประติมากรรมลอยตัวที่สามารถมองเห็นได้โดยรอบ จากภาพที่ 5 คือ บริเวณอ่างแก้ว ภายในพระที่นั่ง ตั้งอยู่ระหว่างมุขกระสันด้านตะวันตกและพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ

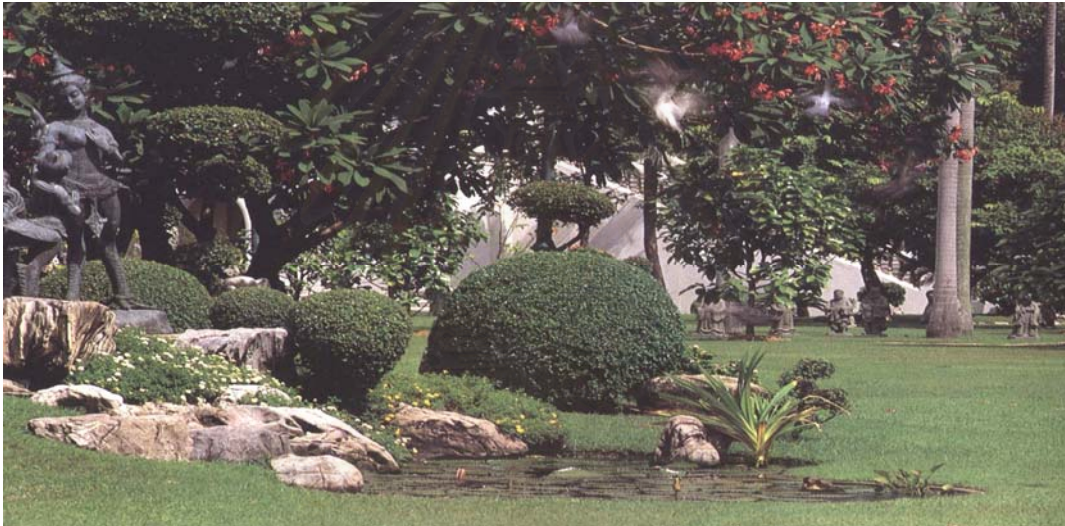
ภาพที่ 5 ภาพอ่างแก้วในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ภาพที่ 6 ภาพอ่างแก้วในคอร์ทยาร์ด พระวิมานทั้งสาม

จากภาพที่ 6 คือ **อ่างแก้ว** เป็นสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ ก่อขอบด้วยหินและยาปูน ซึ่งแสดงถึงหน้าที่ใช้งานอีกลักษณะหนึ่งของสระที่เรียกว่า อ่างแก้ว มีการใช้งานทั้งภายในอาคาร(Interior Landscape) และภายนอกอาคาร(Exterior Landscape) ซึ่งล้วนแต่สร้างขึ้นเพื่อความสวยงามในการตกแต่งบริเวณทั้งสิ้น

โดยการจัดวางอ่างแก้วนอกอาคาร เช่นในภาพที่ 6 เป็นคอร์ทบริเวณหมู่พระวิมานทั้งสาม การสร้างอ่างแก้วในที่ว่างระหว่างอาคารนี้เสมือนการสร้างสวนเป็นเส้นตรง(Linear Park) ระหว่างอาคารเพื่อเป็นการเสริมบรรยากาศในการเดินเชื่อมต่ออาคาร ผ่านส่วนต่อของอาคาร(Transitional Space) จากความร่วมมือของต้นไม้และไอน้ำที่ระเหยขึ้นมายังช่วยลดความร้อนของตึกอีกด้วย เป็นการสร้างประโยชน์จากพื้นที่ส่วนที่เหลือระหว่างอาคาร

2. สวนศิวาลัย(สวนขวาเดิม)

สวนศิวาลัยในสมัยนี้ มีการปรับเปลี่ยนในหลายๆด้านทั้งด้านการใช้งานและด้านรูปลักษณ์ การวางผังบริเวณใหม่ ทำให้เกิดการจัดแบ่งพื้นที่และจัดบรรยากาศให้แตกต่างกัน ซึ่งมีทั้งลักษณะสวนไทยประยุกต์ที่มีทั้งไม้ตัดแต่ง ไม้ดอกไม้ประดับที่เรียงสลับกับโขดหินและสระน้ำปลูกบัวเลี้ยงปลา ซึ่งให้บรรยากาศการพักผ่อนแบบไทย

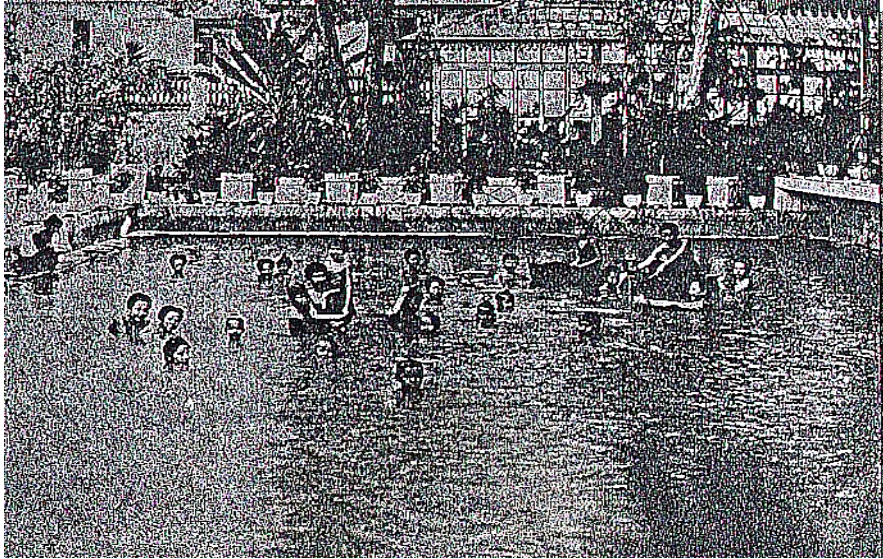

ภาพที่ 7 ภาพสวนศิวาลัย ในรัชกาลที่ 5

และจากอิทธิพลตะวันตกทำให้การจัดสวนศิวาลัยบางส่วนมีลักษณะเหมือนสวนฝรั่งเศส คือ เป็น Box Garden ซึ่งภายในเป็นไม้ดอกไม้ประดับเลื้อย ตัดกับไม้ใบที่ตัดแต่งให้เป็นแปลงปลูก ประดับประดาด้วยเครื่องประดับต่างๆ เช่น อ่างน้ำพุ และแจกันเป็นจุดนำสายตาภายในสวน และในส่วนพื้นเป็นอิฐเรียงสลับลายกับหญ้า เป็นสวนส่วนที่ให้บรรยากาศการพักผ่อนในแบบสวนตะวันตก

ภาพที่ 8 ภาพสวนศิวาลัย ส่วนที่ได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบจากยุโรป ในสมัยรัชกาลที่ 5

จาก The Palaces of Bangkok, 1996

ภาพที่ 9 ภาพสระน้ำภายในสวนศิवालย์ จากหนังสือภาพสยามยุคโรแมนติก โดย กันยาบดี พ.ศ.2544 ในภาพจะเห็นเจ้านายและเจ้าจอมในรัชกาลที่ 5 ทรงเล่นน้ำในสระภายในสวนศิवालย์ เป็นอีกลักษณะของสระน้ำซึ่งสร้างเป็นทรงสี่เหลี่ยม คาดพื้นด้วยปูนและยกขอบสูง ที่เหนือขอบตกแต่งด้วยกระถางเครื่องเคลือบ เป็นสระว่ายน้ำเพื่อความสำราญใจของฝ่ายในภายในพระราชวัง

3. พระราชวังบางปะอิน เดิมเป็นพระนิวาสถานของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองในสมัยอยุธยา ที่ได้รับการบูรณะขึ้นอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 4 ตอนปลาย และปรับปรุงอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5

จากภาพคือ พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ตามอย่างพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์องค์เดิมที่สร้างไว้ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ลักษณะเป็นปราสาททศมุขโขง ซึ่งเดิมตั้งอยู่ ณ ริมสระแห่งนี้ แต่เมื่อก่อสร้างใหญ่ จึงโปรดให้ย้ายตำแหน่งไปไว้กลางสระเพื่อให้ได้บรรยากาศใหม่

ภาพที่ 10 ภาพพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์กลางน้ำ พระราชวังบางปะอิน จากสถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์, 2539

เหตุปัจจัยของการใช้น้ำ เนื่องมาจากกฎเกณฑ์ของการสร้างพระราชฐาน ที่จะต้องแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนนั่นคือ พระราชฐานส่วนหน้า พระราชฐานส่วนกลาง และพระราชฐานชั้นในเพื่อไม่ให้ฝ่ายหน้าและฝ่ายในปะปนกัน การออกแบบพระราชวังบางปะอินนี้จึงอาศัยข้อเด่นในเรื่องศักยภาพของพื้นที่ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ดึงน้ำจากภายนอกเข้ามาเพื่อสร้างให้เกิดเป็นพระราชวังฤดูร้อน ที่เสมือนเป็นพระราชวังกลางทะเลสาบ โดยให้น้ำอยู่ตรงกลางล้อมรอบด้วยพระที่นั่งต่างๆ เส้นของน้ำ(Line)และแอ่งน้ำ(Volume)ตัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นเกาะแก่ง เป็นการใช้น้ำตามจุดประสงค์หลักในเรื่องการสร้างอาณาเขตและแบ่งบริเวณ นอกจากนี้ลักษณะการใช้น้ำเพื่อการแบ่งแยกฝ่ายในและฝ่ายนอกแล้ว ภายในพระราชวังยังอาศัยองค์ประกอบอื่นช่วยในการแบ่งแยก เช่น สะพานที่เชื่อมต่อระหว่างเกาะ หรือ สะพานฉนวน(สะพานเสาวรส) ซึ่งระหว่างสะพานจะมีฉากบานเกล็ดกั้นกลางตลอดแนวความยาวของสะพาน เพื่อให้ฝ่ายหน้าไม่สามารถเห็นฝ่ายในได้ และประโยชน์ที่ได้ควบคู่ไปกับการแบ่งบริเวณ คือ น้ำ(Water Body)ช่วยในการสร้างบรรยากาศการพักผ่อน ที่สามารถแปรเปลี่ยนอารมณ์ ความรู้สึกไปตามขนาดของสายน้ำได้อีกด้วย

ภาพที่ 11 ภาพถ่ายทางอากาศพระราชวังบางปะอิน แสดงการจัดผังบริเวณ จากจดหมายเหตุพระราชวังบางปะอินและวัดนิเวศธรรมประวัติ,2537

จากภาพด้านบน แสดงถึงการใช้น้ำในอีกรูปแบบของยุคนี้นั่นคือ การสร้างพระราชวังกลางทะเลสาบ โดยเจ้าน้ำน้ำเพื่อมาใช้แบ่งพื้นที่และชุดแต่งให้ได้รูปร่างเป็นทะเลสาบขนาดใหญ่อยู่ตรงกลางเพื่อให้น้ำทำหน้าที่ต่างๆ โดยสังเขปได้ดังนี้

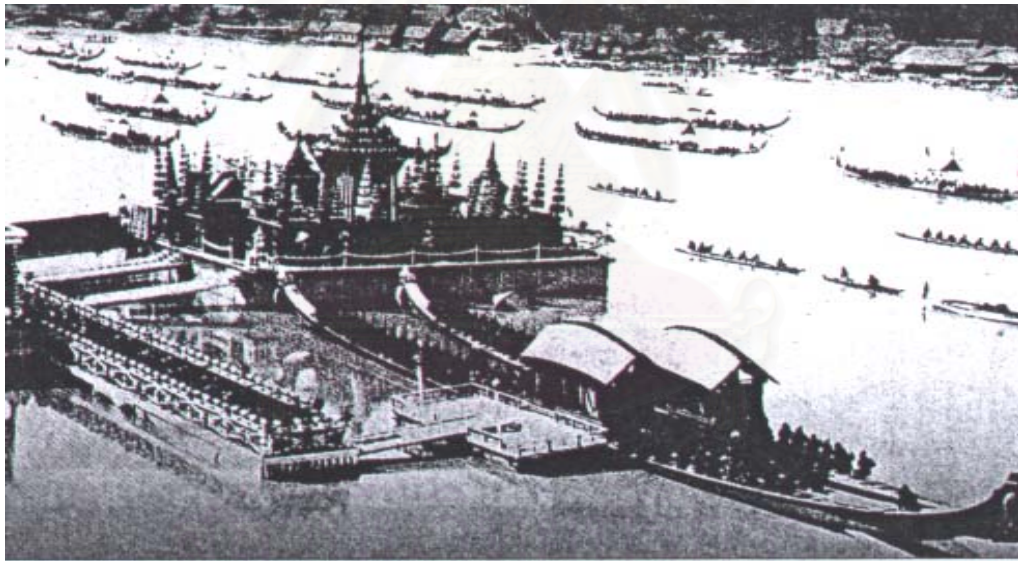
1. ทำการแบ่งและเชื่อม จุดสำคัญต่างๆ(พระที่นั่งองค์)ในเวลาเดียวกัน
ทำหน้าที่แบ่ง อาศัยรูปทรง ขนาด สัดส่วนที่ดีของน้ำ แบ่งพื้นที่และสร้างอาณาเขต(Boundary) เพื่อเน้นองค์พระที่นั่งแต่ละองค์ เนื่องจากการจัดเรียงองค์พระที่นั่งที่มีความงดงามและความเด่นเท่าๆกัน ต่อกัน

ตามสภาพพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบบยาว จะทำให้เกิดความซ้ำและไม่สามารถแสดงความเด่นของแต่ละองค์พระที่นั่งออกมาได้ น้ำจึงเข้ามามีบทบาทในการตัดพื้นที่สร้างเกาะเฉพาะเพื่อให้พระที่นั่งแต่ละองค์ได้แสดงความเด่นออกมาในแต่ละที่ได้จัดเตรียมไว้

ทำหน้าที่เชื่อม น้ำทำหน้าที่ดึงจุดเด่นแต่ละจุดเข้าหากันและเชื่อมต่อกันทางสายตา ดังจะสามารถเห็นได้จากผังว่าน้ำยังทำหน้าที่ร้อยจุดเด่นทั้งหมดไว้ และเปิดเส้นทางในการสัมผัสจุดเด่นเหล่านั้นด้วยเส้นทางใหม่ คือทางเรืออีกด้วย เป็นการเปิดอีกหนึ่งบรรยากาศที่จะชมความงามของพระที่นั่งบางปะอินแห่งนี้

2. สร้างระยะถอยหลังเพื่อให้เกิดมุมมองที่ดีทางสายตา สร้างระยะที่ไม่ทำให้ สี รูปทรง รูปร่างและองค์ประกอบทางศิลปะที่แตกต่างกันขององค์พระที่นั่ง ที่ได้จัดวางไว้ติดกัน
3. มีการเปลี่ยนขนาด และสัดส่วนของห้วงน้ำ เพื่อสร้างบรรยากาศที่แตกต่างกันจากความกว้างของน้ำ และเน้นให้เกิดการหมายจำ ที่สามารถสัมผัสได้จากการเดินเข้าชม
4. การใช้น้ำเพื่อเสริมบรรยากาศ เช่น สร้างเทคนิคการสะท้อน (Reflection Effect) และประโยชน์ทางด้านความสวยงามเป็น Foreground ในแต่ละภาพให้อาคารไม่แข็งจนเกินไป
5. มีการใช้ประโยชน์จากที่ตั้งที่อยู่ริมน้ำ คือ ใช้น้ำจากแม่น้ำด้านนอกมาเพื่อบำรุงรักษาพื้นที่

4. แพที่ใช้ประกอบพระราชพิธีลงทรงสนาน

ภาพที่ 12 ภาพแพที่ใช้ประกอบพระราชพิธีลงทรงสนาน จากหนังสือ 100 รอยอดีต โดย ส.พลายน้อย พ.ศ. 2545 แพพระราชพิธีสถาปนาพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ถ่ายทอดหลักภูมิจักรวาลออกมาในการออกแบบอย่างชัดเจน นับจากพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นประธานและลดระดับความสูงเรียงลำดับลงมา และใช้น้ำแทนความหมายถึงการสร้างอาณาบริเวณอันกว้างขวางและสร้างความบริสุทธิ์แก่พื้นที่ประกอบพระราชพิธีตามหลักความเชื่อ เป็นการคงไว้ซึ่งรูปแบบ สถาปัตยกรรมชั้นสูงตามโบราณราชประเพณีดั้งเดิม ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสนิยมและอิทธิพลตะวันตกที่มีผลกระทบต่องานสถาปัตยกรรมไทยอย่างมากในสมัยนี้

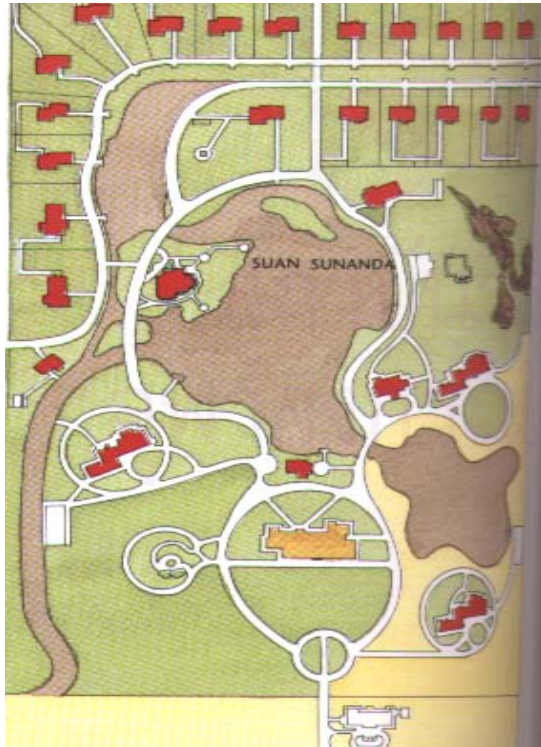

5. **พระรามราชนิเวศน์** เป็นพระราชวังที่สร้างด้วยรูปทรงยุโรปแนวใหม่(Modern Style) ลักษณะการใช้น้ำก็เป็นแบบตะวันตกเช่นกัน โดยจัดวางในสวนที่มีลักษณะเป็นคอร์ทภายในตัวอาคาร

ภาพที่ 13 ภาพการใช้น้ำภายในคอร์ทกลาง พระรามราชนิเวศน์ จาก Palaces of Bangkok, 1996
จัดวางน้ำทุกกลางคอร์ททำหน้าที่เป็นจุดสนใจ(Focal Point) ลักษณะเป็นน้ำพุ 3 ชั้นแบบยุโรป สร้างบรรยากาศสวนยุโรป โดยอาศัยเสียงและการเคลื่อนไหวของน้ำ รวมทั้งเป็นส่วนตกแต่งหลักของสวนด้วย

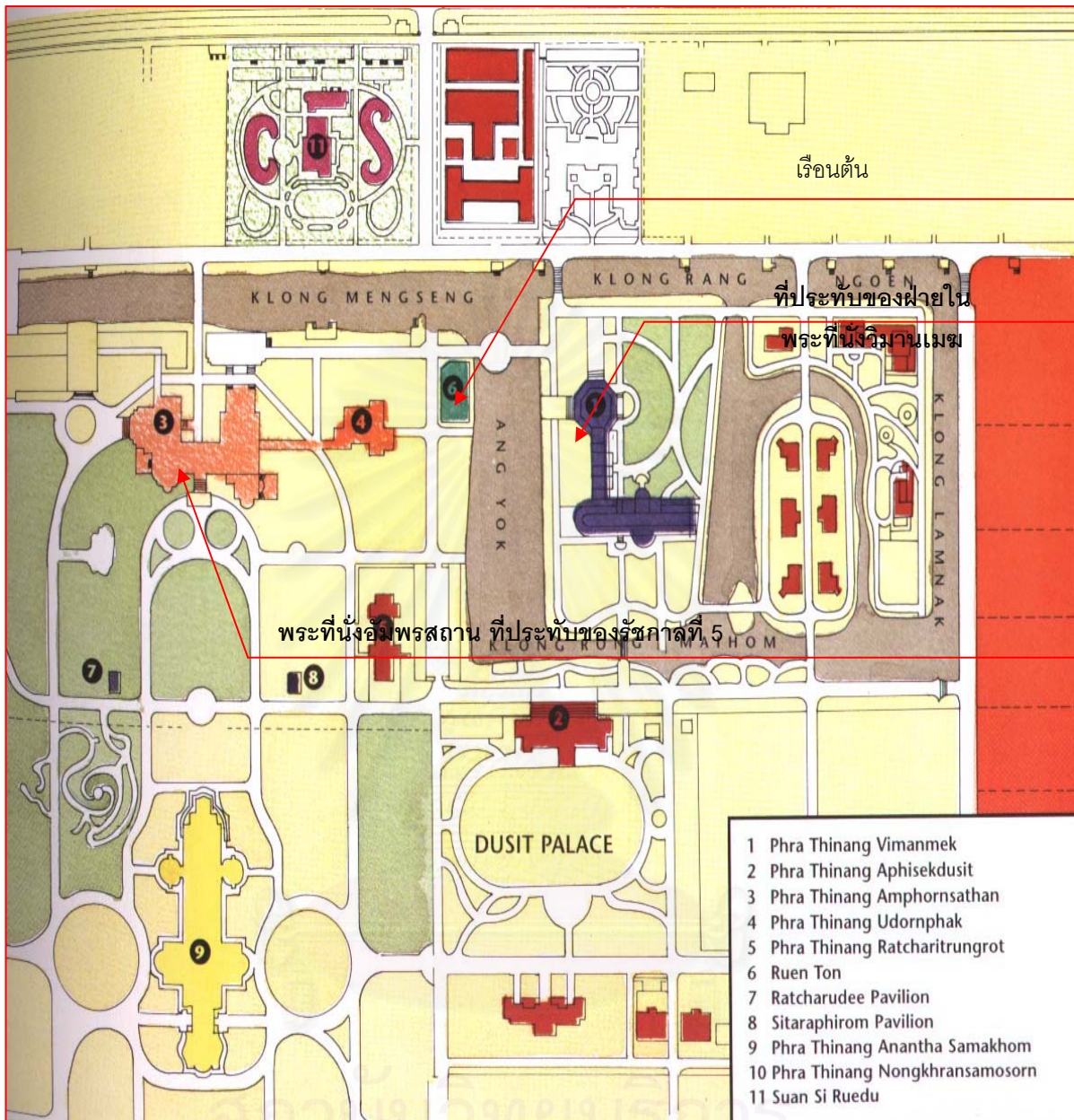
6. พระที่นั่ง และสวนสุนันทาอุทยาน

การออกแบบอาศัย ขนาดของห้วงน้ำใหญ่และเล็ก สลับกัน ตามแบบรูปทรงธรรมชาติ ทำหน้าที่ในการแบ่งพื้นที่ภายในพระราชฐานออกเป็น 3 ส่วนคือ พระราชฐานส่วนหน้า ส่วนกลางและส่วนใน และจัดพื้นที่สำหรับอาคารของข้าราชการและเรือนพักอีก 32 หลังให้ล้อมรอบพื้นที่น้ำขนาดใหญ่ โดยส่วนพระราชฐานจะล้อมรอบทะเลสาบกลางที่มีขนาดของห้วงน้ำที่ใหญ่ที่สุด ส่วนอื่นๆที่เป็นองค์ประกอบรองภายในบริเวณ จะเลือกตำแหน่งตามลำดับและความสำคัญหลักรองของสิ่งนั้น

ผังที่ 9 ผังพระที่นั่งและสวนสุนันทาอุทยาน
จาก Palaces of Bangkok, 1996

7. พระราชวังดุสิต เป็นการขยายพระราชวังออกไปให้มีขนาดใหญ่ขึ้น โดยเลือกพื้นที่บริเวณสามเสน

ผังที่ 10 ผังพระราชวังดุสิต แสดงการขุดคลองภายในเพื่อแบ่งพื้นที่ จาก Palaces of Bangkok, 1996

การวางผังมีลักษณะคล้ายการกำหนดพื้นที่ด้วยตาราง(Grid) จากการตัดถนนซึ่งทำหน้าที่เชื่อมต่อจุดต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการแบ่งพื้นที่ออกเป็นเกาะ และเมื่อสังเกตตำแหน่งการแบ่งพื้นที่กับสถานที่ที่ใช้น้ำล้อมรอบ ทำให้ทราบว่าที่ต้องการแบ่งเป็นเกาะนั้นเนื่องมาจากการจำกัดการเข้าถึงเป็นประเด็นหลัก ทั้งนี้เนื่องมาจากเกาะนั้นเป็นที่ตั้งของพระที่นั่งวิมานเมฆซึ่งเป็นเขตของฝ่ายใน โดยทางที่จะเสด็จพระราชดำเนินจะเริ่มจากพระที่นั่งอัมพรสถานอันเป็นที่ประทับหลักของรัชกาลที่ 5 ข้ามสะพานเหล็กที่เชื่อมกับพระตำหนักเรือนต้นไม้มายังพระที่นั่งวิมานเมฆโดยตรง ช่วยให้เกิดความปลอดภัย ความสวยงามและการเสริมสร้างบรรยากาศ เป็นจุดประสงค์อันดับรองลงมา จากที่เห็นในแผนผังจึงเกิดเกาะใหญ่และเล็กขึ้นรวมทั้งสิ้น 4 เกาะ

7.1 พระที่นั่งวิมานเมฆ เป็นพระที่นั่งองค์แรกที่สร้างอย่างถาวรในบริเวณสวนดุสิต โดยตัวพระราชวังเป็นอาคารยาวสองปีกตั้งฉากกัน โดยมีด้านหนึ่งขนานกับอ่างหยกทางทิศใต้ และอีกด้านขนานกับคลองร่องไม้หอมทางทิศตะวันออก แต่ละด้านยาว 60 เมตร โดยตัวพระที่นั่งเสมือนตั้งอยู่กลางเกาะ มีน้ำล้อมรอบ เนื่องจากมีคลองร่องไม้หอมทางทิศตะวันออก อ่างหยกทางทิศใต้ คลองรางเงินทางทิศตะวันตก และคลองคาบแผ่นกระจกทางทิศเหนือ ที่บริเวณริมสระโปรดให้สร้างศาลาท่าน้ำยื่นลงไปในอ่างหยก เพื่อให้สามารถสัมผัสผืนความเย็นของสระและเป็นที่พักบริมน้ำ

ภาพที่ 14 ภาพพระที่นั่งวิมานเมฆ และอ่างหยก จาก วังเจ้า, 2541

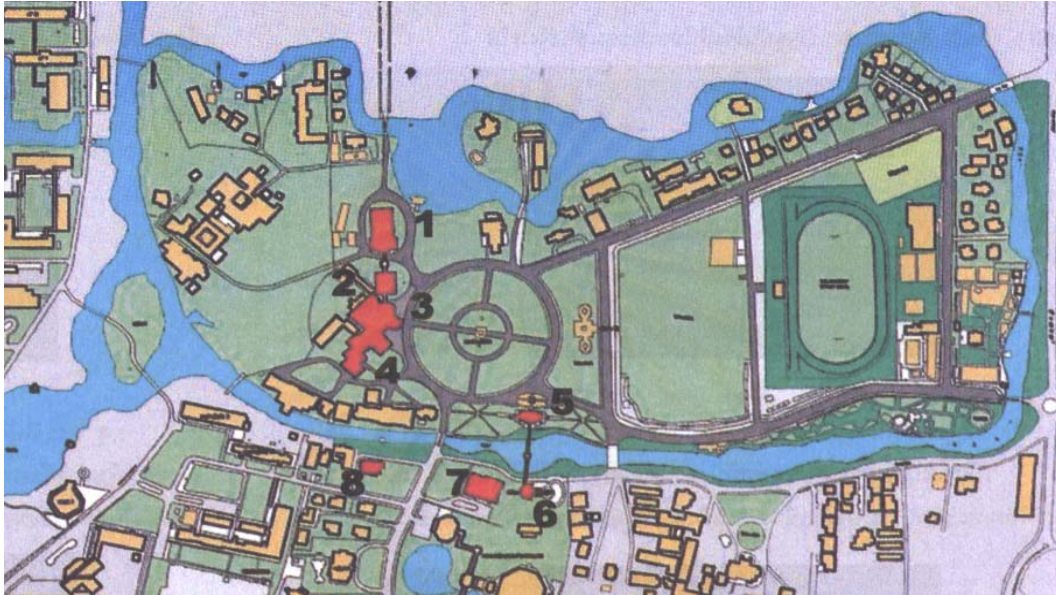

ภาพที่ 15 ภาพเรือนต้นและสะพานข้ามอ่างหยก จากวังเจ้า, 2541

7.2 พระตำหนักเรือนต้น เป็นพระตำหนักเรือนไทยริมอ่างหยก ฝั่งตรงข้ามพระที่นั่งวิมานเมฆส่วนแปดเหลี่ยม มีสะพานเหล็กเชื่อมต่อระหว่าง 2 พระที่นั่ง พระที่นั่งคู่และสะพานเชื่อมเป็นลักษณะที่สำคัญและมีอิทธิพลส่งถึงพระที่นั่งอีกหลายคู่ในรัชกาลถัดมาที่สร้างในลักษณะตรงข้ามกันในลักษณะนี้ ตัวสะพานเชื่อมทำหน้าที่เปิดมุมมองจากอ่างหยกสู่พระที่นั่งทั้งสอง การเปิดการเข้าถึง แสดงการต้อนรับ สามารถสร้างบรรยากาศจากระยะของภาพที่เปลี่ยนไปจากการเข้าถึงโดยการเดินผ่านอ่างหยก ตัวสะพานจะทำหน้าที่เป็น Foreground และเป็นตัวเชื่อมในเวลาเดียวกัน ภายในอ่างหยกมีการใช้น้ำพุเพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวและเพิ่มละอองน้ำให้ความชุ่มชื้นกับพื้นที่ด้วย

รัชกาลที่ 6 ในรัชสมัยนี้ การพัฒนาประเทศที่ได้วางรากฐานไว้ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความก้าวหน้าขึ้นและพัฒนาต่อสืบเนื่องอย่างรวดเร็ว การคมนาคมรูปแบบของถนนและรถยนต์มีให้เห็นมากขึ้น ทำให้การเดินทางเชื่อมต่อ การท่องเที่ยว ประหยัดเวลาขึ้น ในรัชกาลนี้จึงมีพระราชานิเวศน์และพระตำหนักเกิดขึ้นในต่างจังหวัดอีกหลายพระตำหนัก และการใช้น้ำก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันไป ดังนี้

1. **พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม** วัตถุประสงค์ในการสร้างพระราชวังแห่งนี้เนื่องมาจากพระราชประสงค์ที่จะเตรียมกองกำลังเสริมสำหรับช่วยรักษาชาติในเวลาคับขัน ที่เรียกว่า กลุ่มเสือป่า

- ผังที่ 11 ผังพระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม จากรายงานฉบับสุดท้าย โครงการรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว จังหวัดนครปฐม, 2545

โดยลักษณะการวางผังของพระราชวังแห่งนี้สามารถกล่าวได้ว่ามีเอกลักษณ์และแตกต่างจากที่อื่นๆ ดังจะสามารถสังเกตได้จากผังว่า เขตพระราชฐานมีลักษณะเป็นเกาะหรือเกาะวัง ซึ่งภายในมีพื้นที่ประมาณ 888 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา¹ คูน้ำโดยรอบเป็นคูน้ำประดิษฐ์ และต่อเชื่อมกับแอ่งน้ำธรรมชาติที่เคยมีมาแต่เดิมอีกที ทำให้กลายเป็นคลองรอบเกาะดังภาพ เป็นการสร้างเกาะพระราชฐานที่มีขนาดใหญ่ที่สุดที่มีรูปทรงตามธรรมชาติ

ตัวพระราชวังมีลักษณะเด่นอย่างหนึ่งที่เหมือนกับพระที่นั่งวิมานเมฆกับเรือนต้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ของพระราชวังดุสิต นั่นคือ (ภาพหมายเลข 15,16) พระที่นั่งซาลิมงคลอาสน์ และพระที่นั่งมาลีราชรัตนบัลลังก์ กล่าวคือ เป็นพระที่นั่ง 2 พระที่นั่งที่อยู่ตรงกันข้ามกันคนละฟากของสายน้ำและมีสะพานเชื่อม แต่ตรงจุดนี้มีการใช้ลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 6 นั่นคือ ทางเดินเชื่อมที่มีหลังคา ซึ่งมีลักษณะเดียวกับทางเดินภายในพระที่นั่งพระราชานิเวศน์มฤคทายวัน ซึ่งสร้างในรัชกาลนี้เช่นกัน ทางเดินเชื่อมในพระราชวังแห่งนี้พัฒนาต่อจาก ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทางเชื่อมใช้สร้างบรรยากาศและทำให้เกิดมุมมองที่ทอดยาวไปได้ไกล แต่

¹ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. **สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์**. บริษัทด้านสถาปนากาฬพิมพ์ จำกัด, 2539. หน้า 283.

ในพระราชวังนี้ ใช้การยกระดับให้ทางเชื่อมมีความสูงมากขึ้นและสามารถเห็นไปได้ไกลกว่า เพื่อประโยชน์ในการชมทัศนียภาพมุมกว้าง(Panoramic View)

ภาพที่ 16 ภาพพระที่นั่งชาลิมงคลอาสน์

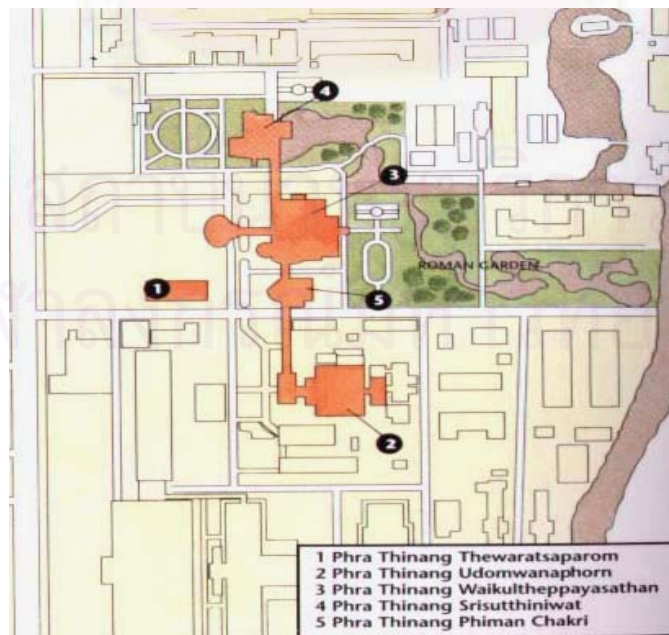

ภาพที่ 17 ภาพพระที่นั่งมาลีราชรัตนบัลลังก์

ลักษณะที่แตกต่างกันอีกอย่างหนึ่งนั่นคือ การเชื่อมต่อพระที่นั่งจะเชื่อมกับเรือนต้น แต่ในพระที่นั่งสนามจันทร์แห่งนี้ นำเรือนต้นคือ เรือนทับขวัญ ซึ่งเป็นเรือนที่ประทับของรัชกาลที่ 6 เยื้องไปทางด้านทิศตะวันตก โดยจะสังเกตได้ว่าตำแหน่งการตั้งเรือนต้นจะต้องอยู่ติดน้ำไม่ว่าจะเป็นเรือนต้นในสมัยรัชกาลใดก็ตาม

แนวสายน้ำที่ล้อมรอบเกาะพระราชวังแห่งนี้ มีการขุดให้มีบรรยากาศเป็นธรรมชาติ มีความคดเคี้ยว สร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย และใช้ขนาดความกว้างของน้ำ สร้างบรรยากาศเป็นห้วงน้ำมีทั้งแคบและกว้างทำให้การล่องเรือโดยรอบได้บรรยากาศแตกต่างกันไป

2. **พระราชวังพญาไท และ ดุสิตธานี** ภายในมีลักษณะการใช้น้ำหลายรูปแบบ ทั้งแบบเป็นทางการ (Formal Garden ในสวนโรมัน)และแบบสันทนาการในลักษณะอิสระ โดยสามารถจำแนกรูปแบบการใช้งานได้ดังนี้

ผังที่ 12 ผังพระราชวังพญาไท จาก The Palaces of Bangkok, 1996

ภาพที่ 18 ภาพสวนโรมันภายใน พระราชวังพญาไท จากพระราชวังกรุงเทพฯ, 2539

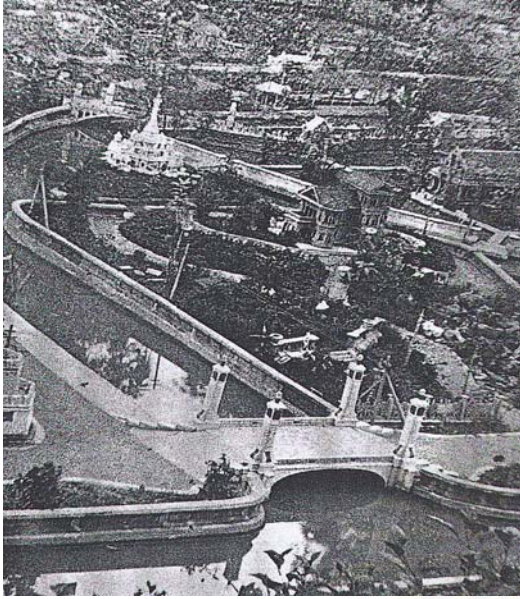
ภาพแสดงสวนโรมัน(Roman Garden) มีลักษณะการใช้น้ำที่ถือว่ามีลักษณะพิเศษในยุคนี้ โดยจะเห็นได้ว่าภายในสวนมีองค์ประกอบเป็นศิลปะแบบโรมัน มีสระน้ำรูปทรงสี่เหลี่ยมปลายมนเป็นประธานของคอร์ท และมีกระถางน้ำพุเป็นจุดศูนย์กลางเพื่อนำสายตา ด้านหลังมีศาลาสวมหลังโดยทรงโดมเป็นตัวหลักและทรงเหลี่ยมเป็นตัวรอง เชื่อมต่อลงสู่สวนคอร์ทโดยใช้แกนสร้างแนวสมมาตร

1. ใช้น้ำในการแบ่งพื้นที่ เนื่องจากภายในวังมีทางระบายน้ำที่เชื่อมคลองสามเสนกับทุ่งพญาไท ทำให้สายน้ำนี้กลายเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างฝ่ายหน้าและฝ่ายใน
2. ใช้น้ำในการสร้างบรรยากาศและเน้นจุดสนใจ เมื่อมีการเชื่อมต่อน้ำเข้ามาผ่านพื้นที่ จึงสามารถทำทางน้ำให้ผ่านบริเวณต่างๆที่ต้องการสร้างบรรยากาศและช่วยส่งน้ำสำหรับการบำรุงรักษาได้ในเวลาเดียวกัน จะเห็นได้จากการสร้างสะพานที่มีจำนวนมาก และมีลวดลายสวยงามที่ช่วยในการเน้นจุดสนใจของอาคารเด่นๆภายในวัง เป็นอีกวิธีในการสร้างเอกลักษณ์ของวังนี้ สะพานที่ใช้เชื่อมต่อยังสร้างความรู้สึกเรื่องของ A การเข้าถึงอีกด้วย
3. ใช้น้ำเพื่อสร้างบรรยากาศที่หรูหรา มีการใช้น้ำพุแบบยุโรป 3 ชั้นในบริเวณด้านหน้า
4. ใช้เป็นสระสงฆ์ ภายในพระตำหนักเมขลารูจี ที่ตั้งอยู่ริมสระน้ำข้างพระที่นั่งศรีสุทธินิवास ซึ่งเป็นเรือนไม้สัก 2 ชั้น ภายในมีสระสงฆ์ เป็นที่สงฆ์น้ำภายหลังทรงเครื่องใหญ่แล้ว (ตัดผม)²
5. ใช้ตกแต่งสวน ด้านทิศตะวันออก มีสวนโรมันทางด้านหลังพระที่นั่งพิมานจักรี เป็นแบบนีโอคลาสสิก และมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดยาวปลายครึ่งวงกลมสำหรับปลูกบัว

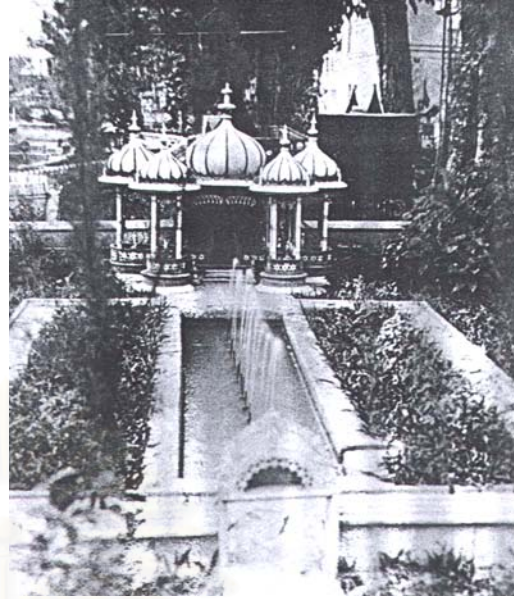
ในพระราชวังนี้พบว่ามีการใช้น้ำ ทั้งแบบเส้นสายธรรมชาติและแบบทางการ ซึ่งทั้งสองแบบได้รับการออกแบบให้อยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมจึงสามารถสร้างบรรยากาศการพักผ่อนที่แตกต่างกัน แต่ไม่สร้างความรู้สึกขัดแย้ง

² คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. **สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์**. บริษัทด้านสถาปัตย์กรรมพิมพ์ จำกัด, 2539. หน้า 219.

ภาพที่ 20 ภาพการใช้น้ำในเมืองดูสิตธานี

ภาพที่ 21 การใช้น้ำหน้าอาคาร

จากดูสิตธานีเมืองประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2513

ภาพที่ 20 แสดงการใช้น้ำภายในระบบใหญ่ หรือ การวางผังน้ำในเมืองในลักษณะ การวางระบบน้ำภายในเมืองพิจารณาการวางแนวชลประทานเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้การสามารถจ่ายน้ำประปาได้เหมือนจริงทั่วทั้งเมือง มีการวางแนวท่อน้ำทิ้งและท่อน้ำดีตลอดจนมีการตัดคลองหลัก คลองซอยเพื่อจ่ายน้ำในพื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไปภายในตัวเมือง ที่เห็นในภาพเป็นคลองใหญ่ที่ไหลรอบตัวดูสิตธานี และสร้างสะพานเป็นแนวเชื่อมแสดงถึงจินตนาการการสร้างเมืองในยุคนั้นว่าต้องการที่จะรังสรรค์มุมมอง ทศนิยมภาพที่ดีจากการเดินทางทางน้ำรอบตัวเมือง และเป็นการแสดงการจัดระเบียบเมืองจากแนวคิดใหญ่ของการวางผังเมือง

ภาพที่ 21 เป็นสวนน้ำ ส่วนหน้าอาคารพักอาศัยของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ที่รัชกาลที่ 6 ทรงอนุญาตให้ก่อสร้างขึ้นภายในดูสิตธานี จะเห็นได้ว่าการรับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมแบบอินเดียและการสร้างสวนน้ำแบบอาหรับ โดยสวนด้านหน้าอาคารใช้ลักษณะสมมาตรโดยอาศัยสระน้ำเป็นแกนกลาง ใช้สระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นแนวยาวขนานกับแนวสวนต้นไม้ และตรงกลางสระติดตั้งระบบน้ำประปาเพื่อทำน้ำพุ สร้างสีสันได้แม้จะเป็นแค่หัวน้ำพุเล็กๆ รับช่วงต่อจากประตูใหญ่ทางด้านหน้าเพื่อเป็นการต้อนรับผู้มาเยือน และส่งต่อไปยังเรือนรับรองภายใน เป็นการใช้น้ำในลักษณะของการต้อนรับและเป็นการขึ้นจังหวะ(Transitional Space)

จากลักษณะการใช้น้ำภายในเมืองจำลองดูสิตธานี สามารถกล่าวได้ว่า เป็นการเรียนรู้ลักษณะความคิดของสถาปนิกและนักออกแบบในยุคนั้น ที่จะสร้างให้เมืองมีความสวยงามจากการกำหนดผังไว้ล่วงหน้าเป็นการออกแบบน้ำขนาดใหญ่ คือการเดินทางคลองหลัก คลองซอยเพื่อให้เกิดความเป็นระบบระเบียบและความสวยงามควบคู่กันไปเป็นการสร้างบรรยากาศภายในเมือง รวมถึงการวางตำแหน่งแหล่งน้ำขนาดใหญ่ภายในเมืองซึ่งมีการกำหนดหน้าที่ให้เป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อการพักผ่อนของประชาชน อีกทั้งยังมีการใช้น้ำในขนาดเล็ก ภายในบ้านคนเพื่อความสวยงามและการพักผ่อนหย่อนใจด้วย

รัชกาลที่ 7

ในรัชสมัยนี้เป็นสมัยที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจเกือบตลอดรัชกาล ซึ่งเป็นผลพวงจากการปรับปรุงและพัฒนาประเทศในสมัยรัชกาลที่ 6 และกระแสเศรษฐกิจของโลกที่กำลังตกต่ำ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจแบบอนุรักษนิยมเพื่อแก้ปัญหาขาดดุล แต่เมื่อเศรษฐกิจของประเทศกำลังจะดีขึ้นก็ประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในปี พ.ศ.2472 และจากสภาพเศรษฐกิจและสภาพสังคมที่ปั่นป่วนดังที่ได้กล่าวมาในช่วงต้นจึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475¹

ในรัชกาลนี้จึงมีการสร้างพระราชวังใหม่ขึ้นเพียงพระราชวังเดียว นั่นคือ พระราชวังไกลกังวล ซึ่งเป็นลักษณะของพระราชวังพักผ่อนหรือพระราชวังฤดูร้อน(Summer Palace) เพื่อความสบายพระราชหฤทัยส่วนพระองค์ พระราชวังไกลกังวล ตั้งอยู่ที่ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นผลงานการออกแบบของสถาปนิกไทยในยุคนั้นที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกอย่างมาก ทำให้ตัวพระราชวังมีลักษณะเป็นอาคารแบบตะวันตกประยุกต์ ซึ่งเป็นรูปแบบของพระราชวังที่มีลักษณะเป็นตะวันตกแบบแนวใหม่ที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อน จากจุดนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของตัวอาคารพระราชวังหรือพระที่นั่งที่มากกว่าการตัดทอนรายละเอียดการก่อสร้างประเภทเครื่องสูง ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ตามหลักเกณฑ์ระเบียบแบบแผนการก่อสร้างพระบรมมหาราชวัง ที่ค่อยๆแปรเปลี่ยนไปเนื่องจากพระราชนิยม ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ที่อาคารมีลักษณะเป็นตะวันตกมากขึ้นหรือมีอาคารผสมกึ่งไทยกึ่งตะวันตก จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นอาคารแบบตะวันตกแทบทุกอาคารในสมัยรัชกาลที่ 6 และเป็นอาคารแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น จนมีความเป็นสากลและรูปแบบก็คล้ายไปทาง"บ้าน"ขนาดใหญ่² มากกว่าการเป็นพระราชวังที่ต้องมีการแบ่งฝ่ายหน้าฝ้ายในอย่างที่เคยปฏิบัติตามโบราณราชประเพณี

รัชกาลที่ 8 เนื่องจากบ้านเมืองอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลง และโดยส่วนใหญ่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลจะทรงประทับอยู่ต่างประเทศจึงไม่มีการสร้างพระตำหนักหรือพระราชวังเกิดขึ้น

รัชกาลที่ 9

ตั้งแต่เริ่มรัชกาล มีการปรับปรุงและพัฒนาประเทศให้เข้าสู่ความเป็นสากลมากขึ้น มีการพัฒนาในทุกด้าน ทั้งด้านการคมนาคม การสาธารณสุข โภค การแพทย์ การศึกษา และเสถียรภาพของรัฐบาล เป็นการพัฒนาประเทศอย่างมีแบบแผนเนื่องจากประเทศมีการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจทั้งแบบระยะสั้นและระยะยาวในการดูแลระบบเศรษฐกิจ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงปรับปรุงพระราชวังสวนดุสิต(สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5) เพื่อเป็นที่ประทับประจำ และทรงมีพระราชดำริที่แปรพระราชฐานไปประทับ ณ ภาคต่างๆ เพื่อเสด็จทรงเยี่ยมเยียนความเป็นอยู่ของราษฎร จึงทำให้เกิดการสร้างพระตำหนักและพระที่นั่งขึ้นในที่ต่างๆ ดังนี้

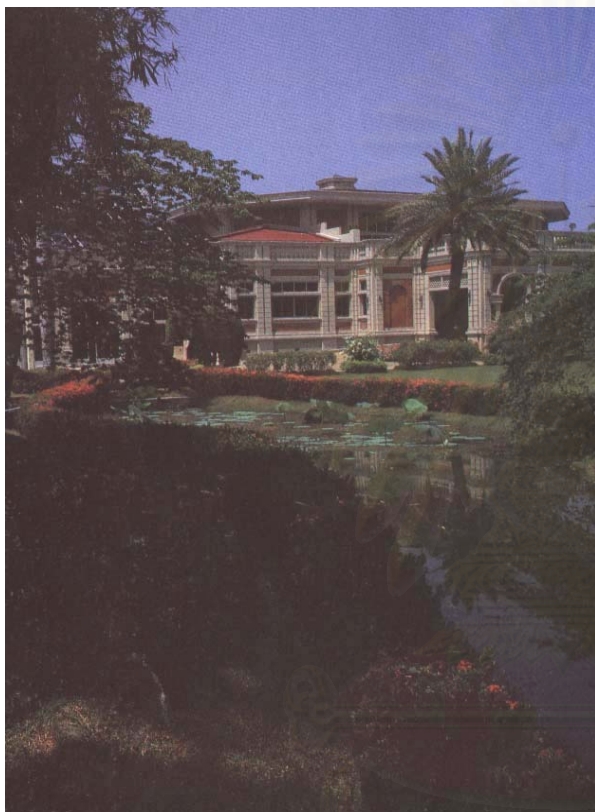
- พระตำหนักภูพิงราชนิเวศน์ ดอยบวกห้า อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

¹ ประทีป มาลากุล.พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2530.หน้า177.

² แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี.มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์.โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2536.

- พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ เนินเขาภูพาน ตำบลห้วยยาว อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
- พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ ตำบลต้นยาง จังหวัดนราธิวาส
- พระราชวังไกลกังวล ตำบลหัวหิน อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์(สร้างสมัยรัชกาลที่ 7)
- พระตำหนักสิริยาลัย ตำบลประจักษ์ อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระราชวังสวนดุสิต

ศาลาดุสิตดาลัย พระราชวังดุสิต เป็นอาคารแบบตะวันตก ที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 9 ด้าน หน้าของอาคารมีการจัดแต่งภูมิทัศน์แบบสมัยนิยมประกอบด้วยสนามหญ้าและสระน้ำทรงธรรมชาติที่ประดับด้วยบัวพรรณต่างๆ ขอบสระเป็น แนวไม้พุ่มตัดแต่ง รวมทั้งต้นไม้ขนาดใหญ่ที่ให้ร่มเงาช่วยสร้างบรรยากาศแบบสวนธรรมชาติ

ภาพที่ 22 ภาพศาลาดุสิตดาลัย พระราชวังดุสิต
จากสวนจิตรลดาพฤษภาคมพรณ, 2538

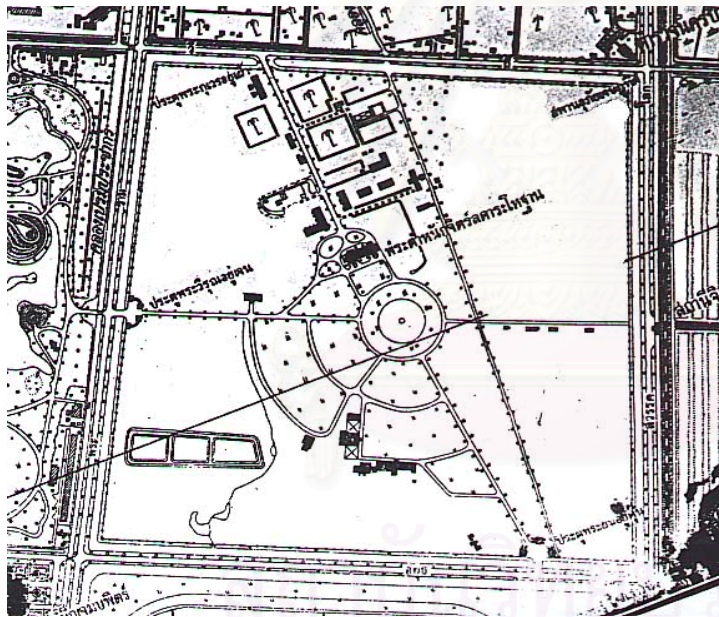

ภาพที่ 23 ภาพสระบัวในสวนญี่ปุ่น
จากสวนจิตรลดาพฤษภาคมพรณ, 2538

ทัศนียภาพสระบัวแบบธรรมชาติ ภายในสวนญี่ปุ่น เป็นหนึ่งในสวนอุทยานภายในพระราชวังสวนดุสิต

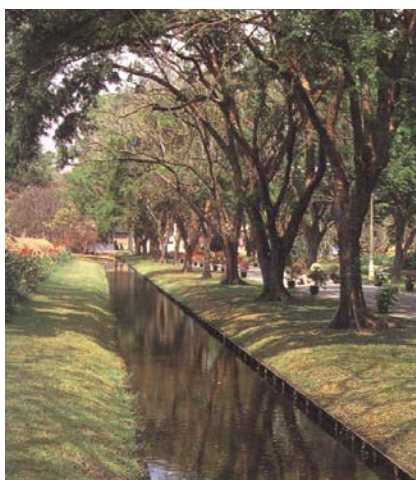
ภาพที่ 24 ภาพพระตำหนักจิตรลดารโหฐานหลังใหม่ จากสวนจิตรลดาศึกษาพรรณ, 2538
พระตำหนักจิตรลดารโหฐานหลังใหม่ที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เหมือนบ้านขนาดใหญ่ เป็นลักษณะอาคารModern แบบสมัยนิยม ไม่พบลักษณะของช่อฟ้า ใบระกาหรือเครื่องสูงเช่นในอดีต

ผังที่ 14 ผังบริเวณพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2530

การวางผังพระตำหนักใหม่อาศัยแกนสองแกนตัดกันในแนวเฉียง แนวแกนหลักคือถนนเข้าสู่พระตำหนัก ต่อเชื่อมกับแนวถนนเป็นเส้นวงกลมบริเวณใจกลางของพื้นที่ แนวถนนเส้นรองวางตัวเป็นระลอกรับกันอยู่ถัดจากจุดศูนย์กลางออกไป และแนวแกนรอง คือ แนวคลองส้มป่อย(นิจ วิทยีระนันท์, 2546) ในการโดยจัดวางตำแหน่งให้พระตำหนักจิตรลดารโหฐานอยู่ใกล้กับจุดศูนย์กลางของพื้นที่และแนววงกลมมากที่สุดแล้วองค์ประกอบอื่นๆจะถ่ายลำดับความสำคัญเรียงตามแนวแกนออกสู่ภายนอก เป็นเสมือนระลอกน้ำ

การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณคูน้ำภายใน

การวางผังบริเวณภายในพระราชวังดุสิต ใช้หลักการวางผังแบบแกนจักรวาล คือ วางแนวถนนวิ่งตรงสู่ใจกลางของพื้นที่ สร้างพระตำหนักเพื่อเป็นศูนย์กลาง จากนั้นแตกแนวถนนออกเป็นรัศมีกระจายออกโดยรอบ และมีถนนวิ่งตัดขวางเชื่อมเป็นรูปวงกลมอีกทีหนึ่ง รูปแบบการใช้น้ำภายในจะขุดสระน้ำและคูน้ำแบบธรรมชาติมีขนาดเล็กและใหญ่ตามพื้นที่และแนวคูน้ำประดิษฐ์(ในภาพที่25)ที่มีการแต่งแนวคูเป็นเส้นตรง เป็นแนววงแหวนล้อมรอบแนวถนนอีกชั้นหนึ่ง

ภาพที่ 25 ภาพคูน้ำด้านในพระราชวัง

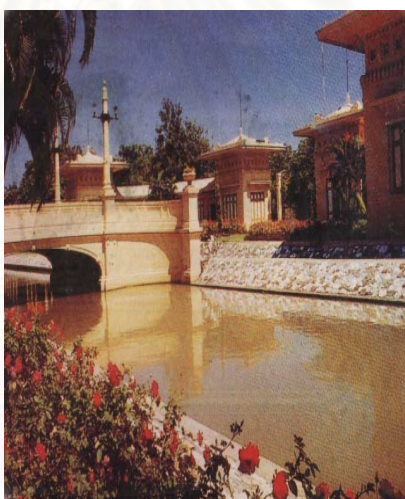
จากสวนจิตรลดาพฤษภาคมพ.รณ., 2538

การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณคูน้ำภายนอก

ภาพที่26 ภาพคูน้ำด้านนอกพระราชวัง

จากสวนจิตรลดาพฤษภาคมพ.รณ., 2538

ภาพที่ 27ภาพคูน้ำด้านนอกพระราชวัง

คูน้ำโดยรอบ ขุดแต่งขอบและตาดคูด้วยหินธรรมชาติ ทำทางเดินโดยรอบ ปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่ประดับตลอดแนวทางเดินเพื่อให้ร่มเงาและปลูกไม้ประดับที่ระดับล่างเพื่อสร้างความสวยงาม มุมทั้ง 4 ของแนวเขตพระราชวังประดับด้วยรูปปั้น ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับน้ำและการอวดตาลของพระนารายณ์มาเป็นกษัตริย์ปกครองพระนครตามความเชื่ออินเดีย เช่น อนันตนาคราช ติดตั้งน้ำพุและไฟประดับ สร้างทัศนียภาพที่สวยงามในเวลา กลางคืน

พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์

สถานที่ตั้ง ดอยบวกห้า อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 28 ภาพพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จากประมวลภาพวังและตำหนัก, 2540

ตัวพระตำหนักเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีแบบประยุกต์ ออกแบบโดยหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ซึ่งได้แรงบันดาลใจจากลักษณะเรือนหมู่ หรือเรือนหลายหลังที่เรียงต่อกันด้วยตัวชานเป็นแนวคิดในการออกแบบ³ ภายนอกจัดภูมิทัศน์โดย หม่อมเจ้าจงกลณี วัฒนวงศ์ ที่เน้นให้สวนออกมามีลักษณะของ สวนเรขาคณิต สวนไม้ดอก และอุทยานธรรมชาติ

ภาพที่ 29 ภาพศาลา อาคารรับรอง ริมอ่างเก็บน้ำ

จากสวนจิตรลดาพฤษภาคมพ.รณ., 2538

ศาลาและอาคารรับรองบนเนินเขาจะสามารถชมทัศนียภาพแบบมุมกว้าง (Panoramic View) ของอ่างเก็บน้ำทางด้านล่างได้ (เนื่องจากสถานที่ตั้งพระตำหนักเป็นที่ ดอยจึงมีการสำรองน้ำไว้เพื่อการอุปโภคภายในบริเวณพระตำหนัก)

³ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์. ด้านสุทธาภากรพิมพ์ จำกัด, 2539. หน้า 299.

พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์

สถานที่ตั้ง เนินเขาภูพาน ตำบลห้วยยาว อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ภาพที่ 30 ภาพพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จากประมวลภาพวังและตำหนัก, 2540

พระตำหนักมีลักษณะเป็นอาคารร่วมสมัยสองชั้นครั้งที่ปลูกต่อเชื่อมกัน ตำหนักของพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีจะเยื้องลงไปทางเนินด้านหลังที่ลาดลงสู่ห้วยที่มีน้ำไหลมาจากเขื่อนกักเก็บน้ำ

ภาพที่ 31 ภาพพระตำหนักของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จากประมวลภาพวังและตำหนัก, 2540

เป็นอาคารร่วมสมัยสองชั้นเช่นกัน ซึ่งพื้นที่ระหว่างพระตำหนักทั้งสองจะเปิดเป็นคอร์ทยาร์ดกลางและจัดภูมิทัศน์แบบสวนธรรมชาติ มีสระน้ำรูปทรงอิสระ ขอบคอนกรีต จัดวางอยู่กลางสนามหญ้า มีแนวไม้ประดับและสวนหย่อมสร้างความกลมกลืนให้กับบริเวณ

มุมมองด้านตะวันออกเฉียงเหนือของพระตำหนัก ใช้เทคนิค Borrow Scenery¹ เพื่อให้ได้ภาพพื้นหลังเป็นภาพของหนองหาน และทางด้านหน้าริมเขตพระตำหนักมีอ่างเก็บน้ำคำหอมที่ใช้สำหรับสำรองน้ำเพื่อการอุปโภคภายในบริเวณพระตำหนักด้วย

¹ Borrow Scenery หมายถึง เทคนิคการขอยืมทัศนียภาพจากบริเวณใกล้เคียง ที่ไม่ได้อยู่ในบริเวณที่ทำการออกแบบมาช่วยเสริมบรรยากาศภายในบริเวณพื้นที่ที่ออกแบบ

พระราชวังไกลกังวล

สถานที่ตั้ง ตำบลหัวหิน อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ภาพที่ 32 ภาพพระราชวังไกลกังวลและสวนด้านข้าง จากประมวลภาพวังและตำหนัก, 2540

เนื่องจากรูปแบบของอาคารพระราชวังเป็นแบบตะวันตก จึงมีการจัดภูมิทัศน์รอบบริเวณอย่างสวนตะวันตกด้วย จากลักษณะที่เห็นในรูป เป็นการปลูกไม้ในแปลงตัดแต่งที่วางเรียงกันในทางขนาด และสนามหญ้า ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งของ Box Garden ที่จัดขึ้นเป็นสวนเพื่อความเพลิดเพลิน(Pleasure Garden) และบริเวณส่วนหน้าพระราชวังจะมีการปลูกไม้ประดับตัดแต่งที่มีสีแตกต่างกันเพื่อเล่นลายตามลักษณะสวนตะวันตก

ภาพที่ 33 ภาพสวนด้านหลังของพระราชวังไกลกังวล จากประมวลภาพวังและตำหนัก, 2540

จากภาพเป็นสวนพักผ่อนทางด้านหลังของพระราชวัง มีลักษณะเป็นสวนหลังบ้าน(Backyard) ที่มีการตกแต่งอย่างตะวันตก จุดเด่นของสวนอยู่ที่น้ำพุในอ่าง และมีอ่างน้ำหินรองรับด้านล่าง และมีแปลงไม้คลุมดิน 4 แปลงที่เกิดจากการตัดของถนนให้อยู่ประจำ 4 มุมตามแบบสวนตะวันตก รอบบริเวณตกแต่งด้วยไม้ใบและไม้เลื้อยที่ตัดแต่ง การเข้าจากซุ้มประตูโค้งทางด้านหน้า(ตามรูป) จะเห็นองค์ประกอบหลักภายในสวนเรียงต่อกันเป็นจังหวะตามแนวเส้นสายตา เริ่มจากซุ้มประตูโค้ง, แนวทางเดิน, อ่างน้ำพุ และ หน้าต่างวงกลมที่เปิดมุมมองทะลุสู่สวนหลังเป็นจุดหยุดสายตา

พระตำหนักสิริยาลัย

สถานที่ตั้ง ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งซ้าย ณ เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ตำบลประตูชัย อำเภอเมือง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 34 ภาพพระตำหนักสิริยาลัย บริเวณเรือนริมน้ำ จากประมวลภาพวังและตำหนัก, 2540

พระตำหนักมีพื้นที่ทั้งสิ้น 17 ไร่ สร้างเป็นลักษณะอาคารทรงไทยประยุกต์ สถาปนิกผู้ออกแบบคือ หม่อมหลวงท้าวเทวา เทวกุลและภูมิสถาปนิกคือ นายเดชา บุญค้ำ จุดเด่นของพระตำหนักนี้อยู่ที่การจัดกลุ่มอาคารส่วนกลางซึ่งได้แก่ ศาลาทงเสด็จ เรือนรับรอง เรือนวรภาชน์ที่ตั้งอยู่ริมสระน้ำรูปทรงธรรมชาติ กรูอิฐซึ่งกันระหว่างพระตำหนักใหญ่และส่วนอื่นๆภายในพระตำหนัก

ระหว่างกลุ่มอาคารเรือนรับรอง ศาลาทงเสด็จ และเรือนวรภาชน์ มีสระน้ำปลุกบัวสายคันอยู่ กลางสระบัวมีศาลาทรงไทยกลางน้ำเป็นศาลาโถง 2 หลัง กลุ่มอาคารที่ล้อมรอบสระนี้แสดงให้เห็นถึงการพิจารณาในเรื่องมุมมอง การสร้างจุดเด่น(การให้ความสำคัญหลักทรงกับองค์ประกอบ)และชั้นเชิงการจัดวางอาคารและตำแหน่งของเกาะที่วางเยื้องกันเป็นอย่างดี สามารถสร้างมุมมองที่เปลี่ยนไปตามการเข้าชมตามลักษณะสวนไทย พรรณไม้ที่ใช้นั้นให้เกิดความร่มครึ้มให้กับบริเวณสลับกับการใช้ไม้ตัดแต่งในบริเวณที่ต้องการเน้นความโอโง่ง

การใช้น้ำในพระตำหนักนี้เป็นการสื่อถึงเอกลักษณ์และชีวิตความเป็นอยู่อย่างไทย ที่มีชีวิตผูกพันและอยู่ร่วมกันกับสายน้ำ สระน้ำตรงกลางช่วยร้อยรวมองค์ประกอบต่างๆเข้าด้วยกันและช่วยในการส่งเสริมความงดงามของตัวสถาปัตยกรรมแบบไทย อีกทั้งยังช่วยในการลดอุณหภูมิของแดดในยามบ่ายอีกด้วย

3.3.2. บทสรุปการใช้น้ำภายในพระราชวังในสมัยรัตนโกสินทร์

การใช้น้ำในสมัยรัตนโกสินทร์มีการปรับเปลี่ยนมาโดยตลอดเนื่องจากแนวพระราชานิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลและกระแสนิยมต่างๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้การใช้น้ำในพระราชวังได้แปรเปลี่ยนจากบทบาททางด้านการป้องกันประเทศมาเป็นบทบาทในเรื่องการตกแต่งบริเวณให้สวยงามและเน้นการพักผ่อนเป็นหลัก รูปแบบของพระราชอุทยานก็มีการปรับปรุงและพัฒนาเนื่องจากการรับอิทธิพลต่างๆ อาทิเช่น อิทธิพลสวนจีนที่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2,3 อิทธิพลตะวันตกที่เข้ามาในสมัย รัชกาลที่ 5 ซึ่งได้รับรูปแบบสวนลักษณะตะวันตกเข้ามาปรับใช้ตลอดจนกระทั่งกลายเป็นอิทธิพลหลัก และมีการสร้างพระราชวังขึ้นอีกหลายแห่งจากอิทธิพลนี้ รวมถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งได้มีการเริ่มลดทอนความเข้มงวดทางด้านระเบียบแบบแผนในการสร้างพระราชวังลง ในส่วนของรูปลักษณะที่เป็นแบบยุโรปและเรื่องของเครื่องสูงที่ไว้ประดับทั้งหลายก็หายไปด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 7 ก็ทรงสร้างพระราชวังฤดูร้อนที่มีลักษณะการตกแต่งบริเวณแบบสวนที่ไม่เคร่งครัดตามโบราณราชประเพณีดังการสร้างพระราชวังในอดีต ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของลักษณะพระราชวังที่มีการปรับให้มีลักษณะใกล้เคียงบ้านมากขึ้น และเมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนรูปแบบพระราชวังให้ดูทันสมัยขึ้น ลดทอนรายละเอียดของเครื่องสูง และทรงโปรดให้มีการจัดสวนแบบธรรมชาติ ทั้งนี้ก็ขึ้นกับแนวพระราชานิยมและความพึงพอใจพระราชหฤทัยส่วนพระองค์เป็นหลัก ซึ่งทำให้บรรยากาศที่สามารถสัมผัสได้ภายในพระราชฐานที่สร้างขึ้นใหม่แตกต่างกับบรรยากาศในพระราชฐานแต่ดั้งเดิมอย่างมาก แต่เมื่อพิจารณาถึงผังบริเวณของพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ก็ยังแสดงถึงการคงไว้ซึ่งลักษณะบางประการของความเชื่อและคติการวางผังบริเวณแบบดั้งเดิมในรูปของภูมิจักรวาล

อาจกล่าวโดยสรุปในเรื่องการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมภายในพระบรมมหาราชวังได้ว่า จากการศึกษาการสร้างพระราชวัง การใช้น้ำภายในพระราชวังและอุทยานหลวง ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน สามารถสังเกตได้ว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ตามแต่อิทธิพลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของความนิยม เทคโนโลยี เทคนิค กลวิธีในการใช้งานที่พัฒนาขึ้น ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบและการใช้งานทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดนี้อยู่ภายใต้กรอบของชนบประเพณีที่กำหนดแต่ดั้งเดิมในเรื่องของการสร้างพระราชวังมาโดยตลอด จนกระทั่งเมื่อมีการเรียนรู้ พัฒนาปรับเปลี่ยนแนวทางการสร้างพระราชวังที่ผสมผสานความเป็นไทยเข้ากับลักษณะอาคารแบบตะวันตกทำให้ได้อาคารแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยออกมา จึงทำให้ลักษณะของพระราชวังมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น(เฉพาะพระตำหนัก พระราชวังที่สร้างขึ้นใหม่ และไม่ได้มีความสำคัญเท่าพระบรมมหาราชวัง) ตามแต่พระราชานิยมและพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ แต่กฎเกณฑ์และระเบียบการสร้างพระราชวังแต่โบราณยังคงมีอยู่ อาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างแต่เป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น

บทที่ 4 การใช้น้ำในวัด

พุทธศาสนา มุ่งเน้นที่จะสอนให้มนุษย์พ้นทุกข์ เป็นหลักใหญ่ โดยสิ่งที่เป็นเหตุแห่งทุกข์นี้ เรียกว่ากรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดการเวียนว่ายตายเกิด ฐานอาชีพ ฐานฐานะ ฐานบ้านเรือน ฯลฯ ซึ่งการชดใช้จะกระทำกันสืบไปจนกว่ากรรมนั้นจะหมดสิ้น การจะหลุดพ้นนั้นต้องอาศัย ตัวตนของบุคคลนั้นๆ ประกอบกับหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยในการพ้นทุกข์ ซึ่งจำแนกได้หลายชั้น ตั้งแต่บรรลุนิพพานขั้นสูงไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิด เข้าสู่นิพพาน หรือแม้กระทั่งเพียงแต่มีความสุขในชีวิต ครองชีวิตเป็นปฤชชน เป็นฆราวาสที่ดี ผ่านพ้นอุปสรรค อันเนื่องมาจากกรรมในแต่ละวันได้

คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น แบ่งออกเป็น 2 ระดับ เพื่อการทำความเข้าใจของบุคคลหลายๆ จำพวก นั้นคือ

1. โลกียะ
2. โลกุตระ

การสอนทั้งสองแบบที่ได้กล่าวมานี้ มีลักษณะการสอนที่แตกต่างกันคือ การสอนระดับโลกียะ จะสอนกลุ่มที่ยังไม่หลุดพ้น เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏตามกรรมบันดาล ติดข้องอยู่กับกิเลส จึงต้องการการสัมผัสรู้ด้วยตา หู จมูก ปาก กายสัมผัสเป็นหลัก การสอนในขั้นนี้จะเน้นที่งานสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม เพื่อให้เห็นถึงการกำหนดดีไปสวรรค์ แทนค่าด้วยสิ่งสวยงามสดใส (เทวภูมิ) เช่น การออกแบบให้เบา ให้ดูลอยตัว เพื่อขึ้นสู่ที่สูง ตามคตินิยมของช่างไทยโบราณ และการกำหนดชั้นลงนรก อับเฉา ทนทุกข์ทรมาน (อบายภูมิหรือ นรกภูมิ) เช่น ภาพขาดก(ทั้งหุ่นปั้นรูปแบบต่างๆ หรือ ภาพประกอบตามผนังโบสถ์) ไตรภูมิพระร่วง (อธิบายถึงอบายภูมิเป็นแผนภาพ แสดงลำดับความต่ำ ลึก และการทรมานอย่างโหดร้าย) ซึ่งเป็นการสอนแบบรูปธรรม ส่วนระดับที่สอง คือ ระดับโลกุตระ จะเป็นการสอนที่มีความบริสุทธิ์ สะอาด ปราศจากเครื่องล่อตาล่อใจหรือการชักจูงทางอื่นนอกเหนือจากคำสอนทางจิต เป็นการสอนให้เข้าถึงอริยสัจ 4 อันว่าด้วยลักษณะและธรรมชาติของความทุกข์ และทางหลุดพ้นจากวัฏสงสาร เป็นการสอนทางนามธรรมที่ไม่จำเป็นต้องมีการสัมผัสแต่ต้อง

สารูปที่สามารถสัมผัสได้จากการออกแบบทางสถาปัตยกรรมในวัดตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน อาจกล่าวโดยรวมได้ว่า สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ตัวงานศาสนสถาปัตยกรรมและการใช้พื้นที่โดยรอบ โดยเน้นในเรื่องของการตีความ **พุทธปรัชญา** แล้วถ่ายทอดออกมาเป็นงานสถาปัตยกรรมไทยที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละยุคสมัย ตั้งแต่ภูมิจักรวาลในสมัยสุโขทัย มาเป็นที่สำคัญ 3 ประการ คือ ความสงบนิ่ง ความเบา และการลอยตัว¹ ซึ่งแสดงถึงนรกและสวรรค์ในสมัยอยุธยากระทั่งปัจจุบัน การใช้พื้นที่โดยรอบวัด แบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 3 อาณาเขต ได้แก่ พุทธาวาส สังฆาวาส และเขตสาธารณะ² ยังคงใช้แนวคิดเดียวกันกับตัวงานสถาปัตยกรรมคือ ช่วยในการส่งเสริมให้เกิดความรู้สึก ความสงบนิ่ง ความเบา และการลอยตัว แต่เน้นเพิ่มในเรื่องการตีความพุทธปรัชญา เช่น การสอนให้คนละกิเลสทั้งมวลและการลวงพ้นทะเลทุกข์ จากการข้ามน้ำที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนโลกิยนาวาซึ่งเป็นคติที่คนไทยนิยมตั้งแต่สมัยอยุธยา

¹ ชาติ กัลยาณมิตร. **สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม**, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539, หน้า 22.

² ----- . **สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม**, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539, หน้า 91.

อาจกล่าวได้ว่า รูปแบบการใช้งานและการออกแบบน้ำในศาสนสถานปัตยกรรมแบบพุทธสามารถแยกออกเป็น 2 ประเภทที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ตามลักษณะเฉพาะของวัด 2 ประเภท นั่นคือ อรัญวาสี (วัดในป่า) และ คามวาสี (วัดในเมือง) ที่มีข้อแตกต่างกันในด้าน

1. การจัดผังบริเวณ และวางตำแหน่งอาคารต่างๆภายในบริเวณวัด
2. รูปแบบการใช้งาน สภาพพื้นที่และกิจกรรม กิจของสงฆ์ที่เกิดขึ้นจากแนวทางการปฏิบัติและความสนใจ ทั้ง 2 แบบที่แตกต่างกัน นั่นคือ สงฆ์แบบอรัญวาสีเน้นทางด้านวิปัสสนาธุระ และสงฆ์แบบคามวาสีเน้นทางด้านคันถธุระหรือการศึกษาพระธรรม(พระไตรปิฎก) ซึ่งทั้ง 2 แนวทางปฏิบัติล้วนเป็นกิจของสงฆ์ ที่มีจุดประสงค์เดียวกันนั่นคือค้นห้พบแก่นของพระพุทธศาสนาและตัวตนแห่งตนเอง แล้วหาวิถีในการดับทุกข์เพื่อเข้าสู่นิพพาน แต่รูปแบบของงานออกแบบที่ตอบสนองต่อกิจกรรมของสงฆ์ทั้งสองแบบนี้มีความแตกต่างกัน

รูปแบบการใช้งานและวิวัฒนาการการออกแบบน้ำในยุคต่างๆ

4.1 ยุคสุโขทัย

ยุคนี้เป็นยุคเริ่มต้น ราชอาณาจักรไทย การศาสนาอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงและรับเข้า โดยเปลี่ยนจากอิทธิพลเดิมของพุทธแบบมหายาน และพราหมณ์ ที่มีอิทธิพลในดินแดนนี้ก่อนการตั้งกรุงสุโขทัย (อาณาจักรเชียงใหม่) มาเป็นพุทธเถรวาทแบบลังกาวงศ์(ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช) ซึ่งความเชื่อแต่เดิมด้านพิธีกรรมและการนับถือผี ยังคงผูกพันเป็นส่วนหนึ่งกับชาวสุโขทัย และจุดนี้เองจึงทำให้ น้ำ มีบทบาทในเรื่องของการวางผังและพิธีกรรม ต่อคนสุโขทัยสืบต่อมา

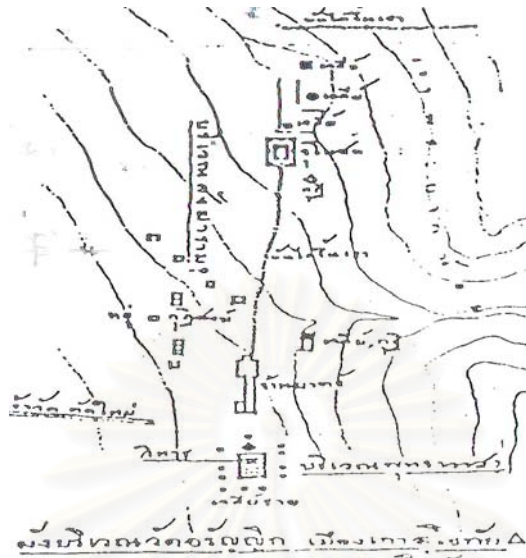
การวางรากฐานของพระพุทธศาสนา ของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยสุโขทัยเริ่มจาก

- **พ่อขุนรามคำแหงมหาราช** ที่ได้ทรงอันเชิญพระภิกษุภิกษุลังกาวงศ์มาจากนครศรีธรรมราชเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงสร้างวัดถวายให้ วัดในระยเวลานั้นมีทั้งแบบอรัญวาสีและคามวาสี ซึ่งวัดแบบอรัญวาสีไม่สามารถหารูปแบบการวางผังที่แน่นอนได้เนื่องจากลักษณะทางการปฏิบัติของวัดในรูปแบบนี้เน้นที่ความเรียบง่ายและการไม่ยึดติดกับรูปใดๆ การพักอาศัยจะอาศัยการปักกลด การปฏิบัติกิจของสงฆ์จะกระทำกลางแจ้ง อาจมีบางกิจหรือพิธีเท่านั้นที่ต้องทำในอาคาร ภิกษุในแบบอรัญวาสีนี้ต้องการการแยกตัวออกเพื่อแสวงหาความสงบเฉพาะตัวหรือปลีกวิเวกเพื่อเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลักดังนั้นการจัดผังบริเวณจึงไม่มีให้เห็นเด่นชัด ไม่มีกล่าวถึงการใช้น้ำอย่างชัดเจนแต่มีการกล่าวถึงการขุดบ่อน้ำไว้เพื่อเป็นน้ำใช้ภายในบริเวณวัดเท่านั้น

- **พระมหาธรรมราชาลิไท** ได้ทรงนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงขึ้นเป็นบทร้อยแก้วเพื่อถ่ายทอดแบบแผนความเชื่อของพุทธศาสนาให้ขยายออกสู่ประชาชนไม่ให้อำกดยู่เพียงผู้บวชเรียนเท่านั้น อีกทั้งพญาลิไทยังทรงอาราธนาพระมหาสวามีสังฆราชจากประเทศลังกา³ มาเพื่อช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื่องจากพระรูปนี้เป็นพระอรัญวาสีจึงทำให้เกิด วัดป่ามะม่วง ซึ่งเป็นรูปแบบวัดแบบวัดป่า(วัดอรัญวาสี)ขึ้น ณ บริเวณที่เรียกว่า อรัญญิก ทางทิศตะวันตกนอกเมืองสุโขทัย และนอกจากนี้ ยังมีวัดอรัญวาสี ในบริเวณนี้อีกเช่น วัดเจดีย์งาม วัดเขาพระบาทน้อย วัดสะพานหิน ฯลฯ จากศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ที่กล่าวถึงอาณาบริเวณภายในพื้นที่ที่เรียกกันว่า อรัญญิก นี้ว่า เป็นลักษณะการตบแต่งพื้นที่แบบธรรมชาติ เน้นความร่มครึ้มและมีน้ำตกตามแบบ

³ไชแสง ศุขะวัฒน์ . ประวัติสวนไทย ภาค 1 : สวนนียบายโบราณ สวนสมัยสุโขทัย และสวนสมัยกรุงศรีอยุธยา, โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520, หน้า33.

ธรรมชาติ มีหลักฐานระบุถึงการพบบ่อน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่ขุดลงไปในศิลาแลง และมีน้ำขังตลอดปีเพื่อเป็นน้ำอุปโภคและบริโภค

ผังที่ 15 ผังบริเวณวัดอรุณญิก สุโขทัย จากหนังสือ วิวัฒนาการศิลปสถาปัตยกรรมไทยพุทธศาสนา
โดย ศาสตราจารย์เฉลิม รัตนทัศนีย์, 2539

แสดงลักษณะการจัดวางองค์ประกอบภายในวัด ซึ่งมีลักษณะไม่แน่ชัดและไม่เกาะกลุ่มกันเช่นผังบริเวณของวัดบนพื้นราบ วัดนี้จะวางตำแหน่งองค์ประกอบในแนวเดียวกันแล้วทำทางเดินเชื่อม ส่วนสังฆาวาสจะเห็นการวางกฎเรียงเยื้องกันไปตามเส้นชั้นความสูง เพื่อหาความสันโดษ

ในรัชกาลนี้ได้มีการกล่าวถึง นางเรวดีนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งเป็นต้นแบบของการสร้างกระทงที่ลอยกันใน วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 หรือวันลอยกระทง ซึ่งพิธีกรรมนี้จะนำกระทงไปลอยในบริเวณคูเมืองหรือสระน้ำ ที่ไม่ใช่ตระพังเพื่อการบริโภค ซึ่งเป็นอีกตัวอย่างของการใช้น้ำร่วมกันกับประเพณีและรูปแบบการดำรงชีวิตไทยในกรุงสุโขทัยในยุคนั้น

4.1.1. ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวัดภายในกรุงสุโขทัย

สามารถเห็นได้จากการวางผังบริเวณของวัดในยุคนี้นี้ที่จะใช้น้ำ เป็นส่วนประกอบหลัก และจะมีลักษณะการใช้งานที่คล้ายคลึงกันในทุกวัด โดยสามารถเห็นสระได้จากอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 2 แห่ง นั่นคือ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ดังนี้

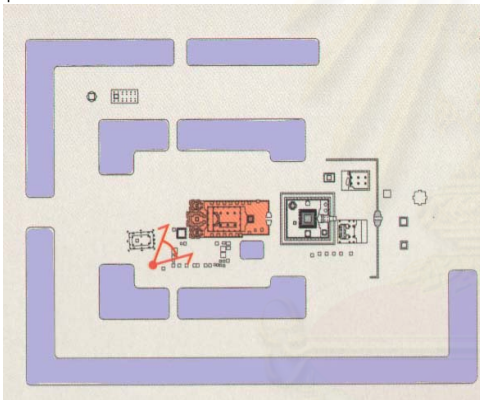
1. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย : ตั้งอยู่ ต.เมืองเก่า อ.เมือง สุโขทัย มีเขตพื้นที่อุทยานประมาณ 70 ตารางกิโลเมตร โดยมีกำแพงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า พู้นดิน 3 ชั้น โดยขุดถมดินขึ้นเป็นกำแพง มีความยาวจากเหนือจรดใต้ 1,400 เมตร และจากตะวันออกจรดตะวันตก 1,810 เมตร⁴
ภายในเมือง มีตระพังขนาดใหญ่ อยู่ 4 แห่ง ได้แก่ ตระพังเงิน, ตระพังทอง, ตระพังสอ และตระพังตระกวน

⁴ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณะ และภูมิปัญญาจังหวัดสุโขทัย**. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544.

ภาพที่ 35,36 ภาพตระพังเงินและวัดตระพังเงิน จาก Sukhothai World Heritage, 1999
จากภาพด้านบน เป็นทัศนียภาพจาก **ตระพังเงิน** พร้อมวัดตระพังเงิน ซึ่งเป็นตระพังขนาดใหญ่ที่สุดของกรุงสุโขทัย ซึ่งการปลูกบัวหรือปทุมชาติ ภายในตระพังนั้นก็เพื่อรักษาคุณภาพน้ำภายใน ให้ใสไม่มีตะกอน

2. **วัดพระพายหลวง** เป็นวัดที่มีคูน้ำล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน ซึ่งในยุคแรกเป็นเทวสถาน มีหลักฐานว่าขุดพบศิวิลิ่งค์ และเทวรูป ต่อมายุคกลาง เป็นวัดมหายาน และเปลี่ยนมาเป็นพุทธแบบหินยาน ในที่สุดเมื่อรับอิทธิพลพุทธแบบลังกาวงศ์

ผังที่ 16 ผังบริเวณวัดพระพายหลวง

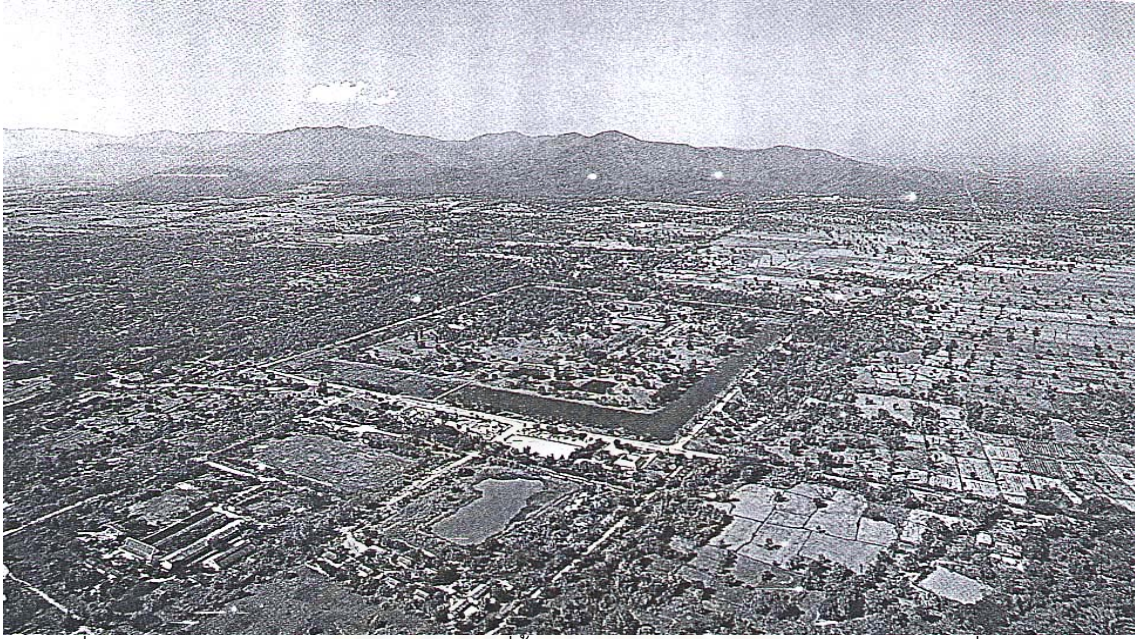
ภาพที่ 37 ภาพน้ำในวัดพระพายหลวง

ผังที่ 16 จากผังแสดงการล้อมรอบด้วยคูน้ำ 2 ชั้น
เว้นวรรคบางตอนเพื่อการเชื่อมต่ออาณาเขต และ
ภายในบริเวณวัดยังมีสระบัวอีกด้วย
ภาพที่ 37 ทัศนียภาพจากสระบัวภายในบริเวณชั้นใน
ภาพที่ 38 นทีลีมา หรือการใช้น้ำช่วยในการกำหนด
เขตของวัด

สามารถเห็นแนวสมมาตรเมื่อลากแกนตัดขวางผัง
บริเวณวัด ซึ่งตรงมาลักษณะการวางผังบริเวณตาม
แบบคติภูมิจักรวาลของขอม ที่เรียกว่า “ปุระ”

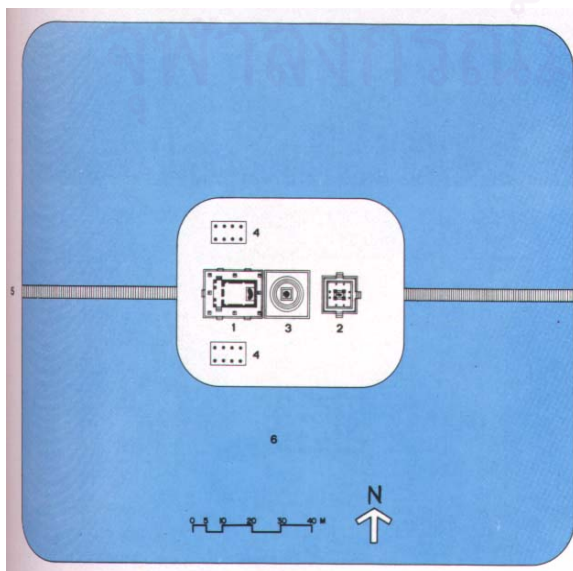
ภาพที่ 38 ภาพแนวคูน้ำล้อมรอบวัด หรือ นทีลีมา จาก Sukhothai World Heritage, 1999

ภาพที่ 39 ภาพถ่ายทางอากาศ แสดงลักษณะที่ตั้งของวัดพระพายหลวงและบทบาทต่อชุมชนที่แวดล้อมโดยรอบ จาก พลังคน อำนาจผี บารมีพระ, 2544

จะเห็นได้ชัดว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งสังเกตได้จากที่นาและหมู่บ้านที่ล้อมรอบวัด แนวคู่น้ำรอบวัดจึงทำหน้าที่มากกว่าการเป็นเส้นกำหนดอาณาเขตหรือแนวแบ่งแยกดินแดนของสงฆ์และฆราวาส แต่ยังคงทำหน้าที่ในเรื่องของการเป็นพื้นที่หนองน้ำและเป็นแหล่งน้ำที่เชื่อมต่อกับระบบชลประทานใหญ่ของเมืองสงน้ำให้กับประชาชนสำหรับการอุปโภคบริโภคและการเกษตรกรรมอีกด้วย

3. **วัดตระพังทอง** เป็นวัดที่ยึดคติจักรวาลในการจัดวางองค์ประกอบต่างๆเช่นเดียวกับกับวัดอื่นภายในสุโขทัย นั่นคือ การใช้น้ำล้อมรอบวัดเป็นคู แต่สำหรับวัดนี้คูน้ำมีขนาดกว้างใหญ่กว่าวัดอื่นมาก คือ ตัววัดมีลักษณะตั้งอยู่กลางน้ำแล้วทำสะพานเชื่อมไปสู่ตัววัดและรวมองค์ประกอบทางศาสนสถาปัตยกรรมต่างๆของวัดไว้ภายในเป็นเกาะกลางน้ำนั้น อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าผังบริเวณวัดนี้ แสดงอิทธิพลการวางผังที่ถ่ายทอดภูมิจักรวาลออกมาได้อย่างสมบูรณ์แบบ เนื่องด้วยพระพังทองที่ล้อมรอบนั้นแสดงถึงมหานทีสี่พันครได้เหมาะสมเจาะ

พิจารณาจากทั้งขนาดของน้ำที่กว้างใหญ่มากซึ่งสามารถสร้างความรู้สึกถึงห้วงน้ำหรือทะเลได้ และข้อพิจารณาอีกอย่างที่สามารถดูได้ คือ เมื่อลากเส้นตรงในแนวสะพานข้ามและแนวตั้งฉาก จะเห็นแนวสมมาตรของผังบริเวณวัดชัดเจนและสมบูรณ์ที่สุด

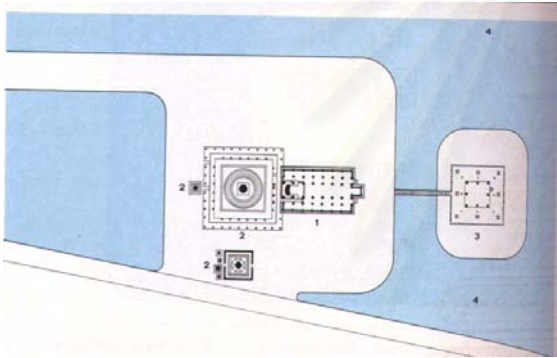
ผังที่ 17 ผังบริเวณวัดตระพังทอง

จาก Sukhothai World Heritage, 1999

4. **วัดสระศรี** ตั้งอยู่บนเกาะกลางของตระพังตระกวน ห่างจากวัดพระมหาธาตุไปทางทิศเหนือ ศาสนสถาปัตยกรรมเป็นแบบศรีวิชัยผสมลังกา ตัวโบสถ์ตั้งอยู่กลางสระน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งมีพื้นที่กว่า 70 ไร่

ภาพที่ 40 ภาพตระพังตระกวนและวัดสระศรี จาก Sukhothai World Heritage, 1999

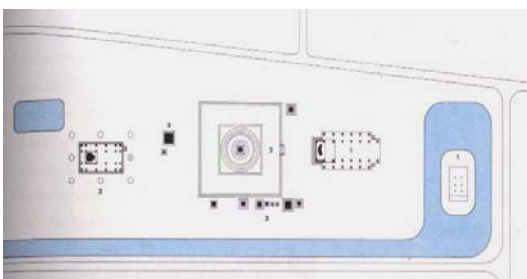
ผังที่ 18 ผังบริเวณวัดสระศรี

ภาพที่ 41 ภาพงานฉลอง ณ วัดสระศรี

ภาพ 40 แสดงทัศนียภาพที่ใช้ในการสร้างบรรยากาศ และระยะถอยล่นในการชมพระเจดีย์ของวัด
 ผังที่ 18 แสดงผังบริเวณวัด ที่แบ่งบริเวณอย่างชัดเจน โบสถ์อยู่ในเกาะเล็กทางด้านทิศตะวันออก เรียกว่า โบสถ์น้ำ ตามความเชื่อและการแทนความหมายให้โบสถ์แทนเรือนำพาให้มนุษย์โลกข้ามพ้นทะเลทุกข์
 ภาพที่ 41 แสดงถึง ความสามารถในการคิดสรรและสร้างมุมมองที่ดี และรวมถึงการจัดองค์ประกอบภาพ ของคนในยุคสุโขทัย ซึ่งยังคงใช้มุมมองนี้สร้างบรรยากาศในการถ่ายภาพ การละเล่นเผาเทียนเล่นไฟในปัจจุบัน

5. **วัดชนะสงคราม** เป็นอีกวัดหนึ่งที่มีลักษณะการวางผังที่น่าสนใจ นั่นคือการไม่ใช้น้ำล้อมโดยรอบของ

ตัววัด ล้อมเพียงบางส่วน แต่ล้อมรอบตัวพระวิหารไว้ให้มีลักษณะเป็นเกาะและยังมีสระน้ำภายในบริเวณวัดอีกด้วย เป็นการใช้น้ำเพื่อควบคุมการเข้าถึงเพื่อผลทางด้านความบริสุทธิ์ของพิธีกรรม

ผังที่ 19 ผังบริเวณวัดชนะสงคราม

จาก Sukhothai World Heritage, 1999

6. **วัดพระมหาธาตุ** เป็นวัดขนาดใหญ่ที่สุด ตั้งอยู่กลางเมืองสุโขทัย ซึ่งมีการวางผังโดยยึดหลักภูมิจักรวาล และมีความถี่ถ้วนในการจัดวางองค์ประกอบของตัวศาสนสถาปัตยกรรมอย่างเด่นชัดที่สุด แนวการวางคูน้ำรอบเจดีย์ประธานและลำดับของการจัดวางองค์ประกอบต่างๆภายในวัด เป็นการแปลความหมายถึงระลอกน้ำและจำนวนชั้นของเขาสี่ตบริภัณฑ์ ทั้ง 7 แล้วถ่ายทอดออกมาในผัง

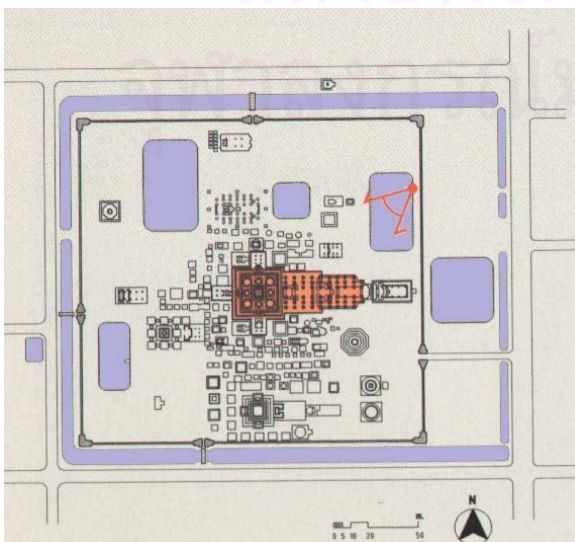

ภาพที่ 42 ทรรศนียภาพโดยรวมของวัดมหาธาตุ จาก Sukhothai World Heritage, 1999

แสดงถึงการจัดองค์ประกอบของภาพทิวทัศน์ที่จะสามารถสัมผัสได้ภายในเมืองสุโขทัย นั่นคือ ภาพส่วนหน้าจะเป็นภาพเป็นน้ำ ภาพส่วนกลางเป็นตัวศาสนสถาปัตยกรรมและภาพพื้นหลังเป็นแนวเทือกเขาขนาดใหญ่ ที่มีลักษณะเป็นเหมือนหน้าพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระขรุ้ง ซึ่งเสมือนเป็นเทวดาอารักษ์ของเมือง (นิจ วิทยุธีระนันท์, 2544)

ผังที่ 20 ผังบริเวณวัดมหาธาตุ จาก Sukhothai World Heritage, 1999

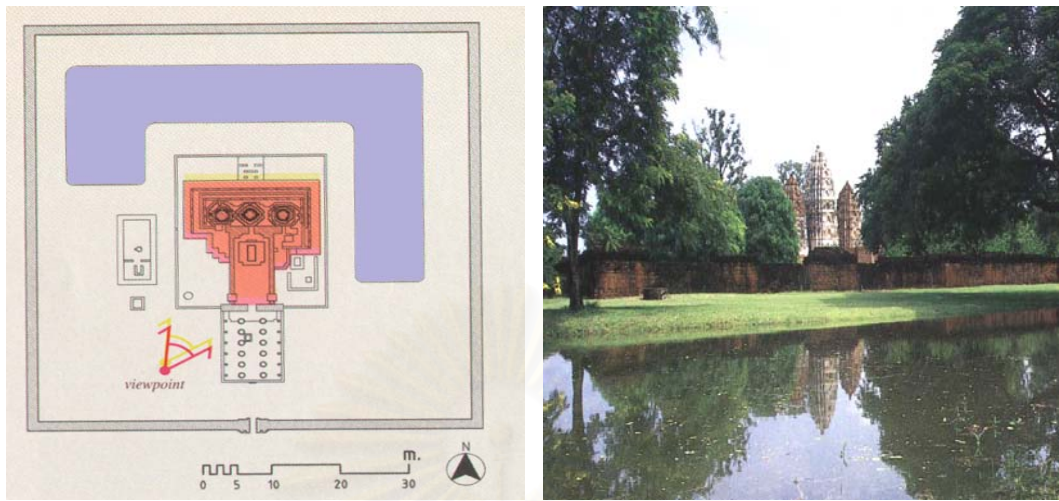
แสดงการวางผังโดยรวมที่มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า (สังเกตจากการล้อมรอบของคูน้ำ) แต่ภายในกำแพงแก้วเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในมีการสร้างสระน้ำขึ้นใช้ทั้งเพื่อการอุปโภคและการบริโภค และแต่ละสระน้ำที่สร้างขึ้นจะมีหน้าที่แตกต่างกันไป

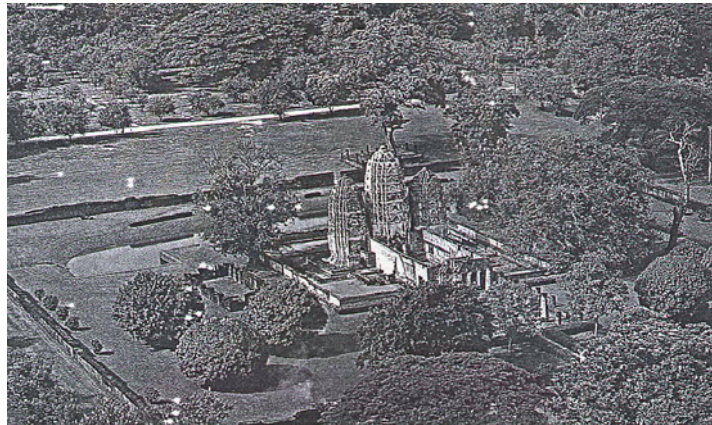
จากผังบริเวณจะเห็นได้ว่า องค์พระเจดีย์จะเป็นประธานและแวดล้อมด้วยองค์ประกอบทางศาสนสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่มีขนาดลดหลั่นกันไปอย่างไม่เคยมีปรากฏที่วัดใดมาก่อน ทั้งเรื่องขนาดและเรื่องจำนวน เป็นการสื่อถึงการถ่ายลำดับความสำคัญของการจัดวางผังบริเวณจากศูนย์กลาง

7. **วัดศรีสวาย** การล้อมคูน้ำทำเพียงครึ่งเดียวแต่เป็นคูกว้าง สามารถสร้างภาพด้านหน้าให้เกิดเป็นทัศนียภาพที่งดงามได้จากระยะความกว้างของตัวคูน้ำทางด้านทิศเหนือ(ทางด้านหลังของพระปรางค์)

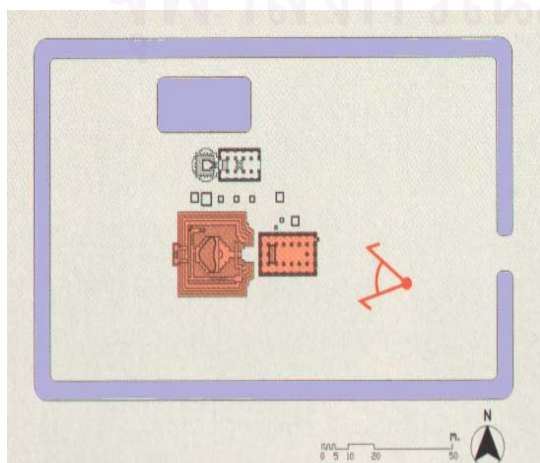
ผังที่ 21 ผังบริเวณวัดศรีสวาย ภาพที่ 43 ภาพคูน้ำทางทิศเหนือ จาก Sukhothai World Heritage,1999

ภาพที่ 44 ภาพวัดศรีสวาย จาก พลังคน อำนาจผี บรมมีพระ, 2544

จากผังบริเวณของวัด สามารถกล่าวได้ว่าลักษณะการจัดวางองค์ประกอบภายในวัดเน้นที่จะสร้างความสง่างามจากการใช้เทคนิคความสมมาตรและแนวแกนทิศที่วิ่งตรงเข้าสู่ปรางค์องค์ประธาน

8. **วัดศรีชุม** แสดงการล้อมรอบวัดด้วยแนวคูน้ำโดยรอบ เปิดทางเข้าทางด้านทิศตะวันออก ตามคติความเชื่อและทางเข้าวัดเรียงแกนกับประตูทางเข้าวิหารและตัวศาสนสถานปัตยกรรมหลักของวัดภายในมีการสร้างสระน้ำไว้บริเวณอีกหนึ่งสระ

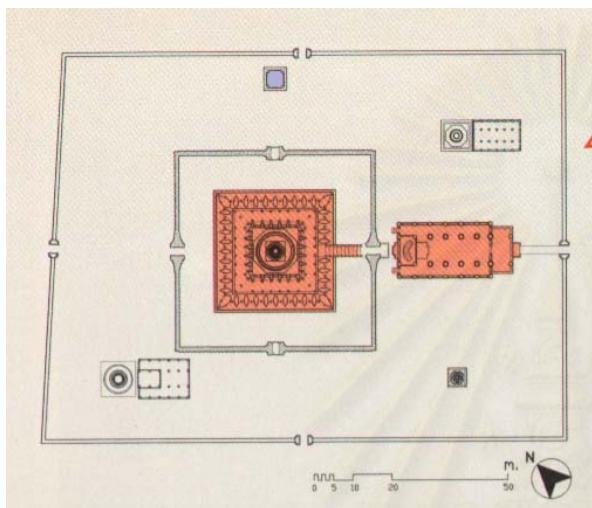
ผังที่ 22 ผังบริเวณวัดศรีชุม

จาก Sukhothai World Heritage,1999

4.1.2. ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวัดภายในเมืองศรีสัชนาลัย

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

1. วัดช้างล้อม แสดงการใช้น้ำนอกกำแพงวัด จากการสังเกต ภายในบริเวณวัด มีแต่บ่อน้ำขนาดเล็ก

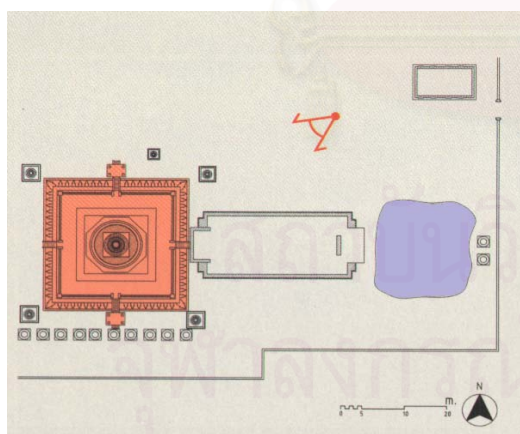

ผังที่ 23 ผังบริเวณวัดช้างล้อม

ภาพที่ 45 ภาพวัดช้างล้อมและคูน้ำด้านนอก

จาก Sukhothai World Heritage, 1999

จากภาพที่ 45 แสดงทัศนียภาพ การใช้น้ำเป็นส่วนหน้าของภาพ จากทางด้านนอกของวัด

2. วัดช้างรอบ วางตำแหน่งน้ำอยู่ทางด้านหน้า มีลักษณะต่างจากการออกแบบน้ำที่ใช้ น้ำล้อมรอบแบบสุโขทัย แต่การก่อสร้างอยู่ในยุคร่วมสมัยกัน และได้รับอิทธิพลใกล้เคียงกัน

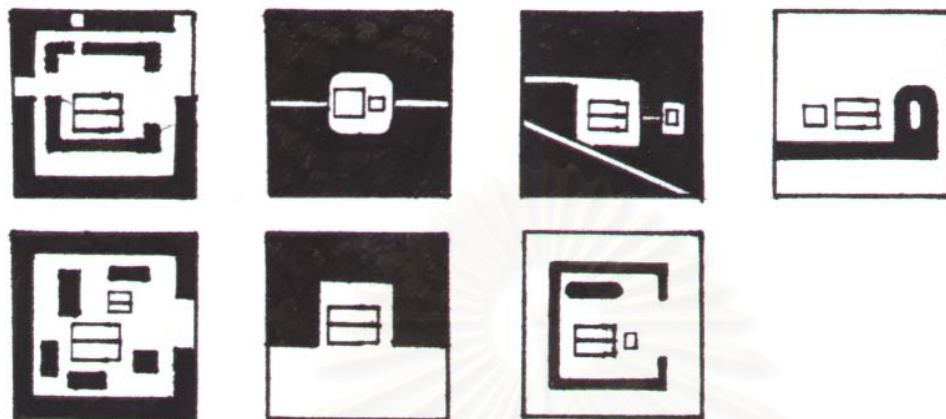
ผังที่ 24 ผังบริเวณวัดช้างรอบ

จาก Sukhothai World Heritage, 1999

1. วัดเจดีย์เจ็ดแถว มีการสร้างบ่อน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคภายในบริเวณวัดเช่นกัน
2. วัดพญาดำ สระน้ำที่อยู่ทางด้านหน้าวิหาร เป็นสระกรุด้วยศิลาแลง ทางทิศเหนือของวัด มีบ่อน้ำกรุด้วยศิลาแลงและมีน้ำขังตลอดปี โดยรอบมีการก่อศิลาแลงแบบแท่งเป็นกำแพงวัด

4.1.3. บทสรุป การใช้น้ำในวัดของยุคสุโขทัย

4.1.3.1. การเปลี่ยนแปลงในด้านรูปทรง และขนาดของน้ำ

รูปทั้ง 7 ได้จากการทดลองหาความสัมพันธ์ของน้ำและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจากผังบริเวณวัด โดยเรียงจากวัดพระพายหลวง วัดตระพังทอง วัดสระศรี วัดชนะสงคราม วัดพระมหาธาตุ วัดศรีสวาย และวัดศรีชุม

สิ่งแรกที่พบความเหมือนกันทางด้านรูปทรง ขนาดและลักษณะของวัดต่างๆ คือ วัดในสุโขทัยโดยมากเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส แนวคูน้ำที่ล้อมรอบวัดจะสร้างกรอบลักษณะสี่เหลี่ยมขึ้น โดยมีทั้งแบบที่สร้างกรอบเป็นจัตุรัสชัดเจนทางกายภาพและสร้างเป็นกรอบทางจินตภาพให้ลากเส้นเชื่อมต่อ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากอิทธิพลขอมที่มีมาแต่ดั้งเดิมในอาณาบริเวณนี้

ประการที่สอง เมื่อพิจารณาขนาดของน้ำกับการจัดองค์ประกอบโดยรวมแล้วจะพบว่า ขนาดของน้ำทำให้เกิดการสมดุลย์ในผังบริเวณ ทั้งแบบสมมาตรจากโครงสร้างและแบบสมมาตรจากน้ำนักในการจัดวางองค์ประกอบภายในวัด

ประการที่สาม การใช้น้ำเพื่อเน้นองค์ประกอบหลัก นั่นคือ การที่น้ำล้อมรอบสิ่งใดแสดงถึงความสำคัญอย่างพิเศษของสิ่งนั้น และการเน้นนี้จะแตกต่างกันในแต่ละวัด เช่นบางวัดอาจล้อมรอบด้วยน้ำทั้งอาณาเขตวัด บางวัดล้อมรอบเพียงบางส่วนไม่ครบรอบ บางวัดล้อมเพียงบางอาคาร หรือบางวัดแยกอาคารเป็นสองส่วนแล้วล้อมรอบด้วยน้ำทั้งสองส่วน

ประการที่สี่ ขนาดของน้ำจะมีการจัดวางให้มีขนาดลดหลั่นกัน สังเกตได้จากการใช้น้ำวงนอกสุดจะมีขนาดความกว้างมากที่สุด และจะลดขนาดความกว้างลง เข้าหาจุดศูนย์กลางที่เป็นประธาน

สามารถสรุปได้จากการวิเคราะห์ผังบริเวณวัดว่า การสร้างแนวอาณาเขตจากคูน้ำนั้นโดยมากจะสร้างให้มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม ไม่ว่าจะป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือสี่เหลี่ยมจัตุรัสก็ตาม อาจมีขนาดกว้างหรือแคบ ล้อมรอบเพียงครึ่งรอบหรือครบรอบขึ้นอยู่กับแต่ละวัด แต่จะต้องมีสระน้ำภายในบริเวณวัดเพื่อการอุปโภคและบริโภคต่างหาก และยังเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่ มีความละเอียดถี่ถ้วนทางด้านพิธีกรรม มากขึ้นเท่าไร ก็จะมีปริมาณสระมากขึ้นเพื่อแยกประเภทย่อยลงไปตามการใช้งานเท่านั้น

4.1.3.2. บทบาทและหน้าที่ของน้ำภายในวัด มีดังนี้

1. เป็นแหล่งน้ำสำหรับการประกอบหรือนำไปประกอบพิธีกรรม
2. เป็นแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภค บริโภคสำหรับพระภิกษุ
3. เป็นแนวกำหนดอาณาเขต และแบ่งบริเวณ
4. เป็นพื้นที่หนองน้ำ
5. เป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม หรืองานประเพณีต่างๆ
7. เป็นสถานที่สำรองน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคของประชาชนในระดับเมือง

นอกจากนี้แล้วแหล่งน้ำในวัดยังมีหน้าที่ในการเป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง และมีบทบาทเสริมในการเชื่อมต่อความสัมพันธ์และลดช่องว่างระหว่างชนชั้นทางสังคมของคนหลายระดับภายในเมืองสุโขทัยที่ล้วนแล้วแต่จะต้องใช้น้ำจากแหล่งสำรองน้ำนี้

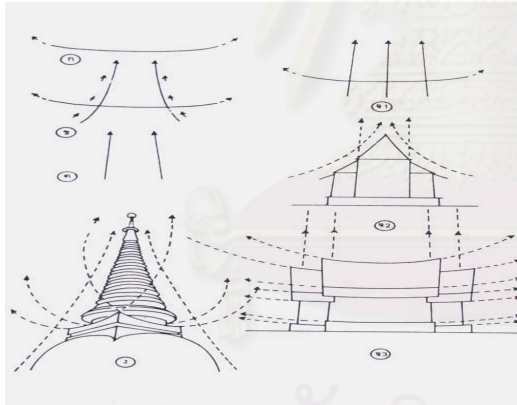
ความสวยงามเป็นอีกประเด็นหนึ่งในการพิจารณาเรื่องขนาดของสระน้ำ สระพังหรือสระน้ำที่เกิดขึ้นนี้ มีขนาดที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิงและสร้างบรรยากาศที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิงให้แต่ละวัด เหตุเนื่องมาจากความสำคัญของแต่ละวัดซึ่งในสมัยนี้ใช้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชน ขนาดของสระพังก็จะถูกคำนวณให้ใกล้เคียงกับประมาณการใช้น้ำของชุมชนที่ล้อมรอบอยู่ สระน้ำ, หนองน้ำที่เกิดขึ้นเป็นการออกแบบและจัดวางเพื่อสร้างระยะเว้นวรรคทางสายตาหรือระยะถอยถ่วง ให้เกิดทัศนียภาพที่ดีกับผู้ชม เนื่องจากสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่สร้างในพื้นที่ที่สวยงาม และเอื้อต่อการสร้างทัศนียภาพที่งดงามอยู่แล้ว นั่นคือทางด้านตะวันตกจะมีแนวเขาวิ่งขนานกับเมือง(เขาเป็นรูปหน้าพระพุทธรูป ที่เรียกว่า พระขลุ่ย เป็นเสมือนเทวดารักษาของเมือง)เป็นภาพพื้นหลัง ภาพส่วนกลางเป็นตัวอาคารของวัดที่มีขนาดสัดส่วนงดงาม และมีภาพด้านหน้าที่เกิดจากการออกแบบขนาดของน้ำ ทั้งหมดจึงเป็นการสร้างสรรค์ที่ควบคู่กันไปทั้งงานสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม ทำให้เกิดเป็นความสวยงามไปพร้อมๆกันกับหน้าที่ใช้สอย ซึ่งสอดคล้องกันกับข้อความที่ถอดจากศิลาจารึกว่า” เมืองสุโขทัยนั้นดูงามดังแก่ง”

4.2 ยุคอยุธยา

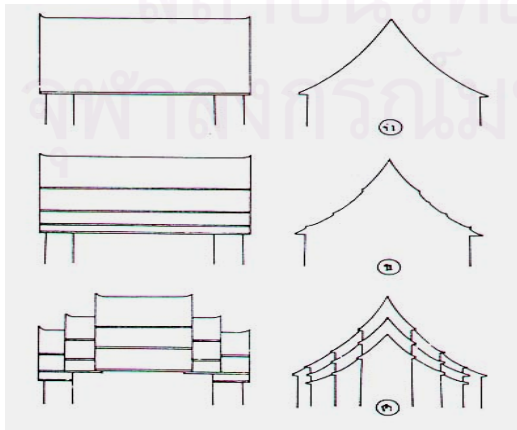
จากการศึกษาพุทธสถานโบราณในยุคนี้ ซึ่งหลักฐานส่วนที่เหลือมาจนถึงปัจจุบันมีความสมบูรณ์กว่าหลักฐานในยุคสุโขทัยมากโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวัด จะสามารถสังเกตได้ว่า การตีความและการแปลความหมายของพุทธปรัชญาเข้ามามีบทบาทมากในการออกแบบองค์ประกอบต่างๆภายในวัด ซึ่งในส่วนของ การตีความเพื่อให้เกิดความเข้าใจในศาสนาพุทธเบื้องต้น(ในชั้นโลกิยะ)สำหรับพุทธศาสนิกชนนั้น เน้นที่ตัวสถาปัตยกรรมเป็นหลัก โดยใช้หลัก 3 ประการ คือ **สงบนิ่ง เบาละลวยตัว**¹ โดยสร้างลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่มีความพิเศษขึ้นมาเฉพาะและเป็นเอกลักษณ์ของไทยอย่างชัดเจน ดังจะสามารถสรุปแนวความคิดและรูปแบบได้ ดังนี้คือ

1. ความสมมาตร (Symmetrical Balance)(ภาพที่ 48)
2. เน้นแนวตั้ง และการพุ่งขึ้นสูง(สู่สวรรค์) (Vertical Axis) ร่วมกันกับการใช้เสาทรงสอบปลาย(Taper)และตั้งให้สอบลิ่ม(เอียงโน้ม)เข้าหาตัวอาคาร เพื่อความรู้สึกพุ่งขึ้นในทรงจอมแห(ภาพที่46) รวมถึงผนังก็มีความกว้างของส่วนล่างมากกว่าส่วนบน
3. ปลายโค้งเทียร(อาจเป็นแค่หัวเรื่อนหรือทั้งหัวเรื่อนและฐานเรื่อน)เรียกว่า โค้งท้องสำเภาหรือ ท้องอัสตงคต(ภาพที่46)
4. มีปลายแหลมขึ้นฟ้าและมีเครื่องสูง (แทนความหมายถึงสิ่งที่ยกยอปอคุ้มครองพระพุทธศาสนา เช่น ช่อฟ้า, ใบระกา, หางหงส์ ฯลฯ)(ภาพ46)

ภาพที่ 46 ภาพการทำปลายโค้งเทียร จากสถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, 2539

5. ซอยแผงหลังคาอาคารเพื่อให้เกิดความเบา ไม่นักเหมือนการใช้แผงหลังคาชั้นใหญ่ทั้งชั้น

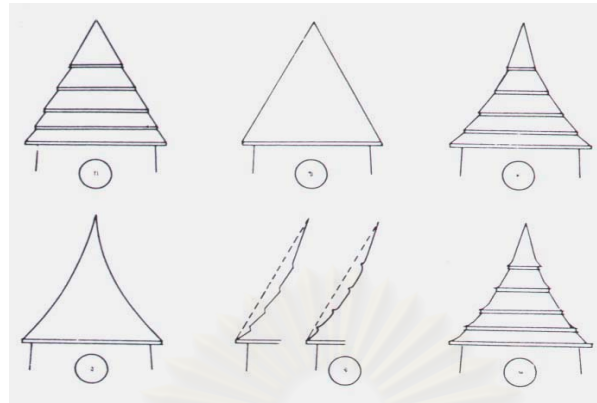

ภาพที่ 47 ภาพการซอยแผงหลังคา จากสถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, 2539

¹ โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมไทยเดิม, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539, หน้า 22.

6. การเรียงแผ่นหลังคาจะเรียงจากแนวนทางด้านล่างขึ้นสู่ไปรงด้านบน(ภาพ3)

ภาพที่ 48 ภาพการชอยด้านหน้าตัดหลังคา จากสถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, 2539

ไม่เพียงแต่การออกแบบที่เน้นให้เกิดความเข้าใจในพุทธธรรมในส่วนของสถาปัตยกรรมที่ดีความพุทธปรัชญาร่วมกับการสร้างสิ่งที่เป็นกายภาพให้ตาจับต้องได้ ให้จิตสัมผัสได้เท่านั้น ในเรื่องของการซ่อนความหมายหรือปริศนาธรรมนั้นยังคงถ่ายทอดสู่องค์ประกอบในทางนอน หรือ ภูมิสถาปัตยกรรมด้วย และองค์ประกอบหลักในการสร้างปริศนาธรรม การถ่ายทอดกระบวนคิด แนวทางการดำเนินชีวิต รวมถึงการสร้างบรรยากาศภายในบริเวณวัด ได้แก่ น้ำ ซึ่งสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนในผังบริเวณ

4.2.1. บทบาทของน้ำภายในองค์ประกอบต่างๆในวัด²

1. **พระอุโบสถ** : อุโบสถในพระบัญญัติกำหนดไว้ 2 ประเภท นั่นคือ อุโบสถบนบกและอุโบสถในน้ำ หรือที่เรียกว่า โบสถ์แพ หรือ โบสถ์น้ำ เป็นการอาศัยน้ำเพื่อกำหนดอาณาเขตและเพิ่มพื้นที่เพื่อการประกอบสังฆกรรมได้มากขึ้นภายในวัด โดยใช้ความหมายแฝงของน้ำ สร้างความรู้สึกลึกและสัมผัสของความบริสุทธิ์ให้กับพื้นที่ประกอบกิจของสงฆ์ สังฆกรรมที่นิยมทำกันเช่น การอุปสมบท เป็นต้น (การอุปสมบทที่เกิดจากการใช้โบสถ์น้ำนี้ เรียกว่า วิถีกัลยาณีสีมา)

ภาพที่ 49 ภาพสิมน้ำ วัดป่านาโก จังหวัดกาฬสินธุ์ จากวัด พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, 2544

2. **ขอบเขตสีมา** : สีมา หมายถึง เขตที่ประกอบสังฆกรรมของสงฆ์ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 प्रकार ดังนี้ - **พัทธสีมา** คือ เขตที่พระสงฆ์กำหนดขึ้นเองเพื่อประกอบสังฆกรรม

² สมคิด จิระทัศน์กุล. วัด: พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2577.

- **วิสุงคามสีมา** คือ เขตที่แยกออกจากเขตบ้านเพื่อประกอบกิจต่างๆ หรือ อีกนัยหนึ่งคือการแยกแผ่นดินออกเป็นดินแดงของสงฆ์จากฆราวาส โดยการพระราชทานอุทิศถวาย หรือการอนุญาตจากพระเจ้าแผ่นดิน

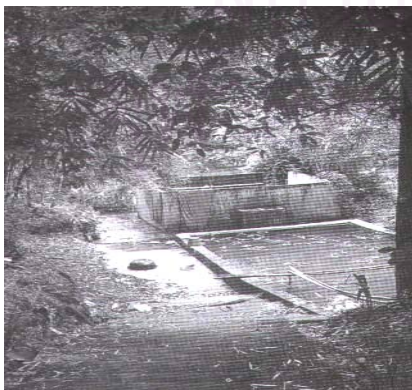
- **อุทกเขปสีมา** คือ เขตที่อาศัยการกำหนดโดยน้ำ และน้ำที่กำหนดไว้ในพระบัญญัติมี 3 ประเภท ได้แก่ นที (แม่น้ำ), สมุทฺร (ทะเล) และชาตสระ หรือแอ่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น หนอง บึง โดยเกณฑ์ที่กำหนดเขตสีมาทางน้ำนี้ กล่าวไว้ว่า ให้อาศัยแรงคนปกติยืนริมฝั่งแล้วขวักน้ำสาดไปสุดกำลัง ให้ถือนวนั้นเป็นแนวสีมาที่ใกล้สุดกับฝั่งริมน้ำ และจะเข้าถึงพื้นที่กลางน้ำได้โดยการเอาสะพานพาดจากฝั่ง เมื่อเข้าถึงแล้วต้องนำออกทันที เพื่อไม่ให้เชื่อมต่อกับแผ่นดินให้เกิดความแปดเปื้อน

3. **ศาลาท่าน้ำ** เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานของคนไทยแต่โบราณจะวางตัวเกาะกับสายน้ำและอาศัยน้ำเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ศาลาท่าน้ำจึงมีความสำคัญเนื่องจากเป็นทางเข้าหลักของวัด และวัดโดยทั่วไปก็จะวางอาคารหันหน้าเข้าหาสายน้ำตามพุทธบัญญัติ โดยมีลักษณะที่สร้างให้แตกต่างกัน เช่น ขนาด ทรง หรือสี เพื่อให้เป็นที่หมายจำในการมานมัสการ หรือการกลับวัดของพระที่พายเรือออกบิณฑบาต ในตอนเช้า

ภาพที่ 50 ภาพศาลาท่าน้ำวัดเกาะแก้ว จังหวัดเพชรบุรี
จากวัด พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, 2544

4. **ห้องสรงน้ำ** หรือ ห้องอาบน้ำของสงฆ์ แท้จริงแล้วพระพุทธรูปเจ้ากำหนดให้พระสงฆ์อาบโคลนดินเหนียวและเข้าห้องชันดาพรหรือเรือนไฟ จากนั้นจึงลงแม่น้ำหรือลำธารใกล้เคียงเพื่อล้างตัวเท่านั้น แต่เมื่อมีการวิวัฒนาการประกอบกับสภาพการดำรงชีวิตที่แตกต่างไปจากเดิม และบางที่ตำแหน่งของวัดก็ได้ยู่ติดแม่น้ำ จึงทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องสร้างที่อาบน้ำ และบ่อน้ำเฉพาะขึ้นเพื่อการนี้ โดยจัดทำเป็นบ่อน้ำเพื่อสรงน้ำรวม ขนาดพอเหมาะแก่กับจำนวนน้ำที่จะใช้กับพระลูกวัด อาจมีการกั้นอย่างมิดชิดหรือ เปิดบางส่วนแล้วแต่แบบและองค์ประกอบในพื้นที่ของแต่ละวัด

ภาพที่ 51,52 บ่อสรงน้ำ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ จากวัด พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, 2544

5. **หอไตร หรือ หอธรรม** ย่อมาจาก คำว่า หอพระไตรปิฎก อันเป็นสถานที่เก็บคำสอนทั้ง 3 หมวดของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้แก่ พระสุตตร พระวินัย และพระอภิธรรม นั้นเอง และยังมีความหมายโดยนัย หมายถึง การรวมกันของ 3 สิ่งที่เป็นหลักของพุทธศาสนา ให้ออกมาเป็นรูปธรรมให้เห็นอย่างเด่นชัด นั่นคือ พระพุทธ(พระอุโบสถ) พระธรรม(หอไตร)และพระสงฆ์(หมู่กุฏิ) หอไตรเป็นองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมหลักที่โดยมากจะมีทุกวัด และมักจะทำตั้งอยู่กลางสระน้ำตามคติการสร้างแต่โบราณ อาคารนี้เป็นจุดที่มีการใช้งานน้ำที่โดดเด่นมากที่สุดเ็นวัด เป็นการเอื้อประโยชน์และสอดคล้องประสานการใช้งานซึ่งกันและกันของน้ำ(ภูมิสถาปัตยกรรม)และหอไตร(สถาปัตยกรรม)ในงานของพุทธศาสนา

หอไตร นั้นเปรียบเสมือนเป็นหอสมุดของวัด แต่ก็มีกรจำแนกออกตามจุดประสงค์ที่แตกต่างกัน นั่นคือ ประการแรกเป็นหอสมุดที่พระและเณรในวัดสามารถเข้าไปศึกษาหาความรู้ได้ โดยการพาดสะพานข้ามน้ำเข้าสู่หอไตร(กรณีที่มีสร้างน้ำล้อมรอบ) ประการที่สอง สร้างหอไตรที่สร้างไว้เพื่อสักการบูชาเท่านั้น เป็นเสมือนตัวแทนแห่งพระธรรมคำสอน และ หอพระมณฑปหรือหอธรรม เป็นหอไตรแบบที่สามที่จะมีอยู่เฉพาะในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งจะทำหน้าที่อย่างเดียวกันในการเก็บรักษาพระไตรปิฎก เป็นสถานที่สักการบูชาพระธรรมภายในส่วนของวัดประจำพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นอีกจุดหนึ่งี่แสดงความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันศาสนา

ภาพที่ 53 ภาพหอไตรวัดคงคาราม จ.ราชบุรี จากวัด พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, 2544

ภาพที่ 54 ภาพหอไตรวัดวังแดงใต้ จ.อยุธยา

โดยน้ำที่ล้อมรอบหอไตรมีหน้าที่หลักในการ ป้องกันความเสียหายของพระธรรมจาก มด ปลวกและแมลงต่างๆ รวมถึงป้องกันขโมย เนื่องจากพระธรรมนั้นถือเป็นสมบัติมีค่าสูงสุดของวัด การจารึกจึงเลือกวัสดุที่มีมูลค่าสูงตามแต่ความศรัทธาของผู้สนับสนุนและกำลังทรัพย์ของแต่ละวัด น้ำภายในสระยังเอื้อประโยชน์สำคัญในเรื่องของการป้องกันอัคคีภัย ซึ่งการออกแบบที่ล้อมหอไตรด้วยน้ำนี้ถือเป็นการสำรองน้ำอย่างดีที่สุดที่เตรียมไว้สำหรับอาคารที่เก็บสมบัติที่มีค่าสูงสุดของวัด ไม่ว่าจะเ็นวัดในที่ลุ่มหรือวัดในที่ดอนที่แห้งแล้งก็ตาม สระน้ำที่ล้อมรอบหอธรรมยังช่วยในการเสริมสร้างบรรยากาศ ทัศนียภาพและมุมมองที่ดีคือทั้งส่งเสริมและเน้นความสำคัญให้กับตัวอาคาร ให้ผลทางอารมณ์เป็นพื้นที่ที่สงบเย็น อีกทั้งยังแฝงในเรื่องของปริศนาธรรมในเรื่องของการหลุดพ้นอีกด้วย

ส่วนบริเวณอื่นนอกจาก 5 ข้อที่ระบุในพุทธบัญญัติ ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ จะเ็นไปตามความพอใจของพระในวัด ว่าต้องการจะจัดสร้างแหล่งน้ำหรือไม่ และมีหน้าที่ที่แตกต่างกันไปแล้วแต่ความจำเป็นในแต่ละวัด ส่วนที่จะสามารถพบน้ำในวัดโดยมากมักจะเป็นในพื้นที่ธรณีสงฆ์ ที่มีลักษณะเป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะภายในวัด โดย

น้ำจะทำหน้าที่เป็นจุดหลักของพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจในวัด สร้างบรรยากาศ และเป็นจุดบำเพ็ญทาน ฯลฯ ทั้งนี้ก็สามารถพบสระน้ำหรือแอ่งน้ำได้ในเขตสังฆาวาสเช่นกัน ดังเช่น หมู่กุฎิในวัดราชโอรสาราม ที่มีสระน้ำระหว่างหมู่กุฎิเหนือใต้(กล่าวรายละเอียดในส่วนหลังต่อไป)

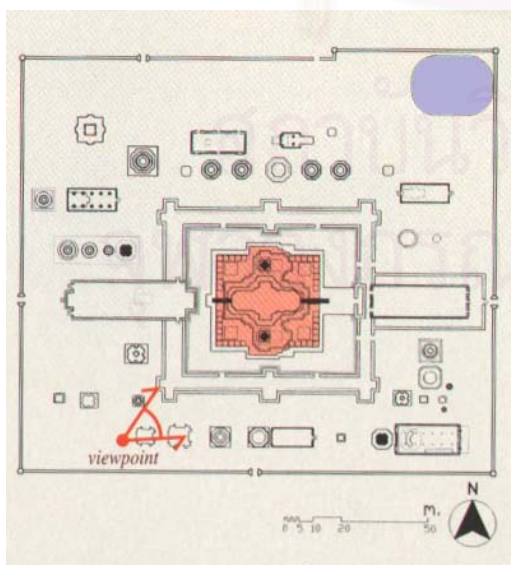
4.2.2. ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวัดในกรุงศรีอยุธยา

จากการศึกษาผังบริเวณวัดในสมัยอยุธยา ทำให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างชัดเจนในเรื่องการใช้น้ำเมื่อเปรียบเทียบกับผังบริเวณของวัดในสมัยสุโขทัย สามารถกล่าวได้ว่า ลักษณะการใช้น้ำในวัดของอยุธยาเปลี่ยนแปลงไปจากแบบสุโขทัย คือ ปรากฏหลักฐานว่ามีการใช้น้ำน้อยลง มีการสร้างคูน้ำคันดินรอบวัดเช่นในสมัยสุโขทัยบ้างแต่ไม่ใช่คตินิยมหลักและขนาดแตกต่างกันมาก(มีขนาดเล็กกว่า) การขุดน้ำเข้ามาล้อมรอบวัดมักมุ่งเน้นที่การเชื่อมต่อกับคลองหลัก คลองซอยภายในเมืองเป็นประเด็นสำคัญเพื่อประโยชน์ทางการเดินทาง ให้ง่ายต่อการเข้าถึงของประชาชนชาวอยุธยาซึ่งใช้เรือเป็นพาหนะหลักในการสัญจร ส่วนการอุปโภคบริโภคนั้นมีการสร้างแหล่งน้ำภายในวัดเพื่อหน้าที่นี้โดยเฉพาะ ทั้งนี้การใช้น้ำที่มีความแตกต่างกันของวัดในสมัยสุโขทัยและอยุธยา สามารถสันนิษฐานได้ว่า เกิดจาก

1. เปลี่ยนสถานที่ตั้งเมืองหลวงใหม่ โคนที่ตั้งที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้น ความจำเป็นในการสำรองน้ำจึงลดลง และเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปใช้ในแบบอื่น
2. อิทธิพลเขมรลดน้อยลง จากที่ตั้งที่ห่างไกลและคนอยุธยามีความต้องการที่จะสร้างเอกลักษณ์ใหม่
3. การตีความและการออกแบบมีความพลิกแพลงกว่าเดิม และด้วยคุณสมบัติของวัสดุก่อสร้างใหม่
4. อิทธิพลต่างประเทศ จากการค้าขายทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม แรงงาน และเทคนิค

วิเคราะห์ผังบริเวณ

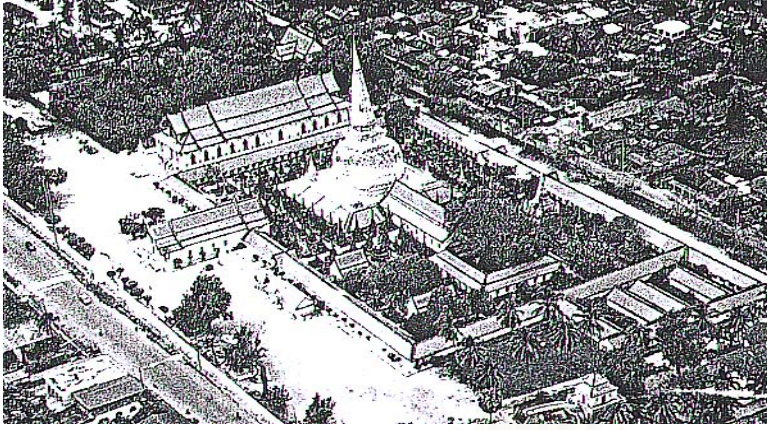
1. **วัดพระราม** วัดนี้มีการวางผังแบบแนวแกนจักรวาล มีการค้ำนึ่งถึงทิศทั้ง 4 โดยมีแกนกลางคือ เจดีย์

ประธานจากนั้นมีแนวระเบียงคด และเป็นแนวเจดีย์และองค์ประกอบอื่นๆ ของวัด ถ่ายแบบตามลำดับความเชื่อเรื่องจักรวาล โดยแต่ละองค์ประกอบแทนความหมายแต่ละอย่างไม่ว่าจะรอบของการล้อมองค์ประธาน ทอนความสำคัญของการมีน้ำล้อมรอบ การล้อมรั้วและอาณาเขต ปรากฏเพียงการใช้ศิลาแลงเป็นรั้วนอกสุด ภายในวัดมีน้ำทางด้านทิศเหนือ โดยไม่ได้อยู่ในแนวแกนที่มีความสำคัญของวัด คาดว่าเป็นน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคของวัด

ผังที่ 25 ผังบริเวณวัดพระราม

จาก Ayutthaya World Heritage, 1999

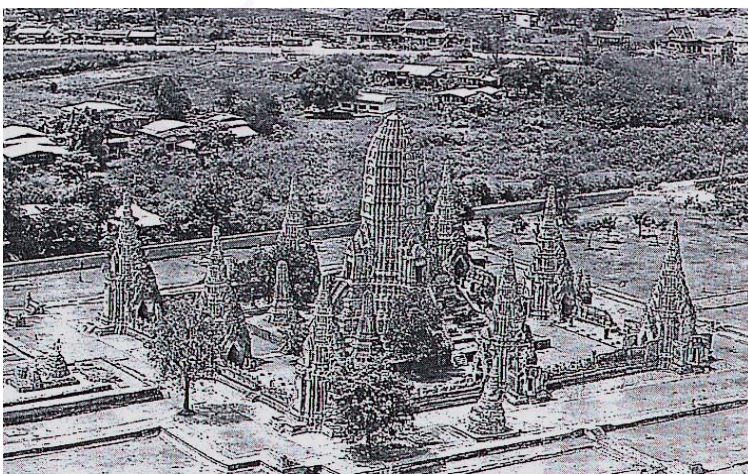
ภาพที่ 55 ภาพมุมสูงแสดงการจัดเรียงองค์ประกอบภายในวัดพระราม จากอยุธยา กับเอเชีย, 2544

ภาพที่ 56 ภาพตัดแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่ลดหลั่นทางด้านความสูง วัดพระราม จากอยุธยา กับเอเชีย, 2544

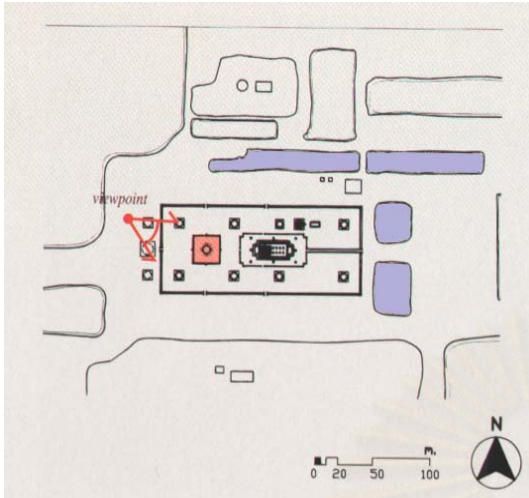
การวางผังบริเวณและองค์ประกอบภายในวัดพระรามทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างในด้านกรตีความคิดความเชื่อในการสร้างวัดของอยุธยาและสุโขทัยอย่างชัดเจน ซึ่งเกิดขึ้นได้จากการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีการก่อสร้างที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียและชาติตะวันตกด้วย

2. **วัดไชยวัฒนาราม** เป็นวัดสำคัญ มีขนาดใหญ่และมีอาณาบริเวณกว้างขวาง ระเบียบวิธีการวางองค์ประกอบและการจัดผังบริเวณแสดงลักษณะของภูมิจักรวาลออกมาอย่างเด่นชัด โดยแสดงจากองค์ประกอบทางศาสนสถาปัตยกรรมที่ดีความใหม่ และไม่มีการใช้รูปแบบรูปธรรมเข้มาร่วมในการวางผัง คงไว้แต่ความรู้สึกทางนามธรรมในเรื่องของการถ่ายลำดับ ทั้งความสูงและขนาดของสิ่งก่อสร้างที่ลดหลั่นไปตามชั้น

ภาพที่ 57 ภาพมุมสูงแสดงการจัดองค์ประกอบภายในวัดไชยวัฒนาราม จากกรุงศรีอยุธยาของเรา, 2541

3. **วัดมเหยงคณ์** ลักษณะการวางผังของวัดนี้ มีการใช้น้ำทั้งแบบเป็นเส้น และเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า การวาง

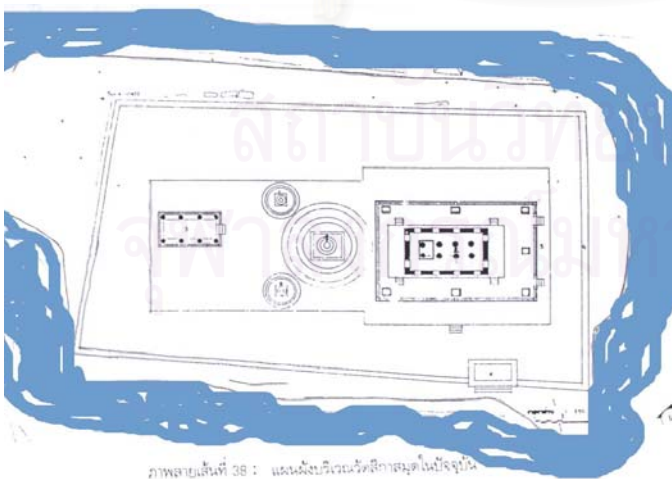
อาคารตามแนวแกนตะวันตก-ตะวันออก เมื่อพิจารณาจากการวางผังของอาคารหลักของวัด เหมือนว่า สระน้ำข้างหน้าวิหารทั้งสองจะช่วยเน้นและเสริมบรรยากาศของตัววัดและเปิดแนวแกนสำหรับทางเข้าด้านหน้า
แนวน้ำทางทิศเหนือเสมือนเป็นแนวที่สร้างขึ้นเพื่อใช้กันอาณาเขตแต่ก็ไม่รอบบริเวณไม่เห็นถึงลักษณะที่แน่ชัดในการใช้งาน

ผังที่ 26 ผังบริเวณวัดมเหยงคณ์

จาก Ayutthaya World Heritage, 1999

4. **วัดสีกาสมุด** ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกนอกเกาะเมืองและอยู่ทางด้านเหนือของวัดมเหยงคณ์ วัดนี้มีลักษณะเด่นคือ เป็นวัดบนเกาะกลางน้ำ แนวอาณาเขตของวัดสร้างเป็นกำแพงศิลาแลง และมีคูน้ำล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง

จากลักษณะของคูน้ำที่ขุดล้อมรอบวัดนี้ แสดงถึงลักษณะที่แตกต่างกับคูน้ำในสมัยสุโขทัยอย่างชัดเจน ถึงแม้จะเป็นคูน้ำขุดเช่นเดียวกัน แต่ลักษณะการขุดต่างกัน นั่นคือ ในสมัยสุโขทัยจะขุดให้มีลักษณะเป็นคูประดิษฐ์ มีลักษณะสี่เหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างยาวนั้นอาจเพิ่มหรือลดตามแต่ขนาดพื้นที่แต่ต้องคงลักษณะของแนวขอบคูที่เป็นเส้นตรง แตกต่างกับแนวคูน้ำของวัดนี้ที่มีลักษณะคล้ายทางน้ำธรรมชาติมากกว่าคนขุด และจากจุดนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นจุดที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของความเคร่งครัดในคติการสร้างแนวคูคั่นรอบวัดแบบเดิม(ในสมัยสุโขทัย) มาเป็นแบบของอยุธยา และแนวน้ำที่เกิดขึ้นยังเชื่อมต่อกับทางน้ำหลักของเมืองเพื่อการสัญจรอีกด้วย

ภาพลายเส้นที่ 38 : แนวผังบริเวณวัดสีกาสมุดในปัจจุบัน

ภาพที่ 58 ภาพแนวคูน้ำที่ล้อมรอบวัดสีกาสมุด

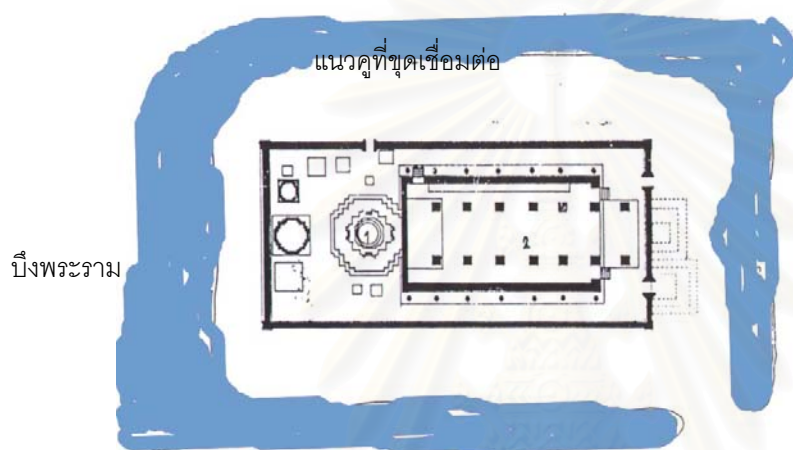
ผังที่ 27 ผังบริเวณวัดสีกาสมุด

จากกรมศิลปากร, 2530

5. **วัดโพรง** เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งใจกลางของเกาะเมือง ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดมหาธาตุ และอยู่ภายในเขตสวนสาธารณะบึงพระรามในปัจจุบัน

ผังบริเวณของวัดโพรงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีแกนประธานในทิศตะวันออก-ตะวันตก มีแนวกำแพงแก้วล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน ซึ่งมีลักษณะการวางคล้ายวัดสี่กาสมุดในข้อ 3

จากการวิเคราะห์ ผังบริเวณวัดภายในและภายนอกเกาะเมืองอยุธยา วัดสี่กาสมุดและวัดโพรงเป็นวัดที่สามารถเป็นตัวอย่างสำหรับการใช้น้ำล้อมรอบวัดได้เป็นอย่างดี สามารถกล่าวได้ว่า วัดในอยุธยานั้นยังคงมีการล้อมรอบด้วยน้ำเช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย แต่มีคติการก่อสร้างและแบบแผนแตกต่างออกไปซึ่งอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าการล้อมรอบวัดด้วยน้ำในสมัยอยุธยานั้น จะขุดคูน้ำให้มีรูปแบบเป็นคูน้ำตามธรรมชาติมากกว่าการเน้นให้คูน้ำเป็นเส้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และมีแนวคูเป็นเส้นตรงอย่างในสมัยสุโขทัย

ผังที่ 28 ผังบริเวณวัดโพรง แสดงแนวคูน้ำล้อมรอบวัด จากกรมศิลปากร, 2530

6. **วัดพุทธเอ็น จ.เชียงใหม่** มีโบสถ์น้ำที่สร้างจากไม้ ลักษณะการลอยเสมือนเป็นแพอยู่ในสระน้ำซึ่งถือว่าเป็นการสร้างอุทกสีมาเขต ด้านข้างโบสถ์ทั้งสองข้างตรงระดับพื้นไม้แกะสลักเป็นรูปพญานาคขนาบอยู่เหมือนลักษณะของเรือ(สัตว์สัญลักษณ์แทนความหมายถึงน้ำ) และตัวโบสถ์หลังนี้ยังคงสภาพอยู่จนปัจจุบัน

ภาพที่ 59 โบสถ์น้ำวัดพุทธเอ็น จังหวัดเชียงใหม่

โดยโบสถ์ที่สร้างในน้ำนั้นจะต้องการความบริสุทธิ์ของพื้นที่เป็นพิเศษ ตัวโบสถ์ต้องอยู่ห่างจากฝั่งชั่วคราวระยะวัคน้ำ สาดไม่ถึง และเมื่อพระภิกษุข้ามจากฝั่งมายังโบสถ์แล้วจะต้องชักสะพานออกไม่ให้มีสิ่งเชื่อมต่อระหว่างฝั่งกับ โบสถ์³ เป็นการผสมกันของภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมได้อย่างกลมกลืน

7. **วัดปากน้ำภาษีเจริญ** เริ่มสร้างในสมัยอยุธยา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างแน่ชัด ได้รับการสถาปนาอีกครั้งในรัชกาลที่ 3 ของราชวงศ์จักรี ให้เป็นพระอารามหลวง

สิ่งที่พิเศษในวัดนี้ คือ การใช้น้ำล้อมรอบหอไตร ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างอย่างเดียวที่เป็นของเก่าในวัด ตั้งอยู่ข้างพระอุโบสถ อยู่กลางน้ำ หอไตรเป็นอาคารไม้ 2 ชั้นเป็นฝีมือช่างสมัยพระนารายณ์มหาราช

4.2.3. ความรู้สึก สัมผัส จากน้ำและการออกแบบ

- **ลักษณะของน้ำ** เป็นระลอกคลื่น จากวงกลมเล็กวงในสุดสู่วงนอกจนหายไป แสดงออกในลักษณะของการถ่ายลำดับความสำคัญจากในออกสู่นอกขององค์ประกอบและอาคารภายในวัดที่แสดงในผังบริเวณต่างๆ ไม่ว่าจะในรูปของภูมิจักรวาล หรือ จากคติอื่นๆ คือ มีจุดศูนย์กลาง(Center)แล้วกระจายออกเป็นแนวรัศมีสู่ด้านนอก (Radius)
- **คุณสมบัติของน้ำ** การไหล การล้อมรอบ การหมุนเวียน รักษาระดับ ทำให้เกิดการสร้างคุน้ำ ซึ่งมีประโยชน์ในเรื่องของการเก็บกักน้ำ เพื่อใช้อุปโภคบริโภค รวมถึงการป้องกันอัคคีภัยและป้องกันน้ำท่วมไปถึงตัวสถาปัตยกรรมหลักในบริเวณวัดที่ตั้งบนที่ลุ่มน้ำท่วมถึง รวมถึงมีความหมายแฝงของปรีชาธรรมในเรื่องของการสร้างความบริสุทธิ์ การเดินทางข้ามพื้นทะเลทุกซ์โดยอาศัยพระธรรมคำสอนและการปฏิบัติปฏิบัติชอบ
- **สัมผัสจากน้ำ** สงบ เย็นและสะท้อน ความสงบและเย็นเป็นคุณสมบัติเฉพาะที่ช่วยในการสร้างสภาวะสบายจากการระเหยของไอน้ำและการปรับเปลี่ยนความชื้นสัมพัทธ์ในอากาศจึงมีการสร้างแนวร่วมไม้หรือที่กำบังไว้ร่วมด้วยเพื่อให้เป็นพื้นที่พักผ่อนในบริเวณใกล้เคียง และเมื่อน้ำนิ่งเสมือนเป็นกระจกสะท้อนสิ่งที่อยู่ใใจ จึงเกิดการตีปรีชาธรรมนี้และสร้างสระน้ำขนาดใหญ่ ทั้งที่มีและไม่มีพุ่มชาติ และนำไปสู่การเปรียบเทียบเรื่องบัวสี่เหล่าเสมือนคน 4 จำพวก (การปลูกบัว เพื่อประโยชน์ในการช่วยให้น้ำใส)
- **ความรู้สึกที่ได้จากน้ำ** ในส่วนของการพักผ่อนอิริยาบถ หรือ การสร้างสมาธิ โดยไม่จำกัดว่าเป็นของภิกษุหรือฆราวาส ความเปียก ความแปดเปื้อน น้ำแทนความหมายถึงสิ่งเลวร้ายด้วยเช่นกัน น้ำแทนความหมายถึง ทะเลทุกซ์ที่ยากจะดับของสัตว์โลกตามความเชื่อจากไตรภูมิพระร่วง ที่คนต้องเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะหมดสิ้นกรรม ซึ่งก็คือ กิเลสที่ยากจะเอาชนะ ฯลฯ เป็นอีกหนึ่งในการสร้างปรีชาธรรมที่ใช้กันมาก ดังจะสามารถเห็นพระพุทธรูปปางลีลาที่ประดิษฐานกลางน้ำได้ทั่วไป หมายถึงความบริสุทธิ์แม้อยู่กลางน้ำก็ไม่เปียก ไม่แปดเปื้อนและจากจุดนี้นำไปสู่การวางตำแหน่งหรือการสร้างน้ำล้อมรอบหอ

³ ไซติ กัลยาณมิตร. **สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม**. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539.

ไตร บรรจุพระธรรมซึ่งถือเป็นสิ่งมีค่าภายในวัด ทั้งยกสูงเพื่อไม่ให้เปียกและแปดเปื้อนแล้ว ยังกันมด มอด ปลวกและขโมยอีกด้วย

- **ประโยชน์ของน้ำ** การชำระล้าง ซึ่งเป็นหน้าที่ใช้สอยหลัก แทนความหมายของการเกิดใหม่ การขจัดปัดเป่า การทำให้บริสุทธิ์ และบางครั้งหมายถึง นาค ที่คอยคุ้มครองพุทธศาสนา(ซึ่งสามารถพบสัญลักษณ์ของนาคได้ทั่วไปในวัด ไม่ว่าจะเป็นนาคสะดุ้ง ช่อฟ้า คันทวย บันไดนาค ฯลฯ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์เดียวที่พบมากที่สุด พบสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสัตว์ปีกน้อยกว่ามาก) ความรู้สึกต่างๆนี้รวมอยู่ในพิธีกรรม รวมถึงมีการออกแบบพิเศษที่ใช้น้ำเพื่อให้สอดคล้องกับการประกอบพิธีกรรมอีกด้วย เช่น การสร้างเขามอ หรือ เขาไกรลาสจำลองแล้วล้อมรอบด้วยน้ำตามคติภูมิจักรวาล เพื่อประกอบพิธีต่างๆ ทั้งนี้อาจสร้างในวัดหรือในพระราชวัง(พระราชพิธีต่างๆ)โดยการก่อสร้างแบบนี้จะมีแบบแผนเฉพาะที่ทำสืบทอดต่อกันมาแต่สมัยโบราณกำหนดการออกแบบอีกที่ หรือการสร้างโบสถ์น้ำ การสร้างอุทกสีมา ฯลฯ
- **ประโยชน์ทางอ้อม** การมีสระน้ำในวัดเป็นสิ่งที่ช่วยในเรื่องของการสอนให้ประกอบทานบารมีได้ง่ายที่สุดซึ่งไม่จำกัดเพศและวัย จากการเลี้ยงปลาใหญ่่น้อย หรือ สิ่งมีชีวิตอื่นๆในน้ำ เพื่อสอนให้เกิดจิตใจที่แผ่แผ่ รู้จักการให้ ไม่เห็นแต่ประโยชน์ส่วนตนแต่ให้เห็นถึงทุกข์ หรือ ความต้องการของเพื่อนร่วมโลกด้วย

4.2.4. องค์ประกอบทางพุทธศาสนสถาปัตยกรรมที่มีความหมายแทนภูมิจักรวาล

ในสมัยอยุธยาเป็นสมัยที่มีความเจริญถึงขีดสุดในทุกด้านรวมทั้งการช่างและการศาสนา การตีความพุทธปรัชญาและคติภูมิจักรวาลในแบบเดิมนั้นแปรเปลี่ยนไปด้วยความคิดที่เกิดขึ้นใหม่ จากการได้รับเทคโนโลยีการก่อสร้างจากประสบการณ์ช่างและการแสวงหา ทำให้คติภูมิจักรวาลในสมัยอยุธยานี้ทอนความเป็นรูปธรรมลงและหันไปหาความเป็นนามธรรม ที่เน้นการแทรกความหมายและการตีความมากยิ่งขึ้น

ตามหลักการของคติภูมิจักรวาลจะพิจารณาถึงการวางลำดับการล้อมรอบของคัมภีระฐาน(เขาพระสุเมรุ)เป็นวงแหวน(เช่น เขาสัตว์บริกัณท์,มหานทีสันทันดร, ทวีปทั้ง4 ฯลฯ) เป็นหลักสำคัญ โดยจะเรียงลำดับความสำคัญก่อนหลัง(Hierarchy) ขนาดและสัดส่วน(Scale&Proportion)ลำดับชั้น(Order)หรือแม้แต่สี(Color)ที่ใช้กับองค์ประกอบนั้น เป็นลำดับชั้นล้อมรอบของคัมภีระฐานในวัด ไม่ว่าจะเป็นพระปรางค์หรือพระอุโบสถ

หน้าที่และความหมายขององค์ประกอบที่ทำการล้อมรอบของคัมภีระฐาน(จากวงนอกสุดเข้าหาศูนย์กลาง) ได้แก่

1. คูน้ำ

ทำหน้าที่ -เชื่อมต่อระบบทางสัญจรทางน้ำของเมืองเพื่อการคมนาคมและการเข้าถึง

-เป็นผลจากการขุดเพื่อนำดินไปถมที่ที่เป็นที่ลุ่มต่ำเพื่อการก่อสร้าง

-ส่งเสริมพุทธปรัชญาและการตีความ

-ช่วยในการสร้างบรรยากาศความสงบร่มเย็น

ความหมาย -สร้างตามคติความเชื่อ เรื่องภูมิจักรวาล แทนมหานทีสันทันดรหรือ โลกสาครมหานที

(มหาสมุทรที่กว้างที่สุดที่เป็นวงนอกสุดที่ล้อมเขาพระสุเมรุ มีอาณาเขตจรดขอบ

จักรวาล)

-สร้างตามคติความเชื่อ เรื่อง เรือกับการข้ามผ่านทะเลทุกข์ เป็นเครื่องหมายแทน

ความสกปรก หรือกิเลสของมนุษย์

2. **กำแพงวัด**

ทำหน้าที่ - กั้นอาณาเขตนอกสุดของวัด

ความหมาย - แทนเขาศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นเขาวงรอบนอกสุดในกระบวนเขาศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 วง

3. **กำแพงแก้ว**

ทำหน้าที่ - ล้อมรอบอาณาเขตที่สำคัญ

ความหมาย - แทนแนวเขาศักดิ์สิทธิ์

4. **ระเบียงคด**

ทำหน้าที่ - เป็นองค์ประกอบขนาดใหญ่ที่ล้อมรอบสิ่งสำคัญ เป็นที่หมายตา(Landmark)

ความหมาย - แทนแนวสุดเขตจักรวาล(กรณีที่ตั้งวางตามคติภูมิจักรวาลแบบไม่ทั้งวัด)

- แทนแนวเขาศักดิ์สิทธิ์(กรณีที่ตั้งวางตามคติภูมิจักรวาลแบบทั้งวัดแนวนอกสุดของเขาศักดิ์สิทธิ์จะหมายถึงกำแพงวัดเป็นแนวสุดเขตจักรวาล)

ตามทัศนของผู้เขียนองค์ประกอบทางตั้งน่าจะเป็นองค์ประกอบที่มีแทนความหมายของเขาศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 วงรอบและที่วางที่เกิดระหว่างแนวองค์ประกอบที่ตั้งได้กล่าวมาจะมีความหมายแทนมหานทีสี่ทิศที่อยู่ระหว่างเขาศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ชั้นนั้น

5. **ลานรอบพระอุโบสถ**

ทำหน้าที่ - ในลานจะมีการลาดผิวและอาจมีการตั้งตุ๊กตาประดับเสมือนทหารยามรักษาการ ช่วยสร้างบรรยากาศให้บริเวณ

- เป็นบริเวณที่ทำให้เกิดความรู้สึกเว้นวรรคและเตรียมอารมณ์ที่จะเข้าไปภายในพระอุโบสถ

ความหมาย - แทนมหานทีสี่ทิศ

6. **พระวิหาร**

ทำหน้าที่ - เป็นอาคารขนาดใหญ่สำหรับประกอบกิจของสงฆ์

ความหมาย - ในบางกรณีแทนเจดีย์ประจำทิศทั้ง 4 หมายถึงทิวปีทั้ง 4 ที่ล้อมเขาพระสุเมรุ

7. **เจดีย์ประจำมุม**

ทำหน้าที่ - เสริมให้องค์ประธานเด่นขึ้น

- เป็นองค์ประกอบในการจัดองค์ประกอบ

ความหมาย - แทนทิวปีทั้ง 4 ที่รายล้อมเขาพระสุเมรุ อันได้แก่ อุดตกรูทิวปี ชมพูทิวปี บุปผิติวปี อมรโคยานทิวปี

8. **ฐานรองพระปราสาท หรือพระระเบียงพระอุโบสถ**

ทำหน้าที่ - รองรับองค์ประธานและเพิ่มความสูงให้โดดเด่นมากขึ้น

ความหมาย - แทนปลาอานนท์หรือเต่า ตามความเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่รองได้ฐานของเขาพระสุเมรุ

- เขายุกนธร ที่สถิตยของพระอาทิตย์และพระจันทร์ เป็นเขาที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุรอบสุดท้าย

9. **องค์ประธาน(พระปราสาทหรือพระอุโบสถ)**

ความหมาย - แทนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และเขาพระสุเมรุที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาล

จากการแปรเปลี่ยนในการตีความคติภูมิจักรวาลนี้ นำไปสู่การออกแบบก่อสร้างที่มีลักษณะเฉพาะและเป็นเอกลักษณ์ของวัดในสมัยอยุธยา ซึ่งภายหลังถ่ายทอดเป็นคตินิยมในการสร้างวัดต่อไปยังยุครัตนโกสินทร์ด้วย

4.2.5. บทสรุปการใช้น้ำในวัดสมัยอยุธยา

4.2.5.1. การเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปทรงและขนาดของน้ำ

รูปทั้ง 5 ได้จากการทดลองหาความสัมพันธ์ของน้ำและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจากผังบริเวณวัด โดยเรียงจากวัดพระราม วัดมเหยงคณ์ วัดสี่กาศมุด วัดโพง และสุดท้ายเป็นลักษณะการใช้น้ำที่เกิดขึ้นใหม่นั้นคือ การใช้น้ำล้อมรอบหอไตรของวัด

สิ่งแรกที่พบความเหมือนกันทางด้านรูปทรง ขนาดและลักษณะของวัดต่างๆ คือ วัดในอยุธยายังคงรักษารูปลักษณะโดยรวมเป็นทรงสี่เหลี่ยมทั้งสี่เหลี่ยมจัตุรัสและผืนผ้า แต่การล้อมรอบด้วยแนวคูน้ำจะไม่สร้างกรอบลักษณะสี่เหลี่ยมขึ้นเช่นสมัยสุโขทัยซึ่งอาจเป็นผลมาจากการเสื่อมอิทธิพลของขอม การล้อมรอบอาณาเขตวัดเปลี่ยนจากแนวคูน้ำไปเป็นกำแพงศิลาแลงเสียส่วนใหญ่

ประการที่สอง เมื่อพิจารณาขนาดของน้ำกับการจัดองค์ประกอบโดยรวมแล้วจะพบว่า ขนาดของน้ำไม่มีส่วนทำให้เกิดการสมดุลย์ในผังบริเวณ

ประการที่สาม การใช้น้ำไม่ได้ใช้เพื่อเน้นองค์ประกอบเช่นวัดในสุโขทัย การที่น้ำล้อมรอบวัดเป็นการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในเรื่องการเข้าถึงและเชื่อมต่อกับชุมชน ไม่ตรงกับลักษณะของแนวคูน้ำที่วิ่งเป็นเส้นตรงตามคติสุโขทัย

ประการที่สี่ สามารถกล่าวได้ว่าปริมาณและความสำคัญของการใช้น้ำภายในผังบริเวณพุทธสถานสมัยอยุธยาด้อยลงกว่าการใช้น้ำเป็นองค์ประกอบหลักเช่นสมัยสุโขทัย ทอนความสำคัญลงจนกลายเป็นเพียงบ่อน้ำ หรือสระน้ำบริเวณริมขอบวัด เพื่อการอุปโภคและบริโภค อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับการนำน้ำไปประกอบพิธีกรรมแต่ ไม่นั่นในด้านรูปลักษณะ

ประการที่ห้า เกิดลักษณะการใช้น้ำในรูปแบบใหม่ขึ้น คือการใช้น้ำล้อมรอบหอไตร เพื่อการป้องกันขโมยและแมลงต่างๆที่จะเข้าไปทำลายพุทธธรรม คัมภีร์ต่างๆที่เก็บไว้ในหอไตร การใช้น้ำเป็นการแทนความหมายถึงสิ่งสกปรก และอบายต่างๆในโลก ซึ่งพระธรรมอยู่สูงกว่า และแม้จะอยู่บนน้ำแต่ก็ไม่เปียกหรือไม่แปดเปื้อน

4.2.5.2. บทบาทและหน้าที่ของน้ำภายในวัด

1. เป็นแหล่งน้ำสำหรับประกอบหรือนำไปประกอบพิธีกรรม
2. เป็นแนวกำหนดขอบเขต อุทกสีมา

3. เป็นส่วนเสริมคติความเชื่อต่างๆ เช่น เรื่องภูมิจักรวาล โลกียะนาวากับการพันทุกข์ ฯลฯ
4. เป็นแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภคและบริโภคของภิกษุสงฆ์
5. เชื่อมกับระบบทางสัญจรทางน้ำของเมืองเพื่อการคมนาคมและการเข้าถึง
6. เป็นผลพลอยได้จากปรับแต่งพื้นที่(เนื่องจากจะต้องขุดดินมาถมที่ลุ่มเพื่อการก่อสร้าง)
7. ล้อมหอไตร ป้องกันมดปลวกและการโจรกรรม
8. เป็นแนวกำหนดบริเวณและกั้นพื้นที่
9. เป็นการสำรองน้ำสำหรับกรณีอัคคีภัย

น้ำยังคงมีบทบาทอย่างมากต่อการวางผังบริเวณวัดในสมัยอยุธยา เนื่องจากอาณาจักรสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะวิทยาอย่างมาก การสร้างอาณาจักรอยุธยาใหม่จึงมีการนำคตินิยมบางอย่าง โดยเฉพาะเรื่องของการสร้างวัดซึ่งมีแบบแผนและข้อกำหนดมากมายในยุคนี้มาเป็นส่วนประกอบ ดังจะสามารถเห็นได้จากผังบริเวณของวัดตัวอย่างที่ได้ยกมาว่ายังคงมีการนำคูน้ำล้อมรอบวัดและเป็นลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้าเช่นในยุคลสุโขทัย แต่รูปแบบและความสำคัญแตกต่างกันออกไป คติความเชื่อความนิยมเดิมที่เคยมีล้อมความนิยมลงเนื่องจากการมีวิถีชีวิตใหม่แบบชาวอยุธยา ที่มีอาณาจักรตั้งอยู่บนที่ลุ่มไม่ได้มีความสัมพันธ์กับน้ำในแบบสุโขทัยที่เป็นที่ดอน และระบบของการมีคูน้ำล้อมวัดมีความสำคัญลดลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของความเชื่อและการตีความที่ไม่เหมือนสมัยสุโขทัย คือต้องการให้เห็นน้ำชัดเจนเพียงส่วนหนึ่งของวัด หรือใช้ลักษณะสัญลักษณ์ที่แทนความหมายถึงน้ำ(Symbolic Meaning)และซ่อนความหมายเป็นนัยว่าโบสถ์หรือวิหารเสมือนกับเรือที่ลอยอยู่บนนาวาแห่งความทุกข์ ที่จะพาปุถุชนข้ามพ้นทะเลทุกข์ หรือแสดงถึงมหานทีสีทันดรในภูมิจักรวาล

อยุธยาเป็นยุคถัดมาและมีความเจริญรุ่งเรืองไม่แพ้สุโขทัย มีการค้าขายและเดินทางแลกเปลี่ยนสินค้า มีการเดินทางเข้ามาของชาวต่างชาติ จึงมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม และแนวความคิด อีกทั้งมีวิวัฒนาการและเทคโนโลยีใหม่ๆเกิดขึ้นด้วย เช่นสามารถสร้างอาคารตึกจากการก่ออิฐ ทั้งนี้ทำให้รูปแบบการคิดและรูปแบบของสถาปัตยกรรมมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงรูปแบบ อยุธยามีการตีความคติจักรวาลในอีกแนวหนึ่งและกำหนดแบบแผนการวางลำดับองค์ประกอบ และรายละเอียดของศาสนสถาปัตยกรรมต่างๆ ภายในวัดที่มากกว่าสุโขทัย โดยเน้นการถ่ายทอดระบบจักรวาลลงในลำดับของการจัดองค์ประกอบเป็นชั้นที่รายล้อมองค์ประธานซึ่งอาจเป็นพระเจดีย์ พระปราสาท หรือพระวิหารแล้วแต่ความสำคัญหลักของวัดนั้นๆว่าจะมีอะไรเด่นเป็นสำคัญ องค์ประกอบเหล่านี้จะเป็นความหมายแฝงถึงเขาสิตบริภัณฑ์ และมหานทีสีทันดรในตัวเอง เป็นการแสดงถึงชั้นเชิงในการสร้างสัญลักษณ์แทนความหมายที่ไม่ต้องแสดงเป็นกายภาพเช่นในสุโขทัย

อาจกล่าวได้ว่า ความสำคัญของน้ำ ในการออกแบบผังบริเวณวัดที่มีการใช้น้อยลงนี้ เนื่องมาจากการย้ายที่ตั้งของเมืองหลวงมาในที่ลุ่มที่มีน้ำท่วมถึง ในหน้าน้ำหลาก คือ เดือน 10 - 12 ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับน้ำมีความแน่นแฟ้น และไม่จำเป็นต้องสร้างแหล่งน้ำเพิ่มเติมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากต้องอยู่ร่วมกับสภาวะน้ำท่วมทุกปี อีกทั้งความอุดมสมบูรณ์ที่ตั้งที่แม่น้ำไหลผ่าน และมีการจ้างแรงงานจากต่างประเทศ รวมทั้งเชลยศึก ในการขุดคลองหลายสายภายในเมืองทำให้กลายเป็นเมืองน้ำอยู่แล้ว ทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องสร้างเพิ่มหรือถ้าจะสร้างก็เพื่อเป็นน้ำสำหรับการอุปโภค บริโภคสำหรับพระสงฆ์ ไม่เหมือนกับวัดในที่ดอนอย่างสุโขทัย

4.3 ยุครัตนโกสินทร์

การสร้างวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ต้นราชวงศ์ตราบจนถึงปัจจุบันมีการพัฒนารูปแบบและการก่อสร้างเรื่อยมา เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นพระศาสนูปถัมภกและมีความสนใจในเรื่องของการศาสนาเป็นพิเศษ การสร้างวัดนั้นถือเป็นขัตติยราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงกระทำสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพกาลเนื่องจากวัดทำหน้าที่เป็นเสมือนสถาบันกลางที่ช่วยเชื่อมระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่ปกครองประเทศและประชาชนซึ่งเป็นผู้อาศัยพึ่งพิงพระบรมโพธิสมภารเข้าด้วยกันโดยอาศัยความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของทั้งสองสถาบันเป็นตัวกลาง อีกทั้งวัดยังทำหน้าที่ลดช่องว่างของช่วงชั้นความห่างกันของฐานะ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของประชาชนที่อยู่ร่วมกันในประเทศอีกด้วย

การสร้างวัดในสมัยนี้มีความเปลี่ยนแปลงมากมายทั้งเรื่องของรูปแบบ คติความเชื่อ และการใช้สอยที่เกิดจากกิจกรรม เนื่องจากในสมัยนี้ประเทศไทยพัฒนาประเทศมากยิ่งขึ้น มีการติดต่อค้าขาย มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศต่างๆ ทั้งภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศในทวีปตะวันตก ทำให้ประเทศไทยได้รับอิทธิพลและแนวความคิด รวมถึงเทคนิควิทยาการใหม่ๆ เข้ามามากมาย สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดแนวคิดและลักษณะการดำเนินชีวิตใหม่ซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจากการดำเนินชีวิตแบบไทยดั้งเดิมที่เน้นชีวิตแบบการเกษตรเพื่อเลี้ยงตัวเองอย่างเรียบง่าย และเมื่อมีรูปแบบการดำเนินชีวิตใหม่ วัดซึ่งเป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งที่อยู่คู่กับสังคมและชีวิตไทยมาโดยตลอด จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้สามารถคงอยู่ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการดำเนินชีวิต และแนวความคิดใหม่ของคนไทย ดังนั้นองค์ประกอบทางศาสนสถานปัตยกรรมต่างๆ ภายในวัดจึงมีรูปแบบที่แตกต่างไป

โดยการศึกษาการเปลี่ยนแปลงและอิทธิพลที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบที่เปลี่ยนไปของวัดนี้ จะศึกษาและวิเคราะห์ห้วงบริเวณของวัดประจำรัชกาล ซึ่งวัดเหล่านี้เป็นวัดหลวงที่กษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงสร้าง ด้วยเหตุนี้ ห้วงบริเวณและองค์ประกอบแต่ละรายละเอียดที่ได้ทรงรังสรรค์ขึ้น ย่อมจะนำเสนอและถ่ายทอดถึงอิทธิพล คติความเชื่อ ความนิยมหลักๆ ในรัชสมัยนั้นได้อย่างครบถ้วนที่สุด และในบางรัชกาลจะได้มีการศึกษาเปรียบเทียบกับห้วงบริเวณของวัดอื่นเพื่อความชัดเจนมากยิ่งขึ้นด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวัดในกรุงรัตนโกสินทร์

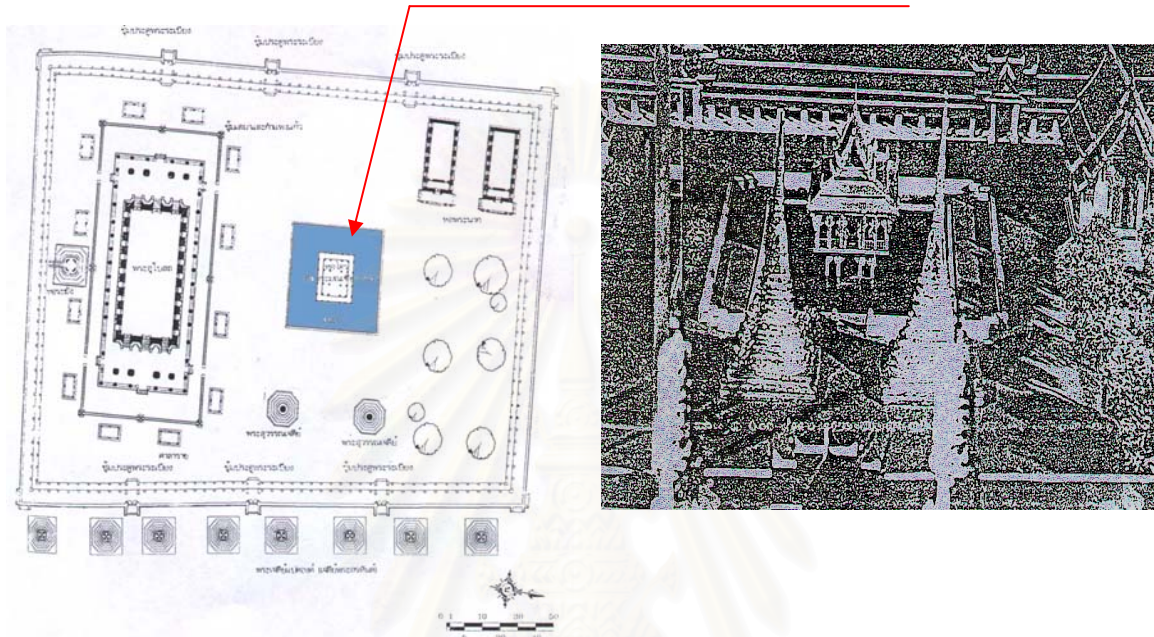
4.3.1. ยุครัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ รัชกาลที่ 1-3

1. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ยุคนี้เป็นยุคสร้างราชวงศ์และทำนุบำรุงขวัญประชาชนจากการสงครามในทุกๆ ด้าน วิทยาการแนวความคิดในการก่อสร้างส่วนมากนำมาจากต้นแบบในกรุงศรีอยุธยา ที่ทรุดโทรมและยากที่จะบูรณะ วัดที่มีความสำคัญสูงสุดถือเป็นสุดยอดของงานศาสนสถานปัตยกรรมไทย และเป็นวัดประจำราชวงศ์จักรี คือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งวางผังบริเวณและองค์ประกอบต่างๆ ตามคติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องจักรวาลและมีลักษณะใกล้เคียงกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ในพระบรมมหาราชวังในกรุงศรีอยุธยา ทั้งลักษณะทั่วไป องค์ประกอบ การวางผัง และข้อกำหนดเรื่องการไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา

คติการใช้น้ำในวัดแสดงในผังบริเวณช่วงแรกของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะเห็นได้จากการวางหอพระมณฑปหรือหอไตร กลางน้ำทางด้านทิศเหนือของวัด(ผังบริเวณ1) โดยมีพระอุโบสถอยู่ทางด้านทิศใต้ รายล้อมด้วยซุ้มเสมา กำแพงแก้วและศาลาราย เป็นลำดับชั้น ถือเป็นวัดแรกที่สร้างในราชวงศ์จักรีและใช้น้ำล้อมรอบหอไตร ตามคติเรื่อง น้ำ ที่แทนความหมายถึงทะเลทุกข์ และปฤชณาอาศัยพระธรรมคำสั่งสอนและการประพฤติปฏิบัติตัว ต่างเรือที่จะนำพาไปสู่การพ้นทุกข์ตามที่นิยมกันในสมัยกลางและปลายของอยุธยา

หอพระมณฑปหรือหอไตรกลางสระน้ำ

ผังที่ 29 ผังบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในยุคต้นรัชกาลที่1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ผังบริเวณ1)
ภาพที่ 60 ภาพถ่าย หอพระมณฑปหรือหอไตรกลางสระน้ำในสมัยรัชกาลที่ 1
จาก หุ่นจำลองภายในพิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จัดทำโดย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2514.

หอพระมณฑปหรือหอไตรนี้ นอกจากจะเป็นหอพระไตรปิฎกแล้ว ยังเป็นสถานที่ที่จะให้เหล่าราชบัณฑิตที่เป็นอาจารย์มาบอกปริยัติธรรมแก่ภิกษุ สามเณร อีกด้วย

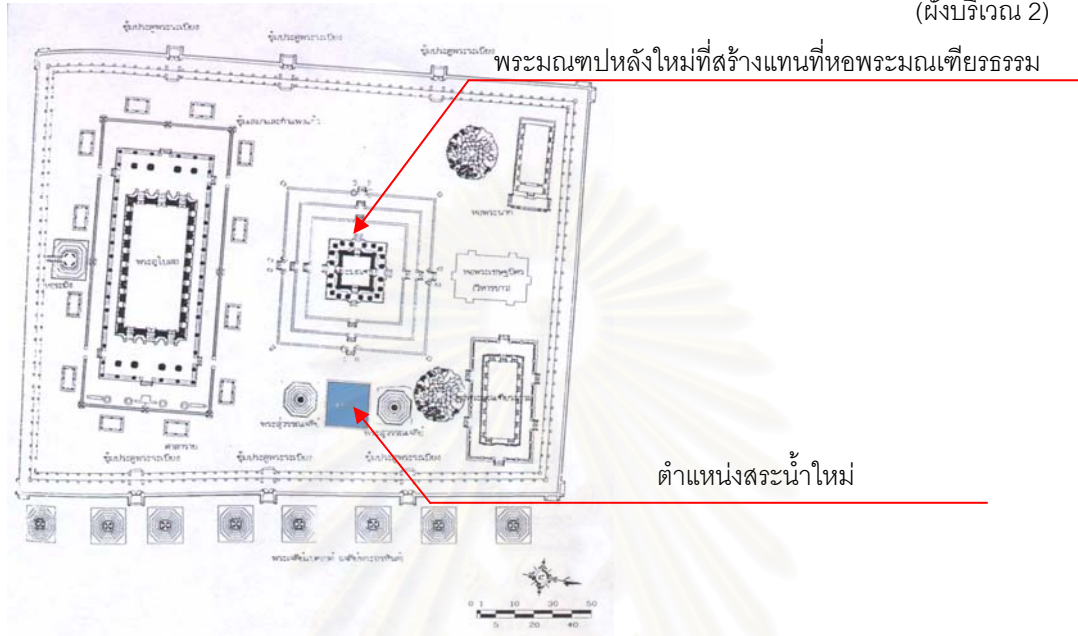
การเปลี่ยนแปลงของผังบริเวณครั้งต่อมาเกิดขึ้นในคราวที่จัดพระราชพิธีสมโภชพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่แล้วเกิดเพลิงไหม้ที่หอพระมณฑปหรือหอไตร จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีดำริที่จะเปลี่ยนรูปแบบหอพระมณฑปหรือหอไตรเป็นพระมณฑป และยังทรงโปรดให้มีสระน้ำไว้ภายในบริเวณใกล้เคียงเพื่อการป้องกันอัคคีภัย (ผังบริเวณ2) พระมณฑปหลังใหม่ แสดงถึงหลักการออกแบบโดยอิงคติภูมิจักรวาลชัดเจน เริ่มจากฐานเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส การถ่ายลำดับ การวางบันไดทางขึ้นตรงตามแนวทิศหลักทั้ง 4(ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก)

¹ ชาญวิทย์ สรรพศิริ. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต:วัดพระศรีรัตนศาสดาราม. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541.

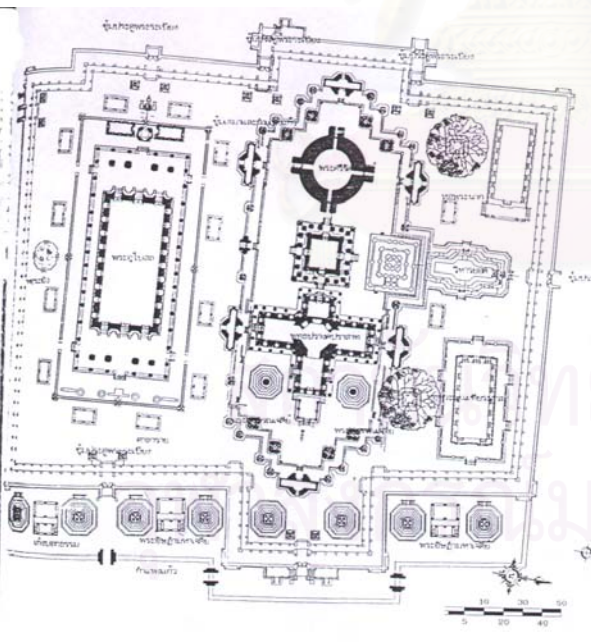
การพัฒนาารูปแบบและอาคารภายในวัดพระแก้วมีอยู่ตลอดเวลาในทุกรัชกาล จนกระทั่งมีรูปแบบที่ค่อนข้างแน่นอนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และคงสภาพมาจนถึงปัจจุบัน (ผังบริเวณ 3)

ผังที่ 30 : ผังบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามภายหลังการสมโภชพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ ในรัชกาลที่ 1²

(ผังบริเวณ 2)

ผังที่ 31 : ผังบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามในสมัยรัชกาลที่ 5³ (ผังบริเวณ 3)

มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ขนาดพื้นที่ที่เพิ่มขึ้นทางด้านทิศตะวันตก ตำแหน่งที่สร้างพระมณฑปกลายเป็นพุทธปราสาทและเจดีย์ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว 2 ชั้น และมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่ง ขนาดและรูปร่างของพระเจดีย์ทางทิศตะวันออก ภายในผังบริเวณไม่ปรากฏการใช้น้ำอีก เนื่องจากการใช้พื้นที่ที่มากขึ้นของอาคารต่างๆภายในวัด ทั้งอาคารเพื่อการศาสนาและอาคารที่เป็นพระราชานุสรณ์

²ชาญวิทย์ สรรพศิริ. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541. หน้า 61.

³-----วัดพระศรีรัตนศาสดาราม. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541. หน้า 190.

2.วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เดิมชื่อวัดโพธาราม สร้างตั้งแต่ก่อนการตั้งกรุงเทพมหานคร เมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 ทรงย้ายที่ตั้งพระนครจากธนบุรีศรีมหาสมุทรฝั่งตะวันตกมายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อสร้างกรุงเทพมหานครนั้น ได้โปรดให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ขึ้นใหม่เพื่อเป็นวัดข้างพระบรมมหาราชวังตามคติการสร้างวังในสมัยอยุธยาและโปรดให้ชื่อว่าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นวัดประจำรัชกาล

ภายในวัดมีลักษณะการใช้น้ำที่น่าสนใจ และยังคงความเป็นต้นแบบของการใช้น้ำในรูปแบบนี้มาจนถึงปัจจุบัน ประการที่หนึ่งคือ **การสร้างเขามอ หรือ เขาก่อ และการสร้างน้ำตกในเขามอ** การสร้างเขามอนี้เป็นผลมาจากพระราชนิยมในสถาปัตยกรรมจีนและสวนจีนของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การสร้างเขามอเสมือนหนึ่งการเขียนภาพหรือการจัดสวนของนักปราชญ์ชาวจีน ซึ่งจะบรรยายถึงความงดงามและความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ มนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กเท่านั้น เมื่อถ่ายทอดออกมาสู่เขามอจึงเห็นหุ่นดินเผาเคลือบรูปบ้าน ผู้ชาย ผู้หญิง เด็ก คนชรา เซียน และสัตว์ต่างๆ อยู่ในอิริยาบถที่แตกต่างกันภายในเขานั้น

วัดพระเชตุพนฯถือเป็นวัดแรกที่มีการสร้างเขามอ และมีจำนวนเขามอที่มากที่สุด จำนวน 24 ลูก⁴ แต่ละเขาจะสร้างบรรยากาศการพักผ่อนที่แตกต่างกันไป เนื่องจากองค์ประกอบที่หลากหลายภายในเขานั้นๆ อันได้แก่ ต้นไม้ใหญ่ ไม้พุ่ม (อาจเป็นไม้ดอก หรือสมุนไพร) และไม้คลุมดิน ม้านั่ง ตุ๊กตาจีน(หุ่นดินเผา) รูปเทพคนและสัตว์ ตุ๊กตาเนื้อชินฤาษีตัดต้นที่มีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 80ท่า แต่เหลืออยู่เพียง 30 ท่าในปัจจุบัน และน้ำซึ่งการใช้งานจะแตกต่างกันไปทั้งน้ำตก น้ำพุ หรือเป็นอ่างน้ำเลี้ยงปลา ฯลฯ เขามอเหล่านี้สามารถสร้างบรรยากาศที่ร่มรื่นชวนให้พักผ่อน รอบบริเวณพุทธรักษาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีลักษณะเหมือนจุดพักผ่อนของผู้เข้ามาศึกษาหาความรู้และเที่ยวชมความงามภายในวัด

ภาพที่ 61 ภาพแสดงการใช้น้ำประดับเขามอ จาก การสำรวจของผู้เขียนวิทยานิพนธ์, 2544

ภาพที่ 62 ภาพแสดงการใช้น้ำประดับเขามอ

ภาพแสดง การใช้น้ำในเขามอ ภายในวัดพระเชตุพนฯ บริเวณด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถ ซึ่งในเขามอบางลูกแทรกคติในเรื่องของชาโกลาศและภูมิจักรวาล (อย่างเช่นการก่อเขามอในพิธีโสกันต์หรือพิธีโกนจุก และพิธีเปลี่ยนศักราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น) ซึ่งเมื่อพิจารณาจะเห็นว่าในเขามอบางลูกจะมีการสร้างเจดีย์ ฌ ยอดเขามอเพื่อเก็บอัฐิ และปั้นตุ๊กตาชายหญิง เด็ก สัตว์ต่างๆ ไว้เสมือนเป็นบริวาร อีกทั้งยังปลูกต้นไม้และสร้างสระเพื่อเสริมให้ครบองค์ประกอบตามคติจักรวาลด้วย

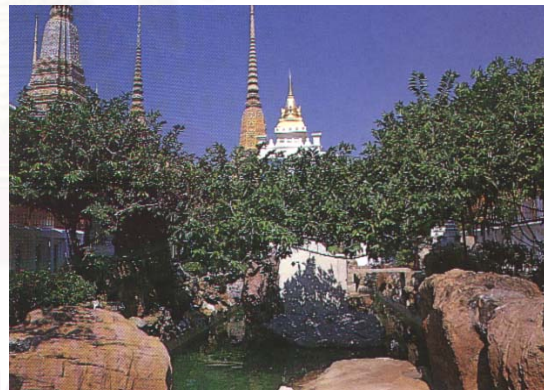
⁴ราไพพรรณ แก้วสุริยะ. **คู่มือนำเที่ยววัดโพธิ์: มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในวัดโพธิ์**. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.2540.

ประการที่ 2 คือ **สระจรเข้** ณ บริเวณส่วนหลังของวัด เป็นการจัดสวนแบบกระบวนจีน พื้นที่ภายในออกแบบเพื่อเป็นที่เจริญสมาธิ(Contemplation Area)และพักผ่อน (Recreation Area)สำหรับพระสงฆ์ ในเขตกำแพงแก้วมีการขุดสระน้ำก่ออิฐถือปูน ช่วงกลางของสระมีการก่อเขาค้นและที่ยอดเขามีเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ด้านตะวันออกมี อาคารทรงฝรั่งลักษณะคล้ายเก๋งจีน ที่เคยเป็นสถานที่เรียนหนังสือของเจ้าฟ้าในสมัยนั้น สวนนี้ถือเป็นสวนน้ำสวนแรกภายในวัดไทยที่สร้างเพื่อพระภิกษุ

ภาพที่ 63 ภาพมุมสูงแสดงสระจรเข้ ภายในวัดพระเชตุพนฯ จากคู่มือนำเที่ยววัดโพธิ์, 2540

เมื่อพิจารณาจากการจัดบริเวณและองค์ประกอบภายในสระจรเข้แล้ว อาจกล่าวได้ว่าภายในอาณาบริเวณแห่งนี้ก็เป็นการจัดพื้นที่โดยอาศัยคติจักรวาลอีกแห่งหนึ่งภายในวัดเช่นกัน เนื่องจากเขาหินและเจดีย์พระธาตุตั้งอยู่ตำแหน่งกึ่งกลางของสระน้ำและล้อมรอบด้วยต้นไม้ เมื่อลากแกนในทางทิศตะวันตก-ทิศตะวันออกและทิศเหนือ-ทิศใต้ จะพบว่าการวางตำแหน่งภายในมีการเรียงแกนให้ปากประตูตึกจีนตรงกับเขาเจดีย์และสมมาตรทั้งสองแกน(Symmetrical Balance)

ภาพที่ 64,65 ภาพบรรยากาศภายในสระจรเข้ จากการสำรวจของผู้เขียนวิทยานิพนธ์, 2544

3. **วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร** เป็นวัดที่สร้างในรัชกาลที่ 1 เดิมชื่อวัดสะแก มีความสำคัญเนื่องจากเป็นสถานที่ที่รัชกาลที่ 1 ทรงใช้ในพิธีสงฆ์และสระพระเกศา⁵ก่อนการเสด็จนิวัติพระนครหลังเสร็จการทัพ โดยโปรดให้มีการบูรณะใหม่ ขุดลอก ทำความสะอาด และปลูกบัวพันธุ์ต่างๆประดับ ให้มีบรรยากาศเป็นสระธรรมชาติที่ร่มรื่นสวยงาม ภายหลังมีการสร้างพลับพลาลงสระเพื่อความสะดวกในการประกอบพระราชพิธีด้วย

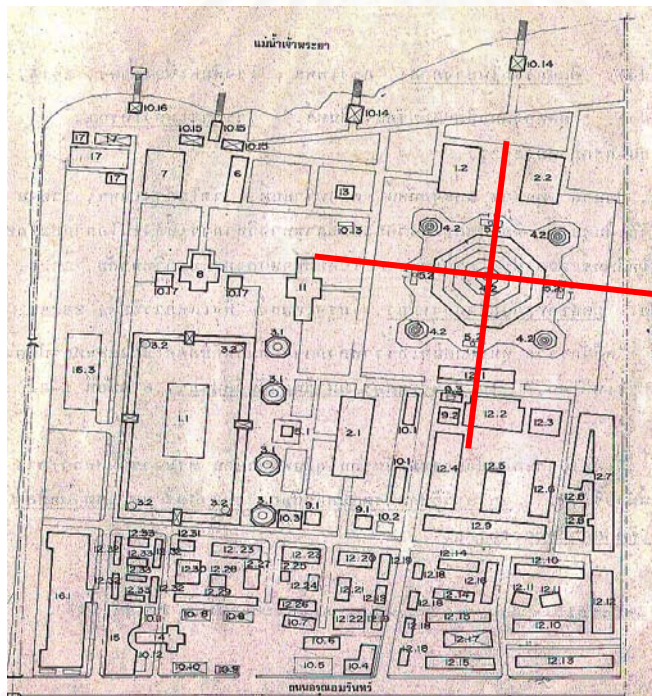
⁵ ไขแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทย ภาค 2 : สวนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 –3. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 167.

ในประวัติวัดได้กล่าวถึงการสร้างหอไตรกลางสระน้ำ ในเขตสังฆาวาสทางด้านทิศใต้ของพระบรมบรรพต แต่ภายหลังถมสระและเทพื้นปูพื้นด้วยกระเบื้องซีเมนต์

4. **วัดอรุณราชวราราม** เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 2 วัดนี้ถือเป็นวัดที่มีการออกแบบองค์ประกอบต่างๆในสวนพุทธาวาสได้อย่างลงตัวงดงามที่สุดวัดหนึ่ง โดยการก่อสร้างยึดตามคติภูมิจักรวาลโดยแท้ คือให้พระปรางค์เป็นองค์ประธานในตำแหน่งของเขาพระสุเมรุ ล้อมรอบด้วยแนวระเบียงแต่ละชั้น ขนาดและสัดส่วนขององค์ประกอบจากฐานพระปรางค์ในแต่ละชั้นจะจัดเรียงให้ลดหลั่นกันสู่ปลายยอด บันไดทางขึ้นจะวางตามแนวแกนทิศทั้ง 4 คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก, เจดีย์ประจำทิศทั้ง 4 แทนสี่ทวีปที่ล้อมเขาพระสุเมรุ และอาศัยทัศนียภาพจากแม่น้ำเจ้าพระยาแทนผืนน้ำของมหานทีสีทันดร ถือเป็นสุดยอดงานศาสนสถาปัตยกรรมไทย

ผังที่ 32 ผังบริเวณวัดอรุณราชวราราม แสดงแนวแกนสมมาตร ตามแบบภูมิจักรวาล

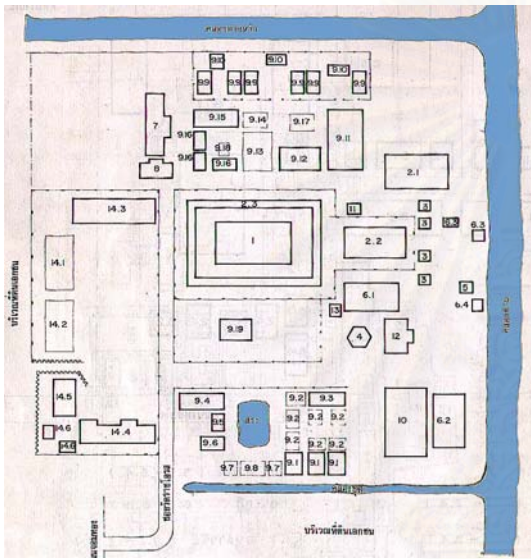
จาก : คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด เล่มที่ 1 : วัดในเกาะรัตนโกสินทร์ และริมคลองฝั่งธนบุรี. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

จากผังนับเป็นการแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องคติการสร้างวัดและการใช้น้ำภายในวัด จากเดิมที่ใช้คติภูมิจักรวาลและมีการใช้น้ำแบบกายภาพ คือ มีสระน้ำขนาดใหญ่ แปรเปลี่ยนมาเป็นการอาศัยการเรียงลำดับขององค์ประกอบทางศาสนสถาปัตยกรรม ที่รายล้อมองค์พระปรางค์ประธาน ที่ใช้ขนาดและสัดส่วนที่ลดหลั่น การทอน Scale ลง ลำดับการจัดวาง เพื่อเป็นเครื่องหมายแทนองค์ประกอบต่างๆตามคติจักรวาล เช่น ทวีปทั้ง 4 แทนด้วยเจดีย์บริวาร(เจดีย์ประจำทิศ)ทั้ง 4 ถือเป็นลักษณะการตีความและแทนความหมายแบบใหม่แล้วใช้เทคนิคการยืมทัศนียภาพ(Borrow Scenery Technique)จากทางด้านหลัง (แม่น้ำเจ้าพระยา) เพื่อประกอบเป็นมหานทีสีทันดร โดยไม่ต้องใช้น้ำจริงภายในพื้นที่

5. วัดราชโอรสาราม เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 3 หน้าวัดหันหน้าออกสู่ลำคลอง ภายในบริเวณมีการจัดเรียงอาคารส่วนพุทธาวาสแบบใหม่ไม่เน้นคติภูมิจักรวาลอย่างวัดในสมัยก่อนหน้านี้ เนื่องจากเป็นวัดต้นแบบของสถาปัตยกรรมแนวใหม่ที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้จากการรับอิทธิพลผ่านทางการค้าขายกับประเทศจีน คตินิยมใหม่นี้เรียกว่า การสร้างวัดแนวพระราชานิยม นั่นคือ ศาสนาสถาปัตยกรรม จะเป็นอาคารตึก ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์หรือเครื่องสูงทั้งหมด เน้นความคงทนด้วยการใช้ปูน และเพิ่มความสวยงามในส่วนหน้าบรรณ ด้วยงานปูนตามลักษณะสถาปัตยกรรมแบบจีน

ผังที่ 33 ผังบริเวณวัดราชโอรสาราม จากคู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด เล่มที่ 1, 2528

การใช้น้ำในส่วนสังฆาวาสเป็นลักษณะที่เด่นมากในวัดนี้ คือ มีการขุดสระน้ำวงรี⁶ ขึ้นกลางระหว่างหมู่กุฏิที่แยกกันออกจากกันอย่างเป็นสัดส่วนของ 2 ลักษณะการปฏิบัติธรรมอันได้แก่ กุฏิหมู่เหนือสำหรับภิกษุฝ่ายคันถธุระ(ปฏิบัติด้วยการพิจารณา, ศึกษาพระธรรม) และกุฏิหมู่ใต้สำหรับภิกษุฝ่ายวิปัสสนาธุระ(ปฏิบัติด้วยการทำสมาธิวิปัสสนา) โดยในพื้นที่ของหมู่ใต้จะมีลานจงกรมและแท่นสำหรับบริกรรมเพิ่มเติมเพื่อเอื้อต่อกิจกรรมของพระสงฆ์

สระน้ำรูปวงรีนี้ทำหน้าที่เป็นแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภคของกุฏิทั้งสอง

หมู่ ใช้กันพื้นที่สร้างความเป็นสัดส่วนและในเวลาเดียวกันก็สร้างพื้นที่พักผ่อนเป็นส่วนกลางที่สามารถใช้ร่วมกันได้ของทั้ง 2 หมู่กุฏิอีกด้วย ซึ่งยากนักที่จะพบการใช้น้ำขนาดใหญ่ในส่วนสังฆาวาสเช่นนี้ในกรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 66 ภาพสระน้ำวงรี ระหว่างหมู่กุฏิเหนือและใต้

จาก : วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร . บริษัทกราฟิคอาร์ต จำกัด, 2525.

⁶ คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด เล่มที่ 1 : วัดในเกาะรัตนโกสินทร์ และริมคลองฝั่งธนบุรี. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

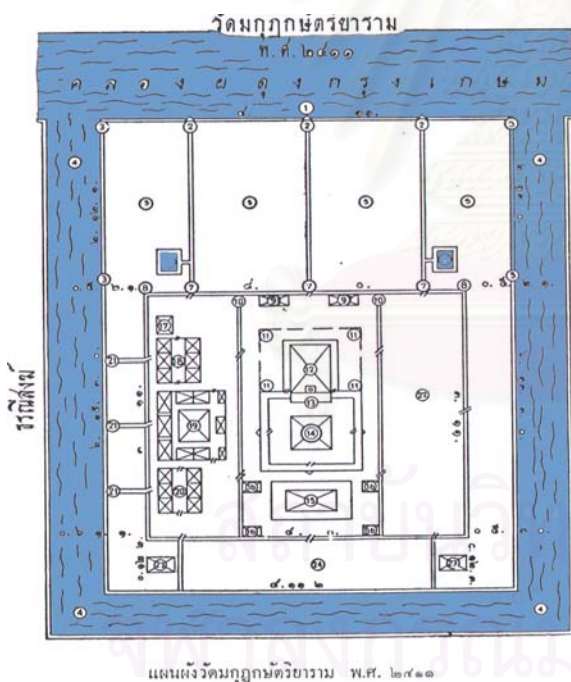

4.3.2. ยุครัตนโกสินทร์ตั้งแต่ รัชกาลที่ 4 – 6

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ประเทศไทยมีการติดต่อและเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับชาวตะวันตกอย่างกว้างขวาง ทำให้ได้รับคตินิยมในการสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก โดยเฉพาะการสร้างอาคารและสิ่งก่อสร้างภายในพระบรมมหาราชวังและภายในวัดต่างๆที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรด ความนิยมในสถาปัตยกรรมตะวันตกเพิ่มมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากประเทศไทยมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาขึ้นให้ทัดเทียมอารยประเทศ เพื่อความมีเอกราชของประเทศ และประกอบความเจริญก้าวหน้าทางด้านการเดินทางทำให้เจ้านายชั้นสูง หรือกลุ่มเสนาอำมาตย์ ที่มีฐานะสามารถเดินทางไปต่างประเทศเพื่อศึกษา เรียนรู้ และสัมผัสถึงความเจริญ แล้วนำกลับมาปรับเปลี่ยนและผสมผสานให้เข้ากับรูปแบบของความเป็นไทย ประเทศไทยในช่วงนี้จึงเป็นยุคของการแสวงหาทางเลือกใหม่ ทำให้สามารถพบตึกตะวันตกหลังคาแบบไทย หรือ แนวผสมผสานในกรุงเทพมหานครได้ วัดในกรุงเทพมหานครก็ได้รับอิทธิพลนี้เช่นกัน

6. **วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม** เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏว่ามีการก่อสร้างงานภูมิสถาปัตยกรรมที่ใช้น้ำเป็นองค์ประกอบขนาดใหญ่ภายในวัด

7. **วัดมกุฏกษัตริยาราม** วัดนี้เกิดจากรัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้มีวัดเรียงรายอยู่ตามลำคลองเช่นในครั้งกรุงศรีอยุธยา⁷ จึงทรงมีพระดำริให้ขุดคลองทางฝั่งซ้าย แม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นเป็นคูเมืองชั้นนอก เพื่อเป็น

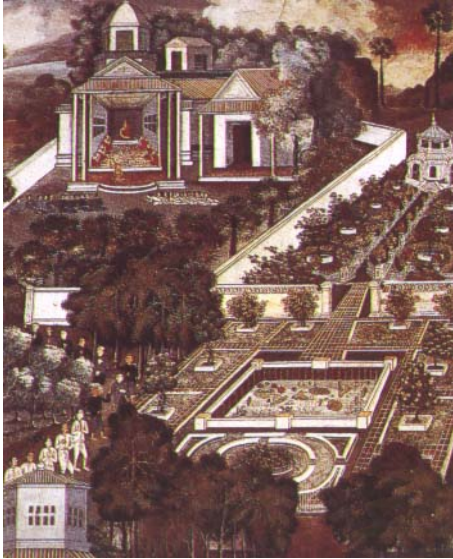

การขุดขยายคูเมือง คลองที่เกิดขึ้นจากการนี้คือ คลองผดุงกรุงเกษม จากนั้นทรงเลือกที่ดินใกล้กับวัดโสมนัสวิหาร สร้างเป็นวัดมกุฏกษัตริยาราม มีประวัติระบุถึงการใช้น้ำอยู่ว่า มีพระประสงศ์ให้ มีคูน้ำล้อมรอบวัด โดยขุดแยกจากคลองผดุงกรุงเกษมนำน้ำเข้าไป ลำคูมีขนาดด้านกว้าง 4 เส้นครึ่ง และลึกข้างละ 6 เส้นครึ่ง แสดงโดยผังบริเวณวัดมกุฏกษัตริยาราม ในปี พ.ศ.2411 ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของคูไปหมดสิ้นแล้วในปัจจุบัน

ผังที่ 34 ผังบริเวณวัดมกุฏกษัตริยาราม จากวัดมกุฏกษัตริยาราม, 2511

ภายในบริเวณวัดมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่ออิฐถือปูน ขอบสูง 2 ศอกที่ลานวัด นอกกำแพงคดหน้าข้างละ 1 สระ มีท่อน้ำเชื่อมกับคูวัดฝั่งอยู่ใต้ดินสูงกว่าระดับน้ำลงเพื่อไม่ให้ระดับน้ำลด ทำหน้าที่ให้ความร่มรื่นแก่พื้นที่พักผ่อนในส่วนพื้นที่สาธารณะของวัด ภายหลังถมและเปลี่ยนแปลงเป็นอาคาร

⁷ ประวัติวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร : ฉลองครบรอบ 100 ปี, 2511.

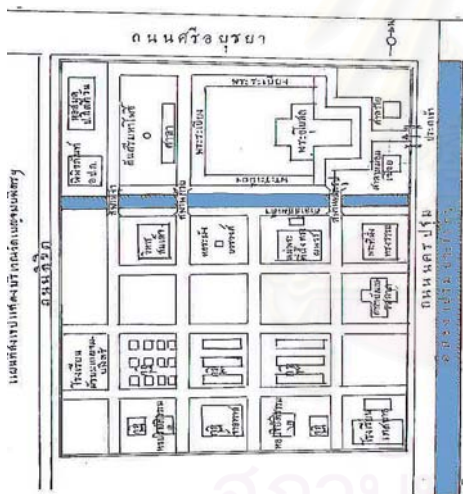

จุดที่น่าสนใจภายในวัดนี้ ยังอยู่ที่ภาพเขียนที่ผนังภายในโบสถ์ ที่เขียนเล่าเรื่องการจัดสวนไทยในยุคนั้น ที่ผนวกองค์ประกอบแบบไทยเข้ากับกรรูปแบบที่ได้อิทธิพลจากตะวันตก

จากภาพจะเห็นถึงการจัดสวนแบบสวนน้ำ ใช้สระบัวรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเป็นประธาน ล้อมรอบด้วยต้นไม้ใหญ่และไม่พุ่มในส่วนของการเดินที่ทำด้วยวัสดุปูผิว ที่นอกจากจะล้อมรอบด้วยสระบัวแล้วยังต่อเชื่อมกับสวนส่วนหลังที่มีลักษณะเหมือนสวนไม้ประดับแบบ Box Garden ที่มีปลายสุดของทางเดินเป็นศาลาสีขาวแบบตะวันตก (Gazebo)

ภาพที่ 67 ภาพการจัดสวนไทย ในรูปแบบตะวันตก จากปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ 12 เรื่องสวนไทย, 2542

8. **วัดเบญจมบพิตร** เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 5 ในรัชสมัยนี้ความนิยมเรื่องสถาปัตยกรรมไทยเดิมได้กลับคืนสู่ความนิยมอีกครั้ง แต่มีการผสมผสานสถาปัตยกรรมตะวันตกด้วย วัดเบญจมบพิตรสถิตมหาสีมารามเป็นวัดที่มีโบสถ์หินอ่อนที่นับว่างดงามที่สุด⁹ เป็นทรงจตุรมุขหลังแรกในประเทศไทย ตามแบบอย่างและครบทุกองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยทั้งสิ้น แต่ภายในเป็นศิลปะตะวันตกแบบโกธิค

เมื่อทำการศึกษาดังบริเวณของวัดเบญจมบพิตรทำให้เห็นรูปแบบการใช้น้ำในเรื่องของการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน นั่นคือ เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสอย่างชัดเจน โดยตัดคลองเล็กจากคลองเปรมประชากรลอดใต้ถนนนครปฐมเข้ามาภายในวัด เป็นการจำกัดหรือควบคุมการเข้าถึงจากการออกแบบโดยอาศัยน้ำเข้ามาช่วย จากจุดนี้สามารถสันนิษฐานได้ว่าเนื่องจากภายในบริเวณสังฆาวาสส่วนที่ติดกับแนวคลองนั้นเป็นส่วนสำคัญ นั่นคือ เป็น**หมู่พระที่นั่งทรงผนวช** ดังนั้นจึงต้องมีการป้องกันการรบกวนและจำกัดการเข้าออกเขตสังฆาวาสจากประชาชนภายนอก

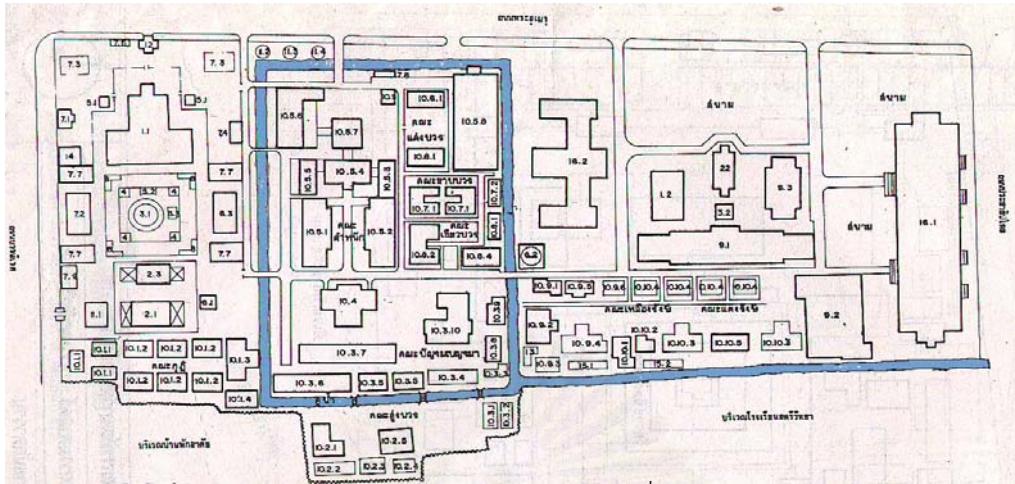
ผังที่ 35 ผังบริเวณวัดเบญจมบพิตร จากคู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด เล่ม 1, 2528

การเชื่อมต่อของเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ใช้สะพานเชื่อมที่มีอยู่ด้วยกัน 3 สะพานซึ่งก็คือเป็นเอกลักษณ์ของวัดนี้เช่นกัน ได้แก่ สะพานพระรูป (ซึ่งเชื่อมในส่วนพุทธาวาสกับหมู่พระที่นั่งทรงผนวช) สะพานถ้วย และสะพานงา ส่วนคลองที่เกิดขึ้นนอกจากจะใช้เป็นตัวกั้นอาณาเขตระหว่างสองแดนแล้ว ยังมีประโยชน์ทางอ้อมในเรื่องของการส่งเสริมการสร้างสมทานบารมีเบื้องต้นจากการให้อาหารปลาและเต่า รวมถึงยังช่วยในการสร้างบรรยากาศการพักผ่อนภายในวัดอีกด้วย

⁸ ไขแสง ศุขะวัฒน์. ปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ 12 เรื่องสวนไทย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

⁹ ธาดา สุทธิธรรม. สถาปัตยกรรมไทย. ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา จำกัด, 2542. หน้า 102.

9. วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 6

ผังที่ 36 ผังบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร จากคู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด เล่ม 1, 2528

วัดบวรนิเวศวางผังในแนวสี่เหลี่ยมผืนผ้า¹⁰ และแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกโดยอาศัยเส้นทางน้ำและถนนที่ตัดให้มีลักษณะเป็นตาราง(Grid) พื้นที่สวนพุทธรักษาจะแยกออกจากสังฆาวาสชัดเจน และในส่วนของสังฆาวาสจะล้อมรอบด้วยถนนและคูน้ำเสมือนเป็นเกาะ ภายในเกาะประกอบด้วยหมู่กุฏิทรงผนวชและกุฏิเจ้านายหลายระดับ กับกุฏิของสงฆ์ทั่วไปแต่จะแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนด้วยถนนภายใน การใช้น้ำเพื่อการกำหนดอาณาเขตแสดงออกอย่างชัดเจนภายในผังบริเวณจากการล้อมรอบด้วยน้ำทั้ง 4 ด้านในบริเวณเกาะ การเข้าถึงจะถูกจำกัดด้วยการใช้สะพานเชื่อมต่อกับภายนอก คือในสวนพุทธรักษาและสวนสาธารณะประโยชน์ของวัด

จากการพิจารณาผังบริเวณวัดเบญจมบพิตรและวัดบวรนิเวศวิหาร ทำให้สามารถสรุปได้ว่า การออกแบบวัดทั้ง 2 วัดนี้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการใช้น้ำ ซึ่งแตกต่างจากเดิมที่เคยใช้น้ำล้อมรอบเขตพุทธรักษาตามคติภูมิจักรวาลหรือพระพุทธรักษาเสมือนกับเรือที่จะพาสัตว์โลกพ้นห้วงทะเลทุกข์ แต่ใน 2 วัดนี้เป็นวัดหลวงและเป็นวัดประจำรัชกาลทั้งคู่ จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์หรือเจ้าฟ้าทรงผนวช ทำให้การใช้น้ำล้อมเปลี่ยนจากการล้อมพุทธรักษาล้อมสังฆาวาสแทน วัดประเภทนี้จะมีการวางตำแหน่งของพุทธรักษาและสังฆาวาสอย่างดีและแยกสัดส่วนกันอย่างชัดเจน

4.3.3. ยุครัตนโกสินทร์ตั้งแต่ รัชกาลที่ 7 จนถึงปัจจุบัน¹¹

เนื่องจากระยะเวลาในรัชสมัยของรัชกาลที่ 7 นั้นสั้น บ้านเมืองอยู่ในระหว่างการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงไม่ค่อยปรากฏการก่อสร้างวัดในพระบรมราชูปถัมภ์มีเพียงบางส่วนที่สืบเนื่องมาแต่สมัยรัชกาลที่ 6 และงานในส่วนของการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเดิมนั้น

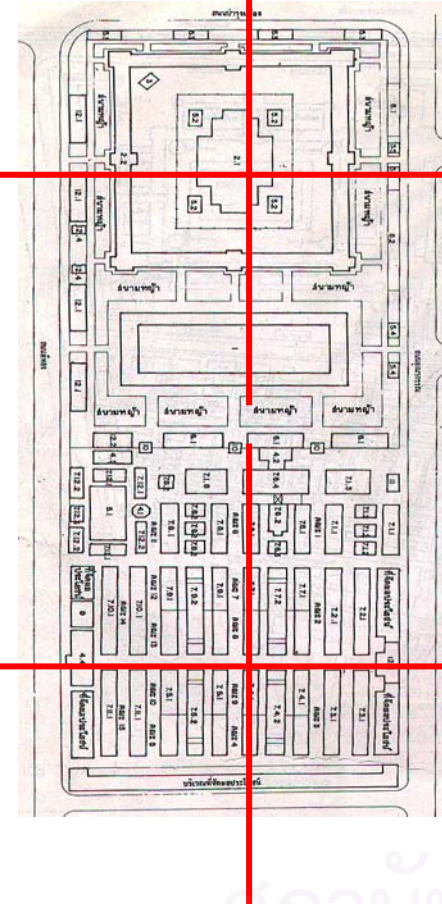
10. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 7 ไม่ปรากฏว่ามีการก่อสร้างงานภูมิสถาปัตยกรรมที่ใช้น้ำเป็นองค์ประกอบขนาดใหญ่ภายในวัด

¹⁰ คู่มือพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด เล่มที่ 1: วัดในเกาะรัตนโกสินทร์และริมคลองฝั่งธนบุรี. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปากร, 2528.

¹¹ ธาดา สุทธิธรรม. สถาปัตยกรรมไทย. ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา จำกัด, 2542. หน้า 96.

11. **วัดสุทัศนเทพวราราม** เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 8 เป็นวัดที่สร้างขึ้นเมื่อครั้งย้ายตำแหน่งพระนครข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาจากฝั่งธนบุรีในตำแหน่งหัวใจของเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นในของกรุงเทพมหานคร เนื่องจากพระประสงค์ที่จะสร้างวัดที่มีวิหารสูงใหญ่เท่าที่วัดพนัญเชิงในพระนครศรีอยุธยาเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระศรีศากยมุนีที่อันเชิญมาจากเมืองสุโขทัย อาจกล่าวได้ว่าวัดนี้เป็นวัดที่มีความสำคัญเทียบเท่ากับวัดพระศรีรัตนศาสดารามตามคติในเรื่องของการสร้างเมืองใหม่ การออกแบบวางผังบริเวณภายในวัดแห่งนี้ถือได้ว่าเป็นสุดยอดของการวางผังวัดตามคติภูมิจักรวาล โดยแต่ละรายละเอียดของพุทธสถาปัตยกรรมถ่ายทอดถึงการใช้นิเวศที่วางตามทิศทั้ง 4 ทั้งเป็นหลักในการออกแบบส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส

ผังที่ 37 ผังบริเวณวัดสุทัศนเทพวราราม จากคู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด เล่ม 1, 2528

จากการพิจารณาผังบริเวณ ในส่วนของพุทธาวาสถ่ายทอดคติภูมิจักรวาลอย่างเด่นชัดในเรื่องของทิศ ขนาดและสัดส่วนขององค์ประกอบทั้งหลายคำนวณจากดวงเมือง แล้วตีออกมาเป็นขนาดของแต่ละชั้นส่วนที่ล้อมรอบพระอุโบสถ ถ้ายึดลำดับจากพระอุโบสถซึ่งเป็นประธานเสมือนเขาพระสุเมรุ ถัดมาเป็นองค์ประกอบแทนทวีปทั้ง 4 กำแพงแก้ว ชุ่มประตูกำแพงแก้ว แนวระเบียงรอบ แนวระเบียงคด หุ่นปั้น เขามอสนามหยูก้า ล้วนแล้วแต่เรียงรายตามลำดับชั้นออกสู่ภายนอกตามแนวแกนทิศทั้งสี่อย่างเคร่งครัด ในเรื่องขององค์และการจัดวาง แทนความหมายถึง เขาสิบบริภคทั้ง 7 และมหานทีสิทันดรที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุไว้

นอกจากนี้ภายในวัดนี้ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญทางพุทธศาสนาทั้ง 7 สิ่งที่มีความหมายเสมือนเจดีย์สร้างไว้แทนเจดีย์ใน 7 ตำแหน่งรอบพระระเบียงอีกด้วย องค์ประกอบทั้ง 7 สิ่งนี้รวมเรียกว่า "สัตตมหาสถาน"¹² อันได้แก่ พระรัตนบัลลังก์(บัลลังก์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้) พระอนิมิสเจดีย์(แก่งจัน) พระรัตนจกรมเจดีย์(แผ่นศิลาและพระพุทธรูปปางเสด็จจกรม)พระรัตนฆรเจดีย์(เวือนแก้ว)พระอชบาลนิโครธ(ต้นไทร)พระมูจลินทฤกษ์(ต้นจิก)พระราชาชายตนฤกษ์(ต้นเกด)

ในส่วนสังฆาวาส สร้างกฎึโดยรักษาแนวแกนและความสมดุลของการจัดวางหมู่กฎึให้เรียงขนานกันอย่างเป็นระเบียบ ซึ่งเมื่อมองโดยรวมจากผังบริเวณรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสามารถแบ่งออกเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดเท่ากัน 2 รูปพอดี คือ ส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส

องค์ประกอบทั้งในส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส รักษาความสมมาตรอย่างชัดเจน ทั้ง 2 แนวแกน คือ ทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก และ ทิศเหนือ-ทิศใต้

¹² ทัศนีย์ ยาวะประภาษ. **สารคดีชุดมรดกแผ่นดิน: วัดประจำ 9 รัชกาลจักรีวงศ์**. โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2542. หน้า 72.

12. **วัดญาณสังวราราม** วัดประจำรัชกาลที่ 9 สร้างขึ้นในระยะเวลาเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์และบรมราชจักรีวงศ์ครบ 200 ปี วัดนี้มีพื้นที่กว้างขวางมาก เนื่องจากเดิมมีพื้นที่ประมาณ 100 ไร่เศษ จากนั้นมีผู้มีจิตศรัทธาถวายที่ดินเพิ่มอีกประมาณ 300 ไร่ ทั้งยังผนวกพื้นที่โครงการพระราชดำริอีกประมาณ 2,500 ไร่ รวมมีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 3,000 ไร่

ภายในวัดมีการจัดแบ่งพื้นที่ที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อน นั่นคือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรรมิกสถาน(เขตที่พักของพุทธศาสนิกชนที่มาศึกษาและปฏิบัติธรรม)และเขตราชาวาส(ตึกนันทกรพัฒนา ที่ประทับแรมในเวลาแปรพระราชฐาน) การวางผังบริเวณของวัด จะจัดเรียงองค์ประกอบต่างๆเกะกับขอบอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่เสมือนเป็นแกนกลาง ได้แก่ ศาลานานาชาติจำนวน 7 หลัง ประกอบด้วยศาลาฝรั่ง ศาลาไทยภาคกลาง ศาลาไทยล้านนา ศาลาจีนหลังคามังกร ศาลาจีนหลังคาหงส์ ศาลาญี่ปุ่นและศาลาอินเดีย ซึ่งแต่ละหลังจะแสดงถึงเอกลักษณ์ประจำชาติและความผูกพันกับศาสนาพุทธของชาตินั้นๆ

ภาพที่ 68 : ภาพอ่างเก็บน้ำและน้ำพุขนาดใหญ่ จากวัดไทย 9 รัชกาล, 2540

อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่ทั้งเป็นแกนกลางของวัด สร้างบรรยากาศและส่งเสริมมุมมองที่ดี เป็นทั้งภาพส่วนหน้าและภาพพื้นหลัง มีการติดตั้งน้ำพุขนาดใหญ่เพื่อเป็นจุดนำสายตาภายในพื้นที่

ภาพที่ 69 : ภาพสระน้ำส่วนหน้าตึกนันทกรสังฆราช จากวัดไทย 9 รัชกาล, 2540

เป็นการตกแต่งด้วยพรรณไม้ให้ร่มครึ้มให้บรรยากาศที่สงบ การตกแต่งเรียบง่ายไม่ยุ่งยาก เน้นตามแบบธรรมชาติ

ภาพที่ 70 : ภาพหอไตรทรงไทย จากวัดไทย 9 รัชกาล, 2540

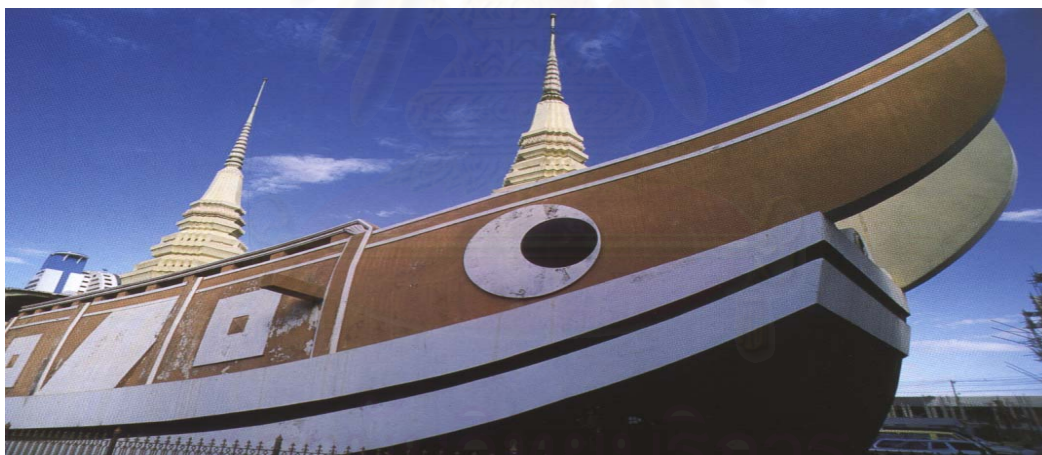
หอไตรของวัดนี้ยังคงลักษณะคติการก่อสร้างเดิมคือ ตั้งไว้กลางหรือริมสระน้ำ เพื่อป้องกันมด ปลวกหรือแมลงต่างๆ รวมถึงโจรผู้ร้ายที่จะเข้ามาขโมยพระธรรมที่บันทึกลงบนวัสดุที่มีมูลค่า

ภาพที่ 71 : ภาพศาลามังกรเล่นน้ำ จากวัดไทย 9 รัชกาล, 2540

การจัดวางศาลาในลักษณะนี้เป็นการอาศัยน้ำช่วยในการสร้างบรรยากาศการพักผ่อน ความสวยงามในทัศนียภาพ และน้ำยังสร้างความรู้สึกสงบและเย็นให้กับพื้นที่อีกด้วย

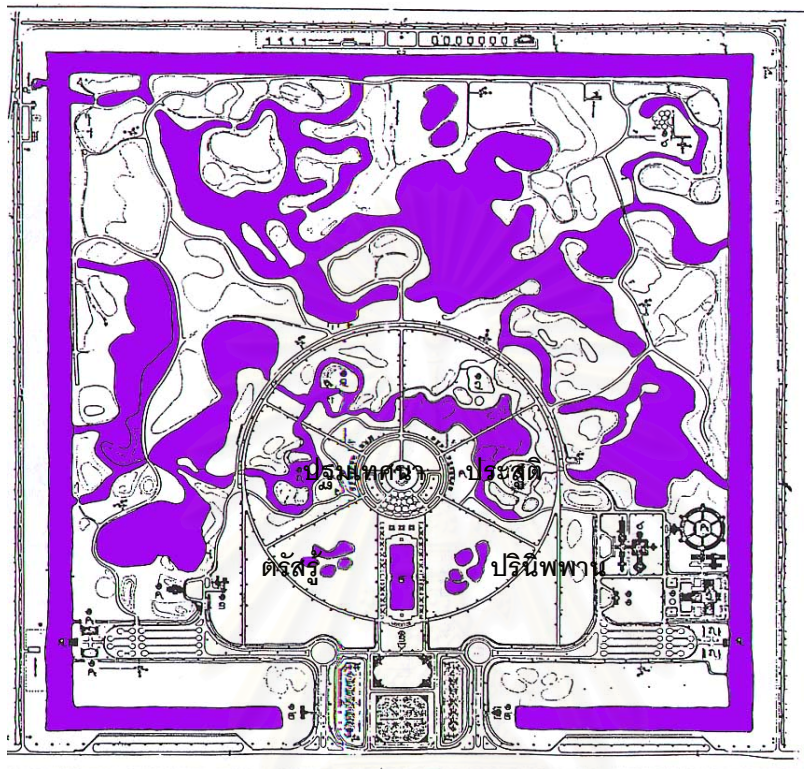
13. วัดยานนาวา สร้างสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 72 ภาพพระอุโบสถทรงเรือสำเภา วัดยานนาวา

วัดยานนาวานี้สร้างขึ้นตามคติที่เป็นที่นิยมในการสร้างวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเรื่องการนำเสนอถึง การตีความพุทธปรัชญา ที่ยกเอาแนวทางของพระพุทธศาสนา ทั้งหลักธรรมคำสอนและการปฏิบัติปฏิบัติชอบของประชาชน มาอุปมาดั่งเรือสำเภาที่จะข้ามพ้นทะเลทุกข์ ไปสู่โลกุตระ แต่มีลักษณะที่แตกต่างกว่าวัดอื่นๆ เนื่องจากโดยทั่วไปจะแสดงคตินี้โดยการใช้น้ำรองใต้โบสถ์หรือวิหาร หรือไม่ก็ทำฐานอาคาร หรือหลังคาโบสถ์ให้มีลักษณะโค้งตกท้องช้าง หรือที่เรียกว่า ท้องอัสดงคต เพื่อสื่อถึงความเป็นเรือ แต่ลักษณะการสื่อความหมายของวัดนี้ เป็นการแปลงเป็นงานศาสนสถาปัตยกรรมให้ออกมาเป็นกายภาพ เป็นรูปเรือสำเภาขนาดใหญ่ที่สื่อความหมายอย่างชัดเจน

14. **พุทธมณฑล** ศาสนสถานขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 9 มีเนื้อที่ประมาณ 2500 ไร่ ออกแบบโดยกรมโยธาธิการ(กรมโยธาเทศบาล)

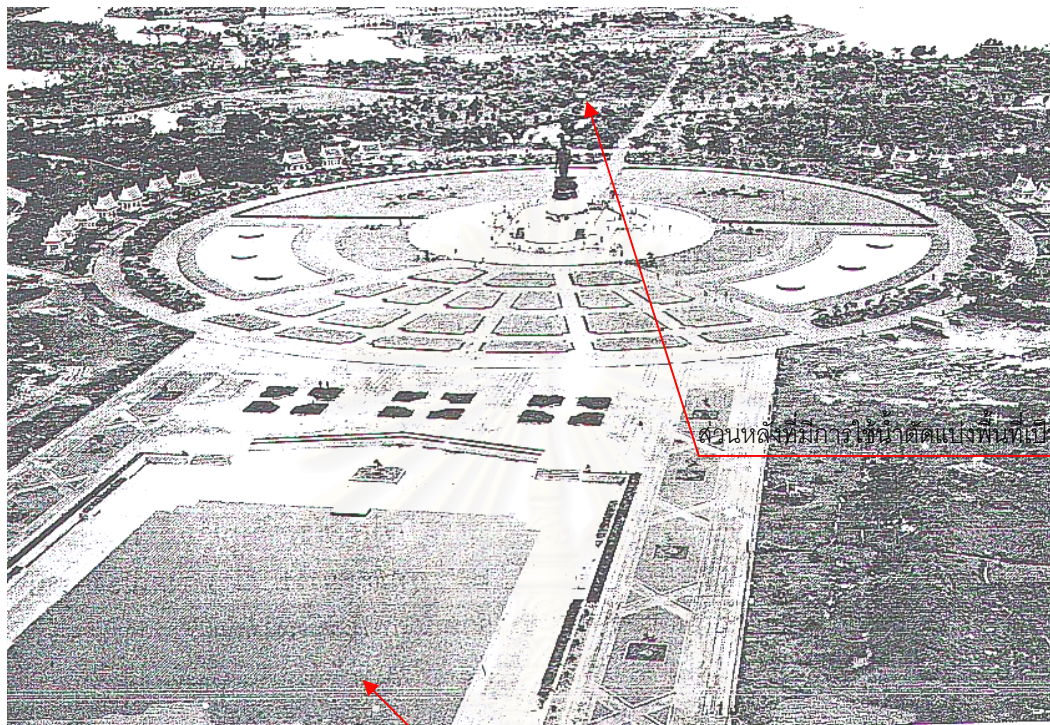
ผังที่ 38 ผังบริเวณพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม จาก พุทธมณฑล, 2531

ลักษณะการออกแบบ เป็นการออกแบบงานประเภทศาสนสถานโดยอาศัยหลักพุทธนิยาม คือ มีการใช้คูน้ำล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมเพื่อกำหนดอาณาเขตพื้นที่ตามแบบอิทธิพลขอมที่กลายมาเป็นแบบพุทธในภายหลัง องค์พระประธานพระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์สร้างเป็นพระพุทธรูปยืนจัดวางในตำแหน่งศูนย์กลางของแนວณขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 80 เมตร อาศัยรัศมีทั้งศูนย์กลางแบ่งอาณาบริเวณออกเป็นสังเวชนียสถาน 4 ตำบล¹ ได้แก่ ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน ตามทิศที่เกิดเหตุการณ์จริงในพุทธประวัติ อีกทั้งยังมีสัญลักษณ์แทนความหมายถึงเหตุอันสำคัญทั้งสี่และปลูกต้นไม้ตามที่ได้มีการบันทึกไว้ตั้งแต่ครั้งโบราณกาลด้วย ทางด้านส่วนหลังมีสวนเวฬุวัน(สวนไผ่) เป็นสวนธรรมชาติ ขนาด 80 ไร่

ภายในเนื้อที่ส่วนกลางและส่วนหลังเป็นการออกแบบสวนธรรมชาติเพื่อการพักผ่อน โดยอาศัยน้ำรูปทรงธรรมชาติเข้ามาเป็นตัวหลักในการสร้างบรรยากาศ โดยแนวลำธารขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันจะทำการตัดแบ่งพื้นที่ให้เป็นเกาะแก่งเพื่อสร้างความเป็นสัดส่วน กำหนดการเข้าออกและปิดล้อมบริเวณ อีกทั้งการใช้น้ำดังที่ได้

¹ คณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพุทธมณฑล. **พุทธมณฑล**. บริษัทวิศตอร์เฝ้าเวอร์พอยท์จำกัด, 2531. หน้า 342.

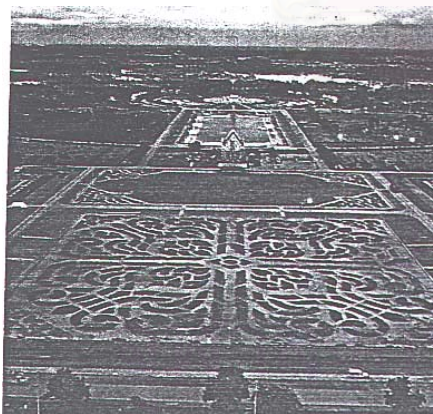
กล่าวมาแล้วนั้นยังมีส่วนช่วยในเรื่องของการบรรเทาความร้อน และเพิ่มความชุ่มชื้นในกับบริเวณ รวมถึงการดูแลรักษาพื้นที่โดยรวมอีกด้วย

ส่วนหลังที่มีการใช้น้ำตัดแบ่งพื้นที่เป็นเกาะ

สระน้ำ เปิดแกน Approach จากด้านหน้า ขนาด 60x180 เมตร

ภาพที่ 73 ภาพการใช้น้ำเพื่อตกแต่งบริเวณส่วนหน้าของพระประธาน จาก พุทธมณฑล, 2531

ภาพที่ 74 สวนส่วนหน้า จาก พุทธมณฑล, 2531

ภาพแสดงสวนส่วนหน้า ซึ่งเป็นสวนลายสร้างด้วยไม้ดอกแบบตะวันตกแต่ใช้ลวดลายแบบไทย เช่น ลายกระจังปฏิญาณ ลายประจำยาม ฯลฯ และมีการเล่นสีของไม้ดอกไม้ประดับ เช่น สีส้ม สีเหลือง และสีชมพูจากเข็ม

การออกแบบแสดงถึงการตีความเพื่อจะสร้างสถาปัตยกรรมที่นำเสนอถึงเรื่องราวพุทธประวัติ โดยรูปแบบยังคงอาศัยลักษณะของเรขาคณิต และความสมมาตร ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับการออกแบบที่ใช้คตินิยมเรื่องภูมิจักรวาลในการวางผัง

4.3.4. บทสรุปการใช้น้ำในวัดสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ตั้งแต่แรกเริ่ม วัดในพระนครจะสร้างโดยกษัตริย์ตามคติความเชื่อต่างๆที่บัญญัติไว้ตามโบราณราชประเพณี ทำให้การตกแต่งภายในเป็นแนวพระราชนิยม ซึ่งก็หมายถึงพระมหากษัตริย์พระองค์ใดมีพระราชนิยมในสถาปัตยกรรมแบบใดวัดที่เกิดขึ้นก็จะตกแต่งบริเวณด้วยอิทธิพลแนวนั้น บทบาทของวัดค่อยๆเปลี่ยนแปลงเนื่องจากสภาพการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปเปิดโอกาสให้คนระดับอื่น เช่น ชุมนางผู้ใหญ่ พ่อค้าประชาชนสามารถสร้างวัดได้ ดังนั้นการออกแบบภายในวัดจึงหลากหลายออกไป การด้านรูปแบบ บรรยากาศและการวางผังบริเวณ การใช้น้ำภายในวัดก็มีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสนี้ด้วยเช่นกัน

การใช้น้ำในวัดกับชีวิตยุคปัจจุบันมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เน้นการก่อสร้างที่ตีความมากจากพุทธปรัชญา หรือ คตินิยมเรื่องภูมิจักรวาลหรือโลกียนาถในสมัยก่อน สระน้ำในบางวัดถูกถมเพื่อเอาเนื้อที่ไปสร้างอาคารหรือเป็นสิ่งก่อสร้างอย่างอื่น ในวัดที่มีการใช้น้ำอยู่ก็ต้องมีการปรับปรุงทางด้านรูปแบบและบรรยากาศปรับเปลี่ยนด้านการใช้งานให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการและกิจกรรมใหม่ๆของประชาชนได้ เนื่องด้วยวัดและประชาชนมีรูปแบบความสัมพันธ์แบบเกื้อหนุนกัน (ประชาชนเลี้ยงวัด วัดให้ความร่วมมือกับประชาชน) ความต้องการของประชาชน และรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบใหม่จึงกำหนดการคงไว้หรือการถมของน้ำในวัด

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การวางผังบริเวณวัดและการใช้น้ำในวัดในสมัยปัจจุบัน มีแนวทางให้เลือกหลากหลายขึ้น แม้ว่าการสร้างวัดในสมัยนี้จะเกิดรูปแบบใหม่ซึ่งเน้นในเรื่องของการประหยัดเนื้อที่ ลดทอนพื้นที่ของน้ำ หรือคูน้ำ และส่วนต่างๆที่ได้ประโยชน์ไม่คุ้มค่าลง ด้วยความคิดที่จะใช้พื้นที่ให้สนองความต้องการของประชาชนตามรูปแบบการดำเนินชีวิตใหม่ให้ได้มากที่สุด แต่ไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นอย่างไร การวางผังตามแบบคตินิยมสมัยโบราณ ดังเช่น ระบบภูมิจักรวาลซึ่งก็ยังคงรักษาระเบียบแบบแผนส่วนใหญ่ตามครั้งอดีตที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย(อาจมีการดัดแปลงบ้างบางส่วน) ยังคงมีวัดที่ใช้คติความเชื่อนี้ปรากฏให้เห็นอยู่และคติความเชื่อนี้ยังคงสืบสานต่อไปในงานทางด้านการบูรณะปฏิสังขรณ์ อิทธิพลนี้ยังมีบทบาทในรูปแบบของการแทรกซึมและกลายเป็นอิทธิพลแฝงในเรื่องของการออกแบบที่ช่างหรือสถาปนิกปัจจุบันแม้จะไม่ได้ระบุออกมาแน่ชัดในแง่ของแนวความคิดแต่งานออกแบบนั้นก็อาศัยลักษณะที่มีแม่บทจากระบบภูมิจักรวาลเป็นรากฐานอีกมากมายด้วย หรือแม้แต่ การออกแบบที่เน้นการตีความจากปริศนาธรรม หรือ พุทธปรัชญา เรื่องการเป็นเรื่อนำทางสัตว์โลกให้ข้ามทะเลทุกข์ ที่เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ก็ยังคงอยู่ คงความสำคัญในสังคมและการดำเนินชีวิตแบบไทย คติการตีความพุทธปรัชญานี้ก็ยังคงความนิยมอยู่มาก และพบว่าเป็นแนวคิดที่ใช้ในการสร้างวัดส่วนมากในปัจจุบัน เนื่องจากสามารถก่อสร้างได้ทั้งวัดราษฎร์และวัดหลวง จากเหตุผลทางด้านความสะดวก ไม่มีระเบียบวิธียุ่งยากในการก่อสร้างมากเท่าคติภูมิจักรวาลและงบประมาณการก่อสร้างที่อยู่ในปริมาณที่น้อยกว่า ทำให้เกิดความสอดคล้องกับเหตุผลหลักในเรื่องสภาพเศรษฐกิจของยุคปัจจุบันมากกว่า

บทที่ 5 การใช้น้ำในบ้านและที่อยู่อาศัย

บ้าน เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการดำรงชีวิต และเป็นสิ่งที่แสดงออกถึง ความรู้ ภูมิปัญญาของผู้ออกแบบก่อสร้าง ไม่ว่าจะเป็นบ้านแบบพื้นดิน แบบประเพณีปฏิบัติ หรือแม้แต่การออกแบบก่อสร้างอาคารพักอาศัยที่ได้รับอิทธิพลจากคติจักรวาลแบบเดียวกันกับวังและวัด แต่ก็สามารถกล่าวได้ว่าถึงแม้สถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยพื้นฐานจะได้รับอิทธิพลและหลักชนบประเพณีปฏิบัติ ซึ่งมีส่วนในการกำหนดแบบแผนการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกันกับวังและวัด แต่บ้านได้รับการถ่ายทอดความสำคัญ ความเข้มงวดและความเคร่งครัดเป็นลำดับสุดท้ายรองจากวังและวัด

จากรูปแบบอาคารและลักษณะการออกแบบที่ได้ทำการศึกษาพบว่า ลักษณะการปลูกเรือนและสภาพการดำเนินชีวิตแบบชาวบ้านของไทยตั้งแต่สมัยโบราณนั้น มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ เนื่องจากเป็นการผสมผสานกันระหว่างอิทธิพลของพุทธศาสนากับความเชื่อทางไสยศาสตร์ รวมทั้งภูมิประเทศเขตร้อนและการเป็นสังคมเกษตรกรรม ปัจจัยเหล่านี้ เป็นปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลทำให้เกิดรูปแบบลักษณะที่ตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยตามความเป็นอยู่ที่ต้องการความสงบ สบายและเรียบง่าย อาจกล่าวได้ว่า บ้านไทยสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ ดังนี้

- ป้องกันความอบอ้าวของอากาศ และ รับลม
- ป้องกันน้ำท่วม และสัตว์ร้ายจากป่า
- ป้องกันแสงแดดกล้า
- ป้องกันฝน
- ต้องการที่พักอาศัยที่ไม่สิ้นเปลืองโดยใช้วัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น
- รักษาและอนุรักษ์ วัฒนธรรม และชนบประเพณีของบรรพชนสืบต่อไป

หลังจากทำการพิจารณารูปแบบของบ้านไทย องค์ประกอบและวัสดุในแต่ละภาค ทำให้ทราบถึงข้อซึ่งหรือข้อพิจารณาในเรื่องของความแตกต่าง อันเป็นประเด็นหลักในการจำแนกและจัดประเภทของบ้านไทย ในแต่ละรูปแบบซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยแบ่งเป็น 4 ลักษณะใหญ่ๆ ได้ดังนี้คือ

1. แบ่งตามอิทธิพลทางด้านภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน และ วัฒนธรรมความเชื่อ ซึ่งได้แก่ บ้านไทยภาคกลาง บ้านไทยภาคเหนือ บ้านไทยภาคอีสาน บ้านไทยภาคใต้ และ บ้านไทยพื้นดิน
2. แบ่งรูปแบบบ้านออกตาม ฐานะ อาชีพ และชนชั้นทางสังคม ได้แก่ พระราชวัง เรือนเจ้านายและขุนนาง เรือนเพื่อการค้า เรือนประชาชน เรือนแพ และเรือนผู้ประกอบการเกษตร(ชาวสวน ชาวนา ชาวไร่)
3. แบ่งตามลักษณะตัวเรือน วัสดุและลักษณะการออกแบบ ได้แก่ เรือนไม้(เรือนเครื่องสับ หรือเรือนฝาปะกน) และ เรือนหญ้าคา (เรือนเครื่องผูก หรือเรือนฝาขัดแตะ)
4. แบ่งตามระยะเวลาในการอยู่อาศัย ได้แก่ เรือนชั่วคราว และเรือนถาวร ซึ่งระยะเวลานี้จะเป็นตัวหลักในการกำหนดวัสดุก่อสร้าง

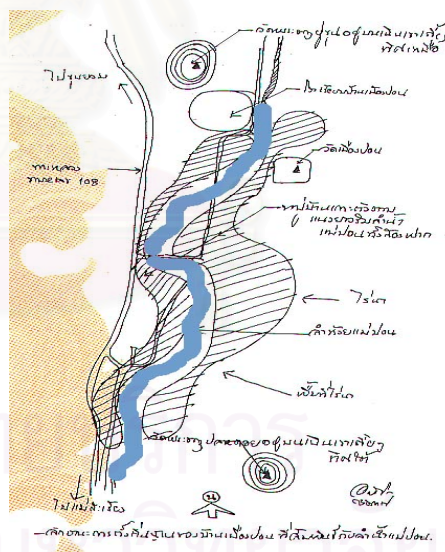
รูปแบบบ้านในระยะแรกมีการจัดเป็นกลุ่ม ในที่นี้มีความถึงสองนัย อันได้แก่ การออกแบบเรือนเพื่ออยู่อาศัยร่วมกันของสมาชิกหลายๆคนในครอบครัว(ครอบครัวขยาย)เป็นเรือนหมู่ และการอยู่ร่วมกันหลายครอบครัว เป็นหมู่บ้าน เป็นสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากความต้องการแรงงานในการประกอบอาชีพ

เกษตรกรรม ความเป็นอยู่และลักษณะการตั้งบ้านเรือนเช่นนี้ ปรากฏชัดเจนจากประเพณี ลักษณะการทำงาน กิจกรรม และข้อปลีกย่อยในการดำเนินชีวิต เช่น ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ การปลูกบ้าน การลงแขกเกี่ยวข้าว ฯลฯ และระยะหลังจึงมีการแยกครัว หรือ แยกเรือน หมายถึงการแยกตัวออกไปของครอบครัวใหม่ที่เกิดจากการแต่งงาน แล้วสร้างเรือนขึ้นต่อเชื่อมกับเรือนเดิมเพื่อเป็นเรือนหอหรือ แยกเรือนหอออกสร้างใหม่ข้างเรือนเดิม หรือการสร้างอาคารแบบบ้านเดี่ยว ซึ่งภายในมีเพียงครอบครัวเดียว นำสู่การพิจารณาองค์ประกอบภายในเรือนที่มีความเฉพาะเจาะจงในเรื่องการวางตัวเรือนและผังบริเวณมากยิ่งขึ้น

จากภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และสภาพที่ตั้งถิ่นฐาน เป็นปัจจัยหลักที่ผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นถิ่น การสั่งสมทางวัฒนธรรมและขนบประเพณีเฉพาะที่ กลายเป็นข้อบัญญัติหรือแบบแผนในการกำหนดรูปแบบ ขนาดสัดส่วน หน้าที่การใช้งานขององค์ประกอบต่างๆ แม้แต่วัสดุก่อสร้างของที่อยู่อาศัย ในอันที่จะแสดงออกถึงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมในรูปแบบพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) นำมีความผูกพันอย่างแนบแน่นกับสังคมไทยและบ้านไทย รูปแบบการใช้น้ำพัฒนาขึ้นจากความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งมีปัจจัยกำหนดหลากหลาย โดยเฉพาะเรื่องของการตั้งหมู่บ้าน (Village Grouping) ซึ่งสามารถจำแนกตามงานวิจัยของ ฤทัย

ใจจรงค์ : เรื่องลักษณะการเกิดขึ้นของที่อยู่อาศัยของชุมชนในประเทศไทย ได้ 2 ลักษณะ

1. ลักษณะหมู่บ้านริมน้ำ (River Linear Village) เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตคนไทยที่เลือกอยู่ใกล้น้ำ¹ ในที่ราบลุ่มโดยเฉพาะแถบภาคกลาง ซึ่งน้ำมีอิทธิพลทั้งทางด้านการเกษตร การเลี้ยงสัตว์และรวมถึงการคมนาคม หมู่บ้านประเภทนี้มักมีคำขึ้นต้นว่า “บาง” เช่น บางปลาหมอ, บางกอกน้อย, บางหลวง ฯลฯ

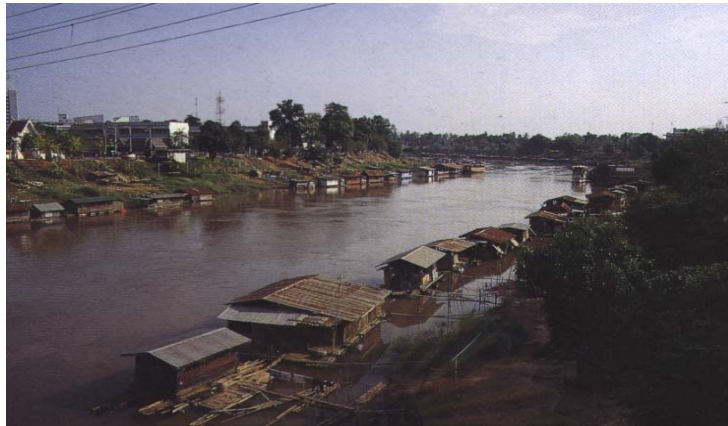

ภาพที่ 75 ภาพการดำเนินชีวิตริมน้ำ ในแม่น้ำแม่กลอง

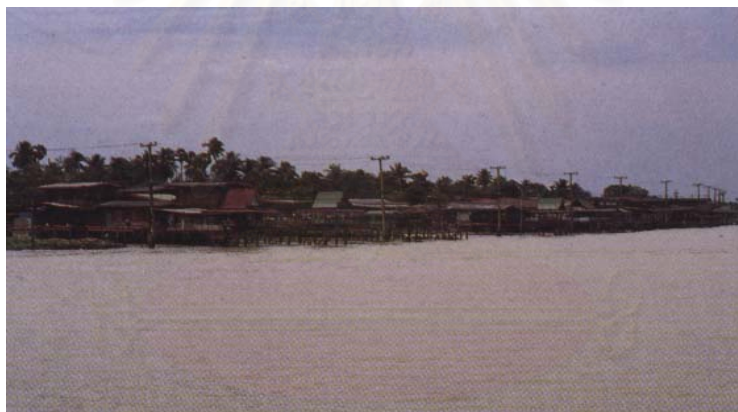
โดยการวางตัวบ้าน จะเรียงรายตามความยาวของสายน้ำ บางตอนอาจมีการเกาะกลุ่มบ้าง หรือ เว้นระยะบ้าง ขึ้นอยู่กับพื้นที่และความพึงพอใจ อาจมีศูนย์รวมของหมู่บ้านเป็นวัดหรืออื่นๆ ขึ้นอยู่กับความเชื่อของการตั้งชุมชนนั้นๆ (จากภาพด้านซ้าย จะเห็นได้ว่ามีวัดตั้งอยู่ปิดหัวและท้ายของการเรียงตัวของหมู่บ้าน)

¹ ภูมิทัศน์ไทย: ภาพชีวิตริมน้ำ. สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ. ด้านสถาปัตยกรรม, 2539.

อาคารพักอาศัยที่เรียงรายตามสายน้ำยังมีหลายลักษณะ และรูปแบบของวิถีชีวิตความผูกพันกับสายน้ำก็มีความแตกต่างกันด้วย เช่น²

ภาพที่ 76 ภาพบ้านเรือนแพสองฝั่งแม่น้ำน่าน จ.พิษณุโลก จากภูมิทัศน์ไทย, 2539
วิถีชีวิตแบบเรือนแพเกิดขึ้นในสองฝั่งแม่น้ำหลายแห่งในภาคกลางตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากแม่น้ำเป็นเส้นทางการสัญจรหลัก เป็นแหล่งชีวิตและเป็นที่มาของอาหาร รวมถึงการเป็นเส้นทางของวิถีชีวิตการเร่ร่อนค้าขาย

ภาพที่ 77 ภาพบ้านริมน้ำสายกรุงเทพฯ-ปทุมธานี จากภูมิทัศน์ไทย, 2539
เป็นการพัฒนาขึ้นอีกระดับสำหรับที่อยู่อาศัยเคลื่อนที่แบบเรือนแพ เมื่อมีที่ทำกินที่เหมาะสม มีทรัพยากร มีอาหารอุดมสมบูรณ์ จึงเกิดการตั้งเสา และยกเรือนแพขึ้นบก เป็นการตั้งถิ่นฐานที่ถาวรตามมา การตั้งถิ่นฐานแบบนี้ ไม่จำเป็นจะต้องสร้างแหล่งน้ำหรือที่เก็บน้ำเพิ่มเติม อาศัยน้ำจากแหล่งน้ำเป็นหลัก ทั้งการอุปโภคและบริโภค

2. ลักษณะหมู่บ้านริมทาง (Road Linear Village) เป็นลักษณะของหมู่บ้านในที่ดอน บริเวณที่ห่างจากแม่น้ำลำคลอง เช่น ที่ราบสูง หรือพื้นที่ป่าเขา เหตุผลของการตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นจากความจำเป็น และขีดจำกัดในการ

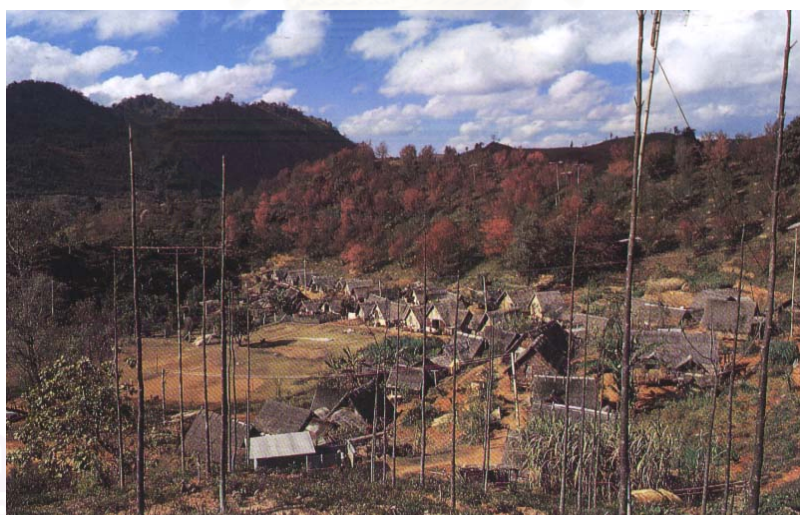
² ภูมิทัศน์ไทย: ภาพเรือนริมน้ำ. สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ. ด้านสุทธาคารพิมพ์, 2539

เดินทาง ซึ่งในสมัยก่อนต้องอาศัยสัตว์ 4 เท้าจำพวก ช้าง ม้า วัว ควาย ในการการลากจูงพาหนะทางบก โดยสามารถเดินทางได้ไม่ไกลเกินกำลังสัตว์ต่อหนึ่งวัน จึงต้องมีการพักค้างแรม จากนั้นก็พัฒนาขึ้นจากเพิงพักการเดินทางและที่ขายของจำเป็นสำหรับการเดินทาง เป็นหมู่บ้านและตลาด มีการกระจุกตัวของอาคารมากขึ้น รูปแบบถาวรและแข็งแรงขึ้น อาจเป็นเรือนกึ่งพักอาศัยกึ่งทำการค้า โดยด้านหลังของหมู่บ้านทำการกสิกรรมและเกษตรกรรม สวน ไร่ นา เรียงกันออกไปตามลำดับ หมู่บ้านเหล่านี้มักมีคำขึ้นต้นว่า “บ้าน” หรือ “ดอน” เช่น บ้านดอน บ้างโป่งลาน ดอนกลาง ดอนเจดีย์ ฯลฯ

ภาพที่ 78 ภาพการตั้งหมู่บ้านที่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี จากภูมิทัศน์ไทย, 2539

โดยการตั้งถิ่นฐานจะเรียงรายไปตามลำดับเส้นชั้นความสูง (Contour Line) และมียอดสุดของการเรียงตัวเป็นวัดเชิงวางการาม ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นจุดศูนย์กลางของหมู่บ้าน

ภาพที่ 79 ภาพการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านลานนา จ.เชียงใหม่ จากภูมิทัศน์ไทย, 2539

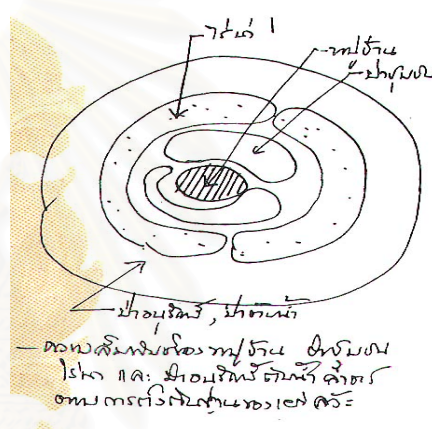
การตั้งหมู่บ้านนี้จะเห็นการวางตัวตามแนวเส้นชั้นความสูงชัดเจน และเปิดพื้นที่ตรงกลางเป็นลานสำหรับเป็นพื้นที่ส่วนกลาง และตั้งเสาใจบ้าน เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน

การใช้น้ำของหมู่บ้านประเภทนี้ จะมีการวางตำแหน่งที่รัดกุม เนื่องจากน้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญในที่ดอน ต้องวางในตำแหน่งที่สามารถดูแลและป้องกันได้อย่างแน่นอน มีการพิจารณารูปแบบอย่างพิเศษ ใน

บางที่จะมีการสร้างลานในบริเวณใกล้เคียงทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ เช่น การประชุม การประกอบพิธีกรรม (Sacred Space) หรืองานฉลอง โดยลานนี้จะเป็นพื้นที่สาธารณะของทั้งหมู่บ้าน

จากการพิจารณาทำผังบริเวณ(Layout) ของการรวมกลุ่มหมู่บ้านอาจแบ่งออกได้ 2 แบบ

1. ลักษณะหมู่บ้านแบบรวมกลุ่ม ในลักษณะนี้เป็นการรวมกลุ่มของหมู่บ้านขนาดเล็ก หรือ ที่มีพื้นที่น้อย โดยรวมบ้านทั้งหลายไว้ภายในรั้วขนาดใหญ่รั้วเดียวกัน หรือเป็นพื้นที่ที่มีการกระจุกตัวเป็นกลุ่มก้อนเพื่อเป็น ศูนย์กลาง(Center) มีประตูทางเข้าและประตูทางออก รวมถึงประตูคนตาย เพื่อกำหนดการเข้าออกตามประเพณี นิยม และให้พื้นที่การเกษตรไม่ว่าจะเป็นสวน ไร่ นา เรียงกันเป็นลักษณะวงแหวนซ้อนกันออกไปเป็นลำดับ ลักษณะการตั้งหมู่บ้านแบบนี้จะทำให้เกิดความกลมเกลียวและจะมีการรู้จักและดูแลซึ่งกันและกัน มีการสร้าง แอ่งน้ำเพื่อรองรับน้ำฝน ในการอุปโภคบริโภคขนาดใหญ่และมีการใช้สอยร่วมกัน มีประเพณีและวัฒนธรรมพื้น ถิ่นที่กำหนดขึ้นจากวิถีชีวิตที่ผูกพันแน่นแฟ้น โดยกฎเกณฑ์ที่กำหนดจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามถิ่นที่ เกิดและวิถีชีวิตของกลุ่ม

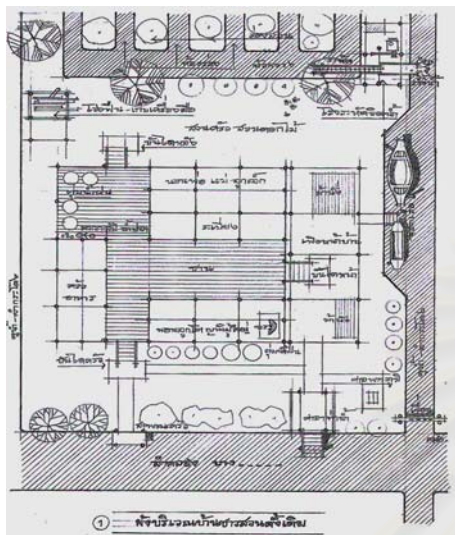
ภาพที่ 80 ภาพการตั้งหมู่บ้านของชาวนาในจังหวัดอยุธยา จากภูมิทัศน์ไทย, 2539

จะเห็นถึงการกระจุกตัวของบ้านในส่วนกลางชัดเจน ก่อนการกำหนดพื้นที่ทำประโยชน์เป็น ลักษณะระลอกออกไปทีละชั้น การใช้น้ำสามารถสร้างให้เป็นส่วนกลาง และมีขนาดที่สามารถรองรับต่อ ปริมาณความต้องการน้ำของประชากรภายในบริเวณ

2. ลักษณะหมู่บ้านแบบกระจาย การวางตัวของหมู่บ้านในลักษณะนี้เป็นลักษณะของการใช้พื้นที่พัก อาศัยร่วมกันกับพื้นที่ทำการเกษตรหรือเลี้ยงสัตว์ เป็นลักษณะของบ้านหรือหมู่บ้านที่ใช้พื้นที่ต่อเรือนมากกว่า แบบแรกมาก โดยภายในบริเวณบ้านจะมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสวนๆ ซึ่งเชื่อมต่อกันอยู่ในพื้นที่เดียวกัน อัน ได้แก่ ส่วนพักอาศัย ส่วนพักผ่อน ส่วนเก็บผลผลิต ส่วนเก็บอุปกรณ์ ส่วนทำการเกษตรหรือเลี้ยงสัตว์ บ้านใน ลักษณะนี้จะวางตัวกระจายตามแหล่งอุดมสมบูรณ์ของที่ทำกิน โดยอาจเรียงต่อหรือเว้นระยะห่าง ระหว่างกันก็ได้ การใช้น้ำในบ้านจะเป็นลักษณะเฉพาะตัวที่สร้างขึ้นอย่างง่ายๆไม่ต้องมีการออกแบบที่ ยุ่งยาก เน้นที่การใช้งานได้และเพียงพอกับปริมาณการใช้งานเฉพาะครอบครัว คือประมาณ 6-8 คนต่อ ครอบครัว ตัวอย่างบ้านในลักษณะนี้ได้แก่ บ้านไร่ หรือ บ้านสวน ของไทย

บ้านสวนไทย มีความเป็นมายาวนานและเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงจุดเริ่มต้นของความผูกพันระหว่าง ชีวิตไทยกับสายน้ำ และการเริ่มต้นของงานภูมิทัศน์ในแบบไทยเป็นอย่างดีด้วย บ้านสวนไทยสามารถแบ่งได้ หลายแบบ ดังนี้คือ ชาวสวนดั้งเดิม ชาวสวนดั้งเดิมทำน้ำตาลมะพร้าวเสริม ชาวสวนผสมชาวนา ชาวสวนใหม่

และชาวสวนชาวจีน โดยเรือนชาวสวนจะมีลักษณะที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนว่าแตกต่างจากเรือนของชาวภาคกลาง นั่นคือจะไม่ทำชานให้โล่งทางหน้าบ้านเหมือนเรือนไทยทั่วไป หน้าบ้านติดคลองและวางเรือนยาวไปตามคลอง ด้านสกัดของเรือนจะหันสู่ลำคูน้ำหรือลำกระโดง และสร้างเพิงต่อออกมาคลุมพื้นที่ส่วนหน้าบ้านเป็นพื้นที่ใช้สอยไปในตัว และแต่ละแบบมีความแตกต่างดังจะสังเกตได้จากผังบริเวณ ดังนี้

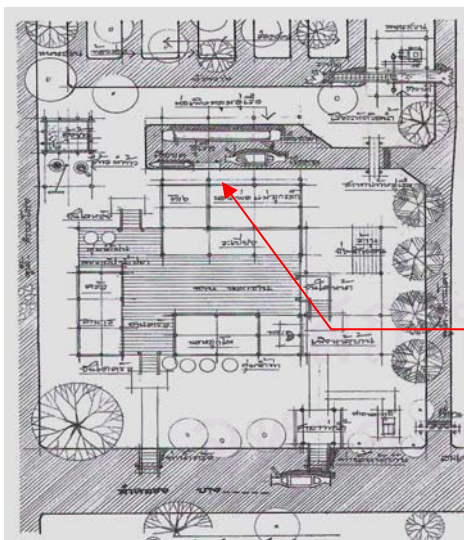
ผังที่ 39 ผังบริเวณบ้านชาวสวนดั้งเดิม

บ้านชาวสวนดั้งเดิม เป็นบ้านแบบแรกก่อนการดัดแปลง คือภายในบริเวณจะประกอบด้วย軒คสวนหรือร่องสวน ในส่วนหน้า และบริเวณบ้านในส่วนหลัง อาจกันพื้นที่บางส่วนเพื่อการกองเก็บผลผลิต การเริ่มต้นน้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมไทยในส่วนของสามัญชนเริ่มต้นขึ้นที่นี่ และพัฒนามาสู่รูปแบบต่อภายหลัง

ภาพที่ 81 ภาพเรือนชาวสวนดั้งเดิม

บ้านชาวสวนผสมชานา แสดงให้เห็นความสัมพันธ์อย่างชัดเจนในการอยู่ร่วมกันกับน้ำของคนไทย ในบริเวณมีการแบ่งพื้นที่เพื่อเป็นส่วนเปียกและส่วนแห้งทั้งในหน้าแล้ง และหน้าน้ำ ในส่วนของบริเวณบ้านจะเจาะช่องเปิดให้น้ำเข้ามาภายใน น้ำส่วนที่น่าสนใจอยู่ที่คูเรือหลังบ้าน ที่เป็นสวนสร้างบรรยากาศ เป็นห้วงน้ำขนาดพอเหมาะให้เกิดกิจกรรม เด็กเล็กและลูกหลานจะได้เล่นสนุก โดยไม่ออกไปไกลการดูแลและเป็นที่ผ่อนคลายสำหรับผู้ใหญ่ด้วยเช่นกันอีกทั้งช่วยเป็นพื้นที่รับน้ำจาก Surface drain ด้วย

ผังที่ 40 ผังบริเวณบ้านชาวสวนผสมชานา

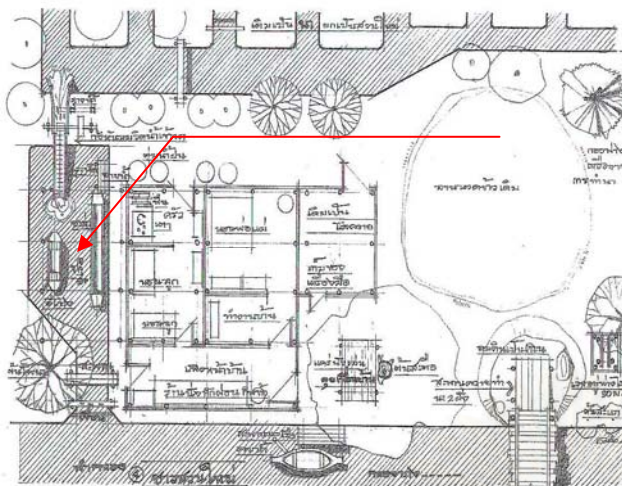

ภาพที่ 82 ภาพเรือนชาวสวนผสมชานา

สนใจ นิมเล็ก. การประชุมทางวิชาการเรื่อง : ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาวสวน. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543. หน้า 41-51.

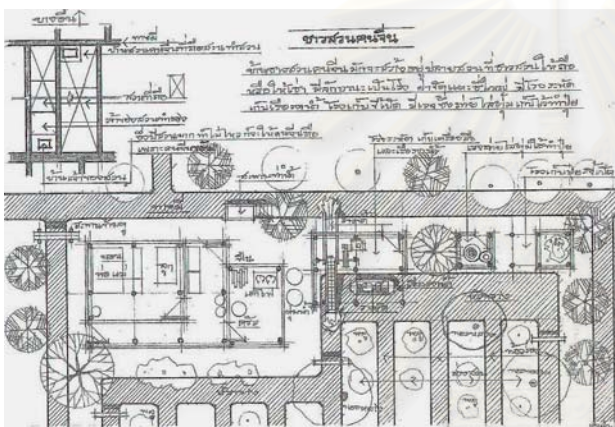
บ้านชาวสวนใหม่

บ้านสวนอีกสองชนิดนี้ พัฒนาขึ้นจากสองแบบแรก บ้านชาวสวนใหม่มีลักษณะคล้ายคลึงกับบ้านชาวสวนผสมชาวนา แต่สร้างบรรยากาศภายในด้วยน้ำ เนื่องจากการต่อหลังคาเป็นเพิงสร้างคลุมห้วงน้ำที่เกิดขึ้น เป็นการพยายามที่จะใช้พื้นที่ใช้น้ำที่เจาะเข้ามาเป็นพื้นที่พักผ่อนในตัวมากยิ่งขึ้นและมากกว่าบ้านชาวสวนผสมชาวนา

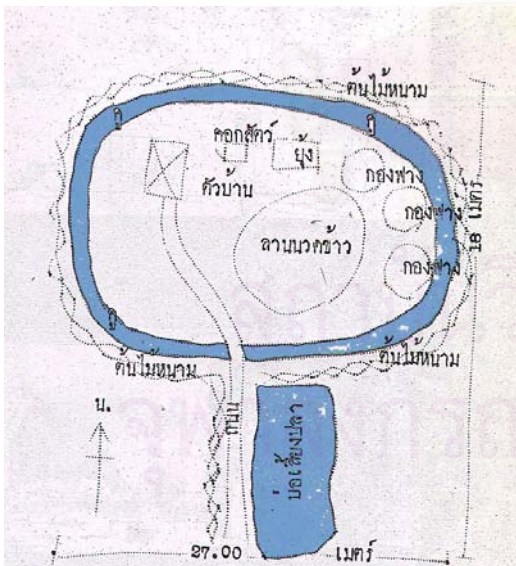
ส่วนบ้านชาวสวนคนจีน จะสร้างร่องสวนจำนวนมากเรียงต่อกันเพื่อการเข้าพื้นที่เพาะปลูก ส่วนตัวบ้านเน้นที่ การสร้างความเป็นส่วนตัวซึ่งเห็นได้จากการวางตัวของบ้านในผังบริเวณที่ตัดขาดจากส่วนอื่นทั้งหมด โดยจะอาศัยสะพานและทางเดินเล็กๆในการเชื่อมต่อเท่านั้น

บ้านชาวสวนคนจีน

ผังที่ 41 ผังบริเวณบ้านชาวสวนใหม่
ผังที่ 42 ผังบริเวณบ้านชาวสวนคนจีน

บ้านชาวนา จากผังบริเวณด้านข้าง เป็นลักษณะที่ถ่ายทอดจากคำบอกเล่าของ อาจารย์นารถ โพธิประสาท ในรายงานการวิจัยบ้านชาวนาทั่วประเทศ พ.ศ. 2496 แสดงถึงการใช้น้ำ(คู)ในการสร้างแนวเขตพื้นที่ ร่วมกับแนวไม้หนามและเก็บน้ำใช้ไว้รอบบ้านเนื่องจากไม่มีระบบประปา ดังนั้นจึงเป็นผลพลอยได้เมื่อล้อมน้ำรอบที่ คือไม่ต้องเสียเวลาในการขนน้ำ และไม่เปลืองน้ำจากบ่อขุดซึ่งเป็นน้ำสำหรับการบริโภค และส่วนหน้ามีบ่อน้ำขนาดใหญ่สำหรับเลี้ยงปลา

ผังที่ 43 ผังบริเวณบ้านชาวนา

และนี่เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงถึงการใช้น้ำร่วมกับการดำรงชีวิตของคนไทย ทั้งทางด้านเกษตรกรรมและกสิกรรม น้ำไม่เพียงแต่จะนำมาซึ่งประโยชน์ใช้สอยทางด้านกรหาเลี้ยงชีพ แต่นำมาซึ่งผลพลอยได้ทางด้านจิตใจในส่วนของ การผ่อนคลายอารมณ์ และสร้างบรรยากาศที่ดีอีกด้วย

การศึกษารูปแบบการใช้และออกแบบน้ำของไทย (Thai-Waterscape) ในประเด็นของงานสถาปัตยกรรมเพื่อการพักอาศัยประเภทบ้านนี้ จะทำการศึกษาโดยเน้นทั้งการออกแบบเพื่อมวลชน(Urban Design) หรืองานสาธารณะขนาดใหญ่ และการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมที่มีความเฉพาะที่(Landscape Design) หรืองานในขนาดเล็ก

จากหลักฐานพบว่าได้เริ่มมีการบันทึกเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ กิจกรรมและกิจวัตรประจำวันของประชาชน รวมถึงสวนกับการใช้น้ำในระดับประชาชนไว้ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในยุคสุโขทัย จากหลักฐานข้างต้นพบว่าการออกแบบในยุคนี้เป็นลักษณะของการออกแบบเพื่อตอบสนองต่องานสาธารณะเป็นส่วนใหญ่โดยการจัดการของภาครัฐ ทั้งการจัดหาที่ดินและการจัดสร้าง เนื่องจากรูปแบบการปกครองที่รวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง คือองค์พระมหากษัตริย์ ที่ดินทั้งหมดภายในราชอาณาจักรเป็นสิทธิของพระเจ้าแผ่นดิน ประชาชนเป็นเพียงผู้อยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารเท่านั้น การออกแบบในงานสาธารณะและในระดับประชาชนค่อยๆมีการแปรเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานต่อมา เห็นได้ชัดถึงการเปลี่ยนแปลงในสมัยอยุธยาเนื่องจากฐานะของประชาชนแตกต่างกันอย่างมาก มีการแบ่งชั้นวรรณะ กำหนดฐานะด้วยศักดินา มีการถือครองที่ดิน ที่สำคัญรูปแบบและระบบเศรษฐกิจก็ปรับเปลี่ยน และพัฒนาขึ้นอย่างมากจากในสมัยสุโขทัยเมื่อเข้าสู่สมัยอยุธยา จึงทำให้ทั้งรัฐและประชาชนมีฐานะมั่งคั่งขึ้น การพัฒนารูปแบบของที่อยู่อาศัยจึงมีขึ้นตามกำลังทรัพย์และอิทธิพลจากต่างประเทศที่แผ่เข้ามากับการค้าขายและการทูต การออกแบบมีทั้งการรับเอารูปแบบของชาวต่างชาติโดยตรง และการพัฒนารูปแบบขึ้นใหม่เพื่อเป็นแบบเฉพาะของไทย ภูมิปัญญาเหล่านี้ก่อปรขึ้นจากการสังสมประสพการณ์และถ่ายทอดสืบต่อกันจากรุ่นหนึ่งถึงรุ่นหนึ่งจนถึงยุครัตนโกสินทร์ ซึ่งในช่วงแรก(สามรัชกาลแรก)เป็นยุคของการสร้างพระนคร ลักษณะและองค์ประกอบต่างๆภายในกรุงเทพฯยังคงสภาพของความเป็นอยุธยาเป็นส่วนใหญ่ ในรัชกาลถัดมาได้รับอิทธิพลและวัฒนธรรมตะวันตก ประกอบกับกระแสการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม จึงทำให้เกิดการเกิดใหม่ของรูปลักษณะงานสถาปัตยกรรมไทยแนวใหม่และรวมถึงงานภูมิสถาปัตยกรรมไทยแนวใหม่ควบคู่ไปด้วย กระบวนการและวิธีใช้น้ำในยุคนี้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องไปกับสภาพการดำเนินชีวิตที่แปรเปลี่ยนไปแล้วแต่ยุคสมัย และอิทธิพลต่างๆที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงนั้น เกิดเป็นรูปแบบการใช้งานที่หลากหลายในปัจจุบัน ดังจะสามารถ แจกแจงได้ ดังนี้

รูปแบบการใช้งานและการออกแบบน้ำในยุคต่างๆ

5.1 ยุคสุโขทัย

ลักษณะโครงสร้างทางสังคม เนื่องจากเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เปิดกว้างและประเทศมีประชากรน้อยการปกครองจึงเป็นแบบปิตาธิปไตย(แบบพ่อปกครองลูก) และกลายมาเป็นธรรมาริปไตย(สมัยพญาลิไท) ประชากรสามารถจับจองพื้นที่เพื่อทำการเกษตรได้ตามความพอใจ เมื่อใครไปถึงสถานที่ก่อนแล้วแสดงการครอบครองก็สามารถมีกรรมสิทธิเหนือที่ดินนั้นได้(ถอดความจากศิลาจารึก)

การใช้น้ำและการออกแบบน้ำในที่อยู่อาศัย ในยุคนี้การใช้น้ำโดยส่วนมากเป็นลักษณะของการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานประเภทสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในพื้นที่สาธารณะ ที่เกิดจากทางราชการเป็นผู้กำหนดพื้นที่และทำการจัดสร้าง ไม่มีหลักฐานระบุถึงการใช้น้ำในระดับเอกชนเนื่องจากฐานะและอาชีพของประชาชนอยู่ในระดับต่ำรวมถึงระบบของการปกครอง และการควบคุมอำนาจของทางราชการ

5.1.1. ความสำคัญของน้ำในระดับเมือง

1. **บาราย(Baray) หรือ อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่** ตามหลักการสร้างเมืองของขอมจะต้องมีการเก็บสำรองน้ำเพื่อใช้สำหรับการอุปโภคและบริโภคเนื่องจากขอมเป็นชาติที่ตั้งถิ่นฐานในที่ดอน น้ำจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตในแต่ละวัน

พื้นฐานการวางผังของอาณาจักรสุโขทัยนั้น เป็นการออกแบบโดยขอม ก่อนที่จะมีการสถาปนาราชธานีใหม่จึงทำให้ลักษณะวิธีการสร้างเมือง รูปแบบ โครงสร้างและสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การกำหนดแนวแกนเมืองที่ตรึงอยู่กับทิศทั้ง 4 รวมถึงตำแหน่งการจัดวางองค์ประกอบต่างๆภายในเมืองที่เรียงลำดับกันตามแนวแกนทิศนี้ และการสร้างสถาปัตยกรรมทั้งหลายด้วยรูปทรงสี่เหลี่ยม และมีบารายรูปสี่เหลี่ยมเช่นกัน ทำให้สามารถกล่าวได้ว่าเมืองสุโขทัยมีลักษณะเป็นเมืองขอมที่มีลักษณะผิดเพี้ยนจากเมืองขอมต้นแบบเพียงบางประการเท่านั้น

โดยบารายนี้จะสามารถแบ่งตามลักษณะที่ตั้งได้เป็น 2 ประเภท นั่นคือ ประเภทแรกบารายบนพื้นที่แบนราบ และประเภทที่สอง บารายบนพื้นที่ลาดเอียง(มีSlope อาศัยความชันเป็นประโยชน์ในการก่อสร้าง ทำให้ไม่จำเป็นต้องสร้างขอบโดยรอบสี่ด้าน อาจกันเพียง 3 ด้านเป็นรูปตัวUหรือ 2 ด้านเป็นรูปตัวL ก็สามารถกักเก็บน้ำได้) โดยจะมีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือสี่เหลี่ยมจัตุรัสเท่านั้น การใช้น้ำในบารายนั้นมีการกำหนดเป็นหลักเกณฑ์อย่างชัดเจนโดยประชาชนมีสิทธิที่จะใช้น้ำในบารายเฉพาะบารายที่ได้รับการอนุญาตให้ใช้เท่านั้นหรืออาจกำหนดช่วงเวลาการเข้าใช้เฉพาะ และจะไม่สามารถเข้าไปใช้น้ำในบารายอื่นที่สร้างขึ้นเพื่อการประกอบพระราชพิธีหรือเพื่อการอื่นของทางราชการ

บารายมีลักษณะการสร้างแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดการใช้งานที่แตกต่างกัน 3 ลักษณะ นั่นคือ

1. **บารายขุด** : เกิดจากการขุดเข้าไปในเนื้อวัสดุหรือดินเพื่อเป็นพื้นที่เก็บน้ำ

2. **บารายก่อ** : ก่อขอบขึ้นด้วยอิฐ ดินหรือศิลาแลง เพื่อใช้เป็นที่เก็บน้ำสำหรับแหล่งน้ำขนาดใหญ่

3. **บารายบนที่เนิน** : เป็นการสร้างแนวขอบบนชั้น Contour ที่ชันเพื่อเป็นพื้นที่เก็บน้ำ มีประโยชน์เสริมในเรื่องของการชะลอความเร็วของน้ำป่า และการเปลี่ยนเส้นทางน้ำที่จะไหลลงสู่เมือง

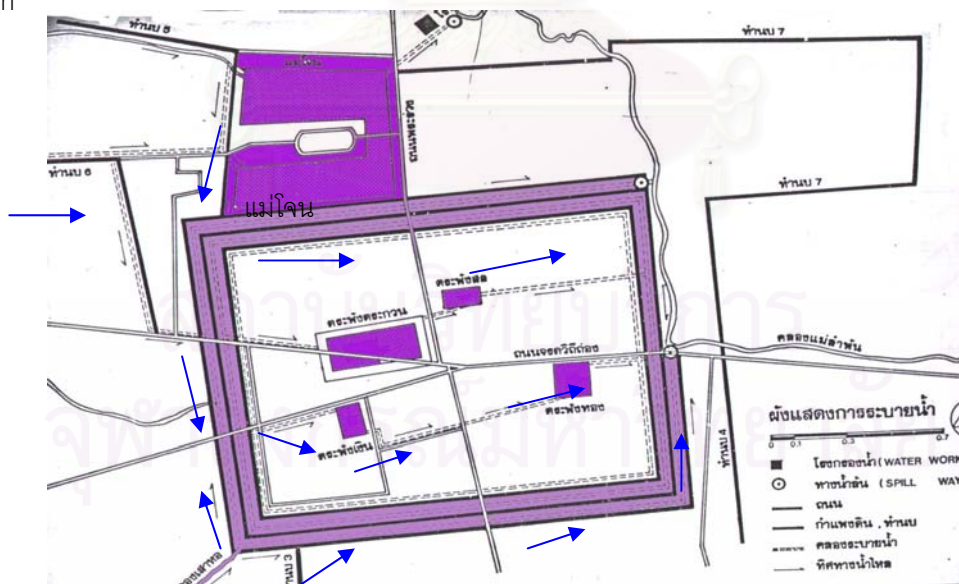

2. **ตระพัง** เป็นสระน้ำขนาดใหญ่ ทำหน้าที่รองรับปริมาณน้ำฝนจำนวนมาก เพื่อรองรับการใช้งานของคนในอาณาจักรสุโขทัย เนื่องจากสุโขทัยตั้งอยู่บนที่ดอน ฉะนั้นทรัพยากรน้ำจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก และอีกทั้งตัวเมือง

ของอาณาจักรสุโขทัยตั้งห่างจากแม่น้ำยมเป็นระยะทางกว่า 12 กิโลเมตร ทำให้ตำแหน่งของน้ำ(ตระพัง)มีบทบาทในผังเมืองอย่างเด่นชัด บริเวณวัดที่เป็นแกนหัวใจหลักของเมืองจะมี 4 ตระพังใหญ่ ได้แก่ ตระพังเงิน ด้านหลังวัดมหาธาตุ ตระพังตะกวนอยู่ใกล้วัดสระศรี ตระพังสอ ด้านทิศเหนือวัดมหาธาตุ และตระพังทองที่วัดตระพังทอง โดยตระพังนี้มีขนาดตั้งแต่ 200x200 เมตร จนถึง 800x800 เมตร มีข้อความในศิลาจารึกกล่าวถึงการใช้น้ำในตระพังเพื่อการบริโภคไว้ว่า ..” กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีน้ำตระพังไพศาลีสินดี ดั่งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง”..¹ นอกเหนือจากประโยชน์ทางการเก็บสำรองน้ำเพื่อประชาชนแล้ว ท้องน้ำที่เกิดขึ้นจากความกว้างของตระพังยังทำให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามที่ช่วยในการส่งเสริมโบราณสถาน โดยจะทำให้เกิดทัศนียภาพที่มีทั้งน้ำเป็นฉากหน้า มีแนวเทือกเขาและตัวสถาปัตยกรรมภายในเมืองช่วยส่งเสริมเป็นฉากหลัง (Background) ให้เกิดความสมบูรณ์ของภาพมากยิ่งขึ้น

การจัดวางอ่างเก็บน้ำภายในเมือง จะวางในตำแหน่งที่กระจายอยู่ในบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของเมือง ซึ่งจะมีการแบ่งหน้าที่การใช้งานของแต่ละตระพังชัดเจน การใช้น้ำในตระพังจะเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสามสถาบันหลัก คือ วัด และ ส่วนของประชาชน อีกด้วย

การจ่ายน้ำเข้าเมืองมีหลายเส้นทาง เริ่มจากเส้นทางแรกทางทิศเหนือ น้ำจากท่านบที่ 5(ด้านทิศตะวันตกมีเขาประทับซึ่งเป็นพื้นที่ที่ฝนตกหนักกว่าบริเวณอื่น) ฝนจะไหลจากช่องเขาโขกพระร่วง ไปรวมกับน้ำในพื้นที่เก็บน้ำขนาดใหญ่แม่โจนเข้าสู่ถนนพระร่วงแล้วส่งน้ำเข้าสู่ตึบริบูร ผ่านเข้าเมืองทางทิศเหนือ สายที่สองจะเป็นน้ำจากท่านบที่ 6 รวมกับน้ำส่วนที่แยกจากท่านบที่ 5 เข้าเมืองทางทิศตะวันตก ผ่านตระพังตะกวนซึ่งเป็นตระพังที่ใหญ่ที่สุดโดยตรง สายที่สามจากทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ น้ำจากคลองเสาหอจะรวมกับท่านบที่ 3 เข้าเมืองเพื่อจ่ายน้ำให้ตระพังเงิน หลังจากจ่ายน้ำให้แหล่งน้ำทั้งหมดภายในเมืองแล้วน้ำที่จ่ายเข้าจะรวมกับน้ำเสียที่ปล่อยออก แล้วไปรวมกันที่แนวตึบริบูรทางทิศตะวันออกเพื่ออาศัยคลองแม่รำพันและวางระบายปล่อยน้ำออก

ผังที่ 44 ผังแสดงระบบจ่ายและระบายน้ำ ภายในเมืองสุโขทัย จากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2520

¹ ไขแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค 1: สวนในนิยายโบราณ สวนสมัยสุโขทัย และสวนสมัยกรุงศรีอยุธยา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. หน้า 30.

ผังที่ 44 แสดงการเชื่อมต่อของระบบน้ำภายในเมืองสุโขทัย และบ่งบอกถึงความสามารถในการวางผังที่ผนวก การชลประทานเข้าไปเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของเมืองได้อย่างลงตัว ระบบชลประทานและระบบระบายน้ำ ภายในตัวเมืองเป็นการต่อเชื่อมกันของระบบบนดินคือ คูคันและคลองส่งน้ำ กับระบบใต้ดิน คือ การฝังท่อ ระบายน้ำดินเผา ซึ่งระบุอยู่ในบันทึกว่าเป็นหนึ่งในสองชนิดของเครื่องปั้นดินเผาในสมัยสุโขทัย² ที่สามารถพบได้นั้นคือ ชนิดแรกใช้ประดับอาคารและสาธารณูปโภค และชนิดที่สองคือภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยท่อที่ใช้ นี้จะเป็นเครื่องปั้นดินเผาประเภทเคลือบสีน้ำตาลตามแบบของขอม ใช้วิธีการเดียวกันกับเครื่องเคลือบประเภท ไหลสีหู หรือ โอง

ระบบระบายน้ำ³

การระบายน้ำเป็นลักษณะเด่นประการสำคัญของเมืองสุโขทัย ซึ่งนอกจากการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ ของเมืองแล้ว ยังถือประโยชน์ในเรื่องของความสวยงาม โดยการส่งเสริมองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมภายใน ตัวเมืองด้วย

ระบบระบายน้ำภายในเมืองประกอบด้วย 2 ระบบ คือ

1. การระบายน้ำตามธรรมชาติร่วมกับมนุษย์สร้าง จากตำแหน่งที่ตั้งของเมืองสุโขทัยที่มีแนวเขาผิบน้ำชันนาบ ตลอดแนวทิศตะวันตกทำให้ได้รับน้ำจากแหล่งต้นน้ำ พื้นที่รับน้ำจากเขาจะสามารถรับน้ำได้ประมาณ 20 ตารางกิโลเมตร จากนั้นจะไหลลงสู่สระตรางซึ่งชาวสุโขทัยสร้างขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่กักเก็บ ชะลอและหน่วงน้ำ จากนั้นจึงไหลต่อไปหล่อเลี้ยงเมืองสุโขทัย น้ำที่เหลือจากความต้องการก็จะไหลลงสู่ห้วยแม่รำพัน แล้วไหลออกจากเมืองสู่แม่น้ำยมต่อไป

การระบายน้ำทั่วไปจะใช้แบบการระบายน้ำผิวดิน (Surface run off) โดยเริ่มจากระดับเชิงเขาทางด้าน ตะวันตกที่ระดับ 70-75 เมตร ไปสู่ด้านตะวันออกที่ระดับ 53 เมตร คิดเป็นอัตราความลาดชันประมาณ 0.3-0.8% ความแตกต่างของระดับพื้นที่ 17-22 เมตร จากระดับความสูงที่ได้กล่าวมาสร้างปัญหาอย่างมากในเรื่อง น้ำไหลหลากในหน้าน้ำ การแก้ปัญหาเรื่องน้ำไหลหลากจึงอาศัยการสร้างบารายเพื่อเปลี่ยนทิศทางและลดกำลัง น้ำ ไม่ให้สร้างความเสียหายให้กับตัวเมือง อีกทั้งยังสามารถจ่ายน้ำไปยังที่กักเก็บเป็นน้ำสำรองต่อไปด้วย

2. การระบายน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น พื้นที่เก็บน้ำในเมืองมีปริมาตรน้อย (20 ตารางกิโลเมตร) ไม่เพียงพอต่อ ความต้องการของจำนวนคนภายในเมืองสุโขทัย จึงเป็นเหตุให้เกิดวิธีการสำรองน้ำด้วยการสร้างแหล่งพักและ กักเก็บน้ำประเภทตระพังหรือสระน้อยใหญ่ขึ้นมากมายภายในเมืองสุโขทัย และลักษณะการสร้างสระน้ำล้อม อาคาร วัด พระราชวังเหล่านี้เองจึงเป็นผลพลอยได้ที่เป็นเอกลักษณ์ทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมเฉพาะของเมืองที่ เกิดขึ้นจากการแก้ปัญหาดังกล่าว

3. **ตริบูร** (บูร แปลว่า ป้องกัน, ที่ป้องกันศัตรู) มีลักษณะเป็นคันดินสามชั้นและคูน้ำขนาดใหญ่สองชั้นระหว่าง กลางทำหน้าที่เป็นกำแพงเมือง ได้รับการออกแบบให้มีขนาดความกว้าง 25 ถึง 30 เมตร⁴ ทางด้านเหนือและ

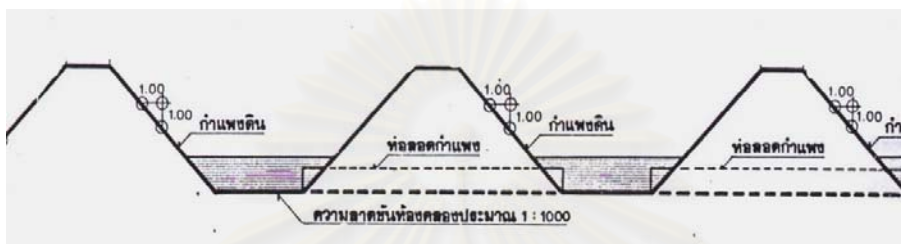
² กองโบราณคดี กรมศิลปากร. *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย*, 2520.

³ ----- . *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย*, 2520. หน้า75.

⁴ไชแสง ศุชะวัฒน์. *ประวัติศาสตร์ไทยภาค 1: สอนในนิยายโบราณ สอนสมัยสุโขทัย และสอนสมัยกรุงศรีอยุธยา*.จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2520. หน้า29.

ด้านใต้ยาว 2,860 เมตร และทางด้านตะวันออกและด้านตะวันตกยาว 1,380 เมตร การล้อมรอบเมืองด้วยคูน้ำสองชั้นนี้ถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของยุคสุโขทัย

ตึบริมมีหน้าที่ในการกั้นเขตแดนและรักษาเมืองในการศึกสงครามเป็นหลัก แต่ยังคงมีหน้าที่เสริมในเรื่องของการเป็นที่ล่อลวงน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งและในกรณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการอุปโภค การเกษตรกรรม การป้องกันน้ำท่วมและน้ำป่า รวมทั้งเชื่อมต่อเข้ากับระบบระบายน้ำหลักเพื่อนำน้ำจ่ายเข้าและระบายออกนอกเมืองด้วย บทบาทของตึบริมยังปรากฏในจารึกหลายครั้งในเรื่องของการเป็นพื้นที่ที่ทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันของประชาชน เช่น ประเพณีลอยกระทง

ภาพที่ 83 ภาพแสดงการใช้ตึบริม และคูน้ำระหว่างแนวกำแพงทั้ง 3 ชั้น
ที่มา : โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2520.

4. **สรีดภงส์ หรือ ทำนบพระร่วง** เป็นเขื่อนที่สร้างขึ้นรอบๆเมืองสุโขทัย โดยมีการกล่าวไว้ในศิลาจารึกว่า “ทางด้านทิศใต้ ของสุโขทัย มีวัดของปู่ครู มีสรีดภงส์ มีสวนผลไม้ เช่นสวนมะพร้าว สวนขนุน สวนมะม่วง และสวนมะขาม”

ทำนบพระร่วง สร้างเป็นลักษณะคันดิน มีฐานกว้างประมาณ 30 เมตร สูง 3 เมตร มีขนาดความยาว 6-7 กิโลเมตรโดยประมาณ และทางด้านทิศเหนือยังสร้างถนนพระร่วง สุโขทัย – กำแพงเพชร ร่วมในการส่งน้ำเข้าสู่ตัวเมืองอีกด้วย

ภาพที่ 84 ภาพทำนบพระร่วงในปัจจุบัน จากพลังคน อำนาจผี บารมีพระ, 2544

ภาพด้านบน คือ ทำนบพระร่วงหรืออ่างเก็บน้ำในชอกเขาทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้นอกเมืองสุโขทัย ชาวบ้านเรียกว่า ทำนบพระร่วงหรือสรีดภงส์ (แต่เดิม) ตามที่ปรากฏหลักฐานกล่าวถึงทำนบแห่งนี้ไว้ในหลักศิลาจารึกที่ 1 ของเมืองสุโขทัย และในปัจจุบันสรีดภงส์ในอดีตถูกดัดแปลงให้เป็นแหล่งน้ำใช้โดยหน่วยงานของประปาภูมิภาค

5. **ทะเลหลวง** เป็นพื้นที่ลุ่มขนาดใหญ่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง ที่จะกลายเป็นทะเลเมื่อน้ำน้ำมาถึง ในจารึกมีการกล่าวถึงทะเลหลวง ว่าตั้งอยู่ในบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานของประชาชน ความว่า “ ทิศตะวันออก มีวัดปู่ครู (ซึ่งเป็นพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์รองจากสังฆราช) มีทะเลหลวง มีสวน ไร่นา ป่าหมาก ป่าพลู ป่ามะม่วง มะขาม มีถิ่นฐาน มีหมู่บ้านน้อยใหญ่ ” ซึ่งทำให้เกิดทัศนียภาพที่งดงามและเป็นแหล่งน้ำสาธารณะให้กับเมืองด้วย

6. **สระหลวงของพระร่วง** จากหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า ในเรื่องพระร่วงสุโขทัย กล่าวถึงบริเวณทางด้านทิศใต้ของเมืองสุโขทัย ที่พระร่วง(กษัตริย์พระองค์หนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย ไม่ทราบแน่ชัดว่าพระองค์ไหน) ทรงเห็นถึงความเหมาะสมของพื้นที่และตำแหน่ง แล้วโปรดให้สร้างสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด กว้างยาว 15 วา ขึ้นเพื่อประโยชน์แก่สาธารณะชน ได้พักผ่อนและทำกิจกรรมต่างๆ จากนั้นโปรดให้ช่างสร้างขุ้มอิฐคร่อมหลังสระ และบนขุ้มสร้างพระเจดีย์ ชื่อว่า พระมหาธาตุ ภายในสระให้ปลูกบัวเบญจพรรณ

7. **ป่าตาล**⁵ ในจารึกเรื่องการจัดผังเมืองสุโขทัยได้ระบุถึงการจัดสรรและสร้างพื้นที่สาธารณะสำหรับประชาชน ไว้อย่างชัดเจน เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนโดยเฉพาะ ทั้งในการพบปะ พักผ่อน และการฟังเทศน์ฟังธรรม ฯลฯ ที่ว่างสาธารณะนี้ ได้แก่ ป่าตาล

ภาพที่ 85 ภาพภายในป่าตาล จากหนังสือชุดคลื่นความคิด: สอนไทย โดย ไชแสง ศุขะวัฒนะ, 2538. หน้า 10.

⁵ ไชแสง ศุขะวัฒนะ. **ประวัติสวนไทยภาค 1: สวนในนิยายโบราณ สวนสมัยสุโขทัย และสวนสมัยกรุงศรีอยุธยา.** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. หน้า 28.

ป่าตาลเป็นสถานที่ที่เกิดขึ้นจากคติการปลูกต้นตาลในการเสี่ยงทาย เกี่ยวกับระยะเวลาและความรุ่งเรืองของการครองราชย์ของพระเจ้าแผ่นดิน มีหลักฐานในจารึกกล่าวถึงป่าตาลไว้ว่า “ ครั้นศก 1214 หรือ พ.ศ.1835 หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงปลูกป่าตาลได้ 14 ปี พระองค์จึงโปรดให้ช่างสร้างพระแท่นศิลา ไปตั้งไว้กลางป่าตาลนี้ ในวันแปดค่ำ สิบห้าค่ำ ข้างขึ้นข้างแรมก็ดี ทรงนิมนต์พระมหาเถรานุเถระขึ้นนั่งบนพระแท่นนี้ แสดงพระธรรมแก่ประชาชน ถ้าเป็นวันอื่นๆ ไม่ใช่วันธรรมสวนะ พระองค์ก็จะเสด็จมาประทับที่พระแท่นนี้เพื่อว่าราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เอง และพร้อมกันนั้นได้โปรดให้พสกนิกรเข้าเฝ้าด้วย ” ภายในป่าตาลนี้ ประกอบด้วยศาลาสองหลัง อันได้แก่ ศาลาพระมาต และพุทธศาลา และพระแท่นศิลาชื่อพระแท่นมิ่งมงคลาบาตร และป่าตาลนี้เองที่เป็นสวนสาธารณะแรกของไทย (จากการสันนิษฐานของศาสตราจารย์ไขแสง ศุขะวัฒน์)

5.1.2. ความสำคัญของน้ำในระดับประชาชน

ชาวสุโขทัยมีรากฐานทางสังคมเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีชีวิตผูกพันกับน้ำในรูปแบบของคนที่อยู่อาศัยบนที่ดอนซึ่งมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด จากคนที่อยู่ในที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์เช่นเมืองที่เป็นที่ลุ่ม แต่ชาวสุโขทัยเคยชินกับการมีสระน้ำประดิษฐ์และทะเลจำลองอันได้แก่ตระพังหรือบารายขนาดใหญ่ต่างๆที่อยู่ในเมือง ชาวสุโขทัยเห็นถึงคุณค่าของน้ำเนื่องจากมีน้ำจำนวนจำกัด และต้องหามาอย่างยากลำบากจึงทำให้เกิดมีประเพณีที่จะขอพระคุณและขอภัยต่อน้ำขึ้น เช่น ประเพณีลอยกระทง

จากการวางตำแหน่งน้ำภายในเมืองทำให้ชนชั้นปกครอง พระสงฆ์และประชาชนได้มีโอกาสที่จะพบปะกันเพื่อใช้น้ำสาธารณะที่ได้จัดไว้ยังประโยชน์ในด้านการปกครองและสร้างความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อกัน เป็นการลดช่องว่างทางสังคม การออกแบบและจัดวางสระน้ำในเมืองยังมีบทบาทในด้านการพักผ่อนและสร้างทัศนียภาพที่สวยงามให้ประชาชน และที่สำคัญที่สุดคือ การกล่อมเกลาคิดใจ ซึ่งช่างสมัยสุโขทัยมีความชำนาญในเรื่องสัดส่วน ความสวยงาม อย่างยิ่งการวางผังเมืองจึงปรากฏออกมาอย่างสวยงาม มีการลำดับทัศนียภาพเรียงต่อกันเป็นเสมือนฉากที่จัดไว้ มีฉากหน้าและฉากหลัง จากการเทคนิค Borrow Scenery สร้างความงามและความพึงใจทางสายตา โดยคาดหวังว่าคนที่อยู่ในเมืองที่สวยงาม ในสิ่งแวดล้อมที่ดีจะมีจิตใจดีด้วย

5.1.3. สรุปการใช้น้ำในระดับเมืองและประชาชน สมัยสุโขทัย

โดยทั่วไปเป็นงานระดับสาธารณะ มีรูปแบบเฉพาะ มีเอกลักษณ์ชัดเจนเนื่องจากการสั่งสมทางวัฒนธรรมเก่าและอิทธิพลอินเดียจากขอมที่เคยเป็นประเทศที่เรืองอำนาจในบริเวณคาบสมุทรมนี้

บทบาทการใช้น้ำ ไม่ค่อยมีความหลากหลาย มีการใช้งานที่จำกัดเป็นผลจากการตั้งกฎเกณฑ์ในการใช้อย่างชัดเจน ทั้งนี้จากคติความเชื่อและเพื่อความเรียบร้อยเรียบร้อย ในการอยู่ร่วมกันของชาวเมือง

บทบาททางด้านภูมิสถาปัตยกรรม น้ำเป็นตัวหลักที่ช่วยสร้างทัศนียภาพที่สวยงามให้กับเมือง ทั้งจากแนวน้ำที่โอบล้อมเมือง แหล่งน้ำขนาดใหญ่ภายนอก ตระพังเก็บน้ำภายใน รวมถึงแนวเขาที่เรียงสลับเป็นพื้นหลัง (Background) และเป็นจุดหยุดทางสายตา ช่วยส่งเสริมตัวสถาปัตยกรรมภายในเมืองให้เด่นยิ่งขึ้น สมดังคำกล่าวในศิลาจารึก ชื่นชมความงามตระการตาด้วยวัดและอารามใหญ่น้อย ว่า “กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีอัฐฐารส มีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม” (ไขแสง ศุขะวัฒน์, 2520) สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ล้วนถูกจัดวางให้อยู่ติดกับตำแหน่งของตระพังใหญ่ทั้ง 4

ทำให้สามารถกล่าวได้ว่า เป็นการจัดวางที่มุ่งจะให้เกิดการส่งเสริมซึ่งกันและกันของงานภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม

บทบาทด้านการชลประทาน เมื่อพิจารณาถึงผังเมืองสุโขทัยจะพบว่าระบบการวางแนวเส้นทางเดินน้ำนั้นจะเน้นประโยชน์ทางการชลประทานเป็นหลัก การวางผังจะเชื่อมต่อทางน้ำ จุดพักน้ำและแหล่งสำรองน้ำขนาดใหญ่ ในบริเวณต่างๆของเมืองถึงกันหมด ประกอบกับระบบประตูกั้นน้ำและทำนบเพื่อความสะดวกในการจ่ายน้ำเข้าและถ่ายน้ำออกจากเมือง ทำให้น้ำในเมืองสุโขทัยไม่มีการเน่าเสียและมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี

บทบาททางด้านพิธีกรรม น้ำในแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้ ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศและความขลังของการออกแบบแบบภูมิจักรวาลและพิธีกรรม ให้ออกมาเป็นสิ่งกายภาพที่สามารถจะจับต้องได้ เข้าใจได้ง่ายสำหรับชนชั้นประชาชน ทั้งนี้อาจหมายถึงการมีอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ที่สามารถสร้างสรรคดียิ่งใหญ่เหล่านี้ได้ ซึ่งก็มีความหมายแฝงในการสร้างความศรัทธาในเรื่องของอำนาจในการปกครองเช่นกัน

บทบาททางด้านประเพณีและชีวิตประจำวัน แหล่งน้ำที่ทางการสร้างขึ้นในเมืองนั้นยังประโยชน์ในเรื่องของการอุปโภคและบริโภคเป็นหลัก เนื่องจากเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของชาวสุโขทัย การประกอบงานบุญหรืองานประเพณีร่วมกับน้ำนั้นย่อมถือเป็นประเพณีที่สำคัญ เป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันกับน้ำที่จะต้องขอมาและขอบคุณในเรื่องของผลผลิตที่เกิดขึ้น งานประเพณีเหล่านี้ยังมีส่วนช่วยในการสร้างสายสัมพันธ์อันดีและลดช่องว่างภายใน ชน3ระดับชั้นนั่นคือ เจ้านายในวัง พระสงฆ์ และประชาชนอีกด้วย

บทบาทด้านการป้องกันการพังทลายของดิน สุโขทัยมีพื้นที่ทางเหนือเป็นที่ราบสูง ทางตอนกลางเป็นที่ราบและตอนใต้เป็นที่สูง ประกอบกับแนวเขาผีปันน้ำทางด้านทิศตะวันตกที่วางตัวขนานกับเมืองที่เป็นต้นน้ำแม่ น้ำยม ทำให้เกิดปัญหาน้ำไหลหลาก การสร้างบารายในแบบที่ 3 (กั้นน้ำที่ไหลมาตามแนวเส้นชั้นความสูง) จะช่วยในการชะลอความเร็วและเปลี่ยนทิศทางของน้ำเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาภายในเมืองมากนัก

บทบาทด้านการป้องกันการรุกราน จากภูมิประเทศในข้างต้น สุโขทัยจึงเป็นเมืองที่ล้อมรอบด้วยน้ำ ทั้งจากธรรมชาติ(แม่น้ำยม)และที่มนุษย์สร้างขึ้น (ตริบูร, สรีดภงส์ ฯลฯ) ดังนั้นส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้จึงมีหน้าที่เป็นเครื่องกีดขวางในการประวิงเวลาของการศึกจนกว่าจะถึงหน้าน้ำ ซึ่งจะเกิดน้ำหลากท่วมพื้นที่ทั้งสองฝั่งปีละครั้งในเดือนมิถุนายน ซึ่งในแต่ละครั้งจะมีระยะเวลาการท่วมตั้งแต่ 15 วันจนถึงสองเดือนเศษ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

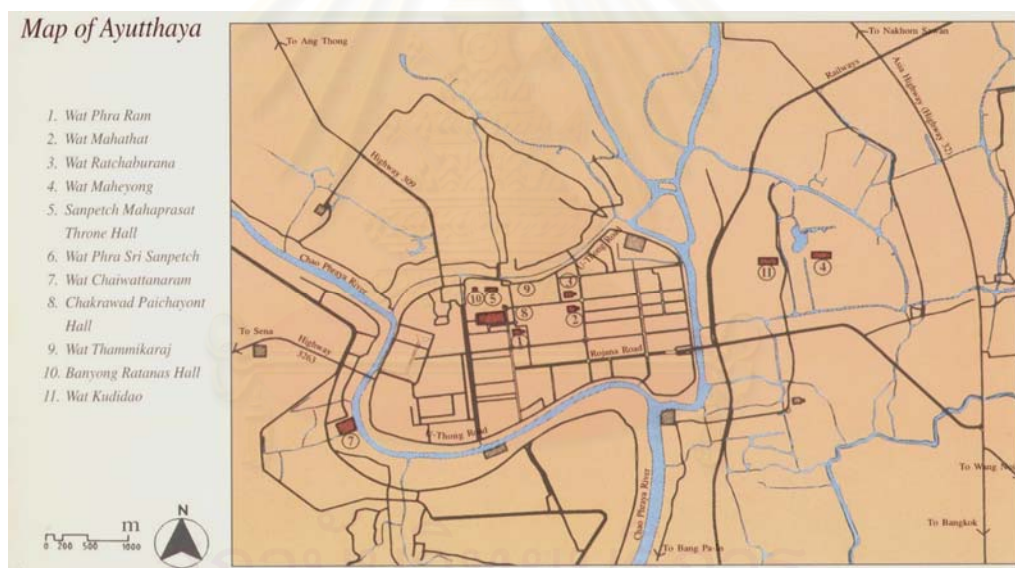
5.2 ยุคอยุธยา

ลักษณะโครงสร้างทางสังคม ในสมัยนี้มีระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งหมายถึงการปกครองระบอบที่กษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินเสมือนหนึ่งสมมุติเทพตามอิทธิพลอินเดียที่ได้รับมา ลักษณะโครงสร้างทางสังคมจึงมีการกำหนดความแตกต่างและแบ่งแยกชนชั้น ประชาชนมีฐานะหลายระดับและช่วงชั้นทางสังคมห่างกันมากเนื่องจากประเทศมีประชากรเพิ่มขึ้นกว่าในสมัยสุโขทัยมาก การปกครองนั้นมีการจัดแบ่งอำนาจเป็นหน่วยงาน กรม กอง หมู่เพื่อดูแลประชาชน มีเสนาบดีประจำกระทรวงต่างๆรับอำนาจจากส่วนกลางอีกที รวมทั้งมีกฎหมายที่จะใช้ควบคุมราษฎร ดังนั้นสิทธิจึงมีการจำกัดตามชนชั้นที่กำหนดขึ้น สภาพของที่อยู่อาศัยมีความแตกต่างกันไปตามฐานะเช่นกัน รวมถึงรูปแบบการใช้น้ำในบ้านก็ขึ้นกับฐานะซึ่งเป็นตัวแปรหลักที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันด้วย

การใช้น้ำและการออกแบบน้ำในที่อยู่อาศัย

กรุงศรีอยุธยา

5.2.1. ความสำคัญของน้ำในระดับเมือง

ผังที่ 45 ผังเมืองกรุงศรีอยุธยา จาก Ayutthaya World Heritage, 1999

1. **การกำหนดอาณาเขตพระนคร** ภายหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรสุโขทัย อิทธิพลของอาณาจักรอยุธยาที่รุ่งเรืองขึ้นด้วยการนำของพระเจ้าอู่ทอง ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์ การสร้างเมืองอยุธยาพิจารณาในเรื่องของน้ำและการกำหนดยุทธภูมิเป็นสำคัญ¹ เริ่มต้นจากการสร้างเมืองที่ตำบลเวียงเหล็ก(บริเวณวัดพุทธโธสวรรยในปัจจุบัน) แต่เมืองมีแม่น้ำเป็นพรมแดนธรรมชาติเพียงด้านเดียว จึงย้ายเมืองไปทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือที่บริเวณปลายแหลมซึ่งเป็นยุทธภูมิที่ดีกว่ามากเนื่องจากมีแม่น้ำถึง 2 สายไหลมาล้อมรอบ

¹ ไขแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค 1 : สวนในนิยายโบราณ สวนสมัยสุโขทัยและสวนสมัยกรุงศรีอยุธยา. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. หน้า 38.

อันได้แก่ เจ้าพระยา และแม่น้ำลพบุรีล้อมรอบถึง 3 ด้าน นั่นคือ ทิศเหนือ ทิศตะวันตก และด้านทิศใต้ ทำให้เกิดแนวความคิดที่จะขุดคูเมืองทางด้านทิศตะวันออกเพื่อเชื่อมลำนํ้าลพบุรีเข้ากับแม่น้ำเจ้าพระยาให้ได้แนวนํ้าที่ล้อมเมืองทั้ง 4 ด้าน ให้ชื่อว่า คูชื่อหน้า หรือ คูหน้าเมือง และเมื่อขุดคูนี้สำเร็จนํ้าจากแม่น้ำใหญ่ทั้งสองสายได้ช่วยในการขยายเส้นทางเดินนํ้าในคูจนกลายเป็นแม่น้ำปาลักในที่สุด ซึ่งจากการขุดคูชื่อหน้าเสริมขึ้นอีกด้านหนึ่งนี้ทำให้ได้เมืองที่มีลักษณะเป็นเกาะรูปยาวรี มีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 5,000 ไร่ และด้วยรูปลักษณะของเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นทำให้ กรุงศรีอยุธยา มีลักษณะที่แตกต่างจากเมืองขอมที่มีลักษณะเมืองเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือสี่เหลี่ยมจัตุรัสอย่างสิ้นเชิง ถือเป็นารสร้างเมืองจากการกำหนดขอบเขตเมืองด้วยเส้นทางเดินของนํ้า

การสร้างแนวปราการจากแม่น้ำทั้งสี่ด้านที่ล้อมรอบมหานครนั้นถือเป็นความสำเร็จในด้านพิชัยสงครามอย่างยิ่ง เนื่องจากการแสดงถึงความคิดที่รู้จักปรับเปลี่ยนสภาวะแวดล้อม(Existing condition)ให้เป็นผลส่งเสริมในเรื่องชัยภูมิ กล่าวคือตำแหน่งที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะตั้งรับข้าศึกเพราะล้อมรอบด้วยทางนํ้าและพื้นที่ราบลุ่มต่ำขนาดใหญ่ เมื่อถึงหน้านํ้าจะเกิดนํ้าป่าไหลหลากนำมาซึ่งความลำบากอย่างยิ่งของผู้มารุกราน จึงทำให้ไม่สามารถที่จะตั้งทัพติดพระนครได้เกินหน้านํ้า(เดือน 10-12)

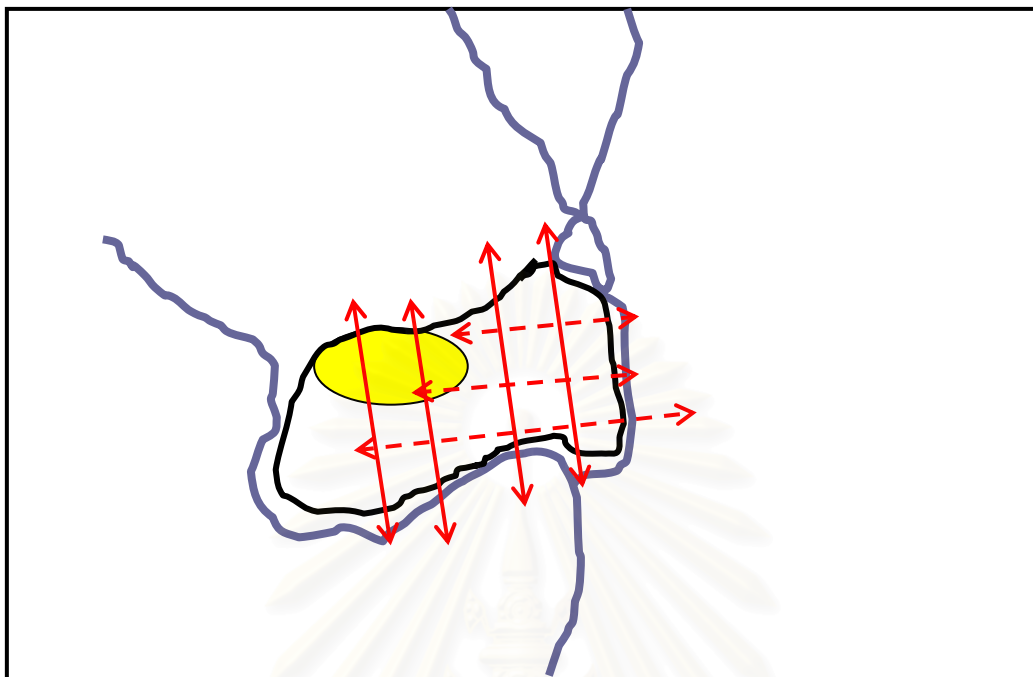
2. ระบบนํ้าภายในเมืองและการขุดคลอง ปรากฎหลักฐานที่บันทึกเกี่ยวกับการระบบนํ้าภายในเมืองอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ของ โยส เชาเต็น พ่อค้าชาวฮอลันดา²ไว้ว่า

“.....พระราชวังหลวงที่ประทับของพระมหากษัตริย์ตั้งอยู่บนฝั่งนํ้าเสมือนเป็นเมืองเล็กๆ แยกอยู่อีกเมืองหนึ่ง ปราสาทราชมนเฑียรคูมโหฬารมีสีทองทั้งสิ้น ภายในกำแพงเมืองมีถนนกว้างตัดตรงและยาวมาก และมีคลองขุดจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาในพระนคร จึงสะดวกแก่การสัญจรไปมาได้ทั่วถึงกัน นอกจากถนนและคลองยังมีคูเล็กๆและตรอกซอกอีกเป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้ในฤดูนํ้าเรือพายทั้งหลายจึงสามารถผ่านเข้าผ่านออกติดต่อกันได้จนถึงหัวกระไดบ้าน.....”

ภายในเมืองกรุงศรีอยุธยา มีการวางระบบนํ้าเป็นเครือข่ายโดยการขุดคลอง ทั้งสองแนวคือแนวเหนือ-ใต้ และแนวตะวันออก-ตะวันตก(ที่ตั้งฉากกับแนวแรก) การขุดคลองเพิ่มเติมขนานกับคลองชื่อหน้า(ในแนวเหนือ-ใต้)จะขุดพื้นที่ออกเป็นเกาะใหญ่ค่อยเพื่อเหตุผลทางด้านคมนาคมเป็นหลักที่จะเปิดเส้นทางลัด (Short-cut)ระหว่างแม่น้ำสองสาย และเมื่อปากคลองเชื่อมกับแม่น้ำทั้งสองด้านทำให้การระบายนํ้าทำได้สะดวกภายในเมืองจึงไม่มีนํ้าขังให้เน่าเสีย คลองเหล่านี้ได้แก่ คลองประตูเทพนม คลองประตูข้าวเปลือก คลองฉะไกรใหญ่ และคลองประตูจัน ส่วนคลองในแนวตะวันออก-ตะวันตก การระบายนํ้าไม่ค่อยสะดวกนัก มีปัญหาเรื่องความตื้นเขินอยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อพิจารณาการวางแนวคลองและระบบนํ้าภายในเมืองทำให้สามารถกล่าวได้ว่า การวางระบบนํ้าและทางสัญจรรวมถึงการแบ่งพื้นที่ภายในเมืองอาศัยระบบตาตาราง(Grid System)ในการวางผัง ตาตารางที่ใช้กำหนดพื้นที่และแบ่งZoneโดยอาศัยนํ้าเป็นตัวตัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นเกาะเล็กเกาะน้อยแยกกิจกรรมไปตามความเหมาะสมของพื้นที่ การกำหนดตำแหน่งเริ่มจากในไปหานอกนั่นคือ

² โยแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค1: สวนในนิยายโบราณ สวนสมัยสุโขทัยและสวนสมัยกรุงศรีอยุธยา. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. หน้า 65.

พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีสรรเพชญ์(ในตำแหน่งหัวใจ) อุทยานหลวง เหล่าบ้านขุนนาง ประชาชน พุ่งนา
เรียงรายกันออกไปเป็นลำดับชั้น

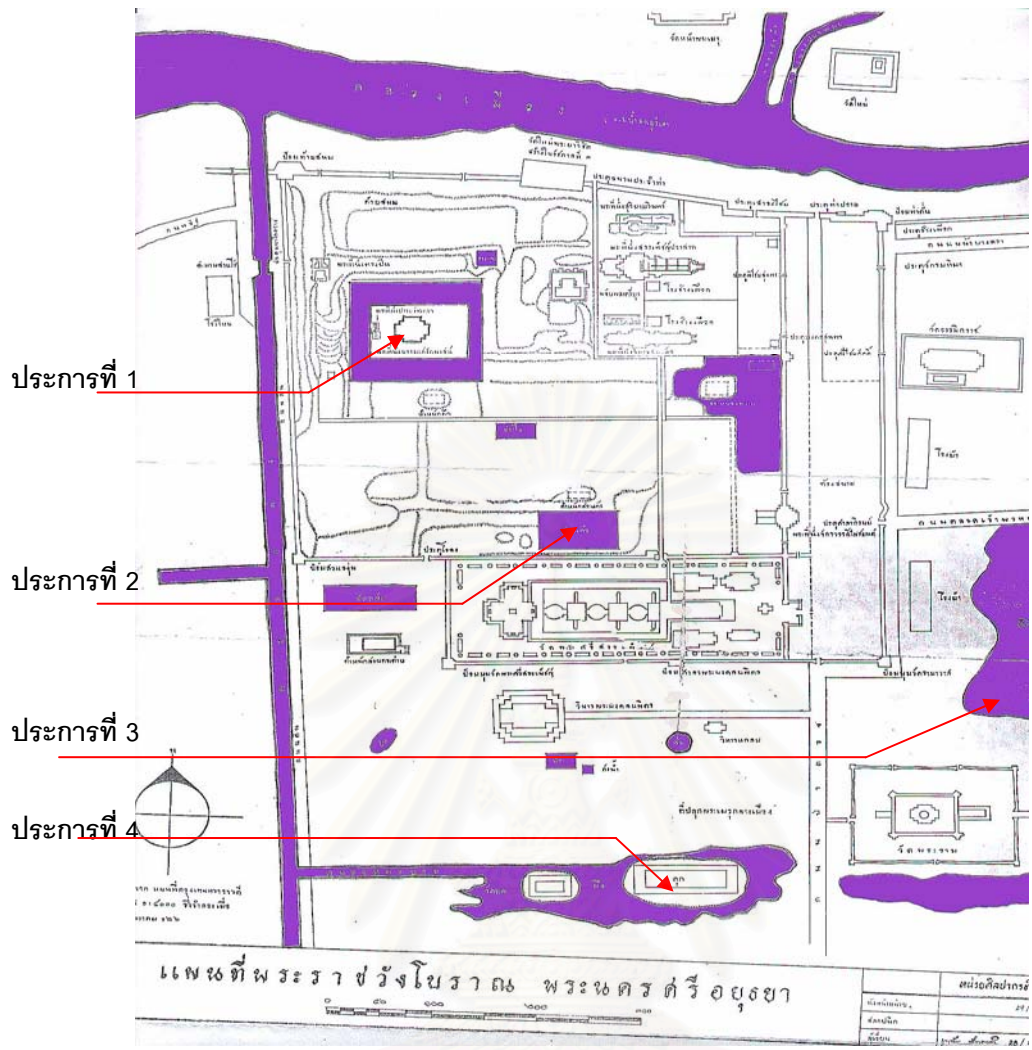

ผังที่ 46 ผังแสดงการวางแนวคลองและระบบน้ำของเมือง แบบตาตาราง(Grid System)

- แสดงแนวคลองหลักตามแนวเหนือ-ใต้
- - - - - แสดงแนวคลองรองตามแนวตะวันออก-ตะวันตก
- เขตพระราชฐานชั้นในและบึงพระราม

เส้นทางการสัญจรภายในเมืองจะอาศัยคลองที่ขุดขึ้นทั้งแนวเหนือ-ใต้และแนวตะวันออก-ตะวันตก เป็นทางสัญจรหลัก ทางรองเป็นทางถนนที่มีหลักฐานกล่าวว่ามี การปูพื้นถนนด้วยอิฐขนานไปกับแนวคลองเกือบทุกสายเพื่อเป็นทางสำหรับประชาชน สัตว์และยานพาหนะ ขนาดของถนนมีการเพิ่มขนาดขึ้นเพื่อเป็นทางเสด็จ(พยุหยาตราทางสถลมารค)หรือในบางสายเพิ่มขนาดจนเป็นลานชายของ ถนนและสะพานภายในเมือง³ ต้องคำนึงถึงการยกระดับเพื่อให้เรือลอดผ่านได้ และสะพานที่เกิดขึ้นมีอยู่ด้วยกัน 3 ประเภทคือ สะพานไม้ สะพานอิฐ และสะพานศิลา(สะพานศิลาแลง) เป็นสะพานที่ก่ออย่างแข็งแรงรองรับน้ำหนักของช้างและสัมภาระต่างๆ จากลักษณะของน้ำที่ล้อมเมืองทั้งสี่ด้านและแนวคลองที่ตัดชอยภายในตัวเมือง แสดงให้เห็นถึงความชาญฉลาดในการใช้น้ำร่วมกับการวางผังเมืองจนทำให้เมืองเสมือนเป็นเมืองน้ำและสภาพการดำเนินชีวิตของคนอยุธยาที่ยินดีจะมีชีวิตอยู่ร่วมกับสายน้ำ ทั้งในหน้าปกติ(แล้ง)และในหน้าน้ำ(ฝน)

³ไขแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค1: สวนในนิยายโบราณ สวนสมัยสุโขทัยและสวนสมัยกรุงศรีอยุธยา. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. หน้า 66.

ผังที่ 47 ผังบริเวณพระราชวังโบราณกรุงศรีอยุธยา แสดงการใช้น้ำในบริเวณ และพื้นที่โดยรอบ

จากกรมศิลปากร, 2509

ผังบริเวณนี้เป็นส่วนขยายของบริเวณพระราชฐานแห่งที่สองที่สร้างขึ้นใหม่ติดแม่น้ำลพบุรี(บริเวณสี่เหลี่ยมในแผนภาพแสดงการวางแนวคลองและระบบน้ำของเมือง แบบตาราง(Grid System) เมื่อพิจารณาถึงรูปลักษณะและหน้าที่ของน้ำภายในเมืองแล้วจะพบว่ามีส่วนน้ำที่มีหน้าที่สำคัญทั้งหมด 4 โครงการด้วยกัน โดยมีหน้าที่ดังนี้

โครงการที่ 1 สระน้ำทรงสี่เหลี่ยมแต่งขอบล้อมรอบพระราชฐาน พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ ทางด้านทิศตะวันตกของพระราชวัง เป็นสระที่สร้างเพื่อเสริมบรรยากาศและความสวยของพระที่นั่ง เน้นด้านทัศนียภาพเป็นหลัก

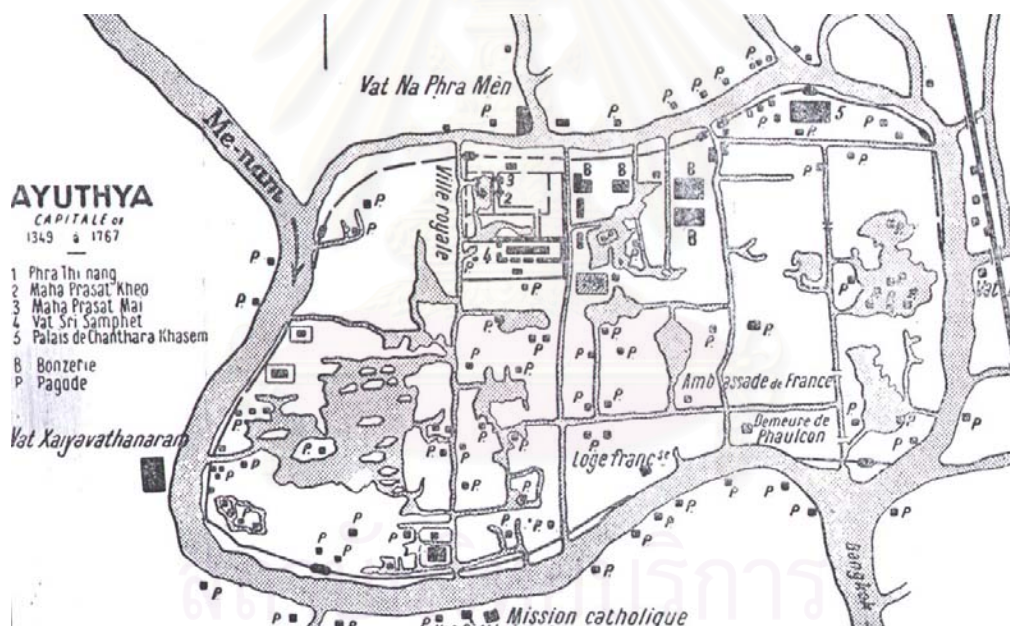
โครงการที่ 2 สระแก้ว: สระน้ำทรงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่กลุ่มพระตำหนัก และอุทยานหลวง เป็นการวางผังโดยอาศัยความงามของสระแก้วเป็นศูนย์กลาง และสร้างกลุ่มพระตำหนักต่างๆล้อมรอบเป็นส่วนสร้างทัศนียภาพหลักของกลุ่มอาคาร เป็นการใช้ที่เน้นทางด้านความสวยงามอีกเช่นกัน

โครงการที่ 3 บึงพระราม : แหล่งน้ำที่เป็นพื้นที่สาธารณะของประชาชน เป็นแหล่งน้ำที่ใหญ่ที่สุดในเขตพระราชวัง เป็นแหล่งน้ำที่พระราชทานให้เป็นที่สาธารณะแก่ประชาชน

โครงการที่ 4 แนวน้ำที่ล้อมรอบคู และทัศนสถาน ส่วนที่ติดกับพระราชวัง เป็นการใช้อยู่ในรูปแบบหนึ่งของน้ำในกรุงศรีอยุธยา คือ เป็นการสร้างแนวอุประครอบที่คุ้มขังนักโทษ จะเห็นได้ว่าแนวน้ำที่ล้อมรอบทำ

ให้บริเวณมีลักษณะเป็นเกาะยากต่อการหลบหนี และตัดขาดบริเวณออกจากส่วนอื่น เป็นการใช้ที่เน้นด้านหน้าที่ใช้สอยเป็นหลัก ในเรื่องของการสร้างแนวเขต

3. **พื้นที่สาธารณะและแหล่งน้ำหลักภายในเมือง** ภายในกรุงศรีอยุธยา มีพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ติดหนองน้ำ ชื่อ“หนองโสน”⁴เป็นบริเวณที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดในเขตรั้วพระราชวัง และเป็นที่ตั้งพระราชวัง พระที่นั่งต่างๆด้วย ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “บึงช็ิน”และ“บึงพระราม”ตามลำดับ บึงนี้เป็นแหล่งสำรองน้ำ(Retention Pond)พร้อมกับเป็นสวนสาธารณะในตัวและถือเป็นพื้นที่พักผ่อน ขนาดใหญ่ที่สุดประเภทสวนน้ำ ภายในเมือง มีข้อสันนิษฐานว่าเป็นบึงที่เกิดจากการขุดเพื่อนำดินไปถมที่ก่อสร้างพระราชวังและพระมหามณเฑียรในบริเวณใกล้เคียง พื้นที่ที่ขุดแล้วจึงต่อเชื่อมและปล่อยให้เป็นบ่อน้ำตามธรรมชาติ ระบบการระบายน้ำของบึงได้รับการปรับให้มีประสิทธิภาพสูงจนประชาชนและพระสงฆ์ที่อยู่รอบบริเวณมีน้ำที่สะอาดใช้ตลอดปี โดยการจ่ายน้ำเข้าทางด้านเหนือจากคลองน้ำเขียวที่รับน้ำจากต้นน้ำ และจ่ายน้ำออกทางด้านใต้ทางคลองเทพหมี บึงพระรามนี้เองที่เป็นสถานที่แห่งเดียวที่หนุ่มสาวจะสามารถมาพบปะพูดคุยและลอยเรือเล่นสัปดาห์ได้เนื่องจากเคยมีการกระทำที่ไม่เหมาะสมของหนุ่มสาวเกิดขึ้นในบริเวณสระแก้ว(แหล่งน้ำแหล่งที่สองที่เล็กกว่าบึงพระรามระหว่างพระราชฐานชั้นในและวัดพระศรีสรรเพชญ์)แล้วเกิดการทราบทลงโทษไว้ในกฎหมายแต่ยรบาลห้ามการเข้ามาใช้ร้องรำทำเพลง เล่นดนตรีและทำกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม

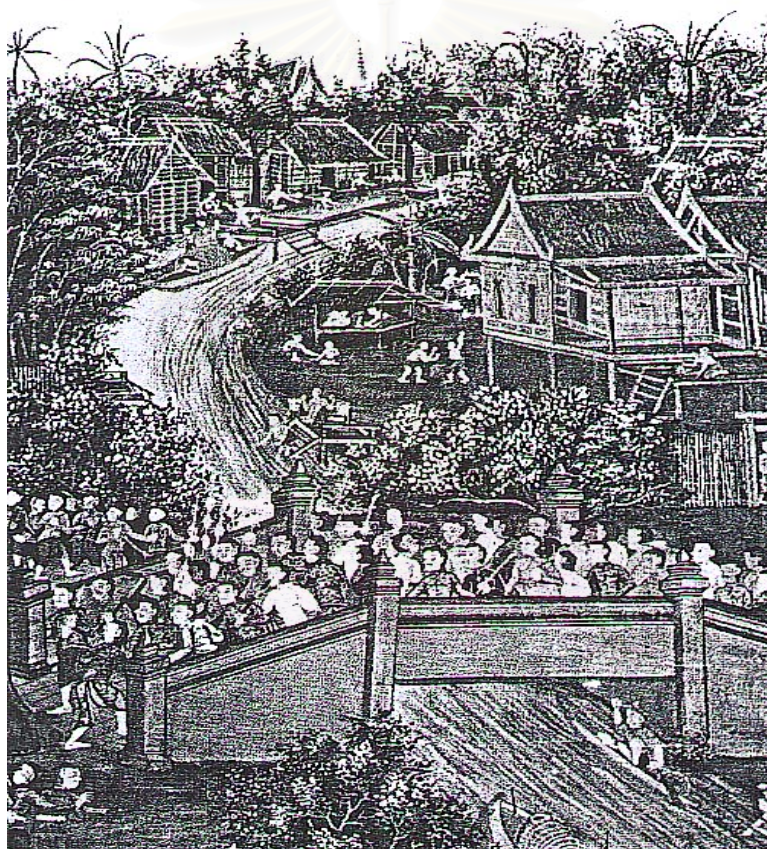

ผังที่ 48 ฝั่งแสดงระบบคูคลองและแหล่งน้ำภายในเมืองอยุธยา(ชาวฝรั่งเศสตัดแปลงจากแผนที่ฉบับ พ.ศ.2230 และพิมพ์ขึ้นเมืองพ.ศ.2469) จากหนังสืออธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา กับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ พ.ศ.2509

⁴ ไขแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค1: สวนในนิยายโบราณ สวนสมัยสุโขทัยและสวนสมัยกรุงศรีอยุธยา. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. หน้า 49.

จากแผนภาพด้านบนจะเห็นได้ว่า ระบบน้ำในเมืองอยุธยาขึ้นต่อเชื่อมกันเป็นระบบใหญ่และเชื่อมต่อกับแหล่งน้ำและพื้นที่สาธารณะภายในเมืองทุกจุดเป็นโครงข่ายเดียวกัน สามารถใช้เรือในการสัญจรไปได้ทุกที่ เมื่อพิจารณาถึงปริมาณพื้นที่ที่เป็นน้ำ ภายในเมือง ที่มีอัตราส่วน 2/5 ของพื้นที่ทั้งหมด(ภาพด้านบน) ในหน้าแล้ง และจะเพิ่มอัตราส่วนระหว่างน้ำต่อพื้นที่ขึ้นอีก ในหน้าน้ำ(เดือน 10 -12) ย่อมสามารถกล่าวได้ว่า อยุธยาเป็นเมืองที่ประชาชนมีชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำอย่างแท้จริง

5.2.2. ความสำคัญของน้ำในระดับประชาชน รากฐานโครงสร้างของสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีชีวิตอยู่ร่วมกับพื้ฟ้าอาศัยน้ำมาช้านาน คนไทยมีความเคารพยกย่องและกตัญญูต่อน้ำซึ่งเป็นแหล่งที่มาแห่งอาหารจึงทำให้เกิดประเพณีและวันสำคัญต่างๆที่จะรำลึกถึงพระคุณของน้ำ หรืออาจกล่าวได้ว่าน้ำเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมและประเพณีไทย

ภาพที่ 86 ภาพเขียนแสดงชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา จากหนังสือ เจ้าชีวิต:สยามก่อนยุค

ประชาธิปไตย โดยหม่อมราชวงศ์นครินทร์ จักรพงษ์ พ.ศ. 2541

แสดงถึงตำแหน่งที่ตั้งบ้านเรือนที่ติดแม่น้ำและลักษณะเรือนไทยดั้งเดิมยกพื้นสูง การล้อมรั้วกันแนวเขตบ้านด้วยไม้ไผ่ การดำเนินชีวิตแบบสังคมเกษตรและ บ้านสวนที่อยู่ร่วมและพื้ฟ้าอาศัยน้ำเป็นทรัพยากรหลักในการดำรงชีวิต

ความผูกพันระหว่างสายน้ำกับชีวิตไทยนี้เห็นได้ชัดเจนจากชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในกรุงศรีอยุธยาที่ตั้งบ้านเรือนเรียงรายล้อมพระนครไว้ ในบริเวณที่อยู่อาศัยจะเป็นไร่นาที่มีอาณาเขตแผ่

กว้างไกล สลับกับหมู่บ้านและวัด ในหน้าน้ำ(ช่วงประมาณเดือน10-12) น้ำจะท่วมทุ่งนาและที่อยู่อาศัยทั้งหมด เสมือนหนึ่งเป็นทะเลอันกว้างใหญ่ ชาวอยุธยาจะดำรงชีวิตร่วมกับน้ำคืออยู่บ้านเสาสูง หุงหาอาหารบนเรือน ลูกหลานในบ้านรู้จักการว่ายน้ำทั้งการเล่นสนุกและการหาปลา การเดินทางอาศัยการพายเรือเพื่อไปมาหาสู่กัน ชีวิตอย่างนี้เป็นชีวิตที่คนอยุธยาอยู่ได้อย่างมีความสุข ไม่เดือดร้อน ไม่ต้องมีการเตรียมการมากมายเป็นเพียง การดำเนินชีวิตช่วงหนึ่งในรอบปีเท่านั้น

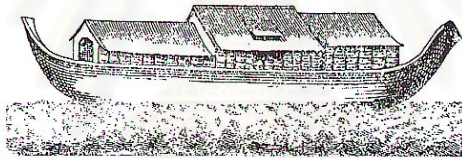
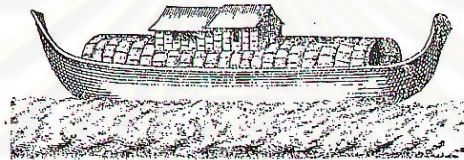
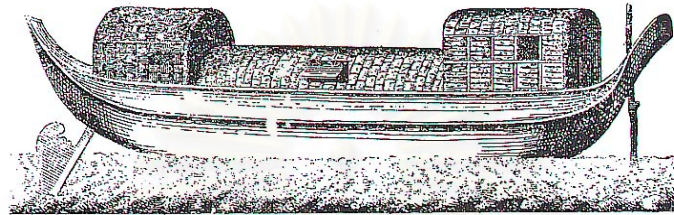
ภาพที่ 87 ภาพแสดงความเป็นอยู่ของคนไทยใกล้รั้วพระราชวังกรุงศรีอยุธยา จากหนังสือกรุงศรีอยุธยาของเรา โดย ศรีศักร วัลลิโภดม พ.ศ.2541

แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของบ้านเรือนที่แตกต่างกัน อันได้แก่ เรือนปูน(ตึก)พร้อมเครื่องสูง เป็นอาคารสำหรับเจ้านายชั้นสูง เรือนไทยพื้นบ้านยกเสาสูงก่อสร้างแบบเรียบง่ายด้วยวัสดุพื้นถิ่นเช่นไม้ไผ่ เรือนแพไม้ไผ่สำหรับเดินทางค้าขายและพักอาศัย และเรือ ที่เป็นที่พักอาศัยเคลื่อนที่อีกประเภทหนึ่ง ที่เริ่มมีให้เห็นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องมาจากระบบการคมนาคมหลัก คือ สายน้ำ

หน้าน้ำที่จะเวียนมาตามกำหนดของฤดูกาลจะทำให้คนมีความคุ้นเคยและมีความผูกพันกับสายน้ำ ความสัมพันธ์เหล่านี้ทำให้เกิดประเพณี ซึ่งประเพณีหรือการละเล่นนี้ก็เกิดขึ้นจากกิจกรรมที่ทำในชีวิตประจำวันนั่นเอง ตัวอย่างเช่น การเล่นทุ่ง⁵ เป็นการละเล่นที่หนุ่มสาวจะว่าสัควาได้ต่อกันในขณะที่พายเรือเก็บสายบัว การแข่งเรือ ระหว่างหมู่บ้านหรือตำบลเพื่อความบันเทิง นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต อันได้แก่ การทอดกฐิน, ทอดผ้าป่า ซึ่งเมื่อประเพณีผ่านระยะเวลายาวนานขึ้นก็สามารถแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมชาวน้ำ และสะท้อนถึงวิถีไทยในที่สุด

⁵ ไขแสง สุชะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค1 : สวนในนิยายโบราณ สวนสมัยสุโขทัยและสวนสมัยกรุงศรีอยุธยา. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. หน้า 42.

เรือ เป็นยานพาหนะหลักของคนไทยในยุคนี้ มีลักษณะการออกแบบที่หลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับการใช้งานและความต้องการตามแต่ละประเภทที่อยู่บนน้ำเป็นหลัก เริ่มตั้งแต่เรือพายขนาดเล็ก เช่น เรือไต้ เรือพายม้า เรือสำปั้น เรืออีโปง ไปจนกระทั่งถึงเรือสัญจรขนาดกลางและขนาดใหญ่ เช่น เรือฉลอม เรือเป๊ะจ้าย เรือเอี่ยมจูน เรือมอ เรือสำเภา เรือกำปั่น ฯลฯ นอกจากนี้เรือเพื่อการสัญจรแล้วยังมีเรือที่มีลักษณะเฉพาะอีกหลายประเภท เช่น เรือเพื่อการค้าขาย เรือสำหรับจับปลา จับสัตว์น้ำ เรือสำหรับลากจูง ฯลฯ และรวมถึงเรือที่เป็นที่อยู่อาศัยที่เรียกว่า “บ้านเรือ” ดังเช่นแสดงในภาพ

“บ้านเรือ” ของชาวสยามสมัยอยุธยา

(จากหนังสือ Engelbert Kaempfer, *The History of Japan*, London, 1727,
ฉบับแปลพิมพ์เรื่อง *A Description of the Kingdom of Siam*, Orchid Press 1998)

ภาพที่ 88 ภาพบ้านเรือ จากหนังสือ อยุธยา ประวัติศาสตร์และการเมือง โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2542

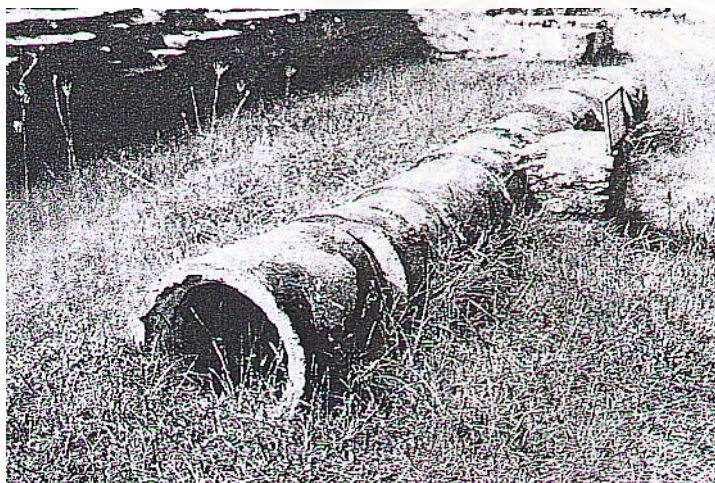
ลพบุรี

5.2.3. ความสำคัญของน้ำในระดับเมือง

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2199 ถึง พ.ศ.2231) อาณาจักรอยุธยาเกิดมีกรณีพิพาทกับชาติตะวันตกที่เข้าหาผลประโยชน์ภายในประเทศ สมเด็จพระนารายณ์จึงมีพระประสงค์ที่จะสร้างพระนครแห่งที่สองขึ้นจากการบูรณะเมืองลพบุรีขึ้นใหม่เนื่องจากตัวเมืองตั้งอยู่ในยุทธภูมิที่เหมาะสม และในรัชสมัยนี้ประเทศไทยมีความสัมพันธ์อันดีกับอิตาลีและฝรั่งเศส จึงมีสถาปนิกและวิศวกรที่มีความสามารถทางด้านการวางระบบน้ำด้วยเทคนิคขั้นสูงเข้าร่วมในการสร้างเมืองในครั้งนี้ด้วยโดยโปรดให้บาทหลวงธอมัส วัลกูอาเนรา ร่วมกับคณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง ทำให้เมืองลพบุรีถือเป็นเมืองที่มีการออกแบบระบบประปาขั้นเลิศในยุคนั้น

เมืองลพบุรีเป็นเมืองที่มีปัญหาอย่างมากในเรื่องความกันดารในฤดูแล้ง ธอมัส วัลกูอาเนรา และดาโกลี บาทหลวงชาวอิตาลีที่คุมการวางระบบเมืองจึงทำแก้ปัญหาโดยการ⁶ ออกสำรวจแหล่งน้ำและวางแนวระบบประปาผันน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ 2 แห่งในบริเวณใกล้เคียง นั่นคือ ห้วยซับเหล็กและทะเลชุบศร จากนั้นสร้าง**คันกันน้ำ**เพื่อเป็นแหล่งเก็บกักน้ำในเวลาฝนตก และ**ปากจั่นหรือประตูน้ำ** เพื่อไขน้ำเข้าเมืองตามปริมาณที่ต้องการโดยผ่านท่อดินเผาฝังใต้ดินมายังบ่อพักบ่อแรกชื่อ สระแก้ว(แห่งที่1)และมายังบ่อพักที่สองชื่อ สระแก้ว(แห่งที่2)เช่นกันเพื่อเป็นการกรองสิ่งสกปรกและปล่อยให้น้ำตกตะกอนก่อนนำมาใช้ **ท่อประปา**ที่ใช้ในการจ่ายน้ำมีลักษณะพิเศษเนื่องจากน้ำที่มาจากห้วยซับเหล็กมีความแรงและอยู่ระดับสูงกว่าเมืองลพบุรีมากจึงใช้ท่อที่มีขนาดเล็กและแข็งแรงเป็นพิเศษ(ท่อประปาดินเผา หนา 4 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 26 เซนติเมตร และมีช่วงความยาว 48 เมตร)เมื่อฝังท่อลงดินแล้วจะต้องหุ้มด้วยปูนผสมหินที่มีลักษณะคล้ายคอนกรีต โรยเศษท่อแตกและวางทับด้วยหินก้อนอีกชั้นหนึ่งก่อนการกลบดิน และทุกทุกระยะบ่อพัก จะทำการติดตั้งปล่องระบายความดัน(ก่อด้วยอิฐสูง 15 เมตร) ซึ่งเป็นเทคนิคเพื่อช่วยให้ท่อส่งน้ำไม่แตกอีกด้วย

ภาพที่ 89 ภาพท่อน้ำดินเผาสมัยพระนารายณ์มหาราช ได้จากการขุดแต่งกำแพงพระราชวังโบราณของอยุธยา จากหนังสือ อยุธยาายศยิ่งฟ้า โดย สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2544

5.2.4. ความสำคัญของน้ำในระดับประชาชน

ลพบุรีเป็นเมืองที่มีที่ราบลุ่มทางด้านทิศตะวันตก ด้านทิศเหนือ และด้านทิศใต้ เมื่อเข้าสู่หน้าน้ำจะทำให้พื้นที่ส่วนนี้กลายเป็นทะเลที่มีขนาดกว้างใหญ่มาก ท้องพรหมมาศหรือทุ่งพรหมมาศเป็นที่ลุ่มทางทิศเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมือง ทุ่งแห่งนี้จะกลายเป็นทะเลสาบที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดปรานในการประพาสเรือใบ และที่ทุ่งนี้เองที่เป็นที่ชุมนุมลอยเรือ เล่นเพลงเรือ สักวาและแข่งเรือ ในหน้าน้ำของชาวลพบุรีและในเวลาหน้าแล้งก็จะเป็นลานโล่ง เหมือนลานอเนกประสงค์ของประชาชนสำหรับการจัดงาน การละเล่นต่างๆที่จะเกิดตามเทศกาลงานตรุษต่างๆ

⁶ ไขแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทยภาค 1 : สวนในนิยายโบราณ สวนสมัยสุโขทัยและสวนสมัยกรุงศรีอยุธยา. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. หน้า 82.

5.2.5. บทสรุปการใช้น้ำในระดับเมืองและประชาชนสมัยอยุธยา

จากพิจารณาการวางผังเมืองอาณาจักรอยุธยา นั้น สามารถกล่าวได้ว่า ประเด็นหลักที่เริ่มพิจารณาถึงและมีความสำคัญสูงสุดในการวางผังเมือง คือ เรื่องน้ำ และการวางผังที่ประสบความสำเร็จที่สุดทางหนึ่ง คือ การวางระบบน้ำของเมือง ไม่ว่าจะเป็นระบบน้ำภายนอกเมืองที่เกิดจากการขุดคลองเชื่อมแม่น้ำเพิ่มเติมจากแนวธรรมชาติเดิมให้เป็นปราการทางธรรมชาติล้อมเมืองไว้ทั้ง 4 ทิศ ถือเป็นสุดยอดชัยภูมิในการสร้างเมือง และระบบน้ำภายใน ซึ่งวางแนวคลองทางทิศเหนือใต้ และตะวันตกตะวันออกแบ่งเมืองออกเป็นตาราง(Grid)เป็นแนวคลองหลักและขุดคลองซอย เพื่อเชื่อมระบบน้ำภายในกับภายนอก และเชื่อมระบบน้ำภายในเข้าด้วยกันทั้งหมดเพื่อประโยชน์สูงสุดทางด้านการคมนาคม

- บทบาททางด้านประเพณีและวัฒนธรรม แหล่งน้ำสาธารณะภายในเมืองมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่เรียงรายไปตามจุดต่างๆของเมือง ซึ่งแทบจะไม่แตกต่างกันมากในเรื่องการใช้งานและกิจกรรมในด้านความสนุกสนาน การละเล่น งานบุญและการพบปะสังสรรค์ทั่วไปตามโอกาส โดยจะมาร่วมงานบุญงานสนุกกันด้วยการพายเรือจากเส้นทางคลองหลัก คลองซอยที่ได้วางผังขึ้นไว้ เป็นการล่องเรือจำนวนหลายลำทำกิจกรรมร่วมกันกลางน้ำ ทั้งนี้เพราะอยุธยาเป็นเมืองน้ำ มีน้ำอย่างอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่ร่วมกับน้ำอย่างเคยชิน ความเป็นอยู่ในหน้าน้ำและหน้าแล้งก็ล้วนมีความสุข ไม่มีความลำบากใจ แหล่งน้ำในเมืองเกิดขึ้นได้ทุกที่ในหน้าน้ำเนื่องจากอยุธยาเป็นเมืองที่ลุ่ม น้ำจะท่วมพื้นที่นาหลายร้อยไร่เกิดเป็นทะเลจำลองซึ่งสามารถสร้างความสำราญใจแก่ประชาชนได้ทุกระดับชั้น
- บทบาททางด้านภูมิสถาปัตยกรรม การสร้างแนวคลองโดยอาศัยการวางผังแบบตาราง(Grid System) ทำให้เกิดระเบียบแบบแผนเดียวกันทั้งเมือง ไม่เกิดความสับสน ทักษะภาพที่เกิดในการเดินทางด้วยคลองจะทำให้สามารถเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากอาคารบ้านเรือนภายในพระนคร ออกสู่คลองเชื่อมที่ต่อจากคลองหลัก แล้วผ่านบ้านเรือนราษฎร ไร่นา ตามแนวคูคลองจะปลูกไม้ใหญ่ให้ร่มเงา ซึ่งเป็นภาพชีวิตที่งดงามของคนอยุธยาที่สามารถสัมผัสได้จาก การนั่งเรือเที่ยวชม เป็นความงามที่เกิดจากความ เป็นธรรมชาติของชีวิต ไม่ได้เกิดจากการวางแผนเพื่อสร้างขึ้น และสถานที่ที่คาดว่าจะมีทัศนียภาพที่งดงามอีก ได้แก่ แหล่งน้ำสาธารณะขนาดใหญ่สำหรับประชาชน เช่น บึงพระราม(สระขนาดใหญ่ที่สุดในเขตราชฐาน) สระแก้ว(ในเขตพระราชฐาน) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำหน้าที่ช่วยจรรโลงจิตใจสำหรับประชาชนในเมือง
- บทบาททางด้านชลประทาน ระบบน้ำของเมืองต่อเชื่อมกันเป็นระบบอย่างชาญฉลาด อาศัยการวางแนวคลองที่ดีประกอบด้วยแรงในการไหลของแม่น้ำสายใหญ่ช่วยในการส่งน้ำสะอาดจากแม่น้ำทั้งสอง(แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำลพบุรี)เข้าสู่ภายในเมือง ผลพลอยได้จากการวางแนวคลองตามแนวเหนือ-ใต้ ช่วยในการป้องกันการเน่าเสียของน้ำภายในเมือง และการวางแนวคลองแบบตารางนี้ ช่วยให้เกิดความสะดวกที่จะจ่ายน้ำเข้าไปหาบ้านเรือนได้อย่างทั่วถึง เพื่อประโยชน์ทั้งทางด้านอุปโภค บริโภค และการเกษตร

5.3 ยุครัตนโกสินทร์

ความสำคัญและความหมายของน้ำ แทรกซึมเข้ามาในทุกองค์ประกอบของที่อยู่อาศัยและการดำเนินชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ละยุคสมัยจะมีการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ที่แตกต่างไปตามลักษณะและปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงชีวิต ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เป็นสมัยที่มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาเข้าสู่ยุคอารยของประเทศไทย บทบาทของน้ำในชีวิตประจำวันของประชาชนมีมากกว่าเพียงระดับสาธารณะเช่นในยุคก่อนๆ น้ำเริ่มเข้ามาเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สร้างความสวยงาม ความเพลิดเพลินภายในบ้านของประชาชนนั้นหมายถึง การใช้น้ำเพื่อความเพลิดเพลินหรือเพื่อประโยชน์ทางด้านภูมิทัศน์นั้นไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงแค่การออกแบบในพระบรมมหาราชวังหรือภายในวัดเท่านั้น บทบาทและการใช้งานของน้ำในระดับประชาชนมีการปรับให้มีรูปแบบที่สอดคล้องกับชีวิตและที่อยู่อาศัย อีกทั้งกระบวนการของการสร้างที่อยู่อาศัยก็มีการพัฒนาขึ้นจนมีแบบแผนสามารถทำการศึกษได้

รองศาสตราจารย์ประทีป มาลากุล ได้แบ่งยุคของ พัฒนาการทางด้านที่อยู่อาศัยของไทยออกเป็น 5 ยุคด้วยกัน นั่นคือ

- ยุคแรก ; พ.ศ.2310-2360 / สมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่1
- ยุคที่สอง ; พ.ศ.2361-2411 / สมัยรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่4
- ยุคที่สาม ; พ.ศ.2411-2461 / สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่6
- ยุคที่ดี ; พ.ศ.2461-2500 / สมัยรัชกาลที่ 7 ถึงรัชกาลที่9
- ยุคที่ห้า ; พ.ศ.2500-ปัจจุบัน / สมัยรัชกาลที่ 9 ถึงปัจจุบัน

โดยทั้งห้ายุคที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะมีเกณฑ์ในการแบ่งยุคจากการพิจารณาทุกช่วงเวลา 50 ปี แต่ในการศึกษารุ่นนี้จะขอแบ่งยุคของพัฒนาการบ้านไทยออกเป็น 4 ยุคด้วยกันคือ

- ยุคที่หนึ่ง รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3
- ยุคที่สอง รัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 6
- ยุคที่สาม รัชกาลที่ 7 ถึงรัชกาลที่ 8
- ยุคที่ดี รัชกาลปัจจุบัน

โดยเหตุผลของการแบ่งยุคออกเป็น 4 ยุคที่แตกต่างจากของรองศาสตราจารย์ประทีป มาลากุล นั้นเนื่องจากประการแรกคือผู้เขียนได้กล่าวถึงการใช้น้ำในยุคอยุธยาในหัวข้อก่อนหน้านี้อแล้วและเห็นสมควรที่จะแยกการใช้น้ำในยุคอยุธยาออกจากสมัยรัตนโกสินทร์ให้ชัดเจนถึงแม้คนไทยในยุครัตนโกสินทร์จะมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ไม่แตกต่างกันกับยุคอยุธยามากนัก แต่เนื่องจากการย้ายมหานครและทำเลที่ตั้งที่เปลี่ยนไปจึงทำให้เกิดความแตกต่างที่มีลักษณะเฉพาะกรุงรัตนโกสินทร์ ประการที่สอง ในแต่ละรัชกาลที่เรียงต่อกัน พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์จะสานพระราชปณิธานต่อจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนหรือมีพระราโชบายที่ใกล้เคียงกันจึงควรแก่การแบ่งกลุ่มตามรัชกาลที่อยู่ในยุคเดียวกัน ภายใต้อิทธิพลเดียวกันเพื่อสะดวกในการศึกษาถึงแนวพระราชนิยมในยุคนั้นๆซึ่งไม่ขึ้นกับรอบระยะเวลา 50 ปี โดยสามารถพบข้อแตกต่างได้ตั้งแต่การแบ่งเป็น ยุคแรก ที่กล่าวถึงอยุธยาถึงรัชกาลที่ 1 ซึ่งแม้จะมีแนวคิดในการก่อสร้างใกล้เคียงกัน แต่ผังบริเวณก็ยังมี ความแตกต่าง เมื่อเข้าสู่ยุคที่สอง ในรัชกาลที่ 2,3 การก่อสร้างอาคารได้รับอิทธิพลจากจีนเช่นเดียวกัน แต่เมื่อเริ่มรัชกาลที่ 4 ก็เปลี่ยนไปรับอิทธิพลตะวันตกซึ่งน่าจะจัดให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันกับอาคารในสมัยรัชกาลที่ 5 และ รัชกาลที่ 6 มากกว่า

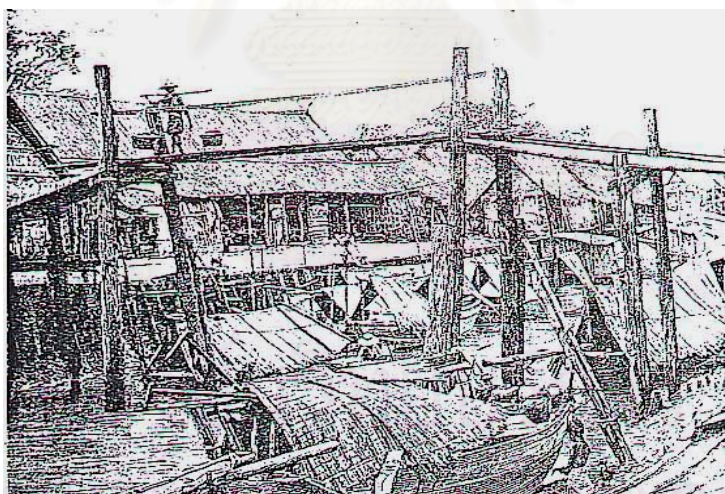
การแบ่งยุคการศึกษาเรื่องการใช้งานน้ำควบคู่ไปกับการศึกษาวิวัฒนาการของบ้านไทย จึงไม่ควรจำกัดอยู่ในช่วงระยะเวลาเพียง 50 ปี ต่อยุค

5.3.1. ยุครัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ รัชกาลที่ 1-3

1. การศึกษาการใช้น้ำร่วมกับวิวัฒนาการของบ้าน

เมื่อครั้งตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เริ่มมีการพิจารณาถึงน้ำและยุทธศาสตร์เป็นประเด็นแรก ไม่ว่าจะเป็ นทิศทางการไหล ขนาดความกว้างและตำแหน่งเมืองที่มียุทธศาสตร์ที่เหมาะสมในการป้องกันข้าศึก แต่เมื่อพิจารณาถึงลักษณะชีวิตคนไทยทำให้พบว่า นอกเหนือจากความจำเป็นในเรื่องการป้องกันข้าศึกแล้วการตั้งบ้านเมืองริมแม่น้ำสายหลักนั้นเนื่องมาจากคนไทยประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมเป็นหลักซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยน้ำในการดำรงชีวิต มีความนิยมที่จะสร้างที่อยู่อาศัยเกาะกับแหล่งน้ำเพื่อเอื้อประโยชน์ในการหาเลี้ยงชีพและคมนาคม ดังนั้นการศึกษารูปแบบของการใช้งาน การออกแบบรวมถึงกิจกรรมที่เกี่ยวกับน้ำในระดับประชาชนจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาควบคู่กันกับการศึกษาเรือนพักอาศัย เรือนพักอาศัยแต่ละประเภทจะมีความสัมพันธ์กับน้ำในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามฐานะ ชนชั้น อาชีพและความเป็นอยู่ของผู้พักอาศัย สามารถจำแนกเรือนพักอาศัยของคนไทยในยุคนี้ได้เป็น 7 ประเภท คือ¹

- เรือนของผู้หาเช้ากินค่ำ
- เรือนของสามัญชน
- เรือนของข้าราชการ
- เรือนแพ
- เรือนของขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์
- เรือนของคนจีน
- เรือนของชาวตะวันตก

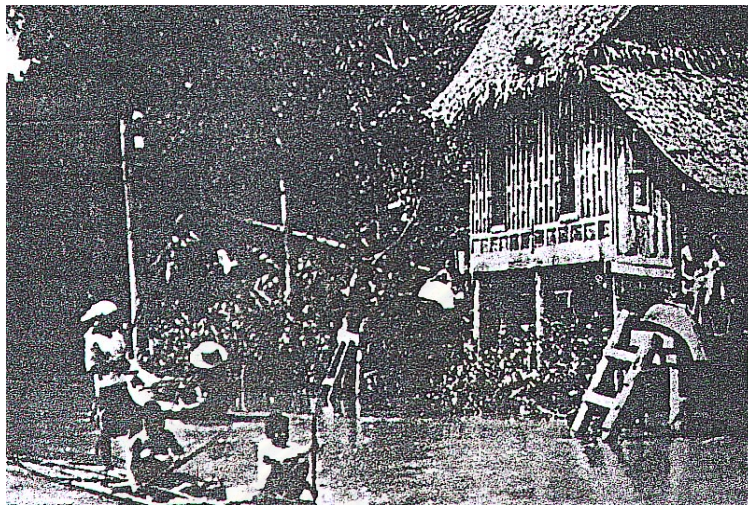

ภาพที่ 90 ภาพแสดงบ้านเรือนในสมัยรัชกาลที่ 3 จากหนังสือ เจ้าชีวิต : สยามก่อนยุคประชาธิปไตย โดย หม่อมราชวงศ์นครีตรา จักรพงษ์ พ.ศ.2541

จากภาพจะเห็นลักษณะการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ไผ่ยกพื้นสูงริมแม่น้ำ ในแม่น้ำทั้งสองฝั่งมีเรือนน้อยใหญ่เรียงรายตั้งอยู่อาศัยและค้าขาย แสดงถึงสภาพชีวิตที่ดำรงอยู่ร่วมกับน้ำ

¹ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี. บ้านเรือนสมัยรัตนโกสินทร์ : รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 7. โรงพิมพ์กรุงเทพ จำกัด, 2534. หน้า70.

เรือนของผู้หาเช้ากินค่ำและสามัญชน รวมถึงข้าราชการชั้นผู้น้อย มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ เป็นบ้านไม้ ไม่ว่าจะป็นเรือนเครื่องผูกหรือเครื่องสับ แล้วแต่ขนาดครอบครัวและฐานะส่วนตัว อาจรวมกันอยู่เป็นกลุ่มหรือเป็นหมู่บ้าน

ภาพที่ 91 ภาพแสดงชีวิตความเป็นอยู่และบ้านเรือนของสามัญชน จาก ภาพสยามยุคโรแมนติค, 2544

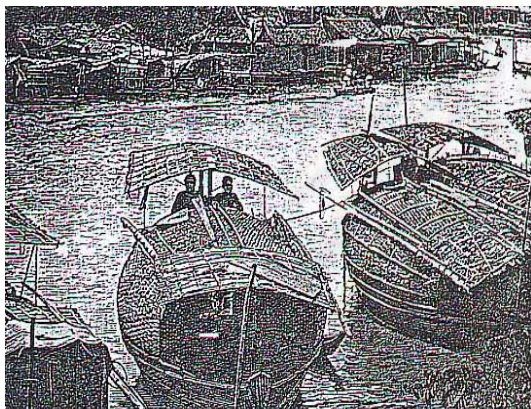
โดยปกติการสร้างหมู่บ้านของคนไทยจะสร้างเกาะแม่น้ำลำธารเป็นหลักหรือจะสร้างแหล่งน้ำสาธารณะขนาดใหญ่ขึ้นเป็นบ่อหรือสระเพื่อใช้ร่วมกัน และยึดถือแหล่งน้ำและรอบๆบริเวณแหล่งน้ำนั้นเป็นสถานที่สำคัญเสมือนเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน เป็นที่ประชุม พบปะสังสรรค์ หรือทำกิจกรรมอื่นร่วมกันของลูกบ้านทั้งหลาย โดยจะมีการดูแลรักษาอย่างดีเนื่องจากน้ำเป็นทรัพยากรสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับสังคมเกษตรและคนในหมู่บ้านนั้นยังรากลึกเนื่องจากต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่เสมอเพื่อดำรงชีวิต แหล่งน้ำเหล่านี้เป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมประเพณี ที่สร้างสรรคขึ้นเพื่อแสดงการเคารพและขอบคุณน้ำ ที่ให้ประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาน้ำอย่างมาก

เรือนแพ เป็นเรือนที่มีความผูกพัน มีชีวิตร่วมอยู่กับน้ำอย่างแนบแน่น มีประวัติความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ เรือนแพมีลักษณะเหมือนเรือนไทยแฝดโดยเรือนในจะเป็นเรือนนอนและเรือนหน้าจะเป็นร้านค้า และจะต่อระเบียงส่วนหน้าเพื่อรองรับคนที่พายเรือมาเทียบเพื่อซื้อสินค้า แพที่รองรับตัวเรือนแบ่งออกเป็น 2 ชนิดนั่นคือ ชนิดแรกฐานรองจะทำจากการผูกไม้ไผ่รวมกันเป็นแพแล้ววางเรือนด้านบนเรียก แพลูกบวบ ชนิดที่สองใช้ไม้จริงต่อเป็นแพสี่เหลี่ยมยาว ตอกหมุด ยาชันแบบเรือ เรียกว่า ไ้ปะ² โดยเรือนแพหลังหนึ่งๆจะประกอบด้วยไ้ปะตั้งแต่สองไ้ปะขึ้นไป

จากการที่เรือนพักอาศัยของคนไทยในภาคกลางพัฒนาขึ้นเพื่อให้สอดคล้องสภาพความเป็นอยู่ในที่ลุ่มน้ำท่วมถึง เรือนไทยจึงมีลักษณะที่สามารถอยู่อาศัยได้อย่างเบ็ดเสร็จบนตัวเรือน และมีเสาสสูงเพื่อป้องกันปัญหาเรื่องน้ำในหน้าน้ำ แต่ก็มียางลุ่มที่นิยมจะมีชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำและอาศัยลำน้ำเพื่อประกอบอาชีพและ

² ประทีป มาลากุล. พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530. หน้า

ดำเนินชีวิตประจำวัน คนเหล่านี้พายเรือไปลอยในน้ำและเคลื่อนย้ายเรือตามความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารและทำเลการประกอบอาชีพ เนื่องจากในอดีตน้ำเป็นเส้นทางสัญจรหลักและรวดเร็วที่สุด กิจกรรมต่างๆไม่ว่าจะเป็นการคมนาคม การขนส่ง การค้าขาย การเดินทางย่อมต้องเกิดขึ้นในสายน้ำดังนั้น การดำรงชีวิตริมน้ำย่อมจะมีโอกาสทางธุรกิจที่จะทำการค้าหรือหาเลี้ยงชีพจากการพึ่งพิงแหล่งน้ำได้มากกว่าการอยู่บนบก เสมือนการปลูกอาคารอยู่ริมถนนซึ่งเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรของปัจจุบัน อีกทั้งเมืองใหญ่ในอดีตยึดถือลำนํ้าเป็นสำคัญจึงตั้งเมืองติดลำนํ้าใหญ่เป็นหลัก ถึงแม้ว่าจะมีการขยายเมืองออกสู่พื้นดินทางด้านที่ไม่ติดน้ำมาก ยิ่งขึ้นจากการเพิ่มจำนวนของประชากรและความต้องการพื้นที่ทำกิน แต่ประชาชนในสมัยก่อนก็นิยมที่จะขุดคลองเชื่อมกับแหล่งทำมาหากินแหล่งใหม่เนื่องจากประโยชน์ทางการเกษตรและการคมนาคมขนส่ง ชาวแพสามารถลอยน้ำดำเนินชีวิตไปได้เรื่อยๆตามสายน้ำ สามารถย้ายที่ทำมาหากินได้ตามที่ต้องการหรืออาจทำการลงหลักปักเสาและยกเรือนขึ้น ให้เป็นบ้านมีเสา(มีใต้ถุนสูงตามแบบบ้านไทยทั่วไป)เมื่อพบที่ที่พอใจที่จะพักอาศัยถาวร ซึ่งเป็นคุณสมบัติประการสำคัญของเรือนแพเช่นกัน

ภาพที่ 92 ภาพแสดงบ้านเรือนในสมัยรัชกาลที่ 3
จาก เจ้าชีวิต : สยามก่อนยุคประชาธิปไตย
โดยหม่อมราชวงศ์นคริรา จักรพงษ์ , 2541

ภาพที่ 93 ภาพตลาดน้ำและเรือนแพ
ในรัชกาลที่ 3
จาก เจ้าชีวิต : สยามก่อนยุคประชาธิปไตย
โดยหม่อมราชวงศ์นคริรา จักรพงษ์ , 2541

จากภาพที่ 92,93 แสดงถึงสภาพการดำรงชีวิตและลักษณะที่อยู่อาศัยของคนไทยสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีลักษณะเป็นเรือนแพ เรือลอยน้ำและเรือ จากลักษณะที่อยู่อาศัยดังภาพสื่อถึงความสัมพันธ์และการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันระหว่างคนไทยกับสายน้ำ ในยุคนี้การใช้น้ำเพื่อการตกแต่งบริเวณภายในบ้านเป็นเรื่องไม่จำเป็น เนื่องจากประชาชนมีชีวิตประจำวันทุกวันลอยอยู่บนน้ำอยู่แล้ว

บ้านขุนนางผู้ใหญ่ที่มีบรรดาศักดิ์ เป็นเรือนไม้จริงเครื่องสับ มีลักษณะและแบบแผนการก่อสร้างที่สืบทอดมาจากบ้านในยุคกรุงศรีอยุธยา เป็นเรือนที่มีขนาดใหญ่โตหรูหราเพื่อสนองความต้องการของลูกหลานและบริวารภายในครอบครัว ตัวเรือนจะมีลักษณะเป็นเรือนหมู่ซึ่งประกอบด้วยเรือนหลายๆหลัง และหอต่างๆเช่น เรือนนอน เรือนลูกๆ เรือนครัว หอกลาง หอขวาง หอนก ฯลฯ โดยองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมเรือนต่างๆเข้าด้วยกันนี้เรียกว่า ซาน ซึ่งเป็นส่วนที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยแบบไทย

สวนภายในบ้านเป็นจุดที่ควรแก่การพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนแปลงของฐานะทางสังคมที่เปลี่ยนไป(ประชาชนมีฐานะขึ้น)และระบบประเพณีดั้งเดิมที่เสื่อมถอย(การไม่สร้างสิ่งทัดเทียมกับเจ้านาย และความเชื่อเรื่องการไม่สร้างเขามอ เขาก่อซึ่งเป็นสิ่งสูงไว้ภายในบ้าน) การสร้างความนิยมใหม่โดยการเลียนแบบพระราชานิยมและการตามกระแสอิทธิพลจีนที่เข้ามาเผยแพร่ในระยเวลานั้น

สวนในบ้านของขุนนางหรือกลุ่มคนที่มีฐานะในยุคนี้เป็นการเริ่มต้นที่แสดงถึงเห็นคุณค่าของการตกแต่งที่อยู่อาศัย โดยการจัดสวนเริ่มต้นที่บริเวณนอกซานบ้าน คือการใช้พื้นที่ส่วนกลางให้เป็นประโยชน์ทางการพักผ่อนหย่อนใจ โดยการสวนในบ้านประเภทนี้ พบในบทพระราชนิพนธ์และประพันธ์ในยุคนี้ เช่น สวนไทยในบ้านขุนช้างจากเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดสวนถาดและสวนกระถางในบ้านไทยไว้ว่า "เป็นการจัดองค์ประกอบร่วมกันเพื่อสร้างบรรยากาศการพักผ่อนของกระถางต้นไม้ขนาดย่อมที่มีทั้งประเภทไม้ตัด เช่น ตะโก มะสัง ช่อย ตะขบ ฯลฯ, ไม้ดอก เช่น แก้ว จำปา จำปี สายหยุด ฯลฯ, รวมถึงไม้เลื้อยและไม้ใหญ่บางชนิดด้วย เช่น เถด อิน มะขาม ฯลฯ และอ่างแปล(อ่างเลี้ยงโผหรืออ่างเคลือบจากเมืองจีนซึ่งเป็นที่นิยมในยุคนั้น)ปลูกบัว เลี้ยงปลาทอง ภายในอ่างปลาบ้านขุนช้างมีภูเขาจำลองขนาดเล็กอยู่ด้วย จากกระถางเลี้ยงปลาทองจะเป็นที่เก็บแอกไถและเครื่องช่างเครื่องม้า"(ถอดความจากกลอนเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน³)

ภาพที่ 94 ภาพการแต่งกระถางเขามอ ตามกระบวนจีน จาก *พื้นความทรงจำชีวิตวัยเด็ก* บ้านย่าไผ่ โดย สรศักดิ์ แผงสภา, 2545

³ไชแสง ศุขะวัฒน์. *ประวัติสวนไทย ภาค 2: สวนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่1 ถึงรัชกาลที่3*. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 235.

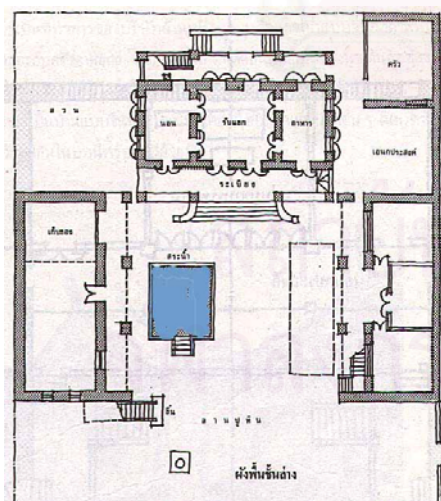

ภาพที่ 95 ภาพสวนแคร์

แสดง สวนบนชานบ้านผู้มีฐานะในสมัยรัชกาลที่ 2,3 เป็นลักษณะของสวนแคร์ ซึ่งจัดวางกระถางไม้ประดับ และเขามอขนาดเล็ก เรียงซ้อนเป็นลำดับชั้น อาจมีอ่างเลี้ยงปลาหรือกระถางต้นไม้ขนาดใหญ่ลักษณะจีน ประกอบไปด้วย

ภายในบริเวณบ้านของผู้มีฐานะจะมีการแยกน้ำดื่มและน้ำใช้อย่างชัดเจน โดยขุดสระไว้สำหรับเป็นน้ำใช้และขุดบ่อไว้สำหรับเป็นน้ำกิน ภายในสระน้ำจะปลูกบัวเพื่อให้ปลาและขอบสระจะมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ พืชพรรณธรรมชาติเพื่อเป็นแนวกันดินด้วย อาณาเขตของบ้านเหล่านี้จะล้อมรั้วด้วย เรือก(ขัดแตะ)หรือ เรียวหนาม หรือคูดิน เช่นบ้านขุนช้างที่มีกล่าวไว้ในตอนขุนแผนบุกห้องนางแก้วกิริยา

เรือนของคนจีน เป็นเรือนของชาวต่างชาติที่มีปริมาณมากที่สุดในช่วงรัชสมัยนี้ โดยเรือนสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ เรือนแถว(ตึกแถว)สำหรับลูกจ้างหรือกรรมกรที่มีรายได้ต่ำและเรือนคนหบดีหรือเจ้าหัวที่มีฐานะดี โดยรูปแบบการใช้น้ำแสดงออกในบ้านแบบคนหบดีชัดเจนกว่าเรือนแถวมาก เนื่องจากฐานะ ความรู้ และความเชื่อ ในเรื่องของคติการวางอาคารตามหลักฮวงจุ้ยหรือดินและน้ำ เพื่อให้ครอบครัวมีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้ขนาด ตำแหน่งและลักษณะของน้ำ(ไม่ว่าจะเป็นสระน้ำหรืออ่างน้ำ) รวมถึงปลาหรือสัตว์น้ำอื่น ๆ ที่เลี้ยงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ได้รับการพิจารณาทั้งสิ้น

ผังที่ 49 ผังบริเวณบ้านหลวงอุปการโกษากร

ผังบริเวณนี้แสดงบ้านหลวงอุปการโกษากร⁴ ตั้งอยู่บริเวณสะพานหัน ตรอกยาฮุน ซึ่งเดิมเป็นของนายทองคำ แซ่ตั้ง ชาวจีนในสมัยรัชกาลที่3

ตัวบ้านประกอบด้วยอาคารตึก(ก่ออิฐถือปูน) 2 ชั้นและอาคารตึกแถว 2 ชั้นรุ่นแรกแบบจีนในเขตรั้วเดียวกัน การวางผังบริเวณเริ่มต้นจากการหันหน้าอาคารประธาน(ตึกใหญ่)ออกสู่ทางสัญจรหลักไม่ว่าจะเป็นทางน้ำหรือถนน แล้วจัดเรียงอาคารเป็นรูปตัว U เปิดพื้นที่ตรงกลางเป็นคอร์ทปูพื้นด้วยกระเบื้องหรือแผ่นหินขนาดใหญ่ ให้ทุกอาคารหันหน้าเข้าหาคอร์ทในลักษณะสมดุลย์แบบสมมาตร(Symmetrical Balance)

⁴ มุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงเทพฯ: รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. หน้า 89.

ภายในบริเวณคอร์ทตรงส่วนกลางของบ้านมีสระน้ำขนาดใหญ่ ที่เป็นทั้งส่วนประดับและสร้างบรรยากาศการพักผ่อนให้กับตัวบ้าน ทางด้านทิศเหนือข้างเรือนหลังใหญ่จะมีสวนขนาดใหญ่ของบ้านเป็นมุมพักผ่อนอีกเช่นกัน การออกแบบอาคารและการจัดผังบริเวณที่มีเรือนหลังใหญ่ตั้งเป็นเรือนประธานและตึกแถวขนาด 2 ชั้นหันหน้าเข้าหากัน การเรียงลำดับหลักทรง(Hierarchy)ของตัวอาคารในลักษณะนี้ให้ความรู้สึกถึงความมั่นคง แข็งแรงและโอโถง องค์ประกอบภายในใช้รูปแบบที่เรียบง่ายกลมกลืนกับตัวอาคารไม่ขัดแย้ง สระน้ำภายในบริเวณมีส่วนส่งเสริมตัวบ้านในด้านบรรยากาศที่อาจมีผลเนื่องมาจากการจัดวางตำแหน่งที่ได้รับอิทธิพลของความเชื่อเรื่องฮวงจุ้ย

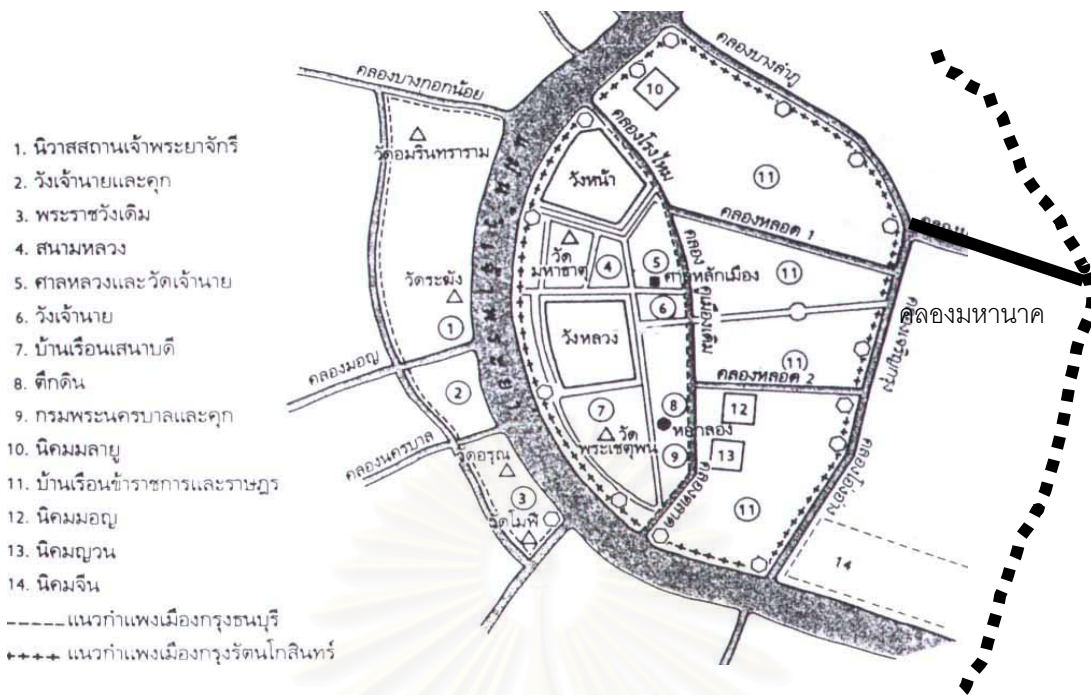
จากหลักความเชื่อเรื่อง ฮวงจุ้ย⁵ กล่าวถึงการกำหนดตำแหน่งของน้ำในผังบริเวณ ที่เรียกว่า “แช เล็ง”หรือ มังกรเขียว คือจะวางสระน้ำทางด้านซ้ายของบ้าน(มีความหมายโดยนัยว่า เพื่อส่งเสริมมังกร) และไม่วางสระน้ำทางด้านขวาของบ้าน เนื่องจากพื้นที่ส่วนนี้ควรเป็นที่ราบ ซึ่งเรียกว่า “แป๊ะไธ้ง”หรือ เสือขาว (มีความหมายโดยนัยว่า เพื่อไม่ให้เสือจมน้ำ) ส่วนตัวบ้านควรอยู่กลางพื้นที่และมีลักษณะเป็นรูปเกือกม้า จากการปิดล้อมของอาคารให้เกิดพื้นที่ส่วนกลางเป็นคอร์ท

2. การขุดคลอง

การสร้างมหานครใหม่ตามลักษณะเดิมของกรุงศรีอยุธยา ทำให้กรุงเทพมหานครมีลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่ได้รับถ่ายทอดมาด้วย นั่นคือ การขุดคลอง⁶ ได้มีการจัดบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติตอนหนึ่งว่า รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดให้เกณฑ์ชาวเขมรกว่า 10,000 คนเข้ามาขุดคลองเพื่อเป็นคูพระนครฝั่งตะวันออก เริ่มตั้งแต่บางลำภูมาจนกระทั่งถึงแม่น้ำด้านใต้เหนือวัดสามปลื้ม เป็นระยะทางทั้งสิ้น 85 เส้น 13 วา กว้าง 10 วา และลึก 5 ศอก จากนั้นพระราชทานนามว่า “คลองรอบกรุง” และด้านแม่น้ำวัดจากปากคลองรอบกรุงด้านใต้ไปหาด้านเหนือ เป็นระยะทางทั้งสิ้น 91 เส้น 16 วา รวมเป็นทางน้ำโดยรอบพระนคร 177 เส้น 9 วา จากนั้นทรงโปรดให้ขุด “คลองหลอด” (คลองที่ตัดในแนวตรง) จากแนวคลองคูเมืองเดิม (เป็นคลองตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทรเป็นราชธานี แนวคลองเริ่มจากท่าช้างวังหน้าไปจนกระทั่งถึงปากคลองตลาด) อีกสองคลองเพื่อไปเชื่อมต่อกับคลองรอบกรุง (ปัจจุบันเรียกว่า คลองบางลำภู ในส่วนที่อยู่หน้าบางลำภูและเรียกว่า คลองโอง่าง ในส่วนที่อยู่หน้าวัดสามปลื้ม) ที่ขุดขึ้นใหม่เพื่อการถ่ายเทน้ำ โดยคลองหลอดสายแรกเรียกว่าคลองวัดเทพธิดาราม เริ่มต้นที่ข้างวัดบูรณศิริ คลองหลอดสายที่สองเรียกว่าคลองวัดสุทัศน์ เริ่มต้นที่ข้างวัดราชบพิตร และคลองขนาดใหญ่อีกหนึ่งเริ่มต้นที่เริ่มขุดจากหน้าวัดสะแก (วัดสระเกศ) ไปทางทิศตะวันออก (เชื่อมต่อกับคลองผดุงกรุงเกษมในสมัยรัชกาลที่ 4) พระราชทานนามว่า “คลองมหานาค” เพื่อให้เป็นคลองสาธารณะสำหรับประชาชนที่จะสามารถประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น ประชุมเล่นเรือ เล่นสัควาในหน้าน้ำ ฯลฯ ซึ่งเป็นพระประสงค์จะเห็นประชาชนได้สนุกรื่นเริงเหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

⁵ พลุลวง. ความเชื่อชาวจีน. สำนักพิมพ์มหานาค, 2526.

⁶ ไชแสง ศุขะวัฒน์. ประวัติสวนไทย ภาค 2: สวนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 157.

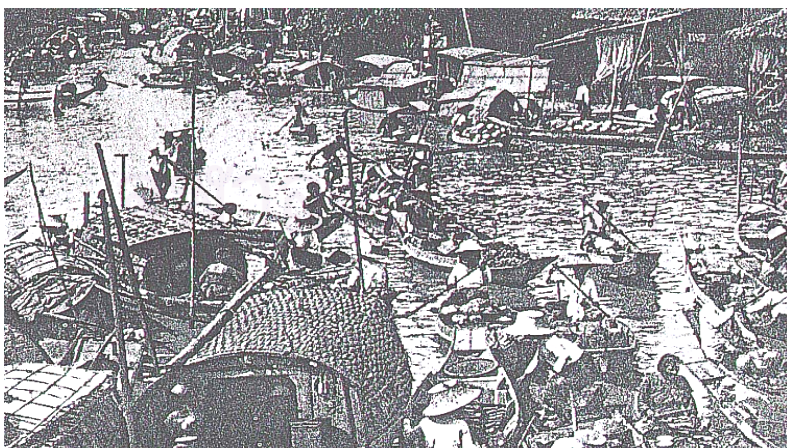

ผังที่ 50 ผังแสดงแนวคลองในกรุงเทพมหานคร

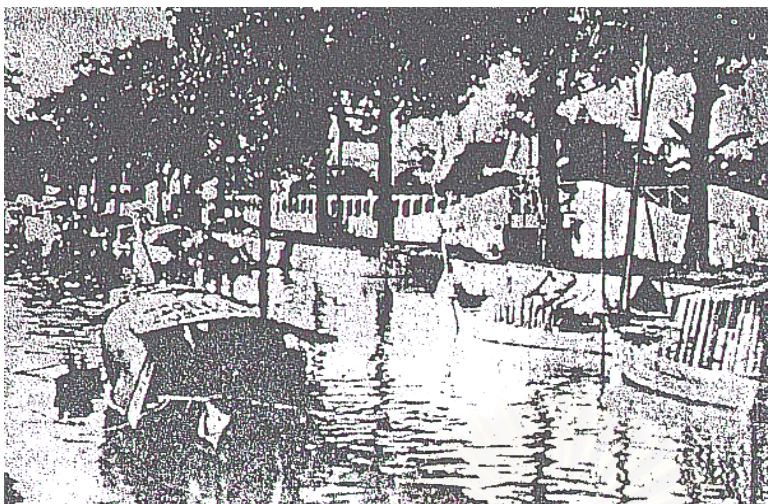
จากสำนักพระราชเลขานุการ สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง, 2543

โดยแนวที่ 1 ตัดขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งเป็นแนวคลองที่ขุดขึ้นร่วมกัน เรียกว่า คลองคูเมืองหรือคลองคูเมืองเดิม เส้นที่ 2 ตัดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 เรียกว่าคลองรอบกรุง และเส้นที่ 3 (แนวเส้นประ) เรียกว่า คลองผดุงกรุงเกษม ที่ตัดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4

คลองมหานาคนี้เป็นคลองที่มีทิวทัศน์งดงาม เนื่องจากเป็นคลองที่ตัดตรงผ่านทุ่งนาอันกว้างใหญ่ และจะมีทัศนียภาพที่สวยงามขึ้นเมื่อถึงฤดูฝนและฤดูเก็บเกี่ยวที่ข้าวออกรวง ต้นไม้ที่ปลูกข้างแนวคลองตั้งแต่เริ่มแรกได้แก่ ต้นมะกอกน้ำ ต้นสนุ่น และต้นทองหลางน้ำ โดยต้นไม้เหล่านี้ช่วยในการสร้างแนวสายตา (Vista) จากทรงพุ่มที่แผ่คลุมจากทั้งสองฝั่งให้ร่มเงา(Canopy)และมีจังหวะ(Rhythm)สลับกันระหว่างร่มและสว่างทำให้เกิดความน่าสนใจต่อกันไปตลอดแนวคลอง(ไขแสง ศุชะวัฒน์, 2520)

ภาพที่ 96 ภาพคลองมหานาค คลองตัดขึ้นเพื่อประชาชนโดยเฉพาะและเป็นคลองที่มีกิจกรรมเกิดขึ้นมากที่สุด ในสมัยนั้น จากหนังสือภาพสยามยุคโรแมนติก, 2544

ภาพที่ 97 ภาพคลองหลอด แสดงการอยู่อาศัยของประชาชนภายในเรือริมสองฝั่งคลอง ของคลองที่ตัดตรงที่สุด ในกรุงเทพมหานคร จากหนังสือ ภาพสยามยุคโรแมนติก, 2544

5.3.2 ยุครัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ รัชกาลที่ 4-6

รัชกาลที่ 4

ในช่วงต้นของรัชกาลเป็นช่วงเวลาของการแผ่อิทธิพลอย่างกว้างขวางของชาติตะวันตกที่จะแสวงหาดินแดนใหม่ ซึ่งขณะนั้นได้เข้ามาทางพม่า มลายูและอินโดจีนแล้ว เหตุนี้เองเป็นจุดเปลี่ยนของการปฏิรูปบ้านเมือง รัชกาลที่ 4 ทรงดำเนินนโยบายทางการทูตแบบใหม่ให้มีการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศได้อย่างกว้างขวาง ประเทศตะวันตกชาติแรกที่ประสบความสำเร็จในเรื่องการค้ากับไทย คือประเทศอังกฤษที่ได้ทำสนธิสัญญาเบอรนิงและเบาวริง เมื่อปีพ.ศ. 2398¹ และนับจากนั้นอีก 13 ประเทศก็ส่งทูตเข้ามาในประเทศไทยเพื่อขอทำสัญญาเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงจึงเริ่มมีให้เห็นในกรุงเทพฯ เนื่องจากเหตุผลประการแรกคือการค้ามีชาวต่างชาติหลั่งไหลมาอยู่ในประเทศไทยมากขึ้น ขุนนางผู้ใหญ่ พ่อค้า และคนอีกหลายอาชีพหลายระดับในสังคมไทยที่ได้ติดต่อกับชาติตะวันตกก็ล้วนได้รับอิทธิพล แนวคิดและความพึงพอใจจากชาวตะวันตกด้วย ประกอบกับอีกหนึ่งเหตุผลสำคัญ นั่นคือ อาคารครบอายุการใช้งานเนื่องจากอาคารในสมัยนี้เริ่มสร้างจากยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ทำให้มีอายุกว่าห้าสิบปีจึงต้องการการบูรณะและสร้างขึ้นมาใหม่ อาคารสถานที่ต่างๆภายในกรุงเทพฯ ที่สร้างขึ้นใหม่จึงมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป มีหลายอาคารที่เป็นตัวแทนแสดงถึงการรับถ่ายทอดอิทธิพลชาวตะวันตกเข้ามาเป็นสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก เช่น พระราชวังสราญรมย์ พระอภิเนานิเวศน์ วังเจ้านาย บ้านขุนนาง โรงเรียนปทุม และอาคารตึกแถวแบบตะวันตกที่สร้างขึ้นใหม่ริมถนน เป็นต้น ในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้จึงถือเป็นยุคแรกแห่งการเปลี่ยนแปลงตามแบบตะวันตกให้ประเทศไทยก้าวหน้าตามแบบอารยประเทศ

1. จุดเริ่มต้นของการใช้น้ำเพื่อการตกแต่งสวน

อิทธิพลที่เห็นเด่นชัดที่ส่งผลต่อรูปแบบของบ้านและสวนบ้านในยุคนี้ คือการถ่ายทอดความนิยมแบบตะวันตกสู่คนไทย จากการนำเข้ามาเผยแพร่ของหมอสอนศาสนาทั้งหลาย องค์ประกอบสำคัญที่นำเข้ามา

¹ หนังสือเหตุการณ์สมัยรัตนโกสินทร์ ชุด กรุงเทพฯสองศตวรรษ. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2525. หน้า 12.

เป็นครั้งแรก คือ หญ้า² ซึ่งทำให้เกิดลักษณะสวนที่แตกต่างจากสมัยอื่นอย่างชัดเจน เนื่องจากการสร้างสนามหญ้าในรูปแบบของตะวันตก การสร้างสนามหญ้าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสวนไทย ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นสวนเพื่อการเลี้ยงชีพ(สวนเพื่อการพาณิชย์) สวนผลไม้ สวนผัก สวนครัว ตามแต่พื้นที่จะอำนวยไม่ได้เน้นที่ความสวยงามหรือการสร้างบรรยากาศให้บริเวณมากนัก อาศัยเพียงประโยชน์จากความร่มรื่นของแนวต้นไม้ที่รอบเก็บผลและความเย็นจากลำคลองหรือคูที่ขุดยกร่อง รวมถึงผลพลอยได้จากการเลี้ยงปลาตามธรรมชาติในสวนเพื่อความเพลิดเพลิน(เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของปลาในสมัยก่อนมีมากไม่ปรากฏว่ามีบ่อประดิษฐ์เพื่อเลี้ยงปลาขาย พบเพียงการจับปลาจากแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อการค้าขาย) ไม่มีสวนน้ำ สวนดอกไม้ สวนประดับอื่นๆในระดับประชาชน จนกลายมาเป็นการสร้างสวนเพื่อเน้นที่ความสวยงามและการพักผ่อน เพื่อความเป็นสวนส่วนตัว และการสร้างสนามหญ้านี้ยังทำให้เกิดการแบ่งพื้นที่ภายในบ้าน ไม่ว่าจะเป็นสวนส่วนหน้า(Front Garden),สวนส่วนข้าง(Side Garden), สวนในตัวบ้าน(Court Garden หรือ Inner Garden) และสวนหลังบ้าน(Backyard)ตามแต่ขนาดและรูปทรงของตัวบ้านแบบยุโรปที่กำลังเป็นที่นิยม

ภาพที่ 98 ภาพบ้านหมอบลัดเลย์ จาก บ้านในกรุงเทพฯ รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี,2525

ภาพที่ 99 ภาพบ้านกงสุลอังกฤษ จาก บ้านในกรุงเทพฯ รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี,2525

² ผุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงเทพฯ: รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. หน้า 100.

จากภาพ เป็นการเริ่มต้นการทำสวนหย่อมในระดับประชาชนของประเทศไทย โดยมีมิชชันนารี และชาวตะวันตก เป็นผู้นำมาเผยแพร่ สวนหย่อมในยุคแรกจะเป็นลักษณะรูปทรงเรขาคณิต เช่น สี่เหลี่ยม วงกลม ครึ่งวงกลม ฯลฯ และมีการตกแต่งด้วยต้นไม้ที่สวยงามได้รับการตัดแต่ง ดูแลอย่างดี เป็นการเริ่มต้นของสวนเพื่อการพักผ่อนที่แตกต่างจากสวนผลไม้ สวนเพื่อการพาณิชย์ สวนขนาดเล็กหรือสวนบริเวณนอกชานที่มีอยู่ในบ้านไทยสมัยนั้น

การเปลี่ยนแปลงนั้นนอกจากจะทำให้เกิดรูปแบบของตัวบ้านที่แตกต่างออกไป ก็เป็นลักษณะของตะวันตกมากขึ้นแล้ว ยังเกิดการสร้างสิ่งประดับตกแต่งสวนขึ้น ซึ่งได้แก่ การวางหินและรูปปั้น การปลูกไม้ดอกไม้ประดับพันธุ์หายากต่างๆที่นำเข้ามาจากต่างประเทศที่เรียกว่า Exotic Plant รวมถึงการตัดแต่งต้นไม้ที่มีทั้งการตัดแต่งเพื่อจัดสวนให้เป็นระเบียบและเพื่อให้มีรูปแบบไม่เหมือนธรรมชาติด้วย น้ำ เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญที่ทำให้สวนมีความรื่นเริงและสง่างามซึ่งชาวตะวันตกนำกลับมาสร้างความนิยมให้กับคนไทยอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่น้ำเคยเป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดสวนของไทยมาแล้วแต่โบราณ การใช้น้ำปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาเนื่องจากอิทธิพลอุทยานแบบจีนและคงความสำคัญเรื่อยมา แต่หลักฐานมีเพียงในสวนของสวนพระราชวังเท่านั้น ในสวนของประชาชนไม่ได้มีกล่าวไว้ถึงการใช้เพื่อพักผ่อนหย่อนใจไว้ อย่างจริงจังพบแต่การจัดในขนาดเล็ก เพียงเป็นสวนถาดหรืออ่างปลาในบ้านของคนดีหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีฐานะในสมัยอยุธยาเท่านั้น ในรัชสมัยนี้จึงสามารถกล่าวได้ว่าเป็นการนำน้ำกลับมาสัมผัสกับอีกครั้งในรูปแบบใหม่ในสวนบ้านของคนไทย

2. การขุดคลองในสมัยรัชกาลที่ 4³

ในช่วง 5 รัชกาลแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงมีพระราชโบายที่จะทำนุบำรุงคลองภายในพระนคร ไม่ว่าจะเป็นการขุดคลองใหม่หรือขุดซ่อมคลองเก่าเพื่อให้ใช้งานได้ดีอยู่เสมอ ในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 มีการตรวจกฎหมายที่ว่าด้วยเรื่องคลอง การสัญจรภายในคลองและการรักษาคลองให้สามารถใช้ได้โดยมีประสิทธิภาพ แต่เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 6 เส้นทางคมนาคมทางถนนมีประสิทธิภาพและความคล่องตัวมากกว่า จึงทำให้รัฐบาลปล่อยปะละเลยไม่ดูแล และบางคลองก็ถูกถมให้กลายเป็นถนน

คลองและคูเมืองนับเป็นองค์ประกอบที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งของเมืองในระยะเวลาอันเนื่องจากการคมนาคมทางบกยังไม่สะดวกต้องอาศัยการสัญจรทางน้ำและเป็นเวลาเตรียมตัวสำหรับการตั้งรับการแผ่ขยายอิทธิพลของชาติตะวันตก น้ำจึงมีบทบาทในเรื่องการป้องกันเมืองเสริมขึ้นมาอีกครั้ง

ในรัชกาลที่ 4 ได้โปรดให้มีการขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้น⁴ ในบริเวณที่ตัดคลองรอบกรุงออกไปทางชานพระนคร โดยปากคลองทางทิศใต้ตัดไปออกทิศตะวันออก ณ แม่น้ำเจ้าพระยาริมวัดแก้วแจ่มฟ้าเก่าแล้วตัดผ่านคลองมหานาคไปทะลุออกแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ทางทิศเหนือที่วัดเทวราชกุญชร หลังจากตัดคลองผดุงกรุงเกษม พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าได้ทรงโปรดให้สร้างป้อมปราการเกาะกับแนวคูเมืองอีก 8 ป้อม เพื่อเสริมความแข็งแรงให้กับพระนคร

³ ปิยนาด นูนาค. คลองในกรุงเทพฯ: ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯในรอบ 200 ปี. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 4, 2504. หน้า 95.

คลองผดุงกรุงเกษมเป็นคลองคูเมืองคลองสุดท้ายของไทย เนื่องจากสร้างก่อนหน้าสนธิสัญญาเบาริ่งเพียงปีเดียว และหลังจากการทำสัญญาประเทศไทยต้องเผชิญกับอำนาจการแผ่อานานิคมของชาติตะวันตกอย่างหนักทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งประเทศมหาอำนาจเหล่านี้มีกำลังทางทหารและเทคโนโลยีทางสงครามที่มีศักยภาพสูงกว่าประเทศไทยมาก ดังนั้นการขุดคลองและสร้างป้อมริมพระนครเพื่อป้องกันประเทศจึงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป จึงหันมาดำเนินนโยบายทางด้านการปรับปรุงประเทศและสานสัมพันธ์ทางการทูตแทน

3. สภาพบ้านเรือนและการใช้น้ำในบ้านประชาชน ในสมัยรัชกาลที่ 4

ภาพที่ 100 ภาพการดำเนินชีวิตของคนไทยในกรุงเทพมหานคร สมัยรัชกาลที่ 4

จากภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ 4, 2544

การอยู่อาศัยในเรือนแพเป็นที่นิยมของประชากรในกรุงเทพมหานคร ชีวิตส่วนใหญ่ของสามัญชนขึ้นอยู่กับน้ำ ตั้งแต่เดินทางโดยทางน้ำ อู่อาศัยในเรือนแพลอยน้ำและประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ทั้งค้าขายและประมง

ภาพที่ 101 ภาพแสดงความหนาแน่นของเรือนแพและเรือในแม่น้ำเจ้าพระยา สมัยรัชกาลที่ 4

จากเจ้าชีวิต สยามยุคก่อนประชาธิปไตย, 2541

จากประมวลภาพที่อยู่อาศัยของประชาชนในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น สามารถสรุปการใช้น้ำภายในบ้านประชาชนได้ว่า การใช้น้ำภายในบ้านในลักษณะงานภูมิทัศน์ที่เน้นเพื่อความสวยงามนั้น แบ่งได้เป็น 4 แบบนั่นคือ แบบแรกการใช้น้ำในสวนบ้านไทยขนาดเล็ก(ประเภทสวนแคร์หรือสวนกระถาง) แบบที่สองการใช้น้ำในบ้านแบบไทย(สวนผลไม้) แบบที่สามการใช้น้ำในสวนบ้านชาวต่างชาติ(ที่นำรูปสวนแบบตะวันตกโดยแท้มาสร้างไว้) และแบบที่สี่การใช้น้ำในสวนบ้านไทยที่ได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติ(จำลองแบบสวนตะวันตกมาสร้างไว้)

การใช้น้ำในสวนบ้านไทยขนาดเล็กและสวนไทย(แบบที่ 1,2)เป็นการใช้น้ำที่มีมาแต่ดั้งเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆยังคงรูปแบบและการใช้งานไว้ การใช้น้ำในสวนในลักษณะจำลองแบบสวนตะวันตก(แบบที่ 3) และการใช้น้ำในสวนแบบผสมผสาน(แบบที่ 4)เริ่มมีให้เห็นในหมู่ผู้มีฐานะที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกแต่ยังไม่แพร่หลาย

รัชกาลที่ 5

รัชสมัยนี้เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปสังคมในทุกด้าน(Age of Reformation) หรือยุคของการทำประเทศให้ทันสมัย(Age of Modernization)⁵ เนื่องจากอิทธิพลชาติตะวันตกเรื่องการแสวงหาดินแดนที่กีดกันตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 การเลิกทาสคือสิ่งที่นาภาคภูมิใจในรัชสมัยนี้ทำให้เกิดความเท่าเทียมกันและยกระดับชีวิตของคนในสังคมขึ้น ให้คนมีอาชีพและสามารถดำเนินชีวิตอย่างอิสระไม่ต้องขึ้นกับใครเป็นการปรับฐานโครงสร้างทางสังคมครั้งใหญ่ที่สุดและจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ทำให้ประชาชนชาวไทยมีฐานะมากขึ้น มั่นคงขึ้น มีโอกาสทางสังคมมากยิ่งขึ้น รวมถึงโอกาสในการเลือกรูปแบบที่อยู่อาศัยตามกำลังทรัพย์และค่านิยมส่วนตัวด้วย

งานสถาปัตยกรรมในยุคนี้ได้รับอิทธิพลของชาติตะวันตกค่อนข้างมาก แต่สิ่งที่น่าพิจารณาในเรื่องของการรับอิทธิพลชาติตะวันตกเข้ามาในด้านงานสถาปัตยกรรมนั่นคือ การดัดแปลง ซึ่งจะเห็นได้จากการสร้างพระที่นั่งที่เขาวัง จังหวัดเพชรบุรี, เขาวัง จังหวัดราชบุรี, พระที่นั่งบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมถึงพระที่นั่งต่างๆในพระบรมมหาราชวัง สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งก่อสร้างที่เลียนแบบงานของตะวันตกอย่างชัดเจน ไม่มีการประยุกต์ รูปแบบของสถาปัตยกรรมในยุคนี้ยังมีการแสวงหาความเป็นไทยเห็นได้จากการประยุกต์อาคารตะวันตกให้เข้ากับรูปแบบของความเป็นไทย เช่นการใส่เครื่องสูงประกอบอาคารตึก เช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท อาคารหอพักและหอประชุมในโรงเรียนวิชาวุฒิชัย

แต่อย่างไรก็ดี สิ่งที่ยังคงลักษณะความเป็นไทยและความเป็นชาวน้ำไว้ในสมัยนี้ยังคงปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจน เนื่องจากสภาพการอยู่อาศัยของประชาชนบางส่วนยังคงยึดถือแบบแผนดั้งเดิม นั่นคือดำรงชีวิตร่วมกับน้ำ เช่นจากภาพด้านล่าง เป็นสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในแม่น้ำเจ้าพระยา มีบ้านเรือนแพ และเรือเป็นที่พักอาศัย มีการสัญจรโดยอาศัยเรือเป็นหลัก

⁵ อานาจ เย็นสบาย. ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยของรัตนโกสินทร์. โรงพิมพ์อักษรไทย, 2524. หน้า 25.

ภาพที่ 102 ภาพแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยรัชกาลที่ 5

จากหนังสือ พื้นความทรงจำชีวิตวัยเด็ก : บ้านย่าเฝ้า โดย สรศักดิ์ แฟงสภา ,2545.

ภาพที่ 103 ภาพการใช้ชีวิตของประชาชนบริเวณภูเขาทอง
จากหนังสือภาพสยามยุคโรแมนติก พ.ศ.2544

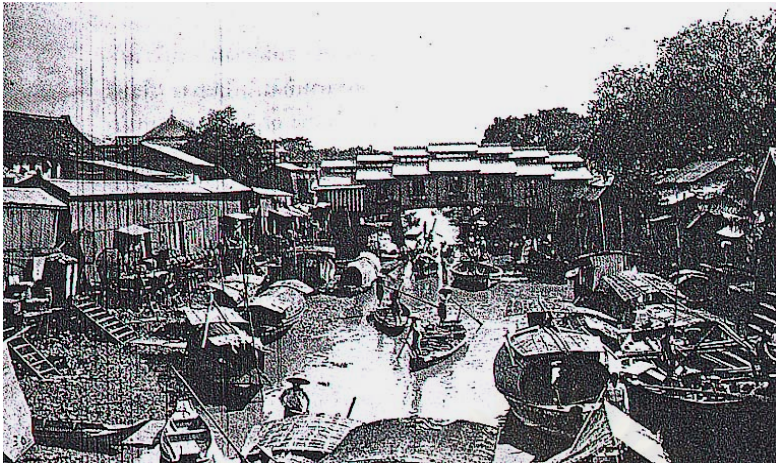
ภาพชุมชนเรือนแพลอยน้ำพักอาศัยบริเวณภูเขาทองวัดสระเกศ
สามารถเห็นได้ถึงความหนาแน่นของการกระจุกตัวของ
ประชากรที่มีที่อยู่อาศัยประเภทเรือนสะเทินน้ำสะเทินบก

4. การสร้างสะพานและขุดคลองในสมัยรัชกาลที่ 5

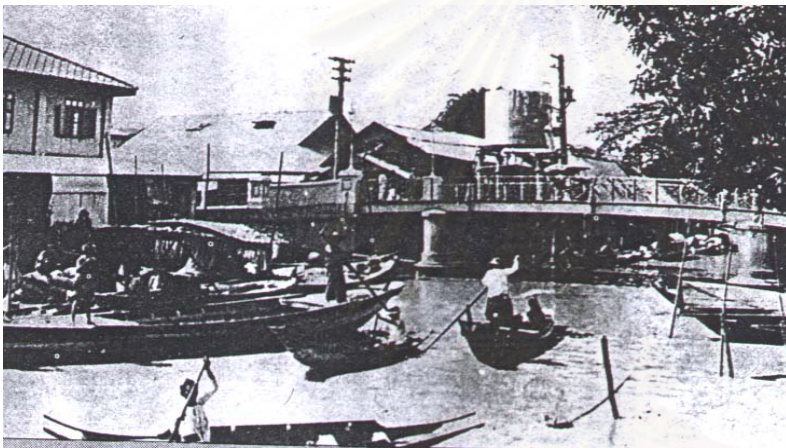
ในรัชกาลนี้มีการพัฒนารูปแบบของน้ำเพื่องานสาธารณะมากขึ้น โดยเฉพาะการขุดคลองและการสร้างสะพาน เพื่อประโยชน์โดยตรงในเรื่องของการคมนาคม สะพานที่เกิดขึ้นในรัชสมัยนี้ได้แก่⁶ กลุ่มสะพานขุดเฉลิมทั้ง 17 (สะพานที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “เฉลิม” อันได้แก่ เฉลิมศรี เฉลิมศักดิ์ เฉลิมเกียรติ เฉลิมยศ เฉลิมเฝ้า เฉลิมเหล่าฯลฯ) สะพานผ่านพิภพลีลา สะพานผ่านฟ้าลีลาศ สะพานมฆวานรังสรรค์ สะพานสมมตอมรรมาจรด สะพานดำรงสถิตย์ สะพานภานุพันธ์ สะพานพิทยเสถียร สะพานกลุ่มวัดเบญจมบพิตร สะพานข้ามคลองเม่งเส็ง สะพานพระอรรคชายา สะพานอรไทย สะพานหน้าวัดโสมนัสและข้างวัดนรนาถ สะพานวัดราชาธิวาส สะพานชัมมมฤเชฐ สะพานบ้านดอกไม้ สะพานในกลุ่มวัดสระเกศและกลุ่มสามเสน สะพานในสวนสราญรมย์

⁶ ศิริชัย นฤมิตรเวชการ. สะพานเก่ากรุงเทพฯ. โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2520. หน้า 70.

ภาพที่ 104 ภาพสะพานหัน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีร้านค้าแบ่งเป็นห้องๆ อยู่บนสะพาน
จากหนังสือ พื้นความทรงจำชีวิตวัยเด็ก : บ้านย่าไผ่ โดย สรศักดิ์ แฟงสภา ,2545.

ภาพที่ 105 ภาพสะพานดำรงสถิต - สะพานเหล็กข้ามคลองโองอ่าง

จากหนังสือภาพสยามยุคโรมานติก พ.ศ.2544

การขุดคลองในสมัยนี้ นอกจากการขุดเพื่อพัฒนาคลองที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว ได้เริ่มมีการขุดคลองเพื่อการพาณิชย์
ขึ้น นั่นคือ การขุดคลองเพื่อบุกเบิกและจัดสรรพื้นที่บริเวณรังสิต โดยทำสัญญาร่วมมือกันกับต่างประเทศ

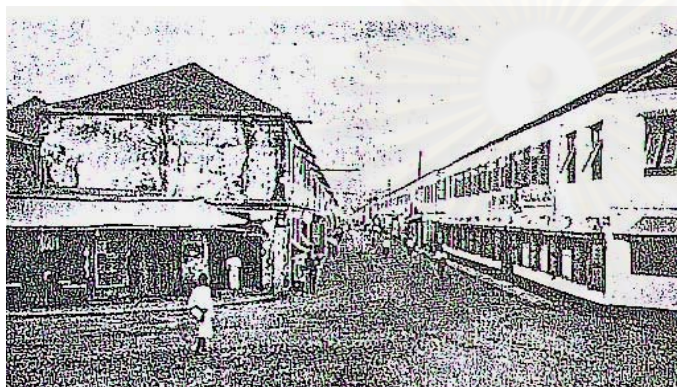

ภาพที่ 106 ภาพแสดงการดำรงชีวิตริมน้ำของชาวไทย ในคลองรังสิตที่ตัดขึ้นใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ 5

จาก 100รอยอดีต,2545

6. สภาพบ้านเรือนและการใช้น้ำในบ้าน ประชาชนในสมัยรัชกาลที่ 5

จากการประมวลภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ทำให้สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะของบ้านเรือนสามัญชนในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ช่วงต้นรัชกาล มีความคล้ายคลึงกันไป ในลักษณะเดียวกันคือ อยู่ร่วมกับน้ำและใช้เรือนที่อยู่ในน้ำหรือที่เรียกว่า สะเทินน้ำสะเทินบก ประเภทเรือนแพ เรือ หรือเรือนยกพื้นสูงเป็นหลัก แต่เมื่อมีการตัดถนน(จากภาพ ถนนบำรุงเมืองและถนนราชดำเนินในช่วงกลาง รัชกาล)มากขึ้นเป็นเส้นทางคมนาคมหลักของกรุงเทพฯ เส้นทางคมนาคมสายหลักจากลำคลองจึงเปลี่ยนมา เป็นถนน และมีการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบของที่อยู่อาศัยมากขึ้นจากอิทธิพลตะวันตก ประชาชนหันมาอยู่ อาศัยบนพื้นดินมากยิ่งขึ้น บ้านพักอาศัยและอาคารภายในวัดเปลี่ยนทิศทางการจัดวาง หันหน้าออกสู่ถนนแทน การหันออกสู่น้ำเช่นเดิมเนื่องจากความสะดวกและรวดเร็วในการสัญจรเป็นหลัก

ภาพ 107,108

ภาพถนนบำรุงเมือง

จาก พื้นความทรงจำชีวิตวัย

เด็กสมัยรัชกาลที่ 6 บ้านยาไฟ

,2545

ภาพที่ 109 ภาพถนนราชดำเนิน

จาก พื้นความทรงจำชีวิตวัย

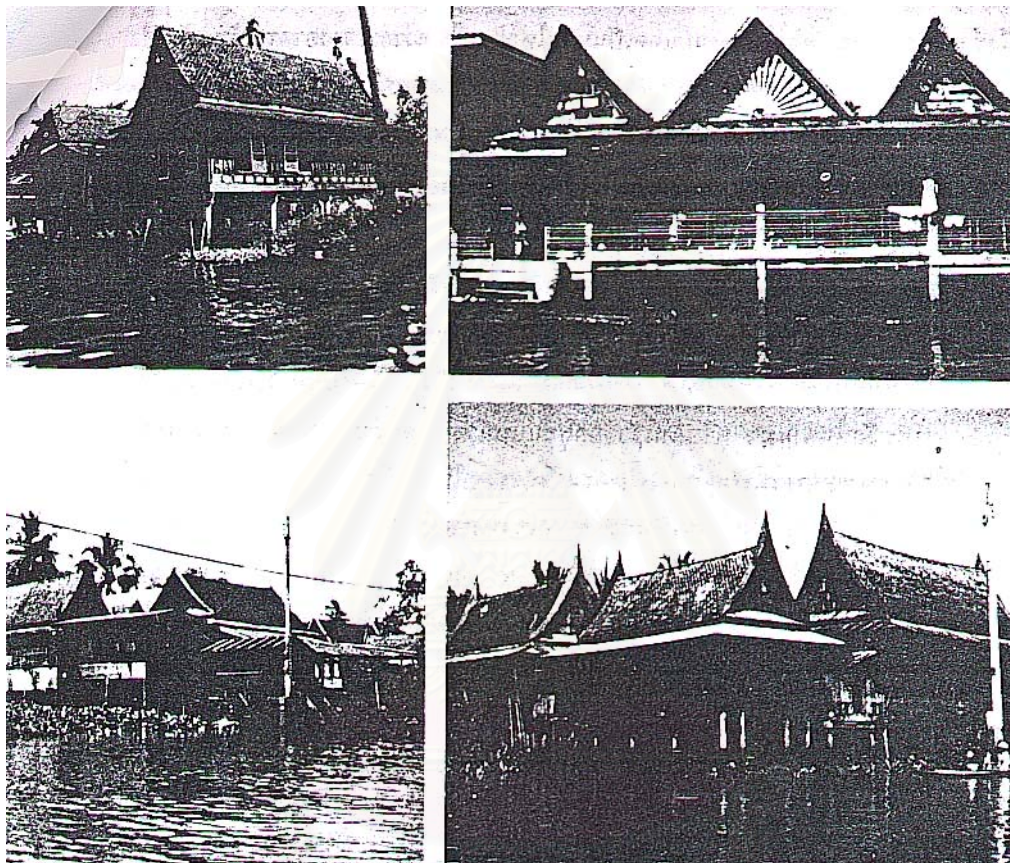
เด็กสมัยรัชกาลที่ 6 บ้านยาไฟ

,2545

จากภาพ107-109 นับได้ว่าเป็นถนนหลักของกรุงเทพมหานครในเวลานั้น ได้แก่ ถนนราชดำเนินและถนนเจริญกรุง รูปถนนเจริญกรุงแสดงรูปแบบของอาคารพักอาศัยที่เกิดขึ้นใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบตะวันตก ด้านบนพักอาศัยและด้านล่างประกอบการค้า ที่สร้างขนาดสองฝั่งถนน รูปถนนราชดำเนินแสดงถึงการเชื่อมต่อจากพระบรมมหาราชวังออกสู่ภายนอก และรูปแบบของยานพาหนะในระยาะเวลานั้น

บ้านสามัญชน มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยวหรือหมู่บ้าน ประชาชนยังมีความเกี่ยวพัน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำ ทั้งการอุปโภคบริโภคและประกอบอาชีพทั้งประมง กสิกรรมและเกษตรกรรม มีลักษณะเป็นเรือนไทย ริมน้ำยกเสาสูง แบบดั้งเดิม

ภาพ 110 ภาพบ้านริมน้ำในสมัยรัชกาลที่ 5 จากบ้านในกรุงเทพฯ :รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี ,2525

จากการเปลี่ยนแปลงเพื่อตามกระแสการพัฒนาของโลก รูปลักษณะของบ้านไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีความหลากหลาย และในระยาะเวลานี้เป็นจุดเริ่มต้นที่แสดงให้เห็นถึงการแบ่งระดับฐานะของบ้านได้อย่างชัดเจน โดยอาจกล่าวได้ว่า การใช้น้ำในงานภูมิทัศน์ที่เน้นเพื่อความสวยงามในระดับประชาชน สามารถแบ่งได้เป็น 5 แบบอันได้แก่

แบบแรกการใช้น้ำในสวนบ้านไทยขนาดเล็ก(ประเภทสวนแคร์หรือสวนกระถาง) แบบที่สองการใช้น้ำในบ้านแบบไทย(สวนผลไม้) แบบที่สามการใช้น้ำในสวนบ้านชาวต่างชาติ(ที่นำรูปสวนแบบตะวันตกโดยแท้มาสร้างไว้) แบบที่สี่การใช้น้ำในสวนบ้านไทยที่ได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติ(จำลองแบบสวนตะวันตกมาสร้าง

ไว้) และแบบที่ห้า(เพิ่มเติมจากสมัยรัชกาลที่ 4) การใช้น้ำในสวนบ้านไทยที่ได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติ(ที่เป็นลักษณะผสมผสาน)

สิ่งที่น่าสนใจในรัชสมัยนี้ คือ ลักษณะของการออกแบบ การใช้น้ำภายในบ้านเดี่ยวที่มีอาณาบริเวณของผู้มีฐานะ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ โดยมีองค์ประกอบหลักคืออาคารแบบตะวันตก ก่ออิฐฉาบปูน (บ้านในลักษณะนี้เริ่มมีการเพิ่มปริมาณมากขึ้นภายในกรุงเทพมหานคร) โดยด้านหน้าหรือด้านข้างของบ้านจะจัดพื้นที่เพื่อเป็นสนามหญ้าตามลักษณะตะวันตก มีถนนยาวและวงเวียนเพื่อช่วยเสริมบรรยากาศความโอ่อ่า สวยงาม บ้านเหล่านี้มีการใช้น้ำเป็นสิ่งประดับ(Ornament)ตกแต่งสวนตามลักษณะสวนตะวันตก เช่น มีการขุดสระ จัดน้ำพุ น้ำตก และอ่างน้ำ ฯลฯ ในลักษณะของสวนบ้านคนไทยที่จำลองสวนตะวันตกมาสร้างไว้(แบบที่4)และสวนบ้านไทยที่มีลักษณะผสมผสานอิทธิพลต่างชาติกับแบบดั้งเดิม(แบบที่5)

ตัวอย่างการใช้น้ำในสวนบ้านคนไทยที่จำลองแบบสวนตะวันตกมาสร้าง (แบบที่ 4)

ภาพที่111 ภาพบ้านแบบ
ตะวันตก

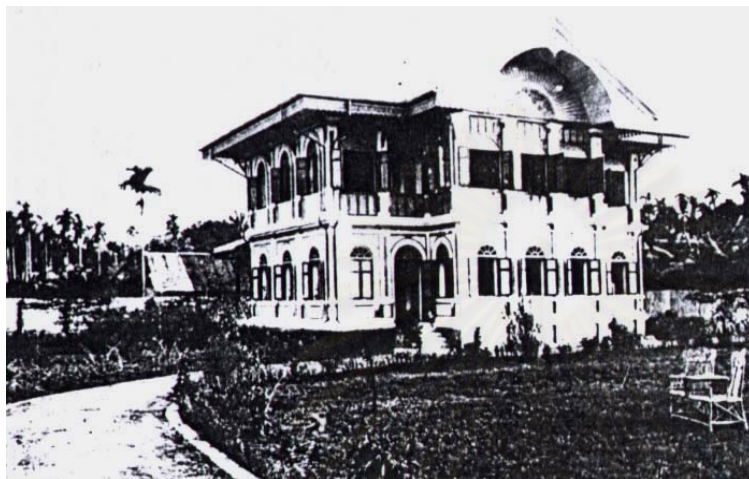
ภาพที่112 ภาพบ้านแบบ
ตะวันตก

จากบ้านในกรุงเทพฯ :รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี, 2525

สวนในบ้านลักษณะนี้จะเป็นสวนตะวันตก มีการจัดพื้นที่ภายใน แนวถนน สิ่งประดับตกแต่งแบบตะวันตก การใช้น้ำในสวน โดยมากทำหน้าที่เป็นสิ่งประดับ(Ornament)และสร้างบรรยากาศเสริมความงามให้กับบริเวณ มีลักษณะเป็นน้ำพุหรือน้ำตกที่ทำหน้าที่เป็นจุดเด่นสร้างความน่าสนใจ (Focal Point) ให้กับสวน

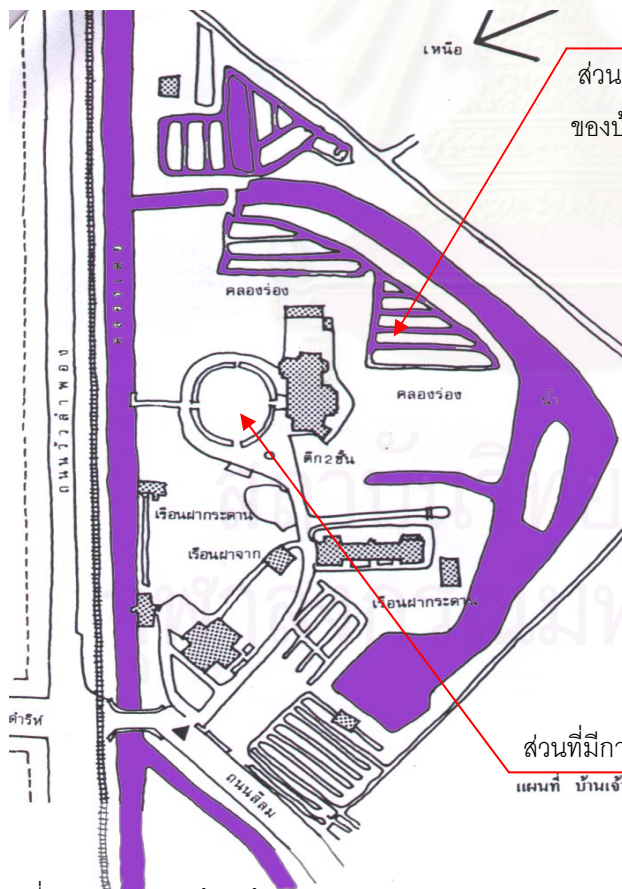
ตัวอย่างการใช้น้ำในสวนบ้านคนไทยที่มีลักษณะผสมผสานอิทธิพลต่างประเทศกับแบบไทยดั้งเดิม(แบบที่5)

บ้านเจ้าพระยามรราช เป็นบ้านเดี่ยวลักษณะตะวันตกภายในพื้นที่ขนาดใหญ่ การจัดบริเวณภายในมีการ
คบบแต่่งพื้นที่ด้วยน้ำทั้งแบบตะวันตกและแบบไทย แบบตะวันตกในส่วนหน้าที่เป็นการคบบแต่่งด้วยกระถางน้ำพุ
และแบบไทยที่สามารถเห็นได้จากคลองแบบธรรมชาติและคลองร่องสำหรับการเพาะปลูกภายในบ้าน

ภาพที่ 113 ภาพสนามหน้าบ้าน
แสดงแนวถนนและการใช้น้ำ
หน้าบริเวณหน้าบ้านเพื่อความ
สว่างงาม

จากบ้านในกรุงเทพฯ :รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี , 2525

ส่วนที่มีการใช้น้ำแบบไทยดั้งเดิม บริเวณด้านหลัง
ของบ้าน มีการขุดคลองแบบธรรมชาติและยกร่องสวน

ส่วนที่มีการใช้น้ำคบบแต่่งแบบตะวันตก บริเวณด้านหน้า
แผนที่ บ้านเจ้า

ผังที่ 51 ผังบริเวณบ้านเจ้าพระยามรราช

จากบ้านในกรุงเทพฯ :รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี , 2525

รัชกาลที่6

ในสมัยรัชกาลนี้มีการยอมรับอิทธิพลตะวันตกตามกระแสนิยมอย่างแพร่หลาย บ้านและอาคารต่างๆ ทั้งในหน่วยงานราชการและเอกชนจะใช้รูปแบบอาคารอย่างตะวันตกแทบทั้งสิ้น สถาปนิกที่ทำการออกแบบมีทั้งชาวต่างชาติและสถาปนิกชาวไทย(ในปริมาณที่น้อยกว่ามาก) จากสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ได้ทรงวางรากฐานทางการศึกษาของชาติและได้ส่งนักศึกษาและข้าราชการไปดูงานในต่างประเทศทำให้ประชาชนเริ่มมีความรู้มากขึ้น ได้มีโอกาสรับรู้และเรียนรู้วัฒนธรรมต่างประเทศโดยตรงทำให้มีรสนิยมในเรื่องของเมืองและที่อยู่อาศัยที่แตกต่างไปจากเดิม ประกอบกับรัชกาลที่6 ทรงเล็งเห็นถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงในเรื่องสถาปัตยกรรมในสังคมไทยจึงส่งนายวรท โปธิประสาธ ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ เพื่อกลับมาสอน โดยเริ่มงานสอนที่โรงเรียนเพาะช่างและได้ยกฐานะวิชาสถาปัตยกรรมขึ้นให้มีหลักสูตรถึงขั้นอุดมศึกษา ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีพ.ศ. 2476 และเริ่มผลิตบัณฑิตในปี 2477 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของความหลากหลายในเรื่องรูปแบบของที่อยู่อาศัยสำหรับคนไทยและมีผลต่องานภูมิสถาปัตยกรรมโดยรอบของอาคารด้วย

4. การศึกษาการใช้น้ำจากการพิจารณาผังบริเวณบ้าน

ในสมัยนี้มีคฤหาสน์ของผู้มีบรรดาศักดิ์สูงที่ควรค่าแก่การศึกษา 3 หลัง(ดังตัวอย่างด้านล่าง) การวางผังบริเวณบ้านเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเห็นคุณค่าของงานภูมิสถาปัตยกรรมที่ยังเป็นสิ่งใหม่สำหรับยุคนั้นและการใช้น้ำประกอบกับตัวสถาปัตยกรรมในการตกแต่งและส่งเสริมบริเวณอย่างจริงจัง

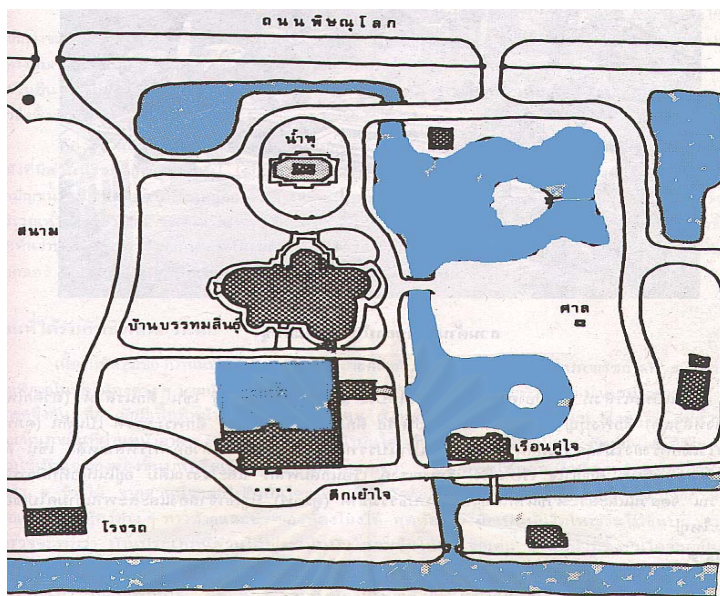
-บ้านมนังคศิลา มีพื้นที่ทั้งหมด 28 ไร่เศษ เจ้าของบ้านคือ พระยาอุดมราชภักดี

ภาพที่ 114 ภาพบ้านมนังคศิลา จาก Old Homes of Bangkok, 1984

บ้านมนังคศิลา ใช้น้ำในการสร้างบรรยากาศความโอ่อ่าเข้าสู่บ้านจากทางด้านหน้า โดยใช้การจัดองค์ประกอบร่วมกันของสนามหญ้ารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ แนวต้นปาล์มที่วิ่งขนานถนนที่วิ่งเข้าสู่บ้านและสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า องค์ประกอบเหล่านี้ช่วยสร้างแกนเข้าสู่หน้าบ้านและสร้างความรู้สึกมั่นคงจากความสมดุลย์ทางตั้งของอาคารทั้งซ้ายและขวา สระน้ำหน้าบ้านยังทำหน้าที่เสมือนกระจกเงาที่จะสะท้อนตัวบ้านสร้างเทคนิคการสะท้อน(Reflecting Effect) เช่นเดียวกับกับอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในสมัยนี้

-บ้านบรมมสินธุ์(บ้านพิษณุโลก) มีขนาดพื้นที่ 50 ไร่ เจ้าของบ้าน คือ พลตรีพระยาอนิรุทธเทวา

ผังที่ 52 ผังบริเวณบ้านบรมมสินธุ์ จากบ้านในกรุงเทพฯ รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี, 2525

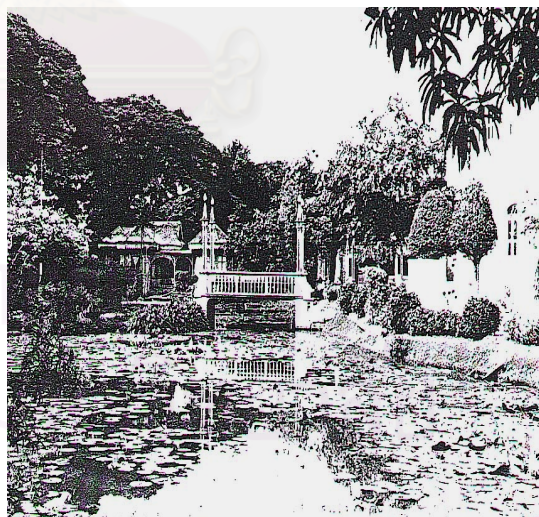
ภายในบ้านมีตึกนารายณ์บรมมสินธุ์ เป็นอาคารหลัก และมีตึกอื่นๆรายล้อม เช่น ตึกเข้าใจ เรือนคูใจ เรือนนรงค์ฯลฯ และที่สำคัญคือมีการสร้างสวนผนวกกับสระน้ำขนาดใหญ่ที่เลียนแบบธรรมชาติ มีภูเขาจำลองและมีสะพานที่สร้างข้ามคูเพื่อเชื่อมต่อกับสระใหญ่

บ้านพิษณุโลกจะนำน้ำจากคลองด้านหลังเพื่อนำน้ำเข้ามาสร้างบรรยากาศภายในบริเวณบ้าน น้ำภายในบริเวณบ้านแบ่งหน้าที่การใช้งานออกเป็นหลายประเภท เช่น สระน้ำรูปสี่เหลี่ยม, คลอง, น้ำพุและสระน้ำขนาดใหญ่

ภาพที่ 115 ภาพสระน้ำในบริเวณเรือนคูใจ

จาก Old Homes of Bangkok, 1984

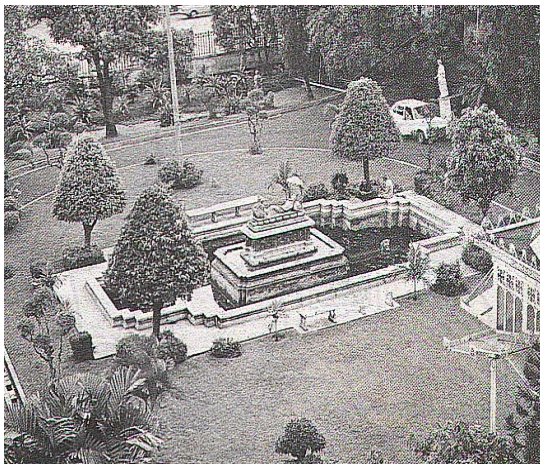

ภาพที่ 116 ภาพสะพานทรงยุโรป

จากสะพานเก่ากรุงเทพฯ, 2520

ภาพที่ 115 สระน้ำขนาดกว้างแตรกเป็นส่วนเดียวกับตัวบ้านบริเวณเรือนคูใจ มีหุ่นปั้นเป็นที่ปล่อยน้ำพุและเป็น จุดสนใจภายในสระ สระน้ำติดเรือนช่วยในเรื่องของการลดอุณหภูมิในเวลาบ่ายและเป็นจุดพักผ่อนหย่อนใจภายในเรือน

ภาพที่ 116 ทศนิยมภาพจากสระน้ำที่ปลูกบัวประดับภายในและสะพานทรงยุโรป จะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงขนาดของสระน้ำที่สร้างบรรยากาศการพักผ่อนและความสวยงามให้กับสวนที่แตกต่างกันในแต่ละจุดของบ้าน

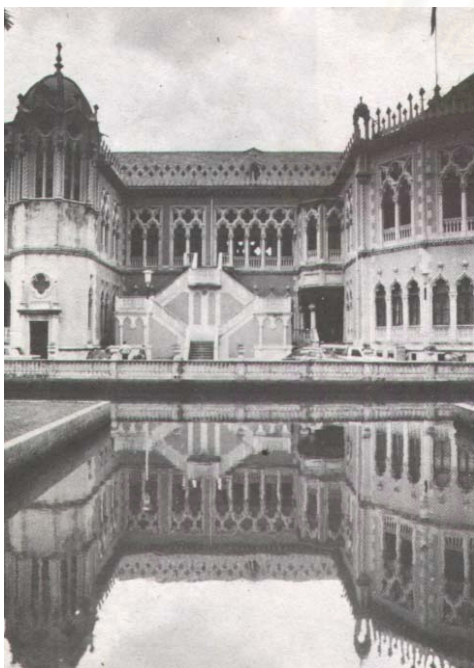

ภาพที่ 117 ภาพน้ำพุปั้นรูปนารายณ์บรมมลินธุ์ จาก บ้านในกรุงเทพฯ รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี, 2525

มีการใช้น้ำในส่วนฐานของรูปปั้นพระนารายณ์ซึ่งเป็นที่มาของชื่อบ้านหลังนี้ รอบบริเวณมีการตกแต่งพื้นที่ด้วยไม้ตัดแต่งเป็นทรงประติมากรรม (Topiary) เป็นทั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสระน้ำที่เป็นจุดเด่นทางด้านหน้าของบ้าน

-บ้านนรสิงห์(ตึกไทยคู่ฟ้า หรือ ทำเนียบรัฐบาลในปัจจุบัน) มีขนาดพื้นที่ 27 ไร่เศษ เจ้าของบ้าน คือ พลเอกเจ้าพระยามรยามพร

การจัดผังบริเวณมีการคำนึงถึงการจัดภูมิทัศน์เป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องการสร้างบรรยากาศ, ความหรูหราและความสวยงาม เนื่องจากเจ้าของบ้านเป็นผู้มีฐานะทางสังคมชั้นสูงและมีงบประมาณที่จะประดับตกแต่ง การออกแบบมีความยุ่งยากเนื่องจากมีพื้นที่จำนวนมากและมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างสิ่งประดับสวนเพื่อเป็นจุดเด่นที่จะดึงดูดสายตาในพื้นที่ว่างที่เกิดขึ้น และช่วยให้เกิดบรรยากาศที่ต่อเนื่องกัน

ภาพที่ 118 ภาพการสะท้อนจากสระน้ำด้านหน้า จาก Old Homes of Bangkok, 1984

ลักษณะเด่นของการใช้น้ำในบ้านหลังนี้อยู่ที่การสร้างสระน้ำด้านหน้าอาคารที่มีลักษณะเรียบ นิ่ง เหมือนกระจก และอาศัยคุณสมบัติตัวนี้ของน้ำในการสะท้อน (Mirror Effect หรือ Reflecting Effect) ความงามของตัวอาคารลงมาที่บริเวณสวนโดยรอบ และยังใช้การขุดคูน้ำขนาดเล็กในการแบ่งพื้นที่ กั้นบริเวณและจำกัดการเข้าถึงด้วย

ภาพที่ 119 ภาพคูน้ำที่ใช้กั้นอาณาบริเวณ

5. การสร้างสะพานในสมัยรัชกาลที่ 6

การสร้างสะพานยังคงมีขึ้นในรัชสมัยนี้เนื่องจากพระประสงค์ที่จะสานต่อพระราโชบายจากพระชนกนาถ(รัชกาลที่ 5)ในการที่จะสร้างสะพานเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ สะพานที่เกิดขึ้นในสมัยนี้¹ ได้แก่ กลุ่มสะพานชุดเจริญทั้ง 6(อันได้แก่ เจริญรัช เจริญราษฎร์ เจริญพาณิชย์ เจริญศรี เจริญทัศน์ เจริญสวัสดิ์) และสะพานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างมาก นั่นคือ สะพานราชเทวี สะพานอรุพงษ์ สะพานอุบลรัตน์ สะพานช้างโรงสี สะพานหมู สะพานมอญ สะพานในบ้านพิษณุโลก สะพานเสาวนีย์ สะพานมหาตมาทศพร และสะพานในพระราชวังจิตรลดารโหฐาน

6. การใช้น้ำในสวนสาธารณะ

ในปี พ.ศ.2468 ได้มีการจัดงานสยามพิพิธภัณฑสถานขึ้นเพื่อเป็นงานที่จะแสดงสินค้าและผลผลิตทางด้านอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้าของคนไทย รัชกาลที่ 6 จึงได้ทรงพระราชทานที่ดินสวนพระองค์ในบริเวณทุ่งศาลาแดงเพื่อเป็นสถานที่จัดงาน และเมื่อเสร็จงานแล้วก็จัดให้เป็นสวนสาธารณะสำหรับประชาชน ทรงพระราชทานนามสวนนี้ว่า “สวนลุมพินี” สวนขนาด 360 ไร่แห่งนี้ได้กลายเป็นสวนสาธารณะแห่งแรกของคนไทย ภายในจัดบริเวณให้มีลักษณะเป็นสนามหญ้าขนาดใหญ่และบึงน้ำ

ภาพที่ 120 ภาพมุมสูงของสวนลุมพินี จากอาคารภายในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
จาก Bangkok by Design, 1995

สวนลุมพินีถือเป็นพื้นที่สาธารณะแห่งแรกที่มีการจัดสรรให้กับประชาชนเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งการจัดการพื้นที่สาธารณะในรูปสวนสาธารณะนี้เป็นรูปแบบใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในเมืองไทย การจัดบริเวณภายในสวนเป็นการใช้หลักภูมิสถาปัตยกรรมในการออกแบบ คือสร้างความร่มครึ้มและบรรยากาศการพักผ่อนจากการจัดองค์ประกอบร่วมกันของบึงน้ำขนาดใหญ่ สนามหญ้าและต้นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงา ถือเป็นกาใช้น้ำระดับเมืองที่ใหม่ที่สุดและใหญ่ที่สุดที่เกิดขึ้นในรัชสมัยนี้

¹ ศิริชัย นฤมิตรเวชกร. สะพานเก่ากรุงเทพฯ. โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2520. หน้า 130 .

5.3.3. ยุครัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ รัชกาลที่ 7 จนถึงรัชกาลที่ 8

ในสมัยรัชกาลที่ 7 นี้เป็นสมัยที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับสถานการณ์สภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากรัชกาลที่แล้ว และวิกฤตการณ์จากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในปี พ.ศ. 2472 ซึ่งวิกฤตการณ์เหล่านี้เป็นแรงเสริมส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 การเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนในทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นการเมือง การปกครอง สภาพเศรษฐกิจและสังคม การศึกษา แนวความคิดและความนิยม การดำรงชีวิต ฯลฯ มีสาขาวิชาใหม่เกิดขึ้นในประเทศไทยมากมายเนื่องจากประชาชนมีโอกาสดูแลที่จะได้รับการศึกษามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในสาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ มีบัณฑิตที่จบจากต่างประเทศกลับมาเผยแพร่ธรรมเนียมและแนวความคิดตะวันตกมากยิ่งขึ้น และมีการเปิดสอนในสาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ในระดับอุดมศึกษาในโรงเรียนเพาะช่างและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเวลาต่อมา ส่งผลให้เค้าโครงของสถาปัตยกรรมแบบไทยแปรเปลี่ยนไปสู่แนวสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกอย่างแพร่หลาย กระแสการเปลี่ยนแปลงนี้เริ่มต้นที่หน่วยงานของราชการก่อน เช่น สถานีรถไฟ บ้านพักพนักงานรถไฟ บ้านพักข้าราชการในหน่วยงานต่างๆ ฯลฯ

ในปี พ.ศ. 2482 ถึง พ.ศ. 2488 เป็นช่วงเวลาที่ทำให้สถาปัตยกรรมแนวใหม่มีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะของเมืองเนื่องจาก ประเทศไทยได้รับผลเสียหายจากระเบิดที่ฝ่ายพันธมิตรนำมาทิ้งในกรุงเทพมหานครทำให้เกิดการสร้างอาคารขึ้นทดแทนในภายหลัง

อาคารประเภทตึกแถวค้าขายและอยู่อาศัยไปด้วยเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากตามถนนหลายสายในตัวเมือง และกระจายออกไปสู่เมืองอื่นๆที่ไม่ได้มีการวางแผนผังเมืองเอาไว้ รูปแบบของที่พักอาศัยที่พัฒนาขึ้นใหม่ในยุคนี้ได้แก่ บ้านเดี่ยวส่วนบุคคล บ้านแฝด อาคารสงเคราะห์ชนิตบ้านแถวและอาคารสงเคราะห์ชนิตบ้านเดี่ยวและบ้านแถว การใช้น้ำในที่อยู่อาศัยเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่เกินความจำเป็นเนื่องจากในระยะเวลาอันเป็นเพียงการพัฒนาและจัดสรรที่อยู่อาศัยเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ยังไม่ได้พิจารณาถึงเรื่องความสวยงาม หรือปัจจัยทางด้านสุนทรีย์ หรือแม้แต่คุณภาพชีวิต

5.3.4. ยุครัตนโกสินทร์ในรัชกาลปัจจุบัน

บ้านพักอาศัยเป็นงานสถาปัตยกรรมขั้นพื้นฐานที่เป็นผลผลิตจากการรังสรรค์ของสมองมนุษย์ ซึ่งย่อมต้องมีรูปแบบที่สอดคล้องและปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการ กระแสนิยม ความนึกคิดและสภาพการดำเนินชีวิตของคนในยุคต่างๆ ณ สมัยปัจจุบัน โฉมหน้าของสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยได้เปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์เดิมไปจนหมดสิ้นเนื่องจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิมมาก โอกาสทางการศึกษาที่เพิ่มมากขึ้น ค่าครองชีพและแรงกดดันในสังคมที่บีบคั้น การแข่งขันที่มีเพิ่มขึ้นที่ไม่ใช่เพียงแต่การแข่งขันภายในประเทศเท่านั้นยังหมายถึงการแข่งขันในระดับประเทศด้วย ทั้งหมดนี้ทำให้วิถีความคิดและความนิยมที่มีมาแต่เดิมถูกหล่อหลอมขึ้นใหม่ในสังคม วัฒนธรรม กติกาการตลาดและระบบเศรษฐกิจชวนเชื่อทำให้คนหันมานิยมอาคารสมัยใหม่ที่คาดหมายว่าจะสอดคล้องและเหมาะสมกับแนวทางการดำเนินชีวิตใหม่

แรงเสริมที่มาจากการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมีเป้าหมายของรัฐบาล เงินลงทุนจากต่างชาติและความช่วยเหลือในเรื่องการศึกษาจากต่างประเทศทำให้รูปแบบของที่อยู่อาศัยของคนไทยในยุคนี้พัฒนาขึ้นอย่างก้าว

กระโดด จากการเป็นศูนย์กลางในทุกๆด้านของกรุงเทพมหานครประกอบกับสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้นทำให้จำนวนประชากรของกรุงเทพเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง รัฐบาลจึงต้องเข้ามามีบทบาทในการสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย และเริ่มดำเนินการจัดตั้งการเคหะแห่งชาติใน พ.ศ.2516 จากนั้นรูปแบบอาคารก็ถูกปรับให้ซ้อนขึ้นในแนวตั้งเพื่อรองรับความต้องการจำนวนมาก เช่น แฟลตดินแดง ซึ่งการออกแบบโครงการได้เริ่มมีการพิจารณาถึงเรื่องการใช้พื้นที่ส่วนกลางซึ่งเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกหลักของโครงการด้วย นอกจากนี้รัฐบาลยังจัดทำที่อยู่อาศัยประเภทรายได้น้อยสำหรับทหารผ่านศึกและผู้ประสบปัญหาจากสงครามโลกครั้งที่สอง โดยสร้างอาคารสงเคราะห์จัดสรรที่ดินสำหรับบ้านเดี่ยว และบ้านแถว ในขณะที่เดียวกันที่เอกชนเข้ามามีบทบาทในส่วนของ การสร้างที่อยู่อาศัยที่มีราคาสูงขึ้นและแบ่งระดับฐานะ จนเข้าสู่ยุคทองของบ้านจัดสรร เช่นหมู่บ้านเสนานิเวศน์ หมู่บ้านเสรี หมู่บ้านเมืองทอง ฯลฯ

จากพัฒนาการทางด้านรูปแบบและความต้องการของบ้านพักอาศัยดังได้กล่าวไว้ข้างต้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ที่พักอาศัยในยุคปัจจุบันขึ้นอยู่กับเกณฑ์รายได้ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่อันได้แก่ กลุ่มผู้มีรายได้สูง กลุ่มผู้มีรายได้ปานกลาง และกลุ่มผู้มีรายได้ต่ำ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมสามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท¹ คือ

1. **บ้านเดี่ยว(Single house)** ได้แก่ที่อยู่อาศัยที่แยกอยู่ต่างหากหลังเดียวมีบริเวณล้อมรอบเพื่อทำสนามหรือสวน เป็นอาคารชั้นเดียวหรือหลายชั้น เป็นที่อยู่อาศัยประเภทที่มีราคาแพง มีความเป็นส่วนตัว(Privacy)
2. **บ้านแฝด(Twin, Detach house)** ได้แก่ ที่อยู่อาศัยที่ใช้เนื้อที่ปลูกสร้างน้อยกว่าบ้านเดี่ยวและใช้ผาผนังหรือกำแพงร่วมกันหนึ่งผนัง ส่วนผนังที่เหลือปล่อยอิสระมีที่ดินล้อมสามด้าน
3. **บ้านแถวหรือห้องแถวหรือทาวน์เฮาส์(Row house, Town house)** ได้แก่ที่อยู่อาศัยที่สร้างต่อเนื่องกันเป็นแถวยาว มีการใช้ผนังหรือกำแพงร่วมกันมากกว่า 2 ด้าน อีกสองด้านปล่อยอิสระ อาคารประเภทนี้ถ้าสร้างติดถนนใหญ่เพื่อการพาณิชย์ เรียกว่า ห้องแถว ถ้าสร้างเพื่อการพักอาศัยอย่างเดียว เรียกว่า บ้านแถวหรือทาวน์เฮาส์ และจะต้องมีที่ว่างสำหรับจอดรถหรือทำสวนหย่อมหน้าบ้าน
4. **แฟลต, อพาร์ทเมนต์, คอร์ท, คอนโดมิเนียม หรือ อาคารชุด (Flat, Apartment, Court, Condomenium)** ได้แก่ ที่พักอาศัยที่มีหลายห้องรวมอยู่ในอาคารเดียวกันและซ้อนกันมากกว่า 2 ชั้นขึ้นไป โดยหนึ่งห้องอาจประกอบไปด้วยห้องนอน ห้องรับแขก ห้องครัว ห้องน้ำ ทั้งนี้ขนาดของแต่ละห้องไม่จำกัดตายตัว ข้อแตกต่างระหว่างแฟลต อพาร์ทเมนต์หรือคอร์ท กับอาคารชุดพักอาศัย คือ แฟลต อพาร์ทเมนต์หรือคอร์ท จะเข้าพักด้วยสิทธิการเช่า ส่วนอาคารชุดพักอาศัย ผู้อาศัยสามารถเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์และโฉนดของห้องชุดนั้นๆได้

จากพัฒนาการของบ้านพักอาศัยชนิดต่างๆที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นถึงความต้องการขั้นพื้นฐานทางด้านที่อยู่อาศัย ความต้องการการตกแต่งที่อยู่อาศัยเป็นความต้องการขั้นต่อมาที่จะเป็นส่วนเติมเต็มให้กับชีวิต เมื่อระยะเวลาเหมาะสมและสภาพเศรษฐกิจดีขึ้นงานทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมจึงจะเข้ามามีบทบาทในการจัดการกับพื้นที่ภายนอกอาคาร ซึ่งความเข้าใจนี้ยังคงปรากฏอยู่เสมอแม้ในปัจจุบันเนื่องจากในระยะแรกงานทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่ม ไม่แพร่หลาย แนวความคิดในเรื่องของการสร้างที่พักอาศัยจึงไม่มีการคำนึงถึง

¹ สมศรี กาญจนสุด. **พื้นฐานสถาปัตยกรรม**, 2525. หน้า3-4.

การทำงานควบคู่ไปด้วยกันของการสร้างตัวสถาปัตยกรรมและการจัดภูมิสถาปัตยกรรม เน้นที่การสร้างที่อยู่อาศัย และคิดว่า การไม่คำนึงถึงงานภูมิสถาปัตยกรรมจะช่วยให้การประหยัดงบประมาณ

ในปัจจุบันงานทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมเข้ามามีบทบาทอย่างมากในเรื่องการตกแต่งที่อยู่อาศัย และน้ำ ก็เป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งที่มีส่วนในการสร้างบรรยากาศให้กับบริเวณของอาคารพักอาศัยทั้ง 4 ประเภท และ

1. บทบาทของน้ำในอาคารพักอาศัยในแต่ละแบบ ได้ดังนี้

1. **การใช้ น้ำในบ้านเดี่ยว** ปัจจุบันมีความนิยมในการใช้น้ำเพื่อตกแต่งบริเวณในบ้านเดี่ยวอย่างแพร่หลายและมีความหลากหลายมากในเรื่องของรูปแบบ เนื่องจากรสนิยม การศึกษา และอิทธิพลจากสื่อที่ช่วยให้ได้รับรู้รูปแบบและการใช้งานจากทุกมุมโลก ประกอบกับงบประมาณที่พร้อมจะสร้างสรรค์งาน การออกแบบทำเพื่อความพอใจสูงสุดของเจ้าของบ้านทำให้การใช้น้ำในบ้านเดี่ยวมีความเฉพาะตัวสูงที่สุด

รูปแบบการใช้น้ำในบ้านเดี่ยวมีความหลากหลายมากขึ้นขึ้นอยู่กับความพอใจของเจ้าของบ้าน ตัวอย่างเช่น

- ใช้เพื่อการตกแต่งพื้นที่ : น้ำเป็นองค์ประกอบในอันดับต้นๆที่ช่วยในการสร้างบรรยากาศและเพิ่มความโอ้อ่า สวยงามให้กับตัวบ้านโดยเฉพาะบ้านเดี่ยวที่มีพื้นที่กว้างๆ ที่ต้องการสร้างมุมต่างๆเพื่อให้ได้บรรยากาศที่แตกต่างกันไป
- ใช้เพื่อการพักผ่อน : มีลักษณะเป็นสระน้ำซึ่งมีขนาดและรูปร่างแปรเปลี่ยนได้ไม่จำกัด อาจมีองค์ประกอบ (element) อื่นๆ ประกอบเพื่อช่วยเสริมบรรยากาศ เช่น ต้นไม้ ไม้พุ่มหรือไม้ใบ รูปปั้น น้ำพุหรือน้ำตก และไฟส่องสว่าง ฯลฯ
- ใช้เพื่อการกีฬา : เป็นลักษณะของสระว่ายน้ำส่วนตัวภายในบ้าน ที่มีทั้งทรงเรขาคณิต(Geometric form)และทรงอิสระ(Free form) ซึ่งมีรูปร่างและสัดส่วนตามแต่ความต้องการของเจ้าของบ้าน

ภาพที่ 121 ภาพสระบัวภายในบริเวณบ้าน
จาก Old Homes of Bangkok, 1984

ภาพที่ 122 ภาพศาลาเก่าและการใช้น้ำในสวน

ภาพด้านบน คือ บ้านชอยสวนพลู ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นบ้านเดี่ยวของผู้มีฐานะ เป็นลักษณะของการนำเรือนไทยเก่ามาประกอบขึ้นใหม่ซึ่งเป็นที่นิยมในประมาณ พ.ศ. 2504

จากภาพจะเห็นถึงการปลูกเรือนไทยให้อยู่ร่วมกับน้ำ แม้จะเป็นสระประดิษฐ์ก็สร้างบรรยากาศที่กลมกลืนกับตัวเรือนและภาพศาลากับแนวอ่างน้ำด้านหน้า ซึ่งทั้งสองภาพล้วนแสดงถึงการใช้น้ำเพื่อประโยชน์ในการตกแต่งบริเวณบ้าน

2. การใช้น้ำในบ้านแฝด พื้นที่โดยรอบของบ้านแฝดน้อยกว่าบ้านเดี่ยวแต่มีพื้นที่เพียงพอที่จะจัดสวนหย่อมขนาดกลางและขนาดเล็ก รูปแบบที่เลือกใช้มีความหลากหลายเช่นเดียวกันกับบ้านเดี่ยวแต่แตกต่างกันในเรื่องของข้อจำกัดในพื้นที่

ภาพที่ 123 ภาพทะเลสาบในโครงการการ์เดนโฮม วินเลจ จาก Bangkok by Design, 1995

ภาพจากโครงการการ์เดนโฮม วินเลจ ซึ่งเป็นบ้านที่มีลักษณะกึ่งบ้านแฝด กึ่งทาวน์เฮาส์ ในโครงการอาศัยการเปลี่ยนความกว้างของทะเลสาบช่วยในการสร้างบรรยากาศและทัศนียภาพที่ดี

3. การใช้น้ำในบ้านแถวหรือทาวน์เฮาส์ การใช้น้ำในบ้านลักษณะนี้ค่อนข้างจำกัดเนื่องจากพื้นที่ว่างที่มีขนาดเล็กมาก อาจจัดบริเวณโดยเลือกมุมใดมุมหนึ่งแล้วจัดสวนกระถาง หรือตกแต่งบริเวณเป็นสวนถาด, สวนหินขนาดเล็กที่ใช้น้ำประกอบ

4. การใช้น้ำในอาคารชุดพักอาศัย การใช้น้ำในอาคารประเภทนี้เป็นอาคารที่มีการแข่งขันกันสูงในเรื่องของ รสนิยม ความโอ่อ่า และรูปลักษณะของตัวอาคาร โดยจะใช้น้ำเพื่อประโยชน์ในการสร้างบรรยากาศและช่วยในการส่งเสริมการขายเป็นหลัก จุดที่มีการใช้น้ำจะเป็นจุดที่มีการแข่งขัน คือในบริเวณพื้นที่ส่วนกลางที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกของโครงการ เช่น ชั้นสระว่ายน้ำและสปา ชั้นสวนดาดฟ้า หรือ ชั้นร้านอาหารและคลับเฮาส์

รูปแบบการใช้น้ำในอาคารชุดเน้นที่การสนองความต้องการของผู้อาศัยเป็นประเด็นสำคัญ และมีการสร้างสรรค์ในลักษณะที่หลากหลาย และแปลกใหม่ ตัวอย่างเช่น

- เพื่อการตกแต่งพื้นที่ : การใช้น้ำเพื่อการตกแต่งพื้นที่เป็นจุดประสงค์หลักของอาคารประเภทนี้ เนื่องจากน้ำช่วยในการสร้างบรรยากาศและส่งเสริมการขายได้เป็นอย่างดี
- เพื่อการกีฬา : สระน้ำถือเป็นองค์ประกอบที่ช่วยเสริมบรรยากาศ สระว่ายน้ำของอาคารชุดจำเป็นจะต้องมีขนาดและสัดส่วนที่เพียงพอสำหรับการรองรับการใช้งานของเจ้าของห้องในโครงการ
- เพื่อการพักผ่อน : การจัดบริเวณในชั้นสระว่ายน้ำและสปา ชั้นสวนดาดฟ้าหรือ ชั้นร้านอาหารและคลับเฮาส์ มุ่งเน้นที่จะสร้างบรรยากาศเพื่อการผ่อนคลายความตึงเครียดจากสิ่งที่จะต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน ซึ่งการออกแบบจะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามแนวคิดของแต่ละโครงการ เน้นประโยชน์หลักเพื่อเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับเจ้าของห้อง

2. บทบาทและรูปแบบการใช้งานที่พัฒนาขึ้นของน้ำในเมือง

ในยุคปัจจุบัน น้ำมีบทบาทมากยิ่งขึ้นไปกว่าการเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการประดับประดาสร้างบรรยากาศภายในที่อยู่อาศัย น้ำยังเข้าไปมีบทบาทกับอาคารและพื้นที่อีกหลายประเภท เช่น อาคารสำนักงาน ศูนย์การค้า ลานการค้า สวนสาธารณะ ลานหน้าอาคารฯลฯ ทั้งในรูปแบบของงานในระดับเมืองและงานระดับเฉพาะที่ ดังตัวอย่าง

ภาพที่ 124 ภาพชั้นสระว่ายน้ำ โรงแรมโอเรียนเต็ล   ภาพที่ 125 ภาพบึงยาสูบ กรุงเทพฯ

จาก Bangkok by Design, 1995 และ พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบงานสถาปัตยกรรมอดีต ปัจจุบันและอนาคต, 2536

ภาพที่ 124 การใช้น้ำประกอบกับการจัดบริเวณเพื่อสร้างบรรยากาศการความหรูหราในชั้นสระว่ายน้ำโรงแรม ซึ่งบรรยากาศที่เกิดขึ้นจากสระน้ำช่วยสร้างจุดขายของโรงแรม ในการประกอบกิจกรรมการจัดเลี้ยงหรือการพักผ่อน   ภาพที่ 125 บทบาทของน้ำกับการสร้างสุนทรียภาพให้กับพื้นที่สาธารณะของเมือง

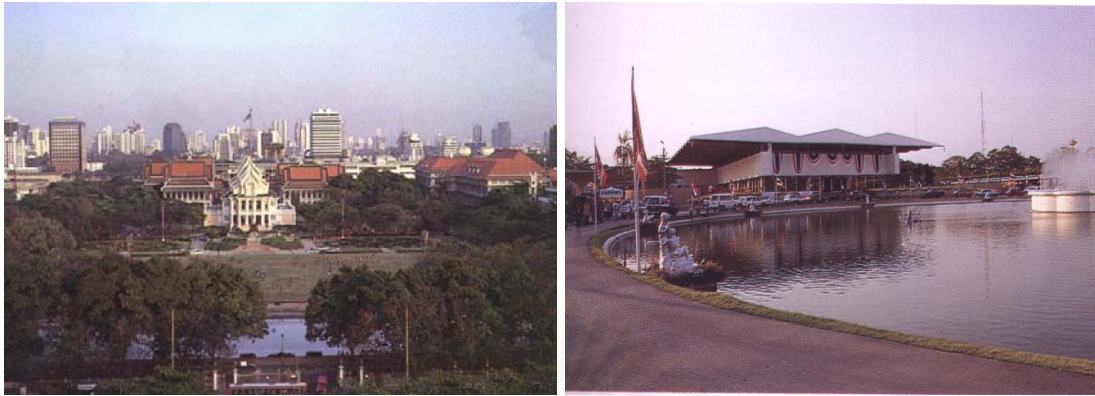

ภาพที่ 126 ภาพสำนักงานสหประชาชาติ กรุงเทพฯ   ภาพที่ 127 ภาพสวนหลวง ร.9 กรุงเทพฯ

จาก พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบงานสถาปัตยกรรมอดีต ปัจจุบันและ อนาคต, 2536

ภาพที่ 126 น้ำกับการเสริมสร้างความสง่างามให้กับทั้งในและนอกตัวอาคาร

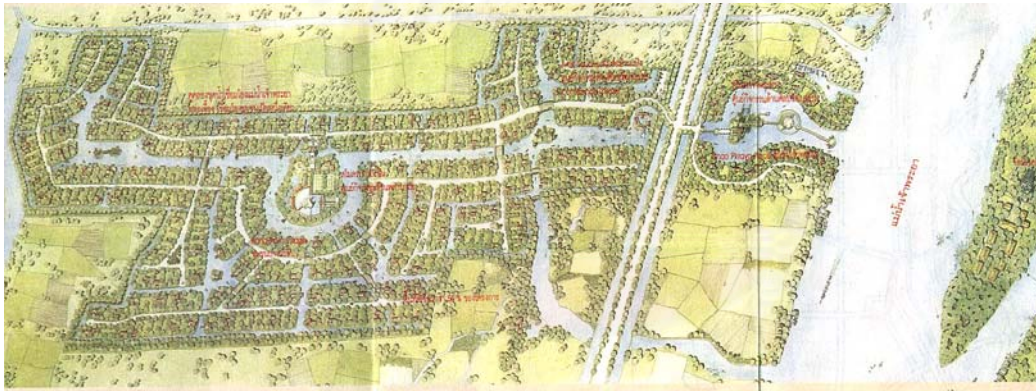
ภาพที่ 127 น้ำในสวนสาธารณะ ให้ความมั่งคั่งเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน

ภาพที่ 128 ภาพสะพานน้ำใหญ่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาพที่ 129 ภาพสะพานน้ำใหญ่ หน้าอาคารใหม่สวนอัมพร จาก พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบงานสถาปัตยกรรมอดีต ปัจจุบันและอนาคต, 2536

ภาพที่ 128 นำในการสร้างบรรยากาศความสว่างงาม และความขลังของสถานศึกษา เช่นเดียวกับ ภาพที่ 129 การใช้น้ำด้านหน้าอาคารที่สร้างความเด่น สงเสริมตัวสถาปัตยกรรม ผังที่ 53 นำในโครงการบ้านจัดสรร ทำหน้าที่ในการแบ่งพื้นที่ สร้างมุมมองที่ดี และความเป็นส่วนตัวรวมถึงการเป็นที่เก็บน้ำสำหรับการดูแลรักษาโครงการ

ผังที่ 53 ผังบริเวณบ้านสวนริมคลอง จ.อยุธยา จากเอกสารแนะนำโครงการ, 2541

ภาพที่ 130 ภาพสะพานน้ำในคอร์ทโรงแรมสุโขทัย จาก พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบงานสถาปัตยกรรมอดีต ปัจจุบันและอนาคต, 2536

เป็นการใช้น้ำในการสร้างเอกลักษณ์ของอาคาร เน้นการสร้างบรรยากาศ เสริมให้แนวคิดของการสร้างอาคารมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เป็นสิ่งที่ดึงดูดและสร้างความประทับใจ นำไปสู่การจดจำในที่สุด

ภาพที่ 131 ภาพการใช้หน้าหน้าอาคาร
จากพัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบงาน
สถาปัตยกรรมอดีต ปัจจุบันและอนาคต, 2536

แสดงบทบาทของน้ำกับการเป็นเครื่องประดับ
ในการตกแต่งพื้นที่ว่างหน้าอาคาร มีส่วนใน
การเป็นเครื่องหมาย ที่หมายจำ และยังเป็น
ผลงานศิลปะในเวลาเดียวกันด้วย

น้กออกแบบอาศัยคุณสมบัติเฉพาะของน้ำ
ในการดึงดูดความสนใจของผู้ที่ผ่านไปมา ไม่
ว่าจะเป็นจากเสียง การเคลื่อนไหว ละอองน้ำ
 ฯลฯซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมการขาย

ภาพที่ 132 ภาพอาคารแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา กรุงเทพฯ ภาพที่133 ภาพเรือนไทยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จากพัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบงานสถาปัตยกรรมอดีต ปัจจุบันและอนาคต, 2536

ภาพที่ 132 น้ำทำหน้าที่ในการกำหนดและจำกัดการเข้าออก สร้างแนวเขตพื้นที่และเป็นผลพลอยได้ที่
ช่วยให้ตัวอาคารมีระยะถอยถ่นให้ห่างจากถนนด้วย ภาพที่ 133 น้ำยังคงทำหน้าที่แทรกตัวเป็นส่วนหนึ่งกับ
สถาปัตยกรรมไทยประเพณีที่สร้างในสมัยปัจจุบันตามอย่างที่เคยเป็นในครั้งโบราณ ในลักษณะเหมือนการล้อมรอบ
ฐานหอไตร

ภาพที่134 ภาพน้ำข้างอาคารวิทยาศาสตร์ห้องฟ้า
จำลอง จากพัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบงาน
สถาปัตยกรรมอดีต ปัจจุบันและอนาคต, 2536
น้ำกับรูปแบบอาคารแนวล้ำสมัย การใช้วัสดุและรูป
ลักษณะภายนอกของอาคารยังคงเข้ากันได้ดีกับการใช้น้ำ
ล้อมรอบโดยที่น้ำไม่จำเป็นต้องมีการพัฒนารูปแบบใดๆ

น้ำมีบทบาทและมีความสำคัญที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในที่อยู่อาศัย อาคารและการจัดวางผังบริเวณต่างๆ ทั้งในระดับภาคและเมือง รวมถึงงานขนาดเล็กประเภท บ้านจัดสรร บ้านเดี่ยว ฯลฯ ซึ่งในปัจจุบันมีการใช้น้ำเพิ่มขึ้นและคิดค้นที่จะปรับเปลี่ยนพัฒนารูปแบบการใช้งานไปเรื่อยๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากคุณสมบัติที่ยืดหยุ่นของน้ำ นั่นคือ

1. เป็นองค์ประกอบที่สร้างความสนใจให้กับมนุษย์ได้ง่ายจากคุณสมบัติเฉพาะตัวของน้ำ ด้วยเสียง ด้วยละออง ด้วยความเย็น ชุ่มฉ่ำ ด้วยการสัมผัส ซึ่ง Charles W. Moore, 1980 กล่าวไว้ว่า “น้ำเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้สึกมากมายของมนุษย์ ทั้งอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลง แรงบันดาลใจ ความสงบ ความกว้างอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ การเกิดใหม่ การมีชีวิตอยู่ ความร่าเริง และรวมถึงความรู้สึกที่ซ่อนเร้น หวาดระแวง ความกังวล “
2. เป็นองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับประเทศไทย ที่เป็นเมืองร้อน ช่วยในการลดอุณหภูมิและสร้างความสดชื่น
3. เป็นองค์ประกอบทางศิลปะ (Piece of art) ประติมากรรม (Sculpture)
4. เป็นองค์ประกอบที่ให้ความรู้สึกไม่มีความอันตรายกับเด็ก (Children Friendly Element) ที่จะเข้าไปเล่น
5. การใช้น้ำยังมีส่วนกับกลไกทางการตลาดและเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ เป็นความหมายแฝงถึงระบบเศรษฐกิจที่ดี ก็จะมีเงินทุนในการดูแล บำรุงรักษางานออกแบบที่ใช้น้ำประกอบ

แต่การใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมก็ยังมีข้อเสียบางประการ นั่นคือ

1. น้ำนั้นสกปรกง่าย เมื่อมีอัตราการหมุนเวียน ต่ำ
2. การใช้น้ำ ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาสูง จึงจะสามารถคงสภาพไว้ได้

อาจกล่าวโดยสรุปถึงการใช้น้ำในสมัยปัจจุบันได้ว่า น้ำยังคงมีความสำคัญในตัวเอง และยังคงเป็นสสารที่มีคุณสมบัติที่ดึงดูดความสนใจของมนุษย์ได้ดีในทุกยุคทุกสมัย ทำให้ยังคงมีการใช้น้ำอยู่ และมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นในเรื่องของรูปแบบ เทคนิคการใช้งาน กลวิธีหรือลูกเล่นต่างๆ ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพชีวิต

สรุปการใช้น้ำในบ้าน มีการพัฒนาขึ้นจากจนถึงขีดสุด ด้วยฐานะ ความรู้และสิทธิของประชาชนที่พัฒนาขึ้นจากเมื่อสมัยสุโขทัยและอยุธยาอย่างมาก ความหลากหลายมากขึ้นทั้งด้านหน้าที่ใช้สอยและความสวยงาม ประเด็นสำคัญของการใช้งานจะเน้นในเรื่องของการตกแต่งบริเวณ เสริมสร้างบรรยากาศการพักผ่อนเป็นหลัก และเนื่องจากเทคโนโลยีในปัจจุบันพัฒนาขึ้นมากจนสามารถตอบสนองต่อความต้องการทางด้านรูปแบบที่หลากหลายตามรสนิยมของเจ้าของบ้านได้แทบทุกรูปแบบ ประกอบกับการเป็นงานเฉพาะบุคคลซึ่งสามารถแก้ไข ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยได้ตลอดเวลา ทำให้การใช้น้ำในบ้านเป็นลักษณะของงานที่มีความหลากหลายอย่างมาก

สรุปการใช้น้ำในเมือง การใช้น้ำในปัจจุบันไม่ได้จำกัดอยู่แค่นั้นที่พักอาศัย ในพระราชวัง หรือในวัดเท่านั้น หากแต่ยังพัฒนารูปแบบและบทบาทเข้ามามีส่วนในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมของเมืองด้วย ไม่ว่าจะเป็นงานประเภท Plaza, Waterfront, Park & Recreation Area, Landmark, อาคารพาณิชย์ ฯลฯ น้ำก็ยังคงเป็นจุดเด่นที่ดึงดูดความสนใจของคนและส่งเสริมการขายได้เป็นอย่างดีซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ตรงกับสภาพเศรษฐกิจทุนนิยมปัจจุบัน และด้วยลักษณะหน้าที่ที่หลากหลายผนวกกับเทคโนโลยีที่ต้องแข่งขันกันเพื่อสร้างแรงจูงใจนี้ ทำให้รูปลักษณะในการใช้งานมีการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้งที่จะสร้างภาพลักษณ์ที่แปลกใหม่ขึ้นในทุกๆวัน เพื่อให้เกิดส่วนแบ่งทางการตลาด

บทที่ 6 บทวิเคราะห์และสรุป

จากการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับน้ำในรอบ 20 ปีนี้ทำให้สามารถสรุปถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆที่เกี่ยวกับการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมของไทยซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการนำเสนอวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ โดยการนำเสนอการวิเคราะห์ในบทนี้จะแยกออกเป็นสามส่วนเพื่อสร้างความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงและแต่ละบทบาทที่เปลี่ยนไป ของการใช้น้ำในงานทั้ง 3 ประเภท(การใช้น้ำในพระบรมมหาราชวัง วัด และบ้าน) มากยิ่งขึ้น อันได้แก่

- การสรุปอิทธิพลและลักษณะงานที่ใช้น้ำเป็นองค์ประกอบใน 3 ระดับ(วัด วัง และบ้าน)
- นำเสนอตารางสรุปและเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันและสรุปความเกี่ยวเนื่อง
- การวิเคราะห์เปรียบเทียบ และอธิบายความสัมพันธ์ความเหมือนและความแตกต่างในการใช้น้ำ

6.1 การวิเคราะห์สรุปอิทธิพลหลักของการเปลี่ยนแปลงการใช้น้ำในแต่ละรูปแบบ

6.1.1. การใช้น้ำในพระบรมมหาราชวัง

การใช้น้ำภายในพระบรมมหาราชวังเป็นการสร้างสรรค์งานออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่ใช้น้ำเป็นองค์ประกอบด้วยรูปแบบและความประณีตอย่างวิจิตรพิศดารที่สุด เนื่องจากเป็นการออกแบบภายในสถานที่ที่เปรียบเสมือนหัวใจและหน้าตาของแผ่นดิน

การใช้น้ำปรากฏในพระราชวังและพระราชฐานทุกยุคสมัย และมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามพระราชนิยมและอิทธิพลในระยเวลานั้นๆ น้ำเริ่มมีบทบาทตั้งแต่การตั้งพระนครในสมัยสุโขทัยโดยเป็นประเด็นหลักในการพิจารณาเลือกทำเลที่ตั้งเพื่อเป็นเครื่องกีดขวางในการป้องกันข้าศึก และเข้ามามีบทบาทในการตกแต่งพระราชวัง พระราชอุทยานอย่างมากในสมัยอยุธยา การใช้น้ำในพระบรมมหาราชวังจากสมัยอยุธยาถ่ายทอดสู่การสร้างพระบรมมหาราชวังในสมัยรัตนโกสินทร์ในทุกด้าน และยังคงความหมายความสำคัญมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์อย่างครบถ้วน รูปแบบของน้ำในพระราชอุทยานพัฒนาขึ้นอีกระดับจากการรับอิทธิพลจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และแปรเปลี่ยนอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่5และ6 หลังจากนั้นก็ได้รับอิทธิพลตะวันตกตลอดมา

ยุค	อิทธิพล	ภูมิสถาปัตยกรรม	บทบาทและหน้าที่
สุโขทัย	ขอม	-การวางผังน้ำในเมือง -ตริปุรา -อ่างเก็บน้ำ -สระเพื่อความเพลิดเพลิน	การวางผังน้ำในเมือง และองค์ประกอบต่างๆสร้างขึ้นเพื่อการแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำของสุโขทัยเป็นหลัก โดยที่คติการสร้างเมืองเรื่องภูมิจักรวาลเป็นตัวกำหนดความสำคัญในทุกองค์ประกอบ

อยุธยา	ขอม + ไทยประยุกต์	-พระที่นั่งกลางน้ำแบบหอไตร -อุทยาน : สระแก้ว,อ่างแก้ว -สวนน้ำ (Water Park) -เขาก่อ / พระสุเมรุจำลอง	สิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นในยุคนี้เป็นภูมิปัญญาของไทย และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากคติความเชื่อในเรื่องภูมิจักรวาลที่ผนวกกับการตีความระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
--------	-------------------------	--	---

ยุค	อิทธิพล	งานภูมิสถาปัตยกรรม	บทบาทและหน้าที่
อยุธยา (เมืองลพบุรี) พ .ศ .2199- 2231	ฝรั่งเศส + อิตาลี	-การใช้น้ำประดับ : น้ำพุ น้ำตก, สระน้ำ -ระบบประปา/ท่อทนแรงดัน	-เน้นทางเข้าให้เด่นชัด -กำหนดอาณาเขต(Boundary) -สร้างความเพลิดเพลิน
รัตนโกสินทร์ ร.1 - ร.2	จีน	-สวนซ้าย,ขวา สวนน้ำ -สวนกระถาง,อ่างปลา -เขาก่อ / เขามอ	-การสร้างสวนน้ำในขนาดใหญ่ -การสร้างสวนน้ำในขนาดเล็ก -ภูมิจักรวาลจำลอง (จำลองชีวิต)
ร.3	จีน	-อุทยานกระบวนจีน -ย้ายวัสดุจากสวนขวาไป ถวายวัด	-รูปแบบบรรยากาศการใช้น้ำในวัด คล้ายกับวังมากขึ้น
ร.4	ไทยประยุกต์ +ตะวันตก	-สวนพระที่นั่งอภิเนาว์ นิเวศน์ -สระปทุม -พระนครคีรี	-ใช้เทคนิคใหม่ในการใช้น้ำตกแต่ง พื้นที่ เช่น น้ำพุ น้ำตก และเน้นใน เรื่องบรรยากาศ ความเพลิดเพลิน
ร.5	ตะวันตก	-พระที่นั่งจักรี -พระราชมารชานิเวศน์ -สวนสุนันทา -พระราชวังดุสิต	-งานตกแต่งสวน กลายเป็น ลักษณะตะวันตกที่ไม่เคยปรากฏมา ก่อน น้ำมีหน้าที่ในการกำหนดการ เข้าออก ,แบ่งพื้นที่,zoning,Setting
ร.6	ตะวันตก	-พระราชวังสนามจันทร์ -พระราชวังพญาไท -ดุสิตธานี	-น้ำช่วยในการสร้างอาณาเขต ล้อมรอบพระราชวัง(Boundary) -ดุสิตธานีใช้น้ำแบบระบบเมือง
ร.7	ตะวันตก	-พระราชวังไกลกังวล	-พระราชวังฤดูร้อนเป็นรูปแบบใหม่ ของพระราชวังที่มีการลดทอน องค์ประกอบและกฎระเบียบในการ

			สร้างลง สวนภายในสร้างให้มีหลายบรรยากาศแตกต่างกันไปและมีการใช้น้ำพุแบบตะวันตก
ร.8	-	-	-
ร.9	ตะวันตก + ไทยประยุกต์	-พระตำหนักภูพิงฯ -พระตำหนักภูพานฯ -พระตำหนักทักษิณฯ -พระตำหนักไกลกังวล -พระตำหนักสิริยาลัย	- การใช้น้ำในพระราชฐานปรับเปลี่ยนให้มีความเป็นธรรมชาติมากยิ่งขึ้น มีลักษณะใกล้เคียงความเป็นบ้านมากขึ้น

6.1.2 การใช้น้ำในวัด

รูปแบบการใช้น้ำภายในวัด มีกฎเกณฑ์ และแบบแผนที่ซับซ้อนในการจัดวางเนื่องจากเป็นสถานที่ที่เน้นทางด้านความเชื่อถือ ความศักดิ์สิทธิ์ กลวิธีในการออกแบบน้ำในยุคแรก เริ่มจากการขม Scale ด้วยสิ่งก่อสร้างและสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาในพื้นที่รู้สึกว่ามีขนาดเล็กลงมากเมื่อเทียบกับสิ่งเหล่านี้ และสระน้ำจำเป็นต้องสร้างให้มีขนาดใหญ่เนื่องจากต้องเป็นแหล่งสำรองและพักน้ำของเมืองอีกด้วย ในสมัยอยุธยาแล้วยังคงเชื่อมต่อและเป็นส่วนหนึ่งของระบบเมืองเพื่อประโยชน์ทางด้านคมนาคม แต่เมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์การใช้น้ำในวัดก็ทอน Scale ลงให้มีขนาดพอเหมาะกับตัววัดและมีบทบาทน้อยลงเหลือเพียงเป็นความสำคัญภายในวัดเท่านั้น

ยุค	อิทธิพล	งานภูมิสถาปัตยกรรม	บทบาทและหน้าที่
สุโขทัย	ขอม	-บาราย, สระพัง -บ่อน้ำ, สระ -คูน้ำล้อมรอบวัด	-ประกอบพิธีกรรม -แหล่งน้ำของชุมชน : อูบโศค/บริโศค -สถานที่จัดงานประเพณี -กำหนดอาณาเขต -สร้างระยะถอยในการชมทัศนียภาพ
ศรีสุโขทัย	ขอม	การใช้น้ำมีทั้งล้อมและไม่ล้อมรอบวัด พบการนำในลักษณะเป็นสระภายในด้วย	-ประกอบพิธีกรรม -อูบโศคและบริโศค -ป้องกันอัคคีภัย

อยุธยา	อิน เตีย + สุโขทัย + ไทยประยุกต์	-น้ำล้อมรอบหอไตร -อุโบสถน้ำ / เขตสีมา -ห้องสงฆ์ -สระน้ำภายในวัด -คูน้ำล้อมรอบวัด -เขาพระสุเมรุจำลอง	-รักษาหอไตร(กันขโมย แมลง อัดคีย์) -คตินที่สีมา : โลกียะนาวา -พักผ่อน และเจริญภาวนา -แผนผังปริศนาธรรม โลกียะ /โลกุตระ -กำหนดอาณาเขต ตามหลักภูมิจักรวาล -อุปโภคและบริโภค -พระราชพิธีต่างๆเช่นพระราชพิธีโสกันต์
รัตนโกสินทร์ ร.1 - ร.3	อิน เตีย + อยุธยา + ไทยประยุกต์	เป็นการใช้น้ำแบบกายภาพ -ล้อมรอบหอไตร -เขาก่อภายในวัด -สวนในวัด เช่น วัดโพธิ์ -สระน้ำภายในวัด -คูน้ำล้อมรอบวัด -สระน้ำภายในวัด	-สวนภายในวัดโพธิ์ สวนแรกในวัดที่ สร้างทัศนียภาพที่สวยงาม เน้นความ เพลิดเพลิน และมีส่วนในการเจริญ ภาวนาและพักผ่อนของพระ -ประกอบพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราช พิธีลบสักการช พระราชพิธีโสกันต์
ยุค	อิทธิพล	ภูมิสถาปัตยกรรม	บทบาทและหน้าที่
รัตนโกสินทร์ ร.4 - ร.6	ตะวันตก+ ไทยประยุกต์	ใช้น้ำแทนความหมายจินตภาพ ความหมายแฝงและสื่อสัญลักษณ์ -การจัดเรียงองค์ประกอบแบบภูมิ จักรวาล -Borrow Scenery Technique -น้ำล้อมรอบบริเวณ / การวางผัง -สวนสงฆ์ -สระในส่วนสังฆาวาส	-แทนการใช้น้ำในแบบกายภาพเดิม ลด พื้นที่ส่วนที่เป็นน้ำในวัด ประกอบการ ตีความพุทธปรัชญาเสริมความหมาย -ล้อมอาณาเขต กำหนดบริเวณสำคัญ ภายในวัด เช่น บริเวณกุฏิที่ประทับ -ภายในกุฏิวัดราชโอรส มีน้ำประกอบ เพื่อแสดงการแบ่งพื้นที่ และเป็นสถานที่ เจริญภาวนา
รัตนโกสินทร์ ร. 7 - ร.9	ตะวันตก + ไทยประยุกต์	-คูคลองภายในวัด กลุ่มคูคลอง และสะพานในวัด เบญจมาบพิตรและวัดบวรนิเวศน์ -บ่อสำรองน้ำภายในวัด	-คูคลองล้อมรอบพื้นที่ภายในวัด สร้าง แนวเขต กำหนดทางเข้าออกและคนที่ จะเข้าออก แสดงความสำคัญของพื้นที่ -อ่างเก็บน้ำสระบรรยาศให้บริเวณ

6.1.3 การใช้น้ำในบ้านและพื้นที่สาธารณะของเมือง

บทบาทของน้ำในพื้นที่สาธารณะของเมืองมีให้เห็นตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นการจัดสรรพื้นที่โดยรัฐ ประชาชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในสมัยอยุธยาที่มีการจัดพื้นที่สาธารณะเพื่อประชาชนเช่นกันและมีการ พัฒนาระบบน้ำสำหรับเมืองในการคมนาคมและขนส่งเป็นวิวัฒนาการที่เพิ่มเข้ามาด้วย แต่เมื่อเข้าสู่ ยุครัตนโกสินทร์ ระบบโครงข่ายคูคลองยังเป็นส่วนสำคัญในองค์ประกอบเมือง การใช้น้ำในระดับ

ประชาชนมีบทบาทลดลงในระยะแรก มีการพัฒนาการใช้งานในการตบแต่งบ้านบ้ำงในส่วนของผู้มีฐานะดี และต่อมาเมื่อรับอิทธิพลตะวันตก การใช้น้ำในระดับประชาชนมีความนิยมอย่างแพร่หลาย และมีวิวัฒนาการมาโดยตลอดจนมีการใช้สอยที่หลากหลายทั้งรูปลักษณะและกลวิธีการใช้งานเพื่อตอบสนองความต้องการในหลายระดับเช่นในปัจจุบัน

ยุค	อิทธิพล	ภูมิสถาปัตยกรรม	บทบาทและหน้าที่
สุโขทัย	ขอม	-ตริปุระ -สตรีดงส์ -ตระพัง / บาราย -ทะเลหลวง -ระบบการชลประทาน /ส่งและจ่ายน้ำของเมือง	-ป้องกันข้าศึก -เชื่อมกักเก็บน้ำ / สำรองน้ำ -เปลี่ยนทิศทางการไหลของน้ำ ป้องกันน้ำท่วม ชะลอความเร็วและ การกัดเซาะ -เป็นที่สาธารณะเพื่อประชาชน -การสร้างประตูน้ำ สระพักน้ำเพื่อควบคุมปริมาณและคุณภาพน้ำ

ยุค	อิทธิพล	ภูมิสถาปัตยกรรม	บทบาทและหน้าที่
อยุธยา	สุโขทัย + ไทยประยุกต์	-ระบบน้ำล้อมรอบเมือง -ระบบน้ำเพื่อการสัญจรหลัก ภายในเมือง คลองหลัก คลอง ซอย ประตูน้ำ บ่อพักน้ำ -บึงพระราม / สวนสาธารณะ	-กำหนดอาณาเขต -เพื่อความสะดวกในการคมนาคม ขนส่ง ร่วมกับทางบก -จ่ายน้ำให้พื้นที่ต่างๆ -สวนสาธารณะ(Public Park)
อยุธยา	ตะวันตก ฮอลันดา ฝรั่งเศส อิตาลี	-ระบบน้ำประปา ท่อประปา ท่อ ระบายความดัน ท่อลอด -น้ำรูปแบบใหม่: น้ำพุ น้ำตก -ประตูน้ำ	-ความสามารถและกลวิธีในการ ควบคุมน้ำที่พัฒนาขึ้นจากการ ช่วยเหลือด้านวิทยาการจาก ต่างประเทศ - เกิดสวนน้ำขนาดใหญ่
รัตนโกสินทร์ ร.1	อยุธยา	-การเลือกสถานที่สร้างเมือง -ระบบน้ำและการตัดโคลงข่าย คลองภายในเมือง -เรือและเรือนแบบต่างๆ	-พิจารณาเลือกยุทธภูมิที่เหมาะสม ในการสร้างพระราชวัง -การคมนาคมขนส่ง -เรือและเรือนสะท้อนความสัมพันธ์ ระหว่างคนและน้ำ

รัตนโกสินทร์ ร.2 - ร.3	จีน	-สวนบ้าน สวนชานบ้าน การจัดสวน กระบวยจีน ในระดับประชาชน เช่น สวนในเรือนขุนช้าง เป็นสวนของคนมีฐานะที่อธิบายไว้ในวรรณกรรม	-สวนมีลักษณะเป็นสวนที่ตกแต่งด้วยอิทธิพลไทยผสมจีน
รัตนโกสินทร์ ร.4	ตะวันตก	-หญ้า : นำเข้าครั้งแรก เกิดการใช้งานในระดับประชาชน	-สวนมีลักษณะเป็นสวนที่ตกแต่งตามลักษณะการแต่งสวนแนวตะวันตก
รัตนโกสินทร์ ร.5	ตะวันตก	-ระบบสาธารณะต่างๆ -สะพานและคลอง	-เน้นทางด้านกรมคมนาคม
รัตนโกสินทร์ ร.6	ตะวันตก	-บ้านแบบตะวันตกและสวนน้ำ -สวนสาธารณะ	-สร้างสวนในบรรยากาศที่ไม่เคยมีมาก่อนในระดับประชาชน ที่เน้นความหรูหรา โอ่อ่าโดยอาศัยน้ำในการสร้างทัศนียภาพที่งดงาม
รัตนโกสินทร์ ร.7 - ร.8	เปลี่ยนแปลง การปกครอง	-เปลี่ยนแปลงสภาพการดำเนินชีวิตและลักษณะที่อยู่อาศัย	-มีการปรับเปลี่ยนทุกรูปแบบพิจารณาด้านคุณภาพชีวิตมากขึ้น
รัตนโกสินทร์ ร.9	หลายรูปแบบ	-มีการใช้งานที่หลากหลาย และ การใช้น้ำปรากฏอยู่ในทุกสายงาน	-การใช้งานหลายระดับ และมีการแข่งขันเพื่อสร้าง Image ที่ดี

6.2 การวิเคราะห์เปรียบเทียบการใช้น้ำในวัง วัดและบ้าน

6.2.1 การใช้น้ำในพระบรมมหาราชวังเทียบกับวัด

- สมัยสุโขทัย พระราชวังและวัดในสมัยนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง ความเกี่ยวพันนี้เกิดจากการวางผังบริเวณร่วมกัน อาณาเขตส่วนของวัดและส่วนของวังเชื่อมต่อกันในบริเวณเดียวกัน(ในฐานโครงสร้างเดียวกัน) การใช้น้ำจึงมีการใช้ร่วมกันในบางสระและแยกการใช้งานในบางสระด้วยเหตุผลเฉพาะ รูปลักษณะการออกแบบสระน้ำไม่มีความแตกต่างกันมากนัก
- สมัยอยุธยาตอนต้น การใช้น้ำในวัดยังคงมีบทบาทกับเมือง กับพระราชวัง น้ำภายในวัดสร้างอย่างรัดกุมตามคติภูมิจักรวาล หรือ ตามคติเรื่องโลกียนาวา แต่คูน้ำที่ล้อมรอบวัดจะเชื่อมต่อไปเป็นระบบเดียวกันกับระบบน้ำเพื่อการสัญจรหลักของเมือง โดยทั้งเมืองจะสามารถเชื่อมถึงกันได้และใช้ในการหลบหนีไปหาที่มั่นใหม่ได้ น้ำในวัดและน้ำในพระราชวังมีความเหมือนกันในส่วนของคติการล้อมอาคารด้วยน้ำ นั่นคือการสร้างหอพระมณฑปยรรวมก็ใช้คติเดียวกันกับการสร้างหอไตรภายในวัด
- สมัยอยุธยาตอนปลาย การใช้น้ำส่วนใหญ่ยังคงลักษณะเดียวกันกับสมัยอยุธยาตอนต้น แต่เริ่มมีความแตกต่างเมื่อชาวตะวันตก ได้แก่ ฝรั่งเศสและอิตาลีเข้ามาเจริญไมตรี ทำให้ระบบน้ำของไทยได้รับการพัฒนาให้มีรูปแบบและเทคนิคมากยิ่งขึ้น เห็นได้จากหัวน้ำพุ การเล่นระดับ และท่อประปาแรงดันที่สร้างขึ้นใหม่ ทำให้พระอุทยานภายในพระราชวังก้าวไปไกลกว่าการใช้น้ำในวัดอย่างมาก
- สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากกษัตริย์เป็นผู้สร้างวัด(มูลเหตุแห่งการสร้างวัด ได้แก่ ความเชื่อที่ว่าผู้มีบุญญาธิการ มีอำนาจสูงจึงสามารถสร้างวัดได้ คติการสร้างวัดประจำรัชกาลหรือความเชื่อในเรื่องการอุทิศส่วนกุศลให้กับคนอันเป็นที่รัก ฯลฯ) ดังนั้นรูปแบบและบรรยากาศภายในวัดจึงขึ้นกับแนวพระราชนิยม ในสมัยนี้มีการนำหินขนาดใหญ่และองค์ประกอบต่างๆที่มีความงดงามภายในสวนขวามาถวายวัด ทำให้น้ำกับการตกแต่งภายในบริเวณวัดมีบรรยากาศเปลี่ยนไป มีความงดงามเทียบเคียงกับพระราชวังหลวง
- สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง วัดโดยส่วนใหญ่ยังคงสร้างและบูรณะโดยพระมหากษัตริย์ (เริ่มมีการสร้างวัดโดยผู้มีฐานะมากขึ้น) น้ำภายในวัดกับน้ำในพระราชวังแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากพระราชวังที่สร้างขึ้นใหม่เป็นการสร้างอาคารและตกแต่งบริเวณแบบตะวันตก แต่การใช้น้ำในวัดปรับปรุงให้ใช้น้ำให้น้อยลงแทนความหมายต่างๆด้วยองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมมากขึ้น
- สมัยปัจจุบัน การใช้น้ำในวัดมีความหลากหลายมากขึ้นเนื่องจากต้องรองรับกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบใหม่ของคนไทย ผลกระทบที่เกิดขึ้นคือ บางวัดถมที่ในส่วนที่เป็นน้ำเพื่อสร้างอาคารใหม่ พื้นที่ที่เป็นน้ำมีให้น้อยลงและมีโอกาสที่จะลดจำนวนลงเรื่อยๆ ในขณะที่การใช้น้ำในพระราชวังหรือพระตำหนักที่สร้างขึ้นใหม่มีรูปแบบที่เข้าใกล้กับสวนบ้านแบบสากลและมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น

6.2.2 การใช้น้ำในพระบรมมหาราชวังเทียบกับบ้าน

- สมัยสุโขทัย การใช้น้ำในพระบรมมหาราชวัง เน้นในเรื่องของยุทธภูมิในการรบเป็นสำคัญ การตกแต่งเพื่อความเพลิดเพลินเป็นประเด็นรอง จะเห็นน้ำในรูปแบบของคูน้ำ ตระพัง บารายเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่การตั้งหมู่บ้านของราษฎรเน้นที่ตั้งที่เกาะกับแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค ไม่มีการตกแต่งใดๆ มีเพียง

สิทธิที่จะใช้พื้นที่สาธารณะที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาพระราชทานให้(เช่นทะเลหลวง สระหลวง ตระพังต่างๆ)เท่านั้น

- สมัยอยุธยาตอนต้น หน้าที่หลักของการใช้น้ำอยู่ที่การเป็นแนวอุปสรรคป้องกันพระราชวัง การสร้างความสวยงามให้พระราชอุทยานเป็นหน้าที่รอง ในสมัยนี้เริ่มมีการออกแบบที่ดีความจากคติภูมิจักรวาลเพื่อสร้างที่ประทับให้กับพระมหากษัตริย์ทำให้ รูปแบบของน้ำแตกต่างไปจากในสมัยสุโขทัย ที่ดูหรูหราขึ้น มีความสง่างาม น่าเกรงขามขึ้น การใช้น้ำในระดับประชาชนยังคงมีเพียงใช้พื้นที่สาธารณะที่จัดให้เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ
- สมัยอยุธยาตอนปลาย ประเทศมีการค้าขายและเจริญไม่ตรีกับชาติตะวันตก ทำให้การช่างของไทยในเรื่องระบบประปาพัฒนาขึ้น และน้ำก็มีบทบาทมากขึ้นในการเป็นองค์ประกอบเพื่อการประดับบริเวณ มีเทคโนโลยีใหม่เข้ามาช่วย เช่นการทำน้ำพุ น้ำตก ฯลฯ ทำให้อยุธยาขึ้นชื่อว่าเป็นเมืองหลวงที่สวยงามและร่มรื่นที่สุดในภูมิภาคแห่งนี้ การใช้น้ำในระดับประชาชนยังคงเกาะอยู่กับแหล่งน้ำเพื่อดำรงชีวิตเช่นเดิม
- สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การใช้น้ำเข้ามามีบทบาทในบริเวณพระราชอุทยาน(จากอิทธิพลจีน)โดยเน้นเพื่อเป็นส่วนสำคัญสำหรับการพักผ่อน การแต่งพระราชอุทยานในรูปแบบกระบวนจีนหรือแนวพระราชนิยมทำให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือพ่อค้าประชาชนที่มีฐานะนิยมในการจัดตกแต่งสวนในกระบวนนี้ด้วยเช่นกัน แต่การจัดสวนในพระราชอุทยานเป็นการจัดสวนน้ำในขนาดใหญ่มากเมื่อเทียบกับสวนกระถางหรือสวนนอกสวน(เช่นสวนในบ้านขุนช้าง สมัยรัชกาลที่ 2,3)ของขุนนาง หรือ ราษฎรที่มีฐานะ
- สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง การใช้น้ำพระบรมมหาราชวัง เปลี่ยนแปลงรูปแบบตามอย่างวัฒนธรรมการก่อสร้างของชาวตะวันตก มีกลวิธีในการใช้มากขึ้น รูปแบบที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ในขณะที่ประชาชนก็มีกำลังทรัพย์และความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้นจนสามารถสร้างสวนพักผ่อนแบบตะวันตกภายในบ้านของตนเองได้เช่นกัน
- สมัยปัจจุบัน จากรูปแบบการก่อสร้างพระที่นั่งหรือพระตำหนักที่เปลี่ยนแปลงตามกระแสนิยมและวัตถุประสงค์แบบตะวันตก รูปแบบของอาคารมีลักษณะใกล้เคียงกับบ้านมากขึ้น การตกแต่งสวนภายในยังนิยมที่จะมีน้ำเป็นองค์ประกอบ แต่รูปแบบของน้ำที่สร้างขึ้นใหม่ได้รับการปรับเปลี่ยนให้มีลักษณะที่เน้นธรรมชาติมากขึ้น เรียบง่ายมากขึ้นเพื่อสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมของตัวพระตำหนัก ในขณะที่การใช้น้ำในระดับประชาชนมีการพัฒนาขึ้นอย่างถึงขีดสุดทั้งในที่พักอาศัยและอาคาร หรือบริเวณสาธารณะต่างๆประชาชนมีรสนิยมที่หลากหลาย และความรู้ที่มากขึ้น ทำให้ทิศทางของการใช้น้ำในระดับประชาชนกระจายออกกว้างขวางมาก

6.2.3 การใช้น้ำในวัดเทียบกับบ้าน

- สมัยสุโขทัย วัดส่วนมากในอาณาจักรสุโขทัยวางผังด้วยคติภูมิจักรวาล การใช้น้ำในบริเวณวัด เริ่มจากคูน้ำซึ่งมีขนานแคบหรือกว้างตามแต่ลักษณะการใช้งานและที่ตั้งจะกำหนด สระน้ำภายในวัดมีทั้งที่เป็นสระเพื่อการอุปโภคบริโภคและการประกอบพิธีกรรม การออกแบบน้ำในวัดของอาณาจักรสุโขทัยวิจิตรพิศดารและสวยงามมาก เสมือนมีการกำหนดขนาดความกว้างของน้ำและระยะถอยที่คำนึงถึงทัศนียภาพที่งดงาม ในบางวัดที่ตั้งอยู่ ณ ตระพังขนาดใหญ่ แหล่งน้ำนั้นก็ทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะของเมืองด้วย แสดงให้เห็นว่าบทบาทของน้ำในระดับวัดและบ้านนั้นมีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลกัน

- สมัยอยุธยาตอนต้น วัดในอยุธยายังคงได้รับอิทธิพลจากการสร้างวัดในรูปแบบของสุโขทัยแต่มีการประยุกต์รูปแบบให้มีลักษณะที่แตกต่างกันไปสังเกตได้จากคูน้ำโดยรอบที่จะไม่เป็นเส้นตรงล้อมรอบสี่ทิศ เช่นวัดในสุโขทัย การใช้น้ำในระดับบ้านและเมืองมีความสัมพันธ์กับวัดอย่างสูง เนื่องจากคูคลองภายในอยุธยาเชื่อมต่อกันได้หมดจากการวางคลองหลักและคลองซอยเชื่อมต่อกันต่าง ๆ น้ำในวัดต้องเชื่อมต่อกับระบบน้ำของเมืองเช่นกันเพื่อประโยชน์ทางการเข้าถึงและการคมนาคม
- สมัยอยุธยาตอนปลาย คติจักรวาลที่เป็นคติสำคัญในการสร้างวัด ถูกตีความใหม่และใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแทนความหมายแบบนามธรรมทดแทนน้ำที่เป็นองค์ประกอบแบบรูปธรรมในอดีต ในขณะเดียวกันก็เกิดคติการสร้างวัดแบบใหม่ขึ้นที่นำน้ำเข้ามามีบทบาทอีกครั้งในเรื่องของการแทนความหมาย เป็น เรือ(พระศาสนา)ที่จะนำพาสัตว์ผู้ยากข้ามพ้นทะเลทุกข์ และในส่วนของ การประกอบพิธีความพุทธปรัชญาต่างๆ ระบบน้ำในระดับบ้านและเมืองมีพัฒนาการจนถึงที่สุดเนื่องจากความช่วยเหลือของชาวต่างประเทศ ทำให้การประปาเจริญก้าวหน้ามาก แต่บทบาทของน้ำในระดับเมืองของสมัยนี้ยังคงรักษาความสัมพันธ์กับวัดเช่นในสมัยอยุธยาตอนต้น
- สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระดับการใช้น้ำและจำนวนการใช้งานน้ำเปลี่ยนแปลงลดลงอย่างเห็นได้ชัด น้ำในวัดลดทอนจากขนาดที่ใหญ่ และบทบาทที่เกื้อหนุนเมืองลงมาเหลือเป็นเพียงการตกแต่งบริเวณภายในวัดเท่านั้นซึ่งการตกแต่งบริเวณจะแปรเปลี่ยนตามพระราชนิยมของพระมหากษัตริย์ในแต่ละรัชกาลซึ่งเป็นพระผู้พระราชทานทรัพย์ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนยังผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นเนื่องจากวัดทำหน้าที่เสมือนเป็นโรงเรียน ที่จัดกิจกรรม สถานที่ประชุม และสวนสาธารณะของประชาชน โดยมีความสัมพันธ์ส่งเสริมและเกื้อหนุนกันอย่างดีตลอดมา
- สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง การใช้น้ำในวัดได้รับการวางแผนและคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น เช่นเข้ามามีบทบาทในการสร้างแนวกันแบ่งบริเวณสวนพุทธาวาสและสังฆาวาส การปิดและเปิดทางเข้าออกภายในบริเวณ และบางจุดยังใช้เป็นจุดเชื่อมต่อกับเส้นทางการสัญจรทั้งทางบกและทางน้ำด้วย
- สมัยปัจจุบัน การใช้น้ำในวัดตามคติความเชื่อต่างๆ ถูกตัดทอนลง เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปพื้นที่ภายในวัดมีความจำเป็นต้องปรับให้รองรับการใช้งานและกิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้น น้ำในวัดที่เคยมีบทบาทในด้านการสร้างบรรยากาศการพักผ่อนให้กับบริเวณในอดีต ในสมัยนี้มีการสร้างสระน้ำกันน้อยลงหรือถ้ามีก็จะเป็นการสร้างแบบธรรมดาไม่มีการตกแต่งมากมาย ตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิงน้ำมีบทบาทเพิ่มขึ้นและทวีความสำคัญมากขึ้นของน้ำในระดับประชาชน ทั้งในงานระดับเมืองและงานเฉพาะบุคคล มีการออกแบบที่หลากหลาย มีทั้งแบบแหวกแนวและตามแบบประเพณีนิยม ฯลฯ ทั้งนี้เนื่องจากกลไกตลาดเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องที่จะผลักดันให้น้ำเป็นส่วนช่วยในการส่งเสริมการขายในเรื่องของการสร้างบรรยากาศที่ดี

6.3 ตารางแสดงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรม

นำเสนอความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันของการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมประเภทวัง วัด และบ้าน ในแต่ละสมัย อันได้แก่ สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ เพื่อให้เห็นถึงการสืบทอดคติความเชื่อ ความคงอยู่ทางวัฒนธรรมการใช้น้ำในรูปแบบต่างๆ และการเปลี่ยนแปลงที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นนวัตกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา จนกระทั่งปัจจุบัน

บทสรุปการเปลี่ยนแปลงการใช้งานน้ำตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน(จากตาราง)

จากการศึกษาทำให้พบว่าการออกแบบและเลือกใช้น้ำเป็นองค์ประกอบนั้นขึ้นอยู่กับ ปัจจัยหลายประการ และสิ่งนี้เองเป็นประเด็นที่ทำให้เกิดการค้นคิดหารูปแบบการใช้น้ำที่แปลกใหม่ขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของการใช้งานของคนในระดับต่างๆของสังคม ซึ่งสามารถอธิบายสรุปความเกี่ยวเนื่องของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงและผลของการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยได้ดังนี้

- **ภูมิประเทศ** : ตำแหน่งการสร้างเมืองที่มีความแตกต่าง ที่ราบลุ่ม, ที่ดอน, ชนิดของดิน, ความลาดชัน ฯลฯ ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลถึงการเลือกใช้ การออกแบบ การใช้งานน้ำในรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่นการใช้น้ำในเมืองบนที่ดอนอย่างสุโขทัยมีความต้องการการออกแบบระบบน้ำจ่ายเข้าและระบายออกอย่างดีเพื่อให้ได้ใช้กันอย่างทั่วถึงและเพียงพอ จึงเกิดเป็นตึกราม สตรีภวังค์ สระพัง บาราย ฯลฯ ขึ้นโดยองค์ประกอบดังกล่าวทำงานเชื่อมต่อกันเป็นระบบขนาดใหญ่ ในที่ราบลุ่มอย่างอยุธยาและกรุงเทพฯ ก็มีลักษณะการออกแบบและใช้น้ำที่แตกต่างออกไปเนื่องจากเหตุผลทางด้านภูมิศาสตร์ จะเห็นได้ว่ามีลักษณะการใช้น้ำที่ใกล้เคียงกันในลักษณะบ่อ สระและคลอง หรือการต่อเชื่อมพื้นที่แหล่งน้ำเพื่อการคมนาคมในเมือง เหตุเนื่องมาจากการก่อสร้างในพื้นที่ลุ่มมีความจำเป็นที่จะต้องขุดดินเพื่อมาเสริมแนวป้องกันหรือถมปรับระดับของตัวอาคาร ทำให้เกิดพื้นที่ที่เป็นแอ่งและเมื่อเข้าสู่หน้าฝนจึงกลายเป็นแหล่งน้ำ เกิดเป็นลักษณะเฉพาะในเรื่องการใช้น้ำ เช่น สระน้ำ สวนน้ำในอุทยาน ฯลฯ
- **คตินิยม** : ความเชื่อถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการออกแบบ จากการนำเสนอข้อมูลในตารางจะเห็นได้ว่าคนไทยมีลักษณะคตินิยมหรือความเชื่อที่ใกล้เคียงกันแต่แยกระดับตามชนชั้นและสถานภาพทางสังคม ซึ่งจากจุดนี้ทำให้เกิดงานออกแบบที่แตกต่างกัน แต่แล้วก็ค่อยๆแทรกซึมเข้าหากัน มีการเลียนแบบกันในระยะหลัง คตินิยมจะเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละชนชั้น เช่น การออกแบบสิ่งก่อสร้างภายในวังจะวางผังตามระบบภูมิจักรวาลซึ่งถือว่าคู่วรที่สูงสุดสำหรับสถานที่สำคัญที่สุดของประเทศเช่นพระราชวัง คตินิยมยังปรากฏในการวางผังบริเวณวัด และบ้านโดยลดหลั่นระดับความเข้มข้นลงตามลำดับและฐานะ ในการออกแบบสิ่งก่อสร้างภายในวัดยังมีคติอื่นๆเสริม ในเรื่องของการตีความและความหมายแฝงของพุทธปรัชญา เพื่อสื่อความถึงการสั่งสอนในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่อง เรือที่จะนำพาให้สัตว์โลกพ้นจากทุกข์ ภัยหรือเรื่องนรกสวรรค์ และในสวนประชาชนก็มีการแทนความหมายถึง น้ำและ นาคซึ่งแสดงออกในส่วนขององค์ประกอบภายในตัวเรือน ในลักษณะที่เป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์เช่นเดียวกัน
- **การใช้สอย(Function) :**
  - บทบาทในด้านการป้องกันประเทศ : น้ำยังคงเป็นตัวอุปสรรคที่สำคัญ ที่นักออกแบบเลือกใช้ในทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่การเริ่มยุคสุโขทัยที่ใช้ตึกราม (แนวกำแพง 3 ชั้นที่เว้นระยะแทรกน้ำตรงกลาง) ที่เป็นการสร้างให้เกิดประโยชน์สองทาง คือ นำน้ำจากภูเขามาสำรองไว้รอบตัวเมืองให้มีน้ำใช้ไม่ขาดแคลนในขณะที่ก็เป็นแนวอุปสรรคในเวลาเดียวกัน การใช้น้ำเป็นแนวอุปสรรคของอยุธยาเป็นแนวที่เกิดจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ไม่เหมือนแนวอุปสรรคที่ประดิษฐ์ขึ้นในยุคสุโขทัย จากการขุดคูขื่อหน้าเสริมให้ทางน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำลพบุรีที่ล้อมรอบเมืองอยู่เพียงสามด้าน ผ่านทะเลถึงกันเป็นแนวปราการทั้งสี่ทิศรอบ

เมือง การตัดแนวน้ำในลักษณะนี้ถ่ายทอดมาจนถึงการสร้างเมืองใหม่ กรุงรัตนโกสินทร์ ที่ขุดคลองเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา ให้เกิดพื้นที่เสมือนเป็นเกาะ

- บทบาทในด้านระบบคมนาคมขนส่ง : เมืองสุโขทัยมีการตัดทางเดินน้ำและวางระบบท่อเพื่อส่งน้ำเชื่อมกันในตรอกต่าง ๆ ภายในเมือง แต่ไม่มีการระบุดึงการคมนาคมทางน้ำ แต่เมื่อเมืองหลวงใหม่ตั้งขึ้นในที่ลุ่ม เช่น อโยธยา ก็เริ่มมีการวางแนวคลองแบบตารางเกิดขึ้น โดยวางแนวทั้งตะวันตก-ตะวันออก และแนวเหนือ-ใต้ ซึ่งนอกจากจะช่วยเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำลพบุรี เพื่อช่วยให้แรงดันน้ำทำความสะอาดคูคลองแล้ว ยังเกิดการคมนาคมทางน้ำซึ่งมีความสะดวกที่สุดในยุคนั้นอีกด้วย ประชาชนเดินทางโดยเรือไปมาหาสู่กัน รวมถึงการออกบิณฑบาตหรือกิจกรรมอื่นๆของพระสงฆ์ด้วยเช่น การวางแนวระบบคลองในเมืองนี้ถ่ายทอดสู่ การวางผังกรุงเทพมหานคร แต่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับที่ตั้งของกรุงเทพฯมากขึ้น คือเปลี่ยนจากระบบตาราง เป็นระบบระลอกน้ำ(แนวคลองตัดเป็นชั้นๆเรียงกันออกไป)
- **อิทธิพลทางการออกแบบจากต่างประเทศ** : ประเทศไทยมีประวัติความเป็นมายาวนาน การใช้น้ำและรูปแบบของน้ำ ก็ได้รับการปรับเปลี่ยนมาโดยตลอด เนื่องจากประเทศมีการทำสัมพันธไมตรีกับต่างชาติ และรับเอาระบบ ระเบียบ วิธีการใช้จากการถ่ายทอดวัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่าสวนน้ำ ที่มีลักษณะความเป็นไทย เกิดขึ้นจากความจำเป็นในเรื่องภูมิประเทศที่เป็นที่ลุ่มและต้องการดินเพื่อถมปรับระดับฐานอาคาร ทำให้เกิดสระน้ำและบ่อน้ำมากมาย เมื่อต่อเชื่อมเข้าด้วยกันจึงกลายเป็นสวนน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งเกิดมาก่อนการรับเอาอิทธิพลจากชาติอื่น ประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางด้านความเชื่อ การปกครองที่มาพร้อมกับคติภูมิจักรวาลจากอินเดียและขอมในสมัยสุโขทัย เมื่อเข้าสู่สมัยอยุธยา บทบาทของอิทธิพลการออกแบบจากชาติตะวันตกก็ทวีสูงขึ้น จากการให้เทคโนโลยีที่สูงกว่า ทำให้เกิดหัวน้ำพุ บ่อปรับระดับ มากมายขึ้นในพระราชอุทยาน ทั้งในอยุธยาและลพบุรี เมื่อเริ่มต้นสมัยรัตนโกสินทร์อิทธิพลจีนก็ได้รับความนิยมเป็นอันมาก ทำให้เกิดการจัดสวนกระบวนจีน และสร้างอาคารเลียนแบบ จนเมื่อเข้าสู่รัชกาลที่ 4 และ 5 จึงได้รับเอาอิทธิพลตะวันตกเข้ามาอย่างจริงจัง ทำให้เกิดสวนที่มีลักษณะแบบตะวันตก มีเครื่องประดับเป็นน้ำพุ น้ำตก และหุ่นปั้นต่างๆ เช่นเดียวกับฝรั่งเศสและอิตาลี และความนิยมเหล่านี้ยังคงสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน
- **การกิจกรรมและละเล่น** : การละเล่นและความรื่นเริงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ และจากความเป็นชนวน้ำของคนไทย เป็นประเด็นที่มีความสอดคล้องอย่างยิ่งจากการศึกษาในครั้งนี้ ที่พบว่าพื้นที่ที่จัดกิจกรรม งานประเพณี การละเล่น งานสนุกสนานต่างๆในระดับประชาชน ส่วนใหญ่ล้วนเกิดขึ้นในบริเวณที่เป็นห้วยน้ำหรือมีแหล่งน้ำที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ และแทบจะไม่มี ความแตกต่างกันในด้านกิจกรรมแม้จะมีทำเลที่ตั้งที่แตกต่างกัน ถึงแม้สุโขทัยจะเป็นเมืองบนที่ดอน มีการสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่เช่น ตรอกวังหรือ คูเมือง(ตรีบูร)ที่มีขนาดความกว้างกว่า 30-40 เมตรเพื่อทำกิจกรรมเกี่ยวกับน้ำ เช่นเดียวกันกับในอยุธยา ที่เป็นเมืองในที่ต่ำน้ำท่วมถึง ที่ประกอบกิจกรรมกลางทุ่งน้ำหรือ บึงขนาดใหญ่ เช่น บึงพระราม เพื่อความเพลิดเพลินซึ่งก็เป็นครครองเดียวกันกับในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ประชากรยังคงนิยมที่จะมีความสนุกสนานเพลิดเพลินเมื่อได้ทำกิจกรรม พักอาศัยอยู่ร่วมกับน้ำ ไม่ว่าจะเป็นทุ่งภูเขาทอง คลองรังสิต หรือบริเวณปทุมวัน

บทสรุปความเหมือนและความแตกต่างของการใช้น้ำตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยปัจจุบัน

1. การสร้างเมืองในแต่ละยุคสมัยมีการพิจารณาเรื่อง น้ำ (ทิศทางการไหล ปริมาณน้ำ ฯลฯ) เป็นประเด็นหลักในการตั้งเมือง เนื่องจากเหตุผลสำคัญเรื่องการป้องกันข้าศึก (ยุทธภูมิ) และความอุดมสมบูรณ์ ในเมืองที่ไม่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ก็จะสร้างระบบนำน้ำเข้าเมืองเพื่อประโยชน์ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นเช่นกัน
2. สามารถสังเกตได้ว่าในการวางผังเมืองอาณาจักรต่างๆของไทยจะมีลักษณะที่เหมือนกัน คือ จะมีการสร้างพื้นที่ว่าง หรือ มอบพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นสวนน้ำ (Water Park) ให้กับประชาชนเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และประกอบกิจกรรม การละเล่น ได้มีบันทึกแสดงถึงความต่อเนื่องดังนี้

สุโขทัย มีป่าตาล ทะเลหลวง สระหลวงพระร่วง

อยุธยา มีบึงพระรามเป็นพื้นที่ต้งน้ำใหญ่ที่สุดในเขตพระราชวัง และมีสระแก้ว ริมขอบ

พระราชวังอีกด้วย

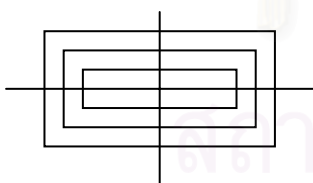
ลพบุรี มีทุ่งพรหมมาศ เป็นสถานที่ที่พระนารายณ์ทรงโปรดการประพาส และเล่นเรือ และเป็นที่เล่น

สัควา พายเรือแข่ง และอีกหลายๆกิจกรรมของประชาชนในหน้าน้ำ

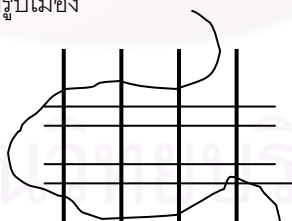
รัตนโกสินทร์ มีทุ่งปทุมวัน กรุงเทพฯ , ภูเขาทอง กรุงเทพฯ , ทุ่งเขางู ราชบุรี ฯลฯ

แสดงให้เห็นว่าบรรพบุรุษไทยเล็งเห็นถึงคุณค่าของการสร้าง Public Space และ Public Amenity มาก่อน

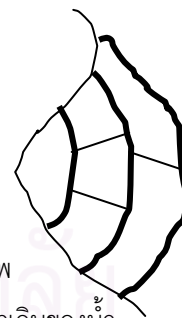
3. การวางผังเมืองในอาณาจักรต่างๆที่ได้ทำการศึกษาล้วนมีการคำนึงถึงการออกแบบระบบน้ำของเมืองเป็นหลัก เริ่มจากเมืองสุโขทัยที่วางผังโดยอิทธิพลขอม ที่มีการท่อน้ำ เก็บกักน้ำ จ่ายน้ำเข้าและระบายน้ำออกเมืองดีเป็นเยี่ยม และเห็นถึงพัฒนาการในการสร้างเมืองครั้งที่สอง อาณาจักรอยุธยาตั้งเมืองบนที่ลุ่มซึ่งแตกต่างจากสุโขทัยที่เป็นที่ดอน ทำให้เกิดการพัฒนาระบบคลองหลัก คลองซอยภายในเมืองจนเกิดเส้นทางสัญจรที่สะดวกที่สุด และเกิดจิตวิญญาณความผูกพันกับน้ำอย่างแนบแน่น และยังคงลักษณะการอาศัยร่วมกับน้ำ และการสัญจรด้วยน้ำในการวางผังเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์อีกด้วย
4. วิวัฒนาการด้านการวางผังเมืองและรูปลักษณะของเมือง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงการหาลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทย ที่ไม่เหมือนแบบแผนจากอิทธิพลขอม และมีแนวการไหลของน้ำเป็นองค์ประกอบหลักที่ช่วยในสร้างรูปเมือง

สุโขทัย

อยุธยา

กรุงเทพฯ

การวางผังเมืองแบบสี่เหลี่ยมแบบขอม กลายเป็นเมืองที่มีรูปทรงธรรมชาติจากเส้นทางการเดินของน้ำ ผนวกกับตาราง (Grid) ของระบบคลองเพื่อการระบายน้ำและการสัญจรที่เริ่มมีขึ้น และส่งรูปแบบต่อมายังการสร้างเมืองกรุงเทพฯ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าคลองหลักที่มีการขุดขึ้นในสมัยนี้เสมือนการตีตารางในอยุธยาเช่นกัน

5. สังเกตได้ว่าโดยมาก อิทธิพล รูปลักษณะของงานภูมิสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับน้ำที่เกิดขึ้นในสมัยอดีต จะถูกถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลัง แต่เมื่อผ่านเวลาประมาณ 3-4 ช่วงชีวิต ความเข้าใจของคนรุ่นหลังก็ลดลง ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ชนรุ่นหลังเข้าใจไม่ถึงแก่นของงานนั้นๆคงไว้เพียงแนวคิดหรือความนิยม แต่ในด้านรูปแบบมีการปรับเปลี่ยนไปเพื่อให้เหมาะสมกับยุคมากขึ้น เช่น ความนิยมเรื่องเขามอที่ยังคง

นิยม แต่เปลี่ยนแปลงขนาด และรูปลักษณะไปจากเดิม การล้อมน้ำรอบวัดในสมัยอดีตที่มีขนาดกว้างใหญ่ เหลือเพียงการล้อมเพียงบางจุดที่มีความสำคัญในปัจจุบัน เช่น หอไตร หรือโบสถ์น้ำ เป็นต้น

บทสรุปความสัมพันธ์ในเรื่องรูปแบบการใช้น้ำในวัง วัดและบ้าน

ในระยะแรกความวิจิตรงดงามของน้ำในพระราชวังและวัดนั้นแทบจะไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อเข้าสู่สมัยอยุธยาในพระราชวังก็เน้นลักษณะของการตกแต่งเพื่อความงดงามมากขึ้นในขณะที่น้ำในวัดหันไปหารูปแบบที่เรียบง่ายขึ้นแต่ยังมีลักษณะการออกแบบที่สูงกว่าสามัญชนทั่วไป น้ำในพระราชวังทวีความสวยงามมากขึ้นจากการรับอิทธิพลตะวันตกสมัยพระนารายณ์ และพัฒนารูปแบบอีกครั้งเมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ที่รับอิทธิพลจีน ในสมัยนี้ความงามของวัดก็ได้รับการปรุงแต่งขึ้นใหม่จากกระแสพระราชนิยม ทำให้บรรยากาศภายในวัดเข้าใกล้อุทยานในพระราชวังมากขึ้น จากนั้นเมื่อเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ปัจจุบัน น้ำในวัดก็ลดความวิจิตรงดงามไปในการใช้สอยและการจัดผังบริเวณมากกว่า เช่นเดียวกันกับการได้รับอิทธิพลตะวันตกแล้วทำให้การใช้น้ำในพระราชวังมีรูปแบบที่ลดทอนรายละเอียดลงให้มีลักษณะเป็นธรรมชาติมากขึ้น แต่สวนทางกับการใช้น้ำในระดับประชาชนที่พัฒนาตามกลไกของตลาดเกิดรูปแบบที่หลากหลายจากกระแสนิยม และเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นทั่วโลก

บทสรุปความสัมพันธ์ในเรื่องขนาดและบทบาทของน้ำในวัง วัดและบ้าน

ในระยะแรกขนาดและบทบาทของน้ำในพระราชวังกับวัดจะอยู่ในระดับเกือบเสมอกัน ในขณะที่การใช้น้ำระดับประชาชนจะแยกระดับและมีการพัฒนาที่น้อยกว่าแทบทุกด้าน ขนาดและความสำคัญของน้ำโดยเฉพาะในวัดลดลงบ้างในสมัยอยุธยาเนื่องจากคติความเชื่อใหม่เรื่องโลกียะนาวาเข้ามามีบทบาท ในขณะที่ระดับวังและบ้านยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก น้ำภายในวัดลดระดับบทบาท ความสำคัญลงอย่างมากเหลือเพียงเป็นบริเวณหนึ่งภายในวัดและขนาดลดลงเรื่อยๆ (เนื่องจากไม่มีความจำเป็นต้องเป็นแหล่งน้ำของเมืองแล้ว) การใช้งานเน้นที่จะรองรับความต้องการของพุทธศาสนิกชนที่มาใช้พื้นที่ หรือมาทำบุญเพราะเป็นกลุ่มที่เกื้อหนุนวัด การใช้น้ำในพระราชวังก็มีการปรับตัวเช่นกัน ได้แก่ การลดข้อบังคับ ลักษณะที่ขึงขัง ให้มีความเป็นธรรมชาติมากขึ้น เข้าสู่ลักษณะของบ้านมากขึ้น และมีแนวโน้มที่จะคงรูปแบบนี้ต่อไปในส่วนของพระราชวังขนาดรองหรือพระที่นั่งต่างๆ ทั้งนี้ยังคงรักษาไว้ซึ่งระบบระเบียบเดิมในพระบรมมหาราชวัง ส่วนน้ำในระดับประชาชนมีการพัฒนารูปแบบความหลากหลายที่มากขึ้นและมีความสวยงามแปลกตาควบคู่ไปด้วยกันเนื่องจากสภาพการดำรงชีวิตเปลี่ยนรูปแบบ มีกลไกและมีปัจจัยกระตุ้นมากมายส่งผลให้เป็นการใช้น้ำแบบเดียวที่พัฒนาขึ้นอย่างมากในช่วงหลัง

6.4 สรุปการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้น้ำและเสนอแนะ

จากการสรุปการเปลี่ยนแปลงการใช้น้ำในเรื่อง รูปแบบและความงดงาม ขนาดและบทบาทจะเห็นได้ว่าลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากแต่ละอิทธิพลหรือกระแสนิยมนั้นๆ เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะส่งผลกระทบต่อในหลายๆด้านพร้อมๆกันและเกิดผลกระทบร่วมกันทั้งระดับวัง วัดและบ้าน ขึ้นอยู่ความมั่นคงในหลักการของแต่ละระดับที่จะเป็นตัวกำหนดค่าของการแปรเปลี่ยนทางด้านรูปแบบและวิถีใช้งานว่าจะตามกระแสหรือไม่

การเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นกับการใช้น้ำทั้ง 3 ระดับ ระดับที่สามารถรักษาลักษณะ เอกลักษณ์ และมาตรฐานได้มากที่สุดคือระดับพระราชวัง รองลงมาคือระดับวัด และระดับที่มีความเปลี่ยนแปลงที่สูงที่สุดคือระดับประชาชน ซึ่งจะเห็นได้จากปัจจุบันที่มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบกันอยู่ตลอดเวลา

6.5 บทเสนอแนะในการศึกษาเพิ่มเติม

น้ำเป็นสสารที่สำคัญที่สุดสสารหนึ่ง เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและเป็นองค์ประกอบหลักในชีวิตมนุษย์น้ำจึงมีบทบาทมากมาย การออกแบบทั้งสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมมีพื้นฐานมาจากความประสงค์ที่จะตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ที่แปรเปลี่ยนไปตามความชื่นชอบที่เกิดจากกระแสนิยม และอิทธิพลที่อยู่เหนือความคิด การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของน้ำก็คือการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ความนิยมของคนในสังคม ซึ่งในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็วเนื่องจากระบบการสื่อสารและการส่งถ่ายข้อมูลที่รวดเร็ว เกิดค่านิยมใหม่ เกิดการถ่ายทอด แลยแบบและเอาอย่างทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดการศึกษาน่าสนใจที่ควรจะทำต่อเนื่อง นั่นคือ ประการแรกการศึกษาถึงบทบาททางด้านวัฒนธรรม การรักษาคุณค่า การคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของน้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรมของไทย จะแปรเปลี่ยนไปอย่างไร และจะมีผลกระทบต่อการใช้ในการออกแบบงานภูมิสถาปัตยกรรมในอนาคตของไทย และการรักษาคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมของไทยจะเป็นในรูปแบบใด เมื่อในปัจจุบันการออกแบบและใช้น้ำในประเทศไทย มีรูปแบบที่หลากหลาย โดยเฉพาะงานประเภทที่ต้องการการตกแต่งอย่างมากเช่น รีสอร์ท หรือสถานที่ตากอากาศต่างๆ ที่นำเสนอรูปแบบการใช้น้ำในรูปแบบอื่น ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในกระแสโลก เช่น แนวบาห์ลี แนวอิตาลี ฯลฯ ซึ่งเสมือนเป็นการปลุกฝังค่านิยมและการรับรู้ถึงรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่ความเป็นไทยให้กับเยาวชนของชาติ จนวันหนึ่งอาจไม่สามารถหาแบบอย่างการใช้น้ำที่เป็นของคนไทยให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา ประการที่สอง คือ การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ คุณค่า ความสำคัญ ความหมายของน้ำ ในขณะที่โลกกำลังเปลี่ยนแปลงด้วยความเร่ง (Speed) บทบาทของทุกคนทุกอาชีพที่อยู่บนโลกกำลังเปลี่ยนไป มนุษย์ไม่จำเป็นต้องออกนอกบ้านเพื่อสัมผัสทัศนียภาพที่งดงามเพียงแต่ต่อเชื่อมสาย Internet ก็สามารถไปในที่ที่อยากจะไปได้ , มนุษย์มีความพึงพอใจที่จะพูดกับคนเป็นพันคนในเวลาเดียวกันผ่านทาง WWW มากกว่าพูดในที่ประชุมชน, ความวุ่นวายบนท้องถนนจะหายไปแต่เกิดแก่งแย่งกันมากขึ้นใน Network, หรือแม้แต่สถาปนิกไม่มีความจำเป็นต้องออกแบบตึกขนาดใหญ่เพื่อเป็นห้องสมุดเก็บหนังสือเป็นหมื่นเล่มเช่นเคยเนื่องจากหนังสือหมื่นเล่มนั้นกลายเป็นเพียงแผ่น CD 1 แผ่น , ในโลกของ Virtual Space ซึ่งกำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันและจะทวีความสำคัญขึ้นอย่างมากในอนาคต น้ำจะพัฒนาไปในรูปแบบใดและในขณะที่กระแสสังคมมีแต่ความเร่ง น้ำที่เคยเป็นสิ่งที่ให้ความสุข ความพึงพอใจ และความชุ่มฉ่ำจะให้ความสุขแก่ชีวิตได้อย่างไร และในปัจจุบันมีการคาดการณ์และวางมาตรการไว้หลายแนวทางเกี่ยวกับการใช้น้ำ เช่น การประหยัดพลังงาน การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ฯลฯ รูปแบบใดจึงจะเหมาะสมกับการใช้งานสำหรับชีวิตในอนาคต

ยุค	การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรม							สรุปความเกี่ยวเนื่องของการใช้น้ำใน วัด,วังและบ้าน ในแต่ละยุค
	ประเด็นที่มีการเปลี่ยนแปลง	วัง		วัด		บ้าน		
		ปรากฏ	ขึ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ขึ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ขึ้นงาน/ตำแหน่ง	
สุโขทัย	1. อิทธิพล และ คตินิยม							
	▪ ภูมิจักรวาล	0	การวางผังพระราชวัง	0	ผังบริเวณวัดต่างๆ	0	การวางผังเมือง	1. อิทธิพลการวางผัง ระบบจักรวาล
	▪ พุทธศาสนาคือเรือพาข้ามทะเลทุกข์	0	-	0	ล้อมน้ำเฉพาะบริเวณ	X	-	2. คติเรื่องเรือข้ามโลกียานาวา
	2. การใช้งาน(Function)							
	▪ อุปโภค/บริโภค	0	บ่อน้ำในเขตวัง	0	บ่อน้ำ, คูน้ำที่ล้อมวัด	0	คูเมือง, สระพัง, สรีดภงส์	3. การอุปโภค/บริโภค
	▪ การป้องกันข้าศึก	0	คูน้ำรอบเนินปราสาท	X	-	0	คูเมือง 3 ชั้น: ตรีบูร	4. การป้องกันข้าศึก
	▪ แหล่งน้ำสำหรับประชาชน	0	สระหลวงพระราชวัง	0	สระพังทั้ง 4 กลางเมือง	0	ทะเลหลวง	5. ที่ว่างสาธารณะ(Water Public Park)
	▪ ทศนิยมภาพงดงาม	0	พระราชอุทยาน	0	บริเวณอรัญญิก	0	ศิลาจารึก: เมืองสวยงาม	6. สร้างทศนิยมภาพที่งดงาม
	▪ เชื่อมต่อระบบประปาเมืองเพื่อระบายน้ำ	0	น้ำน้ำเข้าและออก	0	สระพังทั้ง 4 , คูน้ำ	0	ตรีบูร , สระพัง	7. เชื่อมระบบประปาเมือง
	▪ แหล่งสำรองน้ำ	0	สระ, คูน้ำ	0	สระพังทั้ง 4 , คูน้ำ, สระ	0	ตรีบูร, สระพัง, สรีดภงส์	8. แหล่งสำรองน้ำเวลาขาดแคลน
	▪ ระบบชลประทาน	0	ต่อท่อมาจากระบบใหญ่	0	สระพังทั้ง 4 , คูน้ำ, สระ	0	ตรีบูร, สระพัง, สรีดภงส์	9. ระบบชลประทาน
	3. ลักษณะการออกแบบ(Design)							
	▪ กำหนดขอบเขต(Boundary)	0	คูน้ำรอบเนินปราสาท	0	ผังบริเวณวัดต่างๆ	0	ทะเลหลวง, สระหลวง	10. กำหนดอาณาเขตพื้นที่(Boundary)
	▪ Openspace	X	-	0	สระพัง, สระน้ำ	0	-	11. พื้นที่ว่าง(Openspace)
▪ เน้นบริเวณ(Emphasis)	0	ล้อมรอบคูเนินปราสาท	0	เน้นความสำคัญบริเวณ	X		12. เน้นความสำคัญของบริเวณ	
4. กิจกรรม(Activity)								
▪ พักผ่อนหย่อนใจ	0	พระราชอุทยาน	0	บริเวณอรัญญิก	0	ทะเลหลวง, สระหลวง	13. เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ	
▪ การละเล่น	X	-	0	लयกระทงในสระพัง	0	ตรีบูร	14. เป็นที่เกิดการละเล่น	

ยุค	การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรม							
	ประเด็นที่มีการเปลี่ยนแปลง	วัง		วัด		บ้าน		สรุปความเกี่ยวเนื่องของการใช้น้ำใน วัด,วังและบ้าน ในแต่ละยุค
		ปรากฏ	ชิ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ชิ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ชิ้นงาน/ตำแหน่ง	
อยุธยา	1. อิทธิพล และ คตินิยม							
	▪ ภูมิจักรวาล	0	พทน.บรรมยกรรัตนาศน์	0	ผังวัด: น้ำล้อมรอบ	X	-	1. อิทธิพลการวางผัง ระบบจักรวาล
	▪ ภูมิจักรวาลแบบไม่ใช้น้ำ #	0	ลำดับ, การตกแต่ง ของวัง	0	ผังบริเวณวัดพระราม	0	ผังห้อง ในเรือนไทย	2. อิทธิพลระบบภูมิจักรวาลแบบไม่ใช้น้ำ
	▪ พุทธศาสนาคือเรือพาข้ามทะเลทุกข์	0	อัสตงค์คต# ศรีสรรเพชญ์	0	โบสถ์, อัสตงค์คต, หอไตร#	X	-	3. คติเรื่องเรือข้ามโลกที่ยาว
	▪ อิทธิพล เทคนิคชาติตะวันตก #	0	สวน, ผัง+ตกแต่งวังลพบุรี	0	อาคาร, สระน้ำก่ออิฐ	X	-	4. อิทธิพลเทคนิคชาติตะวันตก
	2. การใช้งาน(Function)							
	▪ อุปโภคบริโภค	0	สระ, บ่อน้ำ	0	บ่อน้ำในวัด, สระ, คูน้ำ	0	คลอง, สระ	5. การอุปโภคบริโภค
	▪ การป้องกันข้าศึก	0	คลองท่อ	X	-	0	น้ำรอบเมือง: ขุดคูขื่อน้ำ	5. การป้องกันข้าศึก
	▪ แหล่งน้ำสำหรับประชาชน	0	บริเวณสระแก้ว, สวนองุ่น	0	แหล่งน้ำภายในวัด	0	บึงพระราม(บึงชีขัน)	6. ที่ว่างสาธารณะ(Water Public Park)
	▪ ทัศนียภาพงดงาม	0	พระราชอุทยาน	0	บันทึกบาทหลวง: วัดสอย	0	ขุดคลองเพื่อทัศนียภาพ	7. สร้างทัศนียภาพที่งดงาม
	▪ เชื่อมต่อระบบประปาเมืองเพื่อระบายน้ำ	0	คลองเชื่อมถึงภายในวัง	0	คลองเชื่อมถึงภายในวัด	0	คลองข่อยต่อเข้าบ้าน	8. เชื่อมระบบประปาเมือง
	▪ แหล่งสำรองน้ำ	0	บ่อน้ำ, สระ, คลอง	0	บ่อน้ำ, สระ, คลอง	0	สระน้ำ, คลอง	9. แหล่งสำรองน้ำเวลาขาดแคลน
	▪ ระบบชลประทาน	0	คลองหลัก, คลองข่อย	0	คลองหลัก, คลองข่อย	0	คลองหลัก, คลองข่อย	10. ระบบการชลประทานขนาดใหญ่
	▪ ระบบคมนาคมทางน้ำ #	0	คลองหลัก, คลองข่อย	0	คลองหลัก, คลองข่อย	0	คลองหลัก, คลองข่อย	11. สร้างโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ
	3. ลักษณะการออกแบบ(Design)							
▪ กำหนดขอบเขต(Boundary)	0	พทน.บรรมยกรรัตนาศน์	0	การล้อมน้ำในบริเวณวัด	X	-	12. กำหนดอาณาเขตพื้นที่(Boundary)	
▪ Openspace	0	สระแก้ว	0	สระในวัด	0	สระน้ำในหมู่บ้าน	13. พื้นที่ว่าง(Openspace)	
▪ เน้นบริเวณ(Emphasis)	0	อาคารต้อนรับทูต: ลพบุรี	0	หอไตร, โบสถ์, อาคาร	X	-	14. เน้นความสำคัญของบริเวณ	
▪ น้ำพุ, น้ำตก(Water Feature) #	0	อาคารต้อนรับทูต: ลพบุรี	X	-	X	-	15. น้ำพุ, น้ำตก จากฝรั่งเศส, อิตาลี	

ยุค	การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรม							
	ประเด็นที่มีการเปลี่ยนแปลง	วัง		วัด		บ้าน		สรุปความเกี่ยวเนื่องของการใช้น้ำใน วัด,วังและบ้าน ในแต่ละยุค
		ปรากฏ	ชิ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ชิ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ชิ้นงาน/ตำแหน่ง	
อยุธยา	<ul style="list-style-type: none"> ▪ เขาก่อ,เขามอ(Rock Garden) # ▪ การเข้าถึง(Accessibility) # ▪ องค์ประกอบหลักในการจัดกลุ่มอาคาร # 4. กิจกรรม(Activity) <ul style="list-style-type: none"> ▪ พักผ่อนหย่อนใจ ▪ การละเล่น 	0	พิธีลบศักราช:พราหมณ์	0	เขามอสร้างภายในวัด	X	-	16. เขามอ,เขาก่อ
		0	อาคารต้อนรับทูต: ลพบุรี	0	เส้นทางเข้าเฉพาะจุด	X	-	17. Accessibility
		0	กลุ่มพตน.รอบสระแก้ว	X	-	0	เกาะกลุ่มรอบแหล่งน้ำ	18. องค์ประกอบหลักในการจัดกลุ่มอาคาร
		0	พระราชอุทยาน	0	สวนในวัด	0	พื้นน้ำสาธารณะต่างๆ	19. เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
		0	สงฆ์: สนุกสนาน	0	ประเพณี:เผาเทียนเล่นไฟ	0	พายเรือแข่ง,เล่นสั๊กวา	20. เป็นที่เกิดการละเล่น

ยุค	การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรม							สรุปความเกี่ยวเนื่องของการใช้น้ำใน วัด,วังและบ้าน ในแต่ละยุค
	ประเด็นที่มีการเปลี่ยนแปลง	วัง		วัด		บ้าน		
		ปรากฏ	ชิ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ชิ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ชิ้นงาน/ตำแหน่ง	
รัตนโก สินทร์	1. อิทธิพล และ คตินิยม							
	▪ ภูมิจักรวาล	0	การวางผังพระราชวัง	0	แบบแผนการสร้างวัด	X	-	1. อิทธิพลการวางผัง ระบบจักรวาล
	▪ ภูมิจักรวาลแบบไม่ใช้น้ำ	0	เครื่องสูงประดับอาคาร	0	ผังวัดอรุณ, วัดสุทัศน์	0	ผังการประกอบเรือน	2. อิทธิพลระบบจักรวาลแบบไม่ใช้น้ำ
	▪ พุทธศาสนาคือเรือพาข้ามทะเลทุกข์	X	-	0	วัดยานนาวา, หอไตร, โบสถ์	X	-	3. คติเรื่องเรือข้ามโลกียานาวา
	▪ อิทธิพลเทคนิคชาติตะวันตก	#	พระราชอุทยาน, อาคาร	0	อาคาร, สวนน้ำในวัด	0	ร.5-6 สวนผู้มีฐานะ	4. อิทธิพลเทคนิคชาติตะวันตก
	▪ อิทธิพลอาคาร,สวนกระบวนจีน	#	พระราชอุทยาน, อาคาร	0	อาคาร, สวนน้ำในวัด	0	ร.2-3 สวนผู้มีฐานะ	5. อิทธิพลการแต่งสวนกระบวนจีน
	2. การใช้งาน(Function)							
	▪ อุบโภาค/บริโภาค	X	-	0	สระ,บ่อน้ำในวัด	0	สระน้ำ,บ่อน้ำ	6. การอุบโภาค/บริโภาค
	▪ การป้องกันข้าศึก	X	-	X	-	0	คลองรอบกรุง / คูเมือง	7. การป้องกันข้าศึกมีความจำเป็นลดลง
	▪ แหล่งน้ำสำหรับประชาชน	X	-	0	ลดทอนบทบาทตามขนาด	0	คลอง,บริเวณปทุมวัน	8. ที่ว่างสาธารณะ(Water Public Park)
	▪ ทศนิยมภาพดงาม	0	บริเวณทั่วไป, อุทยาน	0	สวนในวัด	0	สวนในบ้าน	9. สร้างทัศนียภาพที่งดงาม
	▪ เชื่อมต่อระบบประปาเมืองเพื่อระบายน้ำ	X	-	0	เพื่อการระบายน้ำออก	0	ป้องกันการเน่าเสีย	10. เชื่อมระบบประปาเมือง
	▪ แหล่งสำรองน้ำ	X	-	X	-	0	คลอง,สระ	11. แหล่งสำรองน้ำเวลาขาดแคลนลดลง
	▪ ระบบชลประทาน	0	คลองหลัก,คลองซอย	0	คลองหลัก, คลองซอย	0	คลองหลัก, คลองซอย	12. ระบบชลประทานขนาดใหญ่
	▪ การคมนาคมทางน้ำ	0	เชื่อมต่อเพื่อการคมนาคม	0	เชื่อมต่อคลองหลัก,ซอย	0	เชื่อมต่อคลองหลัก,ซอย	13. สร้างโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ
	▪ เสริมสร้าง Image	#	ตำแหน่งของ พท.นั้นๆ	0	อาคารภายในวัด	0	ความหรูหราของบ้าน	14. เสริมสร้างImageและบรรยากาศ
	3. ลักษณะการออกแบบ(Design)							
	▪ กำหนดขอบเขต(Boundary)	0	ผังพท.วิมานเมฆ	0	คูน้ำล้อมรอบบริเวณ	0	คูน้ำล้อมรอบบริเวณ	15. กำหนดอาณาเขตพื้นที่(Boundary)
	▪ Openspace	0	ผังพท.สวนสุนันทา	0	สวนน้ำ	0	สระ,คลองในหน้าน้ำ	16. พื้นที่ว่าง(Openspace)

ยุค	การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการใช้น้ำในงานภูมิสถาปัตยกรรม							สรุปความเกี่ยวเนื่องของการใช้น้ำใน วัด,วังและบ้าน ในแต่ละยุค
	ประเด็นที่มีการเปลี่ยนแปลง	วัง		วัด		บ้าน		
		ปรากฏ	ขึ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ขึ้นงาน/ตำแหน่ง	ปรากฏ	ขึ้นงาน/ตำแหน่ง	
รัตนโก สินทร์	▪ เน้นบริเวณ(Emphasis)	0	ผังพระราชวังบางปะอิน	0	หอไตร,โบสถ์น้ำ	0	อาคารสำคัญ, สวน	11. เน้นความสำคัญของบริเวณ
	▪ น้ำพุ,น้ำตก(Water Feature)	0	พระราชอุทยาน	0	สวนในวัด	0	สวนในบ้าน	12. น้ำพุ,น้ำตก พัฒนารูปแบบขึ้นมา
	▪ เขาก่อ,เขามอ(Rock Garden)	0	พระราชอุทยาน,บริเวณ	0	วัดอรุณ, วัดโพธิ์, วัดสุทัศน์	0	สวนถาด,สวนแคร์	13. เขาก่อ/มอ:ในพิธีศาสนาและสวยงาม
	▪ การเข้าถึง(Accessibility)	0	เชื่อมถึงหน้าพระตำหนัก	0	ศาลาท่าน้ำเชื่อมกับคลอง	0	คลองชอยถึงหน้าบ้าน	14. Accessibility
	▪ องค์ประกอบหลักในการจัดกลุ่มอาคาร	0	ร.5 : สวนสุนันทา	0	การรวมกลุ่มอาคาร	0	ในบ้านเดี่ยว,โครงการ	15. องค์ประกอบหลักในการจัดกลุ่มอาคาร
	▪ จัดZoning	#	ร.5 : บางปะอิน	0	วัดบวรฯ,วัดเบญจมฯ	0	ผังบริเวณบ้าน	16. แบ่งZone
	▪ สร้างแกน Approach	#	ร.6 : วังพญาไท	0	วัดญาณสังวราราม	0	ร.6 : บ้านมนังคศิลา	17. สร้างแกนนำสายตา
	4. กิจกรรม(Activity)							
	▪ พักผ่อนหย่อนใจ	0	ตรอกน้ำในสระ: สวนขวา	0	สวนในวัด, สระน้ำ	0	สระ,คลอง,สวนน้ำ	23. เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
	▪ การละเล่น	0	สวนซ้าย,ขวา: พายเรือ	0	สวนในวัด, สระน้ำ	0	สระ,คลอง,สวนน้ำ	24. เป็นพื้นที่ที่เกิดการละเล่น

สัญลักษณ์

- 0 หมายถึง ปรากฏในหลักฐานที่ทำการค้นคว้า
X หมายถึง ไม่มีปรากฏในหลักฐานที่ทำการค้นคว้า
หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยนั้นๆ ซึ่งอาจส่งผลต่อยุคต่อไปหรือไม่ก็ได้

รายการอ้างอิง

หนังสือภาษาไทย

กันยาปดี. ภาพสยามยุคโรแมนติก : Renaissance of Siam. กรุงเทพฯ : นวสาร, 2544.

กรมศิลปากร. ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 4 : วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์, 2525.

กรมศิลปากร. วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : เอเชียกราฟิกดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, 2540.

กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์(ร.1-ร.3). กรุงเทพฯ : สหประชาพาดิษฐ์, 2525.

กรมศิลปากร. อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา กับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ : เรื่องศิลปและ
ภูมิสถานอยุธยา, 2509.

กรมศิลปากร. มรดกวัฒนธรรมไทย: สมัยพระนครทวารวดีศรีอยุธยา(พ.ศ.1890-พ.ศ.2310). กรุงเทพฯ :
บริษัทประชาชนจำกัด, 2543.

กองโบราณคดี กรมศิลปากร. โครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย, 2520.

กองโบราณคดี กรมศิลปากร. ทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หัตถศิลป์,
2531.

ไชแสง สุขวัฒน์. ประวัติศาสตร์ไทย ภาค 1: สอนในนิยายโบราณ สอนสุโขทัยและอยุธยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

ไชแสง สุขวัฒน์. ประวัติศาสตร์ไทย ภาค 2 : สอนสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2522.

ไชแสง สุขวัฒน์. การตกแต่งพระราชอุทยานและสวนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.
2394-2422, 2534.

ไชแสง สุขวัฒน์. สวนไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทอี เอส ที พรินท์ จำกัด, 2538.

ไชแสง สุขวัฒน์. ปาฐกถาชุด สรินธร ครั้งที่ 12 : เรื่องสวนไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กราฟิค
อาร์ต, 2525.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรม พัฒนาการจากประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิ
ปัญญาจังหวัดสุโขทัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544.

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์. กรุงเทพฯ :
บริษัทด้านสถาการพิมพ์, 2539.

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. สวนจิตรลดาพฤกษาพรรณ. กรุงเทพฯ : บริษัทอัมรินทร์
พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, 2538.

คณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพุทธมณฑล. พุทธมณฑล. กรุงเทพฯ : บริษัทวิคตอรีเพาเวอร์พอยท์ จำกัด, 2531.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด เล่มที่
1 : วัดในเกาะรัตนโกสินทร์และริมคลองฝั่งธนบุรี, 2528.

- แจ่ม สุนทรเวช. ดุสิตธานีเมืองประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2513.
- เฉลิม รัตนทัศนีย์. วิวัฒนาการศิลปะสถาปัตยกรรมไทยพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. อยุธยากับเอเชีย. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโดยตำประเทศไทย, 2544.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. อยุธยาประวัติศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโดยตำประเทศไทย, 2542.
- ชาญวิทย์ สรรพศิริ. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541.
- โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539.
- दनัย ไชยโยธา. 53 พระมหากษัตริย์ไทย ๕ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2543.
- ทัศนีย์ ยาวะประภาษ. สารคดีชุดมรดกแผ่นดิน : วัดประจำ 9 รัชกาลจักรีวงศ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, 2542.
- ธาดา สุทธิธรรม. สถาปัตยกรรมไทย. ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา จำกัด, 2542.
- ธิดา สาระยา. พลังคน อำนาจผี บารมีพระ. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2544.
- น.ณ.ปากน้ำ. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, 2535.
- น.ณ.ปากน้ำ. ศิลปะในกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2521.
- นริศรา จักรพงษ์,มรว. เจ้าชีวิต สยามก่อนยุคประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊คส์จำกัด, 2541.
- นารอด โพธิประสาธ. รายงานการวิจัยบ้านชาวนาทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2496.
- นิริ เอียวศรีวงศ์. พลิกประวัติศาสตร์คว้นสุโขทัย. กรุงเทพฯ : มติชน จำกัด, 2540.
- นิริ เอียวศรีวงศ์. รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น ศรีรามเทพนคร. กรุงเทพฯ : บริษัทพิชณศพรินต์ติ้งเซ็นเตอร์จำกัด, 2545.
- นุกูล ชมภูนิช. บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ. กรุงเทพฯ : โอ เอสพริ้นต์ติ้งเฮ้าส์, 2530.
- เนตรนภิศ นาควัชระ. วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี(2325-2525). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี. บ้านเรือนสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่1-7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2534.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ(พ.ศ.2325-2525). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี. พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊คส์, 2543.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี. เรือนไทย. กรุงเทพฯ : ศรีบุญอุตสาหกรรมการพิมพ์, 2541.

- แน่น้อย ศักดิ์ศรี. องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- บัว ศศิเสวี. วังบางขุนพรหม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรพกิจ, 2524.
- ประทีป มาลากุล. พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. สามวัง: วังเจ้านาย ร.1,4,5. กรุงเทพฯ : บริษัทศาสตร์, 2519.
- ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. วังเจ้า. กรุงเทพฯ : บุญประกอบ, 2521.
- ปิยนาด บุนนาค. คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ผุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงเทพฯ: รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ผุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์(รัชกาลที่ 1-3 : 2325-2344). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ไพโรจน์ แสงจันทร์. สถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัย. กรุงเทพฯ : กรมการฝึกหัดครู, 2536.
- พรพจน์ สุขเกษม. รายงานฉบับสุดท้าย : โครงการรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว จังหวัดนครปฐม. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.
- พิพัฒน์ พงศ์พิพร. ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานคร ในสมัย ร.4 การค้นพบใหม่. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2544.
- จำไพพรรณ แก้วสุริยะ. คู่มือนำเที่ยววัดโพธิ์ : มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในวัดโพธิ์. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2540.
- วิบูล วิจิตรวาทการ. ต้นรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : บริษัทสร้างสรรค์บุคส์จำกัด, 2542.
- วิบูล วิจิตรวาทการ. สตรีสยามในอดีต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, 2542.
- วิมลสิทธิ์ ทรายงกูร. พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมอดีต ปัจจุบัน และอนาคต. สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- ศิริชัย นฤมิตรเลขการ. สะพานเก่ากรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2520.
- ศิริประภา ดารามาตร์. สารานุกรมเมืองโบราณ : สอนขวา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2540.
- ศรีศักร วลัยโกดม. ค้นหาอดีตเมืองโบราณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2538.
- ศรีศักร วลัยโกดม. ราชธานีกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : บริษัทนันทสิทธิ์ จำกัด, 2526.
- ศรีศักร วลัยโกดม. กรุงศรีอยุธยาของเรา. กรุงเทพฯ : บริษัทพิชฌเนศพรีนติ้งเซ็นเตอร์ จำกัด, 2541.
- ส. พลายน้อย. พระราชวังกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2539.
- ส. พลายน้อย. 100 รอยอดีต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2545.
- สุนทร ชุ่มสาย ณ อยุธยา. น้ำ: บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2528.
- สุภาภรณ์ สุขเกื้อ. หนังสือชุดภาพกรุงรัตนโกสินทร์สองร้อยปี. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2525.

- สรศักดิ์ แฟงสภา. พื้นที่ความทรงจำชีวิตวัยเด็ก สมัยรัชกาลที่6 : บ้านย่าไผ่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2545.
- สรศักดิ์ ศิริโพธิ์สินธ์. บรรณานัติศน์ การศึกษาด้านศิลปะ : สถาปัตยกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์(รัชกาลที่1-6).
ฝ่ายวิชาการสถาบันไทยศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- สมใจ นิ่มเล็ก. การประชุมทางวิชาการเรื่อง ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย: สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาวสวน.
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.
- สมบัติ จำปาเงิน. คู่มือเมืองบางกอก. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2526.
- สมภพ ภิรมย์ ร.น. บ้านไทย. กรุงเทพฯ : แอ็ดว็อนซินเตอร์เนชั่นแนล พรินติ้งเซอร์วิสเซ่ จำกัด, 2538.
- สมภพ ภิรมย์ ร.น. ชีวิตและผู้คน 200 กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : บริษัทนันทิ์ จำกัด, 2525.
- สมศรี กาญจนสุด. พื้นฐานสถาปัตยกรรม, 2522.
- แสงไสม เกษมศรี. ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ ร.1 - ร.3(2325-2394). โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
มนตรี, 2525
- สถาบันไทยศึกษา. สัมมนาวิชาการเรื่อง บ้านและวัด: พื้นฐานสำคัญของสังคมไทย 15-16 กันยายน 2529. กรุงเทพฯ
: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ. ภูมิทัศน์ไทย. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธการพิมพ์ จำกัด, 2539.
- สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ. เรือนไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทฉลองรัตน์ จำกัด, 2536.
- สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ. ทำเนียบรัฐบาล. กรุงเทพฯ : บริษัทฉลองรัตน์ จำกัด, 2530.
- อำนาจ เย็นสบาย. ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยของรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย, 2524.
- อรศิริ ปาณินท์. บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539.
- อรศิริ ปาณินท์. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือประเภทเรือนอยู่อาศัย. กรุงเทพฯ : สยามบุ๊คส์แอนด์พับลิเคชั่น
จำกัด, 2540.
- Architecture&Decoration. ประมวลาภาพวังและตำหนัก. กรุงเทพฯ : บริษัทไตรสตาร์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2540.
- ภาษาอังกฤษ
- Bsod Nams Raya Mtsho and Tachikawa, Musashi. The Ngor Mandalas of Tibet plates. Nagoya Japan
: ARM Crop ,1989.
- Boeles, Jan J. The Secret of Borobudur. Bangkok : T.R. Enterprise, 1985.
- Broman, Barry Micheal. Old homes of Bangkok. The Siam society Bangkok, 1984.
- Cambell, Grig S. Water in Landscape Architecture. New York : Van Nostand Reinhold, 1978.
- Hopkins, Allen W. Bangkok by design: Architectural Diversity in the city of Angels. Bangkok : Allied
Printers, 1995.
- Jellicoe, Susan and Geoffrey, Water. The Use of Water in Landscape Architecture. New York : St. Martin's
Press, 1993.

Manop Boonyavatana and Warren, William. The Grand Palace. Bangkok : Bangkok printing, 1988.

Nangnoi Suksri. Palaces of Bangkok: Royal Residences of Chakri Dynasty. Bangkok : Asia Books Co.LTD,1996.

Santi Leksukhum. Sukhothai World Heritage: Reflections of the past. Thaweewat Press Co.LTD,1999.

Santi Leksukhum. Ayutthaya World Heritage: Reflections of the past. Thaweewat Press Co.LTD,1999.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

- ชื่อ นายโกสิต อิศรียวงศ์
- อาชีพ ภูมิสถาปนิก
- การศึกษา สำเร็จการศึกษา ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2543
- ประวัติการศึกษา -นักเรียนทุนโครงการพัฒนาอาจารย์สาขาขาดแคลน สังกัดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2543
- นักศึกษาโครงการแลกเปลี่ยน ทุน UMAP ที่ Department of Landscape, The University of Melbourne ประเทศออสเตรเลีย ปีการศึกษา 2544

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย